

Шхуна "Колумб"

Микола Трублаїні

ЧАСТИНА ПЕРША

I. НЕЗНАЙОМКА З ЗОНТИКОМ

Марко затримався на маяку і тепер шкодував. Якби він вийшов хвилин на п'ятнадцять раніш, дощ не догнав би його. Юнак поспішав, як тільки міг. Чорні хмари облягали небо; великі прибійнні хвилі з ритмічним шумом котилися на берег; в повітрі панував той особливий спокій, який настає завжди за кілька хвилин перед бурею. Ось-ось цей спокій порушать рвучкі пориви вітру, і на землю впадуть важкі краплини, передвісники літньої зливи.

До Соколиного лишалося кілометра півтора. Ледве помітна в травах стежка починалась од моря і вела навропростець до рибальського висілка. Хлопець вийшов на стежку і побіг. Далеко попереду, між ним і висілком, маячила чиясь постать.

Марко, юнга з шхуни "Колумб", ходив сьогодні додому, на маяк, де його батько працював наглядачем. Вранці шхуна прийшла в бухту Лебединого острова по рибу, яку вона приставляла в недалекий порт, на консервний завод. Виявилось, що рибалки Соколиного висілка напередодні взяли дуже малий улов. Шкіпер вирішив затриматися в бухті на добу, перечистити мотор, а потім забрати улов за два дні й вирушити в порт. Юнга відпросився в шкіпера на кілька годин додому, на маяк. Та гостював він недовго, бо помітив, що хмариться на дощ та бурю, і почав спішити на судно. Проте дома його затримали: спеціально ж для нього приготували смачний обід та пиріжки з м'ясом. Він і тепер ніс з собою важкенький кошик пиріжків, що їх мати передала команді "Колумба".

Біжучи, юнга поглядав на постать попереду, вгадуючи, хто б то міг бути. Сімнадцять років він прожив на цьому маленькому острові, знав усіх нечисленних його жителів і міг назвати кожного з них за кілометр. А тепер от наздогнав людину, якої ніяк не міг пізнати. "То, здається, дівчина або жінка", — догадувався він по одязі. Вона чомусь часто зупинялась і нахилилась: мабуть, зривала квіти. В руці тримала палицю.

Нарешті порив вітру хвилею побіг по траві, по зеленій стіні очерету над невеличкою трясовиною, підняв угору якусь суху бадилинку — починалась буря. Море зразу ж вкрилося білими баранцями спінених хвиль.

Вітер віяв Маркові в спину і полегшував йому ходу. Юнга наздоганяв людину з палицею. Він майже впевнився, що то якась незнайома жінка, і його розбирала цікавість, хто вона і що робить на їхньому острові. Коли до неї лишилось не більше півсотні кроків, блискавка прорізала небо, а через якусь мить розітнувся вибух грому. Зараз же на землю впали перші важкі краплі. Незнайомка зупинилась, підняла вгору свою палицю, і над нею, мов парашут, розпустився зонтик. Марко порівнявся з нею і побачив, що то була дівчина приблизно його літ. Вона міцно стискала ручку зонтика, бо вітер надимав його і рвав з рук. Дівчина, видно, була з міста: синє плаття з короткими

рукавами, сандалі, білий берет, що прикривав лише половину голови, і зонтик свідчили про це. Марко не мав часу роздивлятися на неї, і, коли б через п'ять хвилин його спитали, білява вона чи чорнява, він, мабуть, не зміг би відповісти. А була вона білява, з зеленими очима і кирпатим носиком. Юнга не звернув на все це уваги, але зразу переконався, що вона не острів'янка, і тому гукнув до неї:

— Поспішайте! Поспішайте, поки рівчак під висілком водою не залило, а то не перейдете.

Говорячи це, він притишив ходу й пішов поруч з дівчиною.

Маленький рівчак під Соколим під час зливи перетворювався в бурхливу річку, і тоді перебратися через нього не можна було. В таких випадках люди поверталися на маяк і ждали, поки скінчиться дощ та спаде вода, або ризикували доставатись до висілка морем.

Поки Марко говорив, сипнув густий дощ і сірою завісою закрив від них рибальський виселок, куди залишилось іти найбільше десять хвилин. Дівчина підійшла близько до Марка і, трохи витягнувши руку, прикрила його зонтиком.

— Ходімо разом! — крикнула вона.

Часто мигтіла блискавка, і раз за разом гуркотів грім. Пориви вітру рвали з рук дівчини зонтик.

— Візьміть зонтик і держіть мене за руку, — сказала незнайомка Маркові.

Хлопець обережно взяв одною рукою її руку, а другою з усієї сили стиснув ручку зонтика. Хоча зонтик і заважав їм швидко йти, проте трохи захищав від дощу. Йдучи поруч з незнайомкою, Марко думав, що все одно він змокне і з зонтиком і без зонтика, і, мабуть, доведеться забігти до якогось рибалки просушитись, бо на "Колумбі" лише одна малесенька рубка і там зробити цього не вдасться.

Ноги плутались у мокрій траві, що часом доходила до колін, і йти було важко. Нарешті добігли до рівчака. На їх очах маленький струмок, який вже біг по дну рівчака, безупинно збільшувався. Завглибшки він був, мабуть, з півметра. Вода майже вкривала кілька чималих каменів, що лежали в рівчаку і служили начеб містком. Марко знав.: коли б вони запізнились на десять-п'ятнадцять хвилин, тоді вже перейти рівчак не змогли б. Хлопець увійшов у воду і простяг дівчині руку, щоб допомогти перескочити через рівчак по каменях. Незнайомка подивилась на нього здивовано і навіть сердито.

— Чого ви у воду полізли? Я б сама...

Але він не дав їй докінчити, крикнув:

— Переходьте швидше!

Не випускаючи зонтика з руки, Марко вийшов разом з дівчиною на той бік рівчака. Як тільки вони перейшли, вода вкрила каміння.

Дощ не вщухав. Тепер до крайньої хати Соколиного висілка лишалося кроків сто. За півтори-дві хвилини Марко і незнайомка увійшли в вуличку з калабанями.

— Вам куди? — спитала незнайомка.

— Мені до пристані.

— Гарзд, я вас проведу. Це мені майже по дорозі.

Пройшли вуличку, завернули за ріг і наблизились до берега. Бухта була відносно спокійна, на ній лише пінилися дрібні хвилі. "Колумб" погойдувався на якорі недалеко від берега; хвилі хлюпали в маленьку дерев'яну пристань і пустотливо вибігали на пісок, майже дістаючи до шаланд і каюків, повитягуваних рибалками на берег.

Коли зрівнялися з хатиною рибалки Тимоша Бойчука, Марко подякував своїй супутниці і попрощався. Вона відповіла:

— Нема за що, бувайте.

Марко відчинив хвіртку, але, незважаючи на дощ, стояв і дивився услід незнайомці. Вона, пройшовши сусідню хату, озирнулася. Марко зник і зник за ворітьми.

Хоча хлопця діймала цікавість, — кортіло подивитися, куди пішла незнайомка, — проте він, уже не спиняючись і не озираючись, попрямував до дверей, витер ноги об камінні східці й увійшов у сіни. З кімнати лунали знайомі голоси. У Бойчука часто збиралися сусіди-рибалки, бо хата його стояла найближче до моря, двоє вікон виходили на берег і звідти зручно було наглядати за шаландами й човнами під час негоди.

Марко увійшов у кімнату, привітався й попросив дозволу обсушитись. Хазяїн негайно провів його в кухоньку, де в печі палав огонь. Переходячи туди, юнга чув, як один з рибалок говорив:

— Отож вся сила в цьому піску. Через той пісок він і приїхав сюди на ціле літо разом із дочкою.

II. НА "КОЛУМБІ"

Шхуна "Колумб" належала Рибтресту. Це було невеличке, але містке судно. Воно ходило під мотором із швидкістю п'ять-шість миль за годину, а під парусами при доброму вітрі — в півтора рази швидше. Іноді "Колумба" посилали в море рибалити, але переважно він перевозив рибу, сіті та різну снасть. Останнім часом "Колумб" регулярно обходив рибальські артілі, забирав у них рибу і приставляв її на консервний завод, що знаходився миль за двадцять п'ять від Лебединого острова, поблизу курортного містечка.

Ніхто не знав, коли й де побудовано цю шхуну. Ще в громадянську війну якось прибило її до берега, напівзатоплену, без людей, з обламаною щоглою, понівеченим бортом, без стерна. Мотора тоді на ній не було. На борту зберігся напис "Колумб". Кілька тижнів ніхто не чіпав цієї шхуни. Потім рибалка Стах Очерет заохотив кількох товаришів підтягти її на береговий пісок та обкласти киль камінням. Років зо два шхуна стояла нерухомо і була пристановищем для рибальських дітей, що охоче гралися поблизу неї і в літні дні ховались під її бортами від спеки. Тільки на третій рік той самий Стах Очерет прийшов до сільради й запропонував полагодити шхуну, бо матеріал, з якого її зроблено, цілком витримав іспит, завданий йому морем, сонцем, дощами, морозами і людьми, які теж не дуже шкодували судно, кинуте напризволяще. Шхуну відремонтували, поставили на ній нову щоглу, полагодили стерно, обладнали маленьку рубку і збили в кінці напису "Колумб" твердий знак.

Стаха Очерета призначили шкіпером "Колумба", і з того часу він не розлучався з шхуною. Пізніше "Колумб" передали Рибтресту. Тоді на ньому поставили мотор.

Правда, Очерет завжди віддавав перевагу парусам, а мотором користувався лише в тих випадках, коли паруси звисали на щоглі нерухомо або вітер віяв просто в лоб.

Команда на "Колумбі" була невелика. Крім шкіпера, до її складу входили моторист, матрос-стерновий та юнга. Всі вони були жителі Соколиного висілка на Лебединому острові. Молодий рибалка Левко Ступак недавно скінчив курси мотористів і тепер працював на шхуні. Стах Очерет жартома називав його "механіком", так само як називав він юнгу Марка "головним коком", стернового Андрія Камбалу — "боцманом", а шхуну — "бойовим кораблем".

Того дня, коли злива захопила Марка в полі, на борту шхуни були тільки Левко й Андрій. Перший перечищав мотор, а другий латав паруси. Коли почався дощ, обидва поховалися в рубку. Рубка на шхуні була така маленька, що в ній разом могли спати тільки двоє. В негоду, коли шхуна стояла біля причалу або на якорі, команда, ховаючись від дощу та вітру, насилу вміщалася в рубці.

Злива тривала майже годину. Коли ж вона вщухла, до шхуни підійшли один за одним два каюки. В першому сиділи Марко з Тимошем Бойчуком, а в другому — шкіпер Стах Очерет.

Після дощу вода в бухті скаламутніла, бо в неї з острова нанесло намулу. Брудні хвилі безперестану підкидали шхуну, але звичні до качки рибалки не помічали її. Всередині шхуни все промокло, на дні зібралося чимало дощової води, і юнгу негайно поставили виливати її. Він працював старанно, швидко зачерпуючи воду відерцем та виливаючи за борт. Поспішав, бо мусив ще й готувати вечерю.

Очерет скочив на шхуну майже слідом за Марком і Бойчуком, прип'яв до корми каюк і привітався з командою своїм звичаєм:

— Тихої погоди, багатої риби!

Після того спитав про мотор. Виявилось, що Левко з мотором ще не закінчив, роботи лишалося на дві-три години, але до завтра він легко впорається.

— Сьогодні, хлопці, сьогодні вирушимо, — заявив шкіпер.

Несподівана зміна планів здивувала команду шхуни, а разом і Тимоша.

— Ми ж сьогодні збиралися дома ночувати, — сказав Андрій.

— Де ж ти риби наловив? — жартівливо спитав Тиміш.

— Є новий вантаж, — відповів шкіпер. — А рибу, хоч і мало, заберемо. Завтра надвечір до вас навідаємось, аби нової наловили.

— А який вантаж, дядьку Стах? — поцікавився моторист.

— Дві бочки піску.

— Та не жартуйте. Справді кажіть...

— Я, хлопче, не жартую, зараз підійдемо до пристані й візьмемо дві бочки піску. Треба терміново приставити їх у порт.

Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на свого шкіпера. Бойчук з виглядом, який свідчив, що він догадався, в чому справа, ніби стверджуючи слова шкіпера, кивнув головою.

— Що ж це за пісок і на який біс він кому здався? — поцікавився Андрій. — Хіба в

порту свого піску нема?

— Маю замовлення, — відповів Очерет, — а що воно та до чого, можу не цікавитись... Проте кажуть, що то золотий пісок.

— Справді золотий? — підскочив Тиміш. — У нас теж казали, але ніхто не вірив...

— Так, золотий, — протяг шкіпер, позираючи на свою команду і слідкуючи за тим, яке враження справили його слова на товаришів. І побачив, що ніхто з команди йому не вірив.

III. ЮНГА

На нашому південному морі дуже мало островів. Їх щонайбільше набереться десятків зо два вздовж північно-західного узбережжя. Це все невеличкі, піщані, іноді болотисті, порослі травами, очеретами або кущами шматки ґрунту, одрізані від суходолу неширокими протоками. До цих островів належав і Лебединий. Він ішов паралельно берегу кілометрів на тридцять, але в найширшому місці мав не більше як чотири кілометри. Східна сторона острова поросла густими очеретами та невисокими деревами, в яких гнізділось безліч чайок, мартинів і бакланів, цих неймовірно ненажерливих риболовів, яким рибалки Соколиного висілка зичили різного лиха. Поблизу цих пташиних осель часто траплялися лисячі нори, що йшли глибоко під землею. Лисиць на острові було багато, і почували вони себе гам досить безпечно, бо в рибальські садиби навідувалися тільки зрідка зимою, а більшу частину року жили коштом пташиного населення східної частини острова. Рибалки майже не полювали, тому і звірі й птахи жили на острові привільно.

Острів називався Лебединим, бо восени й весною його відвідували тисячами, а деяких років десятками тисяч лебеді, спиняючись тут під час своїх мандрювань з півночі у вирій, а з вирію на північ. Крім того, були перекази, нібито колись на цьому острові жило багато лебедів, поки їх не поперебивали та не розлякали. Але тих часів уже ніхто не пам'ятав.

В середині острова над чималою глибокою бухтою розташувалося чотири десятки рибальських хат. Бухта звалася Соколиною, виселок теж звався Соколиним. Хто від кого назву перейняв, ніхто не знав.

Крім висілка, на острові розмістилися ще дві оселі: хата інспектора рибного нагляду Якова Ковальчука, що стояла приблизно кілометрів за два на схід від висілка, і маяк на західному кінці острова. Від маяка в море виходила піщана коса, яка закінчувалась довгою грядою підводного каміння. Головно через те каміння тут і поставлено маяк. У темні ночі вогник маяка виднівся за десять-двадцять миль, коли ж околицю огортав туман, на маяку ревіла сирена, звук якої долітав аж до Соколиного висілка.

В сонячні дні далеко з моря видно було білу вежу маяка і такий самий білий, чистенький будиночок, що прилип до неї. В тому будинку жив з родиною наглядач маяка Дмитро Пилипович Завірюха. В тому ж будинку народився його син Марко. Марко був середущий у родині. Старша сестра Марія, одружена з рибалкою, вже три роки жила в Соколиному. Тепер на маяку лишалися батько, мати, старий дід Махтей —

материн батько — та восьмилітній брат Грицько.

Марко до п'ятнадцяти років не був ніде за межами острова. З десяти років він учився в школі, в Соколиному, де всі класи вів один учитель, бо учнів у школі було щось понад тридцять, а в п'ятому, шостому, сьомому класах — по одному, по два. В п'ятнадцять років Марко вперше залишив острів. Він їздив разом з учителем у село Зелений Камінь, розташоване на суходолі, кілометрів за дванадцять від Соколиного, і там склав іспити за сьомий клас. Після закінчення школи, порадившись з батьком, хлопець вирішив вступити юнгою на якусь шхуну, поплавати рік-два, а потім з практичним досвідом вступити до морехідного технікуму.

В цей час Стах Очерет шукав на "Колумб: нового юнгу, бо його юнга перейшов на океанський пароплав.

Стах охоче погодився прийняти до себе Марка, якого добре знав, бо на Лебединому острові всі добре знали один одного. Маркові визначили зарплату, харчі і спецодяг. Хлопця це цілком задовольняло. До його обов'язків входило готувати їжу для команди й рибалок, коли вони бували на шхуні, підтримувати чистоту, допомагати, коли можна, стерновому та мотористові і виконувати дрібні доручення шкіпера. Юнга був на шхуні найграмотнішим, тому на нього поклали провадження різних записів, бо сам Очерет дуже неохоче брався до олівця, віддаючи перевагу своїй пам'яті та обрахункам у голові перед усякими записами.

Другий рік працював Марко на "Колумбі". Тепер він часто бував на острові, одвідував на шхуні сусідні рибальські артілі, ближчі пристані і частенько гостював у порту курортного маленького міста Лузани. За цей час юнга кріпко заприятелював з рештою команди і став улюбленцем маленької моряцької родини. Коли треба було, він заміняв стернового або моториста, в плаванні умів орієнтуватися по компасу, зорях та берегах, самотійно ставив паруси і вів шхуну в бажаному напрямі при будь-якому вітрі, пускав і спинав мотор, розумівся на рибі, яку вони приймали, знав, де і які сіті треба ставити.

Був він обережний, але не боявся вітру і хвиль. Кілька разів за цей час їх захоплював у морі дужий шторм. Одного разу вітер порвав паруси, скінчилося пальне, мотор перестав працювати, і шхуну заливали височезні хвилі. Здавалося, ось-ось її цілком залле або переверне, і стерновий Андрій злякався. Але Стах нагрімав на Андрія, вони поставили шхуну проти хвилі і так трималися два дні. Коли шторм почав вщухати і вітер перемінився, підняли клівер і помалу допливли до свого острова.

Під час шторму Очерет стежив за юнгою і жодного разу не помітив на його обличчі тіні страху, а в очах виразу розгубленості. За це він високо цінив Марка, хоча нічого не сказав йому, так само як не згадав ніколи жодним словом про переляк Андрія Камбали.

Наближався час, коли Марко мав їхати в велике приморське місто складати іспити до морехідного технікуму, йому лишилося плавати на "Колумбі" три-чотири місяці. Ніхто на шхуні про це не говорив, а коли у когось така думка і з'являлась, відгонив її геть. Не хотілось думати, що доведеться шукати нового юнгу.

IV. ТОРІАНІТОВИЙ ПІСОК

"Колумб" підтягли до пристані, де вже стояли дві бочки з піском, про які згадував своїй команді шкіпер. Біля бочок стояв високий літній чоловік. Тепер команда вже знала, що то був далекий родич Стаха Очерета. Багато років тому він залишив Лебединий острів і довго сюди не повертався. Тепер, як розповів шкіпер своїм товаришам, його родич став професором. Цими днями, коли "Колумб" ходив у плавання вздовж узбережжя і затримався там на цілий тиждень, професор Андрій Гордійович Ананьєв приїхав на острів, де збирався провести літню відпустку. Гуляючи по острову, він зацікавився піщаною горою поблизу Соколиного. Він уважно розглянув цей пісок, потім набрав його дві бочки й поспішав одправити до міста на дослідження. Шкіпер дуже коротко пояснив це своїм товаришам і додав, що професор поїде разом з ними.

Коли шхуна причалила бортом до пристані, на неї вкотили бочки з піском.

В цей час до професора підійшла дівчина. Незважаючи на вечірні сутінки, Марко впізнав свою супутницю під час зливи. Вона прийшла у плащі, на ногах у неї були гумові боти, а в руках — чемодан і сумка.

"Його дочка", — подумав юнга.

Виявилось, що професор з дочкою їдуть шхуною у Лузани. Коли дівчина ступила на шхуну, Марко чомусь зніяковів, сховався за рубку й почав там куховарити. Він мусив поспішати з вечерею. Зважаючи на те, що на шхуні були пасажери, він вирішив додати до макаронів ще юшку з кефалі. Юшка з кефалі була улюбленою стравою рибалок. Маркові хотілось у всьому блиску виявити свої таланти кулінара. Поставивши гріти воду, він заходився чистити рибу. Не встиг почистити й половини, як поруч нього з'явилась постать дівчини.

— О, у вас справжня кухня! — здивовано промовила вона.

— Камбуз! — відповів Марко, не підводячи голови і ретельно шкребучи ножом рибу, так що луска бризками розліталась на всі боки.

— Ви теж вживаєте корабельних термінів? Я думала, що на рибальських човнах їх не знають.

Марко підвів голову й ображено глянув на дівчину:

— Це ви про "Колумба"? Ми — шхуна, а не човен, — гордо заявив він.

Дівчина пізнала хлопця, з яким кілька годин тому йшла під дощем.

— Це ви? — радісно промовила вона. — Ми з вами сьогодні зустрічалися.

Марко почервонів, але в сутінках цього не було видно. Відповів, що це справді — він.

— Так давайте познайомимось, — запропонувала дівчина. — Я звуся Люда.

— А я — Марко Завірюха.

— Я не сказала свого прізвища, але ви, мабуть, його знаєте — Ананьєва.

Люда взялася допомогти Маркові. Він спочатку відмовлявся, але потім погодився і дав дівчині довгого ножа та старий мішок замість фартуха. Вона чистила рибу вправно і швидше за Марка. Розмовляли вони мало, але дівчина сповістила юнгу, що вона знає, як готувати рибу смажену, рибу з підливою, відварну з картоплею, риб'ячий холодець,

рибу мариновану, рибу фаршировану, риб'ячі котлети і ще п'ять чи шість способів. Крім того, уміє готувати шашлики та чебуреки. Готувати їх навчив її батько, який дуже любить ці страви. Марко незабаром переконався, що вона не хвалиться, бо готування риб'ячої юшки й макаронів дуже швидко перейшло до рук Люди.

Поки Люда з Марком порались на камбузі, шхуна рушила і відійшла від берега. Стах сам став до стерна. Вправно маневруючи, він вивів "Колумб" лише під клівером з бухти в море. Потім матрос підняв парус, і шхуна легко подалась на схід, погойдуючись на хвилях. Вітер віяв легенький, і здавалося, що він от-от вщухне. Левко порався біля мотора і обіцяв не пізніш як за півтори години або й менше закінчити ремонт. Уже зоріло небо, і Стах вів "Колумб", керуючись зорями та маяком, вогник якого то засвічувався, то згасав, даючи два довгих і три коротких спалахи з рівними інтервалами.

Професор обережно обійшов рубку й опинився біля дочки та юнги. Він поцікавився, як іде справа з вечерею, і довідався, що за десять хвилин вона буде готова. Професор спитав Марка, чи давно той плаває на "Колумбі", чи ще де плавав, хто він і відкіля. Довідавшись, що юнга син наглядача маяка з Лебединого острова, дуже зрадів, бо знав Маркового батька і навіть колись товаришував з ним. Правда, це було дуже давно, бо востаннє вони зустрічалися років двадцять тому, проте професорові приємно було про ту зустріч згадати.

Марко поцікавився, що то за бочки везе професор і чому так спішно йому треба до міста, що шкіпер не дав їм навіть обсохнути.

— Вештаючись по Лебединому острову, — розповів професор, — я зацікавився піщаною горою і незабаром впевнився, що пісок, з якого вона складається, має дуже цінну речовину — торіаніт. Це мене схвилювало. Річ у тім, що може бути пісок з різною кількістю торіаніту в ньому. Щоб перевірити якості цього торіанітового піску, треба зробити спеціальне лабораторне дослідження. Чому я так поспішаю вивезти цей пісок? У місті, де я живу, зараз проїздом перебуває відомий спеціаліст у цих справах, професор Китаєв. Я хочу показати йому пісок і разом з ним зробити аналіз. Завтра Китаєв повинен виїхати, а я хочу обов'язково застати його. Як тільки прибудемо в Лузани, я зразу ж пошлю йому телеграму, а сам виїду з першим пароплавом.

Левко тим часом скінчив роботу, і за півгодини мотор зататахкав, даючи хід шхуні.

Але Стах не спустив паруси і, одночасно користуючись слабеньким попутним вітром, прискорював ходу "Колумба".

V. РЕЙС У ЛУЗАНИ

Ранішня прохолода була досить відчутна, і Люда зігнулась калачиком, загортаючись з головою в ковдру. Вона спала на шматку старої парусини, розстеленої на палубі під рубкою моториста. Дівчині снився якийсь неприємний сон, і вона прокинулась. Хтось, поспішаючи, наступив на неї ногою. Розплющила очі, але з-під ковдри не висунулась. Чулося кілька голосів. "Напевно, вже ніхто не спить", — подумала вона і виглянула з-під ковдри. Над собою побачила ясно-голубе, прозоре небо. Звелася на ноги. На сході, просто з моря, визирала половина сонця і освітлювала

золотисто-червонястим промінням дрібні хвилі.

Молодою свіжістю пашило море й повітря. Сонячне проміння надавало блиску очам, а прохолодне повітря, наче ароматний напій, наповнювало легені.

Екіпаж "Колумба" та професор Ананьєв стояли на лівому борту і не звертали уваги на сонце. Їх погляди привертало судно синьо-блакитного кольору, що пливло на віддалі півмилі від шхуни. Невелике, з низьким бортом, з коротким півбаком, двома трубами, маленькими надбудовами — це судно дуже невиразно вирізьблювалось на фоні моря і неба. Здавалось, якби воно відійшло на милю-півтори далі, то і розпливлося б у фарбах морської далини. "Військовий корабель", — догадалася Люда.

— Доброго ранку, — привітав юнга. — Подивитися хочеш? — сказав він, простягаючи бінокль.

— Доброго ранку. Дякую. Це військовий корабель?

— Есмінець "Невтомний буревісник". Наш знайомий і приятель.

— Чому?

— Минулого року він виручив нас у відкритому морі, коли "Колумб" під час шторму втратив паруси й залишився без пального.

Есмінець проходив зовсім близько. Люда бачила на палубі корабля кількох моряків.

З капітанського містка, над полубаком, двоє командирів сліdkували в біноклі за шхуною. Марко підняв над кормою "Колумба" червоний прапорець, салютуючи "Невтомному". Обидва командири піднесли руки до кашкетів. У відповідь рибалки закричали "ура". Есмінець, виявляючи ввічливість, підняв на їх салют прапор до половини своєї щогли.

Невеличкий військовий корабель промчав швидко, залишаючи за собою розбурханий спінений слід. Люда хотіла полічити, скільки на ньому видно гармат, але так і не встигла цього зробити. Дівчина махнула біленькою хустинкою, і кілька червонофлотців відповіли з корми на її привіт. Дівчина струснула головою і, повернувшись до шкіпера, сказала:

— Він трохи швидше йде, ніж "Колумб".

— Еге! — посміхнувся Стах. — Разів, мабуть, у шість. Здорово йде. Тепер маневри. З якимсь дорученням поспішає.

Шкіпер розповів Люді кілька епізодів з бойової історії "Невтомного", його закінчили будувати другого року першої імперіалістичної війни і одразу ж вирядили в море. Есмінець ходив у розвідку, розставляв міни, зустрічався з ворожими кораблями. Одного разу він вдало торпедував крейсер, одночасно витримав бій проти трьох міноносців і вернувся неушкодженим. Двічі підводні човни пускали у "Невтомного" торпеди, і обидва рази есмінець, вдало маневруючи, ухилявся від зустрічі з ними. Півтора року щасливо плавав "Невтомний". Якоїсь темної червневої ночі, йдучи під ворожий берег, наскочив на міну. Сильним вибухом у есмінця відірвало корму. Частина команди загинула, головні машини зупинилися, електрика погасла. В корабель ринула вода. Працювали тільки помпи, і всі, хто залишився живий, взялися до них. Почалася напружена боротьба з водою. Коли б помпи перестали працювати хоч на двадцять

хвилин, "Невтомний" пішов би на дно. По радіо викликали допомогу. На ранок прийшли два міноносці і взяли понівечений корабель на буксир. Цілий день вони тягли його до свого берега. Командири обох міноносців дивилися на "Невтомного" безнадійно і лаялись за мороку з ним. Вони не вірили, що його вдасться дотягти до берега. Надвечір їх виявили ворожі літаки. Навколо падали бомби. Обидва міноносці відчепили буксирні троси, залишивши потопуючий корабель напризволяще, і кинулися врозтіч. Одна бомба впала на палубу "Невтомного" біля капітанського містка і вбила своїми осколками командира, його помічника та кількох матросів. Командування міноносцем взяв на себе молодий машиніст. Смеркало. Знов цілу ніч команда ні на хвилину не припиняла боротьби з водою. Проте вода у внутрішніх приміщеннях прибувала все більше. На ранок корабель майже по палубу сидів у воді. Зовсім близько виднілися свої береги. Незабаром підійшов сильний буксир і одвів "Невтомного" в порт. Міноносець поставили на капітальний ремонт, команду розіслали по інших кораблях. З ремонту "Невтомний" вийшов аж після громадянської війни. Корму йому прикріпили від іншого есмінця — "Буревісника". "Буревісник" теж загинув на мінах, і від нього залишилась тільки одна корма. Одремонтований есмінець назвали "Невтомний буревісник". Тепер командиром на ньому був той машиніст, що колись урятував його. У Червоному Флоті "Невтомний" займає перше місце по точності стрільби та швидкості ходу для цього типу кораблів.

Коли Стах Очерет скінчив своє оповідання, "Невтомний" уже зник на обрії, а з протилежної сторони показалась бухта з білими будиночками на берегах. "Колумб" наближався до порту Лузани.

Біля пристані стояв маленький пасажирський пароплав "Пенай". Цей пароплав уже років сорок чи п'ятдесят курсував між Лузанами та більшими недалекогими портами. Ось і зараз він приставив сюди курортників у санаторії та будинки відпочинку, розташовані на мальовничому узбережжі, прославленому своїми "золотими" пляжами та помірною глибиною морського дна. "Колумб" пройшов повз пустельні ще пляжі, обминув пасажирську пристань та "Пенай", зменшив ходу і, лавіруючи між шхунами та шаландами в рибній гавані, став швартуватися до причалу. Андрій і Марко скочили на берег і почали кріпити трос, обмотуючи ним береговий кнехт. Професор поспішав. О дев'ятій ранку "Пенай" відходив з Лузан. Залишалось небагато часу, щоб переправити бочки з піском на борт "Пеная" та купити квитки.

Андрій Ананьєв написав на листку з блокнота телеграму професорові Китаєву і послав з нею Люду на телеграф, а сам пішов до квиткової каси. Там він побачив табличку з трафаретним оголошенням: "Всі квитки на "Пенай" продано".

Професор прохав капітана пароплава дати дозвіл на два квитки — для нього і для дочки. Капітан категорично відмовився.

— Вас я візьму до себе в каюту, а дівчину абсолютно нікуди приткнути. У мене й так на сто пасажирів більше, ніж я можу врятувати, коли на "Пенай" розірветься котел.

— А чого ж той котел має розірватись?

— Обов'язково колись розірветься, цей же пароплав сучасник Фультона, хоч замість

коліс і має гвинт.

Ананьєв розпрощався з рибалками. Люда мусила на "Колумбі" повернутися на Лебединий острів.

Незабаром після того, як "Пенай" відчалив від пристані, "Колумб" теж вийшов у море. Шхуна поверталася назад, тримаючись берега. Гаряче припікало сонце, але море пом'якшувало спеку. Люда і Марко сиділи на палубі й дружньо розмовляли, розповідаючи одне одному різні подробиці власного життя та розпитуючи — Марко про велике місто, де жила Люда, а дівчина про життя на Лебединому острові і рибальські успіхи "Колумба".

VI. АГЕНТ "№ 22"

Увечері, коли електричне світло залляло вулиці міста, повз вітрини ювелірних крамниць повільним кроком ішов сухорлявий високий чоловік років тридцяти п'яти. На ньому добре лежав елегантний сірий костюм, до якого пасував такого ж кольору фетровий капелюх, а на чорному галстуку іскрився фальшивий, — це було видно з розміру, — діамант. Легко ступали ноги в лакових туфлях. Ліва рука тримала грубу палицю, ніби легенький стек.

З виглядом знавця перехожий зупинявся перед вітринами і розглядав виставлені там дорогоцінності, ніби намагаючись визначити їх вартість. Час від часу він нетерпляче позирав на ручний годинник і гуляв собі далі. Коли стрілки показали без двадцяти десять, чоловік звернув у ближчий провулок і вийшов на сусідню вулицю, так само залляту електрикою, але без вітрин, без крамниць і загалом досить пустельну порівняно з тільки що згаданою, хоча поліцаїв тут виднілося значно більше.

Чоловік з палицею обійшов майже навколо великий семиповерховий будинок, зійшов сходами до парадних дверей і натиснув кнопку дзвінка. Двері відчинилися, чоловік увійшов у них, одночасно витягаючи з кишені жилета папірець. Жандарм уважно оглянув перепустку і дозволив пройти далі. Високий, проминувши кількох вартових, зайшов у велику кімнату, де застав лише двох людей. Один з них був секретар, а другий, очевидно, належав до кола рідких, але регулярних одвідувачів цієї кімнати.

Кімната була прийомною поруч ділового кабінету начальника таємно-розвідувальної служби.

— Мені призначено на десять, — сказав високий.

Секретар глянув на годинник, стрілки показували без двох хвилин десять.

— Заждіть кілька хвилин. Шеф уже питає про вас.

Здати довелося недовго. В п'ять на одинадцяту секретар вийшов з дверей кабінету і промовив:

— Номер двадцять два, зайдіть до начальника.

"Номер 22" зайшов. Це був діловий кабінет. За стіною знаходився інший, парадний, кабінет з іншою прийомною, іншим секретарем, комфортабельно обставлений для нечисленних офіційних прийомів. В ньому ж приймали незасекречених співробітників. Основна ж, головна діяльність начальника відбувалася в діловому кабінеті.

"Номер 22" увійшов у кабінет без капелюха і, витягнувши руки по швах, непорушно зупинився біля дверей.

— Підійдіть ближче і сідайте, — промовив голос ввічливо і одночасно наказуючи. Цей голос належав начальникові, що його лисина та окуляри виблискували в затінку зеленого абажура. Освітлення кімнати навмисне було зроблено так, щоб відвідувач був цілком освітлений, а той, хто приймав, ховав своє обличчя й вираз очей в затінку абажура.

— Ваша відпустка сьогодні скінчилася, — сказав начальник. — Вам, талановитий молодий чоловіче, щастить. Сьогодні ви дістанете відповідальне й інтересне завдання, його був одержав агент "номер 214", з яким ви працювали минулого року, але його при переході кордону... вбито.

Начальник слідкував за враженням від цього повідомлення. Але ніщо не змінилося на обличчі підлеглого. Хіба, майже непомітно, над очима піднялися вії.

— Вам доведеться перебратися в Росію. Російську мову ви знаєте, ви ж майже десять років жили там, а потім скінчили тут російську гімназію. Правда, в Росії ви були після того лише двічі як турист, але були досить довгий час. Останній раз, здається позаторік, ви провели там чотири місяці.

— Так.

— Насамперед я ознайомлю вас із справою, яка цікавить нашу службу. З однієї радянської газети ми довідалися, що професор геохімії Ананьєв знайшов на невеличкому Лебединому острові значні запаси торіанітового піску. Вам треба перед від'їздом кілька днів приділити геологічній літературі та одержати спеціальну консультацію. Коротко значення торіанітового піску я можу вам пояснити: з нього можна добувати багато гелію, значно більше, ніж з монацитового піску, а ви, очевидно, знаєте історію монацитового піску. Перед війною німецькі пароплави, що йшли до Бразилії з вантажами, мусили повертатися назад порожнем. Для баласту вони вантажили в свої трюми монацитовий пісок і вивантажували його в своїх портах. Коли почалася війна, грізні велетні дирижаблі часто гинули від маленької запальної кулі, бо досить було однієї іскри, щоб вибухнув водень, яким наповнювали оболонку дирижабля. Ви знаєте, що незабаром німецькі дирижаблі здивували ворогів. У дирижаблі влучали снаряди, але повітряні кораблі не вибухали, а спокійно летіли далі. Чому так? Тому, що їх оболонки наповнювали вже не воднем, а гелієм, добутим з монацитових пісків. А гелій — не займається. Ну, а тепер наші хіміки виявили, що гелій має значення у військовій справі не лише для заповнення дирижаблів. На жаль, за кордоном знають, що на наших останніх підводних човнах встановлюють нові двигуни, які працюють вибухами гримучого газу, що добувається безпосередньо розкладанням води на кисень та водень за допомогою електролізу. Ці двигуни дають змогу набагато зменшити вагу підводних човнів та збільшити швидкість їх ходу й час перебування під водою. Човни з такими двигунами втричі сильніші за човни, які рухаються під водою з допомогою електроаккумуляторів, а над водою — звичайними дизелями. Отже, за кордоном дещо про це знають, але не знають конструкції двигунів та того, що для спалювання в них

гримучого газу потрібний гелій. Більше про значення гелію я нічого не скажу. Техніка цієї справи — таємниця. Коли Радянська Росія матиме значну кількість власного гелію... ви знаєте, досі гелій мають лише Сполучені Штати і за кордон його майже не продають.

Отже, коли більшовики матимуть багато гелію, вони, по-перше, наповнюватимуть ним свої дирижаблі, а по-друге, ми не гарантовані, що вони не догадаються використати гелій так, як використовуємо ми. Нарешті, треба сказати, що хоча гелію в торіаніті є значна кількість, проте інженери досі не розв'язали технологічної проблеми, як його добувати з торіаніту заводським способом. Якби цю проблему розв'язали в нас, то, можливо, ми змогли б організувати добування гелію з торіанітового піску, невелика кількість якого зустрічається на островах Індійського океану. В радянській газеті, в тій самій замітці, коротко згадується, ніби професор Ананьєв цю проблему майже розв'язав. До речі, ось вам та замітка.

Начальник подав агентові газетну вирізку і, поки той читав її, задумливо розглядав довгі нігті на своїх пальцях.

— Отже, слухайте далі. Нам потрібно, щоб смілива людина пробралася в Росію. Там треба обережно зв'язатися з нашим постійним уповноваженим при посольстві, познайомитися з професором Ананьєвим, одвідати Лебединий острів і обов'язково зірвати видобуток торіанітового піску. А найголовніше — дістати в Ананьєва його проект добування гелію і знищити автора проекту. Ясно?

— Так. Яким способом я мушу перебратися через кордон?

— Одержите американський паспорт. В Росії наш уповноважений видасть вам фальшивий радянський паспорт. Докладний план своєї подорожі подасте мені завтра. Післязавтра виїдете. Бажаю успіху. На все краще.

Начальник підвівся з крісла. Агент теж устав, витяг руки по швах і вклонився.

— До побачення, пане начальнику.

Двері кабінету зачинилися за агентом.

VII. ЗМАГАННЯ

"Колумб" прибув черговим рейсом до Соколиного. Марко одразу побіг шукати Люду, бо привіз їй листа від батька. Листа передав капітан пароплава "Пенай", що заходив у Лузани. Юнга знайшов дівчину на пляжі в товаристві рибальських дітей та підлітків. Одні з них засмажували на сонці свої вже з самої весни чорні тіла, другі не вилазили з води, плаваючи різними способами та здіймаючи стовпи бризок. Серед дітей, що гралися в піску, Марко побачив брата Грицька. Сестра часто забирала малого в Соколинний виселок. Тут у Грицька було багато товаришів і товаришок.

Хлопчик радісними вигуками привітав брата й покликав до себе подивитися на візерунок, складений ним з морських камінців та черепашок. Марко пообіцяв зробити це згодом, а поки що пішов до перевернутого старого каюка, де сиділа в купальному костюмі, спиною до сонця, Люда. Коли він гукнув її, дівчина швиденько обернулася, очі привітно блиснули, і вона простягла Маркові руку. Діставши листа, Люда зраділа, схопилась на ноги й розірвала конверт. З нього вона витягла списаний папірець та

газетну вирізку і скоренько перечитала.

— Татко застав професора Китаєва. Вони зробили аналіз піску... Таткові сподіванки цілком справдилися... Навіть більше, професор Китаєв цілком згоден з методом добування гелію, що його запропонував татко. Наступним рейдом татко повертається сюди для детального обслідування торіанітових розсипів, а професор Китаєв негайно їде в Москву, де порушить питання про організацію промислу на Лебединому острові.

Новини ці були приємні Маркові не менш, ніж Людї. Вони розмовляли про те, як на місці Соколиного висілка виросте нове місто, в бухті побудують великий порт, залізничні колії пройдуть по острову і по них підуть вагончики з піском, а вони мусять подбати, щоб тут насадити великий парк і зберегти маленький заповідничок цілинного ґрунту із хашами, лисицями та пташиним населенням. Потім дівчинка поклікала Марка купатися.

— У нас зараз відбуватимуться змагання з плавання, — сказала вона, показуючи на гурт підлітків, що обступили їх.

Юнга заявив, що теж хоче взяти участь у змаганнях. Крім нього і Людї, пливли ще п'ятеро хлопчаків і троє дівчаток віком від дванадцяти до п'ятнадцяти років. Всі вони вирости на березі моря, талапались у воді з ранньої весни до пізньої осені, і хоча не знали на різних стилях та ніколи не чули таких слів, як "брас", "кроль", "оверарм", "треджен", але чудово й швидко плавали по-жаб'ячому, по-собачому, наввимашки, навстоячки, горілиць. Цими ж способами плавав і Марко, але набагато вправніше. Він справедливо вважав себе кращим плавцем на острові. Він не знав, як плаває Люда, але гадав, що не дуже добре. Марко вирішив пливти поволі, дати іншим випередити себе, а потім ефектно вийти попереду всіх.

В цей час у бухту входили шаланди. Рибалки поверталися з моря з уловом, і плавці умовились пливти їм назустріч. Хто перший допливе до рибалок, той переможе.

По команді Людї плавці зайшли в воду, відійшли на значну віддаль від берега і вишикувались в ряд. Були вони різного зросту, і тому одним вода доходила до пояса, а другим по пахви. На березі стояли менші діти. Грицька обрали суддею, і він дав сигнал починати, тюркнувши в сюрчок. Плавці кинулись наввипередки. Марко не поспішав. Він плив по-жаб'ячому, розгортаючи руками воду, і придивлявся, хто як пливе. Одні плавці одразу забовтали руками й ногами щосили й вирвалися вперед. Інші пливли повільніше, проте Марко відстав і від них, бо затримувався навмисне. Та насамперед його увагу привернула Люда. Дівчина пливла майже так само, як і він, але не затримувалась, хоча й не поспішала. Незабаром Марко опинився позад усіх і почув з берега цюкання та глузливі вигуки на свою адресу. Тоді він обернувся, проплив кілька метрів під водою і, з'явившись на поверхні, пішов наввимашки. Половина його спини виступала з води, руки швидко зносились вгору, розрізали повітря і з силою падали на воду, виносячи плавця вперед. Він випередив двох хлопців, дівчинку і зрівнявся з Людою. За кілька секунд випередив і її і вступив у змагання з передніми плавцями. Він не чув, як з берега наздогін лунали вже схвальні вигуки. Марко вигнався наперед, шаланди швидко наближались до нього.

В цей час на березі запанувала тиша. На жаль, Марко не обертався й не бачив, що робиться позад нього. А там увагу всіх привернула Люда. Вона майже занурилась головою в воду, перейшла на "кроль", зняла бризкотню і з шумом помчала вперед, залишаючи глибокий слід, мов торпеда. Вона вирвалася із значно більшою швидкістю, ніж Марко, випередила всіх і вже наздоганяла переднього плавця. Юнга помітив це лише тоді, коли Люда зрівнялася з ним. Від подиву він навіть сповільнив рух, і ту ж мить дівчина випередила його на півголови. Марко був вражений: його, рибалку, моряка, кращого плавця Лебединого острова, випереджала дівчина з міста. Він не злостився, ні, але самолюбство його було вражене. Марко, мов дельфін, що вистрибує з води, раптом напружив усі сили й на кілька секунд залишив Люду за собою. Вона його не бачила, бо пливла тим самим способом, лише зрідка підкидаючи голову, щоб вдихнути повітря. Через кілька секунд вона знову наздогнала Марка. До шаланд залишилося з сотню метрів. Там рибалки теж зацікавились змаганням. Увагу всіх привернули двоє завзятих плавців. Вони йшли тепер нарівні і так пропливли половину відстані, а потім Люда знову випередила Марка метрів на два, і хоч як він намагався скоротити цю відстань, але нічого не виходило. Навпаки, дівчина дедалі більше випереджала його. Ось її голова поруч першої шаланди — і змагання закінчено. Ледве чутно долинув сюрчок з берега. То свистав Грицько, сповіщаючи про перемогу Люди. Хоч вона й не чула того свистка, але помітила шаланду і перейшла на повільний "брас".

Рибалки вітають її, жартівливо глузують з Марка, пропонуючи підвезти до берега. Марко був здивований, він ніяк не ждав такої вправності від міської дівчини. Одсапуючись, він перекинувся горілиць, добродушно усміхався на жарти рибалок і спочивав, лежачи на воді. До нього підпливла Люда, і він перший поздоровив її з перемогою.

Шаланди уже наближались до берега. Вітру в бухті майже не відчувалося, і рибалки веслували, щоб швидше підійти до пристані. До Люди й Марка наближались інші хлопці й дівчата і, вигукнувши свої зауваження про змагання, повертали до берега. Старші трималися тепер про всяк випадок позаду. Раптом збоку залунав верескливий зойк: "Ой-ой! Рятуйте!"

Це скрикнув хлопчик, що відплив від товаришів. Голови усіх плавців повернулися на крик. Де в кого майнула думка: "Може, пустує". Але хлопчик зник під водою, потім знов виринув і знову зник. Всі кинулись на допомогу. Не інакше як хлопчика схопили корчі. Хоч як швидко всі пливли, але першою біля потопуючого опинилася незнайома Люді дівчинка. Вона спритно пірнула під воду, схопила хлопчика за чуприну й витягла його на поверхню: хлопчик навіть не встиг дуже захлинутися. Трохи наковтався води, проте не втратив притомності, тільки з переляку намагався вхопитись руками за шию дівчинки. Вона знала, що це дуже небезпечно, й відбивалася від нього, гукаючи, щоб він лежав спокійно спиною на воді. Так вона і підтримувала потопуючого, поки не підпливли інші товариші. Потім його взяли під руки Марко та Люда і рушили до берега. Решта плавців пливли навколо, готові кожну хвилину змінити першого, хто стомиться. На шаландах чули крик, бачили, як плавці рятували потопуючого, тому одна шаланда

швидко підійшла до них. Врятованого витягли на шаланду. За ним вилізли Марко і Люда. Переляканий хлопчик пояснив, що його несподівано схопили корчі. Люда відчувала себе незручно: адже вона підбила товариство на це змагання і не подбала хоча б про один рятівний човен. Коли б не та дівчинка, хлопчик міг би втонути.

— Другий раз не запливай далеко, — сказав літній рибалка, звертаючись до хлопчика. — Дякуй їм, — він показав на Марка і Люду, — врятували халамидника.

— То не ми, — сказала Люда, — його дівчинка якась врятувала: вона перша схопила і тримала, аж поки ми підпливли.

— Інспекторова Знайда, — пояснив Марко. — Звідки вона тут взялася, не знаю, на березі її не бачив. З нами вона не випливала...

— А-а, дефективна. Вона, мабуть, з дому сюди допливла. То ж риба, а не дівчинка. Ми її в морі якось кілометрів за п'ять від берега зустріли. Хотіли на шаланду взяти — та де там. Дика... Геть попливла!

Люда хотіла розпитати про дівчинку. Адже вона, здавалось, всіх знала на острові, а цієї дівчинки жодного разу не зустрічала. Проте розпитати вона не встигла, бо шаланда підійшла до "Колумба" і стала поруч інших борт у борт із шхуною. З шаланд перевантажували рибу. На палубі "Колумба" чути було сварку. Кілька рибалок обступили чоловіка, що міряв рибу клейончастим метром. То був рибний інспектор Ковальчук. Він вибирав окремі рибини і вимірював їх від хвоста до голови і від голови до хвоста.

Рибна інспекція стежить, щоб рибалки не виловлювали молоду рибу, а для цього кожную породу риби ловлять сітями з відповідним розміром петель у них. Інспектори наглядають за справністю рибальського реманенту та розподіляють ділянки моря між окремими артілями.

На "Колумбі" знялася сварка через те, що відомий бюрократ, інспектор Ковальчук, знайшов у вилові кілька рибин на півсантиметра коротших за дозволений розмір. То були осетри завдовжки вісімдесят дев'ять з половиною сантиметрів, а дозволялося ловити не коротших як дев'яносто. Коротшу рибу рибалки мусили викидати в море. Трудно, звичайно, встановити при такій довжині різницю в півсантиметра, але Ковальчук одібрав десяток таких рибин на одній шаланді й хотів тепер конфіскувати весь її улов та оштрафувати бригадира. Рибалки захищалися, доводячи відсутність злого наміру, нарешті, коли міряли вони, то в них виходило не півсантиметра, а один-два міліметри.

Обурений Стах Очерет попросив припинити у нього на шхуні лайку і відмовився підписати акт, складений інспектором. Він запропонував йому не заважати, поки шаланди перевантажують рибу на шхуну. Ковальчук з погрозами залишив "Колумб", зійшов на пристань і подався берегом бухти додому. Ненароком він наступив на узор, викладений на прибережному піску Грицьком. Почувши обурений вигук хлопчика, інспектор зупинився, глянув на дитячу забавку і, злостячись на весь світ, шаркнув ногою з усієї сили; камінці й черепашки розлетілися бризками разом з піском. Грицько остовпів від страху і обурення. Інспектор пішов далі, не озираючись, а вслід йому

полетіли нарікання розсерджених малюків.

Тим часом Марко прощався з Людою.

— До післязавтра. Я розкажу нашим про лист твого батька. Тепер у нас тільки й розмов, що про гелій та про торій. Всі просто хіміками поробилися. Шкіпер наказав мені в Лузанах дістати книжку, в якій написано про всі ці речі...

— А я хотіла ще тебе розпитати про цю дівчинку... Знайду... чи як там її... Чому я раніш її не бачила? Вона дочка цього інспектора?

— Ні, вона йому не дочка... Вона з'явилася тут, коли я був такий, як Грицько. Але її майже не знають. Вона дефективна. Зайди до Марії, вона розкаже тобі цю історію.

— Добре. Бувай! Бачу — в тебе термінова робота.

— Еге, до другої зустрічі!

Марко взявся до свого діла, а Люда пішла з врятованим хлопчиком на берег. Він уже заспокоївся, тільки боявся, що мати нагрімає, коли довідається про його пригоду. Люда обіцяла зайти з ним додому разом. На пристані до неї підбіг Грицько і поскаржився на інспектора. Довелося й цього заспокоювати.

Утрюх вони повільно пішли стежкою між лопухами й лободою по краю висілка. Вони бачили, як "Колумб" вирушив з бухти. Грицько заздро дивився на шхуну, потім заявив, що коли виросте, то в нього буде ще краща шхуна, яку він назве "Альбатрос", бо так у них на маяку називався маленький каюк. Потім заспівав:

Плавав по морю маленький матрос

На вітрильнім кораблі.

Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

Жив на світі маленький матрос —

Гострі очі, білий чуб.

Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

— Хто тебе цієї пісні навчив? — спитала Люда.

— Сам видумав, — поважно відповів Грицько.

— А "гострі очі, білий чуб" — це ти про себе?

— Еге...

VIII. ЗНАЙДА

Це трапилося літом, в рік Грицькового народження. Чорна ніч звисала над морем. Важко розбивалися об берег хвилі. Блискавки раз за разом розтинали темряву, і розкотисті вибухи грому заглушували клекіт моря.

Тієї ночі погано спали рибалки на Лебединому острові. Дехто з них, незважаючи на дощ, пішов до човнів, щоб перевірити, чи не загрожують їм хвилі. Серед ночі за ріжком, що прикривав бухту, у морі замигтів вогник. Якийсь пароплав, борючись із штормом, наближався до берега. Позапинавшись у плащі, рибалки мовчки стежили за вогниками, що мигтіли в морі. Раптом спалахнуло полум'я, зникли розгойдані вогники і запанувала темрява. До берега долетів звук вибуху.

— На міну наскочив! — скрикнув один рибалка.

— Або котел розірвало, — відповів другий.

Над морем злетіла ракета. За першою — друга, третя. Потерпілий пароплав кликав на допомогу. Незабаром знову спалахнув вогник у морі; він розгорявся все яскравіше. То горів пароплав. На березі рибалки швидко розпалили вогнище, щоб вказати потерпілим, куди пливти човнами.

Полум'я змагалось з дощем. На мерехтливому фоні вогнища вирізьблювались суворі постаті в плащах. Всі мовчали. Здавалося, кожного свердлила одна й та сама думка, а в горлі застрягли одні й ті ж слова. І першим вимовив ці слова підліток Левко:

— А коли в них не вистачить човнів?

Рибалки нерішуче презирнулися, але ніхто нічого не сказав. Свистів вітер, клекотіли розбурхані хвилі, і ніхто не наважувався запропонувати вийти такої ночі в море.

— Дядьку Стах, там же люди гинуть! — закричав Левко.

Похмурий Стах випростався. Він не зводив очей з плавучого вогнища в морі. Ні до кого не повертав голови. І тут з промовою виступив рибний інспектор. Він казав, що треба допомогти, і запевняв, що серед них немає боягузів. Він голосно умовляв, але всі стояли похмуро й непорушно. Та ось благально й наполегливо закричав Левко:

— Дядьку Стах, пливімо їм на допомогу!

Стах озирнувся на нього, обвів усіх поглядом, махнув рукою і сказав глухо:

— Ходімо! Ходімо! Люди ж гинуть. Хто сміливий, ходім! — І пішов широкими важкими кроками до шаланди. Поруч нього пішов Левко, а слідом рушили Тиміш Бойчук і Андрій Камбала.

Біля вогнища з хвилину мовчали. Та ось, нічого не кажучи, один по одному всі пішли до шаланд.

Перемагаючи хвилю, шаланди відчалили і зникли в темряві. На березі залишився Левко. Дорослі не взяли хлопчика, і він плакав з досади.

Стах наказав йому підтримувати вогонь.

Левко повернувся до вогнища. Там стояла лише одна людина — Яків Ковальчук. Рибний інспектор залишився на березі.

Тієї ночі рибалки з Соколиного висілка врятували майже всіх пасажирів і більшу частину команди пароплава "Дельфін", що загинув від вибуху котлів. Наступних днів врятовані залишили Лебединий острів. Зосталася лише маленька дівчинка, батьки якої загинули під час аварії. У неї була розбита голова, і вона лежала непритомна. Дівчинку забрала до себе дружина Якова Ковальчука. Маленька нарешті опритомніла, але, чи від удару по голові, чи від переляку, забула все, що знала раніш, навіть забула, як її звуть. Насилу згадала вона слова і не могла ходити. Минув рік, поки чула жінка, оточивши дівчинку материнською ласкою і піклуванням, наново вивчила її ходити й говорити і вже похвалялася нею, як рідною дочкою. Інспектор не дуже схвально ставився до вчинків дружини, але, коли ще через два роки дружина несподівано померла, він залишив Знайду, — так її називали, — наглядати за порядком у своїй хаті. У виселок дівчинку не пускав, школи вона не одвідувала, бо була, як говорили всі, дефективна.

Про історію Знайди думала Люда, гуляючи по острову. Ту історію їй розповіла

сестра Марка — Марія, і тепер дівчина часто думала про дефективну. Вона більше її не бачила, хоч кілька разів проходила повз хату рибного інспектора. На подвір'ї в нього завжди було порожньо, жодної ознаки чиеїсь присутності, лише дим іноді здіймався над димарем.

З дня на день Люда чекала приїзду батька. Вона гуляла по березі бухти і вдивлялася в море, сподіваючись побачити шхуну, пароплав або шаланду, якою прибуде батько. За кілька днів мав прийти "Колумб", і вона сподівалася побачити й Марка.

Замість "Колумба" прийшла інша шхуна. Шкіпер розповів, що "Колумб" послано у відкрите море, а звідти він піде в Караталинську затоку, а це відбере десять-дванадцять днів.

Минуло днів вісім, і Люда знову обходила бухту, а коли помітила, що підійшла аж до хатини Ковальчука, їй захотілося побачити Знайду і подякувати дівчинці за врятування хлопчика. Люда знала, що інспектора зараз немає дома: він виїхав на шаландах разом з рибалками в море. Мабуть, тому Люда й наважилась здійснити свій задум.

Хатинка виглядала досить привітно. Вона біліла серед невеличкого саду, обкопаного канавою і огороженого очеретяним тином. Садибна розташована була на горбку метрів за триста від бухти. Люда повернула від берега і зійшла на горбок по ледве протоптаній стежці. Через огорожу, на грядках біля хати, помітила дівчинку років чотирнадцяти, у незграбному платті з грубого мішка, босу, в подертім солом'янім брилі на голові. Дівчинка стояла нахилившись. Вона полола грядки і стиха співала.

Люда одразу догадалася, що то Знайда, і почала прислухатися до слів пісні:

Море, не сердься,

Вітре, не вий,

Сонечко ясне, світи.

Милий мій, швидше пливи!

В цей час на городі показався чорний кудлатий собака. Це було справжнє страховище. Висолопивши язика і важко дихаючи від спеки, він наблизився до грядки, на якій працювала Знайда. Дівчинка помітила його, підвела голову і посміхнулася до собаки. Тепер Люда розгледіла її обличчя. Пес нахилив голову, але враз підвів її, нашорошив вуха, насторожився і подивився в той бік, де стояла Люда. Знайда знову взялася до роботи, не помітивши цього. Люда, не чекаючи, коли пес викриє її, гукнула:

— Дівчинко!

Ту ж мить пес люто загавкав, плигнув через грядку й кинувся до огорожі. Знайда випросталась, побачила незнайомку і закричала на собаку:

— Розбій, назад! Назад! Стій! Стій!

Почувши наказ, пес неохоче скорився. Він спинився на місці, але гавкати не переставав.

Знайда стояла, не виявляючи бажання підійти до незнайомки, щоб щось сказати або спитати її.

Люда заговорила перша:

— Дівчинко, будь ласка, підійди ближче.

Знайда підійшла до огорожі. Слідом за нею, переставши гавкати, помалу підійшов і Розбій. Знайда мовчала. Тепер Люда бачила засмагле обличчя руської дівчинки з плескатим носиком, синіми, глибокими очима і помітним шрамом над лівим виском.

— Я прийшла подякувати тобі за те, що ти врятувала хлопчика в бухті.

Знайда мовчки слухала, оглядала незнайомку з ніг до голови. Люда теж помовчала і почала знову:

— Бач, я винна, що він заплив так далеко, а поблизу не було на той час човна. Коли б ти не наспіла перша, навряд чи встигли б ми врятувати його. Я дуже-дуже вдячна тобі.

Знайда так само мовчала. Люда стежила за її обличчям, але воно залишалося байдужим і непорушним. Здавалося, дівчинка чула слова, але враз забувала їх; Люда шукала в обличчі Знайди рис, які свідчили б про її дефективність, але ніщо, крім цієї чудної мовчанки, не викликало підозріння в ненормальності. Вираз очей Знайди свідчив про якусь думку. Вона, здавалося, дуже зацікавилась вбранням Люди.

— Ти дуже добре плаваєш. Чи правда, що ти запливаєш далеко в море? Я закінчила минулого року школу плавання і на змаганнях у школі зайняла перше місце. Мені хотілося б поплавати разом з тобою.

Розбій уривчасто гавкнув і сів біля ніг дівчинки.

Знайда, наче щось згадавши, нахмурилась і, пильно глянувши в вічі Люді, сказала:

— Ідіть відціля. Яків Степанович не любить, коли чужі без нього приходять. Коли він дізнається, що ви приходили, то розсердиться.

Близько Знайди червоніла чудова троянда. Люда вирішила попрохати квітку і закінчити свій невдалий візит.

— Коли можна, подаруй мені, будь ласка, одну квітку.

Знайда охоче зірвала кілька квіток, зв'язала березкою і кинула через пліт. Люда спритно впіймала їх.

— Дякую. Ти, коли захочеш, приходь до мене. Я звуся Люда Ананьєва. Мій батько — професор Ананьєв. Ми живемо у мого дядька — шкіпера Стаха Очерета. Одним словом, питай мене у Очеретів. Приходь. Ну, до побачення.

Вона повернулася й пішла.

— Дівчино, — почула Люда позад себе голос Знайди і обернулася.

— Скажи, ти сама черевики зробила? — спитала Знайда, показуючи на сандалі у Люди на ногах.

— Ні, я купила.

— Угу! — Знайда одвернулася, покликала Розбоя і попрямувала до своєї грядки.

ІХ. ФОТОГРАФ АНЧ

Того самого дня Грицько після ранішнього купання в компанії з двома однолітками подався шукати пригод на острівних пасовищах. Вони осідлали довгі хворостини і, уявивши себе кожен принаймні командиром кінного полку, помчали по острову.

Обминули невелику череду корів, що розбрелися між кущами без догляду, пробігли вздовж маленького струмка і розбіглися в різних напрямках, умовившись, хто кого шукатиме. Грицько забіг найдалі. Скоро він побачив протоку, яка відокремлювала острів від суходолу. Протокою плив човен, видно — від Зеленого Каменя до острова. Гостроокий Грицько довго слідкував за човном, ждучи, коли поблизу з'являться товариші. Мабуть, вони далеко забігли в інший бік і, не знайшовши його між кущами, подались до висілка. Грицькові надокучило ховатися. Хлопчик помітив великого барвистого метелика і почав його ловити. Бігав, аж поки не накрив метелика шапкою. Та коли метелик опинився у нього в пальцях, то був він уже не блискучий, бо обтрусив частину своїх барв і поламав крильця. Розчарований Грицько викинув метелика і знову перевів погляд на протоку. Човен підійшов до острова. На берег вийшов чоловік, а човен повернув назад. Прибулий рушив навпростець через острів. Грицька цей приїзд не цікавив, хіба мало хто з Зеленого Каменя приїздить! Хлопчик вирішив повернутися у виселок. Він ішов без стежки, у високій траві, яка досягала йому до плечей. В тій траві траплялися чудові сині та блакитні дзвіночки і білі з жовтим серцем ромашки. Люда якось просила принести їй квітів, тепер Грицько згадав про це. Він набрав уже чималий жмут квітів, коли його наздогнав чоловік, що йшов від берега протоки.

— Ей, хлопчику! — покликав він.

Грицько побачив недалеко від себе на вузькій стежці високого дядька, в білому кашкеті, з плащем на руці. Через плече в нього на ремені висіла якась коробка. В руці він тримав чималий чемодан. Дядько був одягнений у сірий костюм, а на ногах у нього були чорні краги. Хлопчик бачив його вперше.

— Ти з Соколиного?

— Ні, я з маяка, — відповів хлопчик.

— А не скажеш, як мені пройти до хати рибного інспектора Ковальчука?

— Просто йдіть стежкою, тільки коли перейдете кладку через рівчак, візьміть трохи ліворуч. Там стежки нема, але йти по рівному. Як вийдете до бухти, то й побачите Ковальчукову хату. Виселок праворуч, а його хата — ліворуч... Тільки далеко від висілка... Там жодної хати нема аж до краю.

— Дякую, молодчина! — Незнайомець недбало пустив з руки щось блискуче, а сам пішов, більше не обертаючись.

Те блискуче впало в густу траву. Грицько здивовано проводив поглядом спину високого дядька, а потім став на коліна — шукати в траві блискучу річ. Після ретельних розшуків надібав срібну монету — двадцять копійок. Блискуча, новенька монета йому подобалась. Він погано розумівся на вартості монет, але знав, що за гроші можна купити цукерок, горіхів та червоної шипучої води в кооперативній крамниці, яка одчинялася в Соколиному на годину ранком і на годину ввечері. Але хлопчик не розумів, для чого той дядько кинув монету.

Незнайомець уже був перед садибою Ковальчука, коли відчув, що хтось схопив його за руку. На одну мить він завмер і враз повернувся всім тулубом. Кулаки його

стиснулися, а обличчя скам'яніло, в очах блимнув страх. Побачивши перед собою хлопчика, полегшено зітхнув, але враз нахмурився.

— Що таке? — спитав він.

— Дядьку, ви загубили гроші, — відказав Гриць і простяг йому двадцять копійок.

Незнайомий і здивувався і розсміявся, таким чудакom здався йому хлопчик.

— Це я тобі дав.

— Ні, дякую.

Гриць обернувся і побіг назад. Незнайомий сховав двадцять копійок і пішов далі. Через кілька хвилин він стояв перед хвірткою Ковальчукового подвір'я. Гукнувши, незнайомий стояв і ждав, щоб хтось вийшов.

Невдовзі з-за хати з'явилася Знайда. Вона спинилась серед подвір'я і мовчки дивилася на того, хто гукав. Розбій загавкав ще голосніше, рвався до хвіртки, але з-за огорожі не стрибав.

— Яків Степанович дома?

— Нема.

— Одженіть собаку, мені зайти треба.

Дівчинка похитала головою.

— Не можу, — сказала вона. — Якова Степановича немає дома, без нього не пускаю.

— Та чому? Я ж нічого не з'їм.

Дівчинка нічого не відповіла. За неї відповідав Розбій, гавкаючи до хрипоті. Незнайомому доводилось добре напружувати голос, щоб перекричати це гавкання.

— Слухайте, я маю до нього діло. Коли він буде?

— Мабуть, надвечір.

— Та підійдіть ближче.

Знайда підійшла майже до самої хвіртки.

— Слухайте, я фотограф. Хочете, я вас сфотографую. — І незнайомец почав діставати з футляра фотоапарат.

Ні його слова, ні його апарат ніякого враження на дівчинку не справили. Він почав далі умовляти придержати собаку й пустити його до хати. Але Знайда нічого не відповідала.

Нарешті заявила:

— Можете зі мною не балакати, бо я дефективна, — повернулася й пішла.

Фотограф розсердився і навіть спробував сам відчинити хвіртку, але Розбій наїжився, ошкірив зуби і так плигнув на хвіртку, що настирливий відвідувач виконати свій намір не насмівся. Він витяг з кишені годинник, подивився, скільки доведеться ждати до вечора, одійшов на моріжок і сів край маленького глинястого обриву, підмитого весняною водою. Умостившись, він дістав з чемодана два бутерброди і, уминаючи їх, оглядав навколишню місцевість.

Він чекав терпляче, але, на своє щастя, не дуже довго. Виявилось, що шхуна, яку бачила Люда, була "Колумб". Справді, вона привезла її батька, а разом і Якова

Ковальчука, якого забрала в морі з рибальських шаланд. Інспектор у висілку не затримався, пересів на свій каюк і попід берегом повернувся додому. Фотограф бачив, як каюк пристав до дошки, що заміняла пристань. Далі людина прив'язала каюк до кілка, забитого під берегом, а сама рушила до інспекторського двору.

Фотограф підійшов до людини і, вдивляючись в її обличчя, сказав:

— Здрастуйте, Якове Степановичу, насилу діждався вас. А тут дівчинка ваша ніяк не пускає, не то що до хати, а навіть у подвір'я.

— Здрастуйте, — відказав інспектор і здивовано дивився на незнайомого, який поводився з ним, наче знав багато років. — А ви в якій справі?

— Я фотокореспондент. Прізвище моє Анч. Приїхав сюди з редакції журналу "Рибалка півдня". Не чули? Це новий журнал. Незабаром виходить перший номер. Маю завдання редакції дати фотонарис про рибалок Лебединого острова. Ось моє посвідчення та рекомендаційний лист до вас з рибної інспекції. — Він простяг Ковальчукові свої папірці.

— Як же ви сюди дісталися?

— А я їхав суходолом через Зелений Камінь. Звідти мене переправили човном через протоку.

— Чим же я можу вам допомогти?

— По-перше, ви познайомите мене з тутешніми рибалками, допоможете вибрати найцікавіші об'єкти для фотографування... Мені рекомендували вас як досвідчену людину. Потім мені радили попросити у вас притулок на цих кілька днів. Редакція мене коштами не дуже обмежує, я радий розплатитися з вами так, як ви оціните свій клопіт зі мною.

Ковальчук запросив фотографа у двір.

— А дівчинка молодець! Це ваша дочка?

— Ні, так... у приймах. Ви не дивуйтесь з неї, вона трохи дефективна.

Х. ФОРМУЛА АНДРІЯ АНАНЬЄВА

Біля хати Стаха Очерета відбувалися збори, їх ніхто не скликав. Люди зібралися самі. Вже два тижні увесь виселок говорив про пісок, знайдений професором Ананьєвим. Більшість певна була, що в тому піску є золото. Дехто з соколинців навіть ходив до піщаного горба і копався там, але золота ніхто не знайшов. Команда "Колумба" після розмови з професором розказала на острові про торіаніт, але їм вірили й не вірили. Марків дід, старий Махтей, колись довго плавав матросом на різних пароплавах і багато чого знав. Він побував в усіх закутках земної кулі, не раз одвідував Америку, Африку та Австралію, острови Тихого океану, плавав у антарктичних морях, але ні про який торіаніт ніколи не чув. Він, правда, твердо вірив у науку і всім розповідав, що наука може "до всього докопатися", навіть золото, мовляв, з морської води добувають, але вважав, що команда "Колумба" не зрозуміла професора.

— Не інакше, — казав він, — нафта там мусить бути. Це тепер саме головне і для військово-морського флоту і для нас.

Так чи інакше, а як тільки професор повернувся в Соколинний виселок, хата шкіпера

Стаха наповнилась дітьми, жінками та рибалками, що повернулися з моря або не виїздили того дня на промисел. Всі хотіли почути новину про той незвичайний пісок.

В хаті не вмістилися. Вийшли в двір і розташувалися, хто на траві, хто на старих кроквах з розібраної минулого року повітки, хто на призьбі.

— Ну, товариші, пісок у вас цінний, — сказав професор. — Всі ви чули про дирижаблі. Мабуть, бачили їх також на малюнках. Це великі аеростати, що тримаються в повітрі за допомогою газу, легшого, ніж повітря, а літають за допомогою мотора, прикріпленого до гондоли. Дирижаблі з'явилися трохи раніше від літаків, але виявилось, що літаки будувати легше й дешевше. Під час імперіалістичної війни в різних країнах збудували кілька сот дирижаблів. Вони дуже прислужилися своїм арміям. Але більшість тих дирижаблів загинула. Виявилось, що знищити дорогий повітряний корабель дуже просто. Дирижабль наповнюється найлегшим у світі газом — воднем. Цей газ, що в хімічному сполученні з киснем дає воду, одна з найбільш горючих речовин у світі. Механічно змішуючись з киснем або повітрям, він утворює надзвичайно сильну вибухову речовину — гримучий газ. Отже, досить, аби одна іскра проникла крізь оболонку дирижабля, щоб водень спалахнув, враз змішався з повітрям і щоб сильний вибух знищив повітряний корабель.

Запальні снаряди зенітних гармат швидко винищували дирижаблі. За час імперіалістичної війни Німеччина збудувала сто двадцять три великі дирижаблі, що звалися "целелінами", ім'ям одного з перших будівників дирижабля — генерала Цепеліна. Запалені снарядами, целеліни гинули буквально в один момент, перетворюючись в купи руїн.

Та одного разу англійські зенітчики, обстрілюючи німецький целелін, помітили, що, хоч запальний снаряд і влучив в його оболонку, дирижабль не вибухнув, а лише завернув і полетів назад.

Це дивне явище не скоро вдалось пояснити. Вже значно пізніше довідались, що німці стали наповнювати оболонку своїх дирижаблів не воднем, а газом гелієм. Підймальна сила цього газу лише на вісім процентів менша за підймальну силу водню. Але гелій не горить. Він належить до групи газів, що їх одні називають благородними газами, а другі — ледачими, бо вони не вступають із жодною речовиною в хімічну сполуку. Отже, наповнений гелієм дирижабль не боїться спалаху.

Та коли довідались, що німецький дирижабль був наповнений гелієм, здивувалися ще більше, ніж тоді, коли він не загорівся від снаряда. Адже гелію на світі було добуто дуже мало. На початку імперіалістичної війни в Сполучених Штатах Америки один кубічний метр гелію оцінювали в двісті тисяч карбованців золотом. Тоді в усіх американських лабораторіях не знайшлося б і десятої частини кубічного метра гелію.

Гелій в перекладі на нашу мову означає — сонячний. Його так називають тому, що вперше цей газ знайшли не на Землі, а на Сонці. Астрономи, досліджуючи склад Сонця, 1873 року відкрили там речовину, якої досі ніхто не знав на Землі. Лише через двадцять сім років після того гелій знайшли на земній кулі в мінералі клевеїт. Пізніше гелій виявили в повітрі. Але в повітрі і в клевеїті його так мало, що добування

сонячного газу коштувало величезних грошей.

Пізніше гелій знайшли в Бразилії, в так званому монацитовому піску. Перед війною Німеччина ввезла цього піску до себе кілька тисяч тонн. Під час війни німецькі хіміки добули гелій з привезеного піску. Крім того, вони знайшли гелій у джерелі мінеральної води на одному з своїх курортів. Але там його було небагато, і Німеччина незабаром вичерпала свої запаси.

Тим часом Сполучені Штати Америки, вступивши в імперіалістичну війну, розширили добування гелію. Вони знайшли у себе його природні джерела. Тепер у них є два великі заводи по добуванню сонячного газу, і вони мають його в потрібній їм кількості. Зараз у Сполучених Штатах гелій коштує лише в десять чи п'ятнадцять разів дорожче, ніж водень. Американці за кордон свій гелій продають дуже рідко і невелику кількість. Кожного разу на продаж гелію за кордон потрібний спеціальний дозвіл американського уряду.

Дешевого гелію шукають в усіх країнах. Дорогий гелій скрізь можна добувати з повітря, але вартість його буде величезна. Це так само невигідно, як добувати золото з морської води, хоч ми знаємо, що в морській воді є золото. Дешевий гелій дасть змогу забезпечити від пожежі дирижаблі, аеростати, стратостати і посуне вперед будівництво величезних повітряних кораблів.

В Індійському океані біля берегів Індії є острів Цейлон. Він належить англійцям. На цьому острові знайдено мінерал торіаніт. Дослідники виявили, що з кожного кілограма торіаніту можна добути десять літрів гелію. Для цього лише треба розпекти торіаніт на вогні.

На піщаному горбі нашого острова я знайшов чорний пісок. Мені здавалося, що в цьому піску багато торіаніту, а значить і гелію. Всі мої сподіванки справилися. Це високоякісний пісок, багатший на торіаніт, ніж піски островів Індійського океану. Безумовно, з нього можна добувати гелій. Крім того, з нього можна добувати одну речовину, яка називається мезоторій, вона заступає радій і оцінюється в п'ятдесят тисяч карбованців за кілограм. Для того щоб налагодити цей промисел, треба добре знати дві речі. По-перше, чи багато тут є цього піску, по-друге, треба знайти спосіб дешевого і швидкого добування гелію у великих розмірах.

Потім професор розповів про майбутнє Лебединого острова, коли на ньому буде створено підприємство по видобутку гелію та мезоторію.

Слухачі ще тісніше обступили його. Ніхто, за винятком двох, до пізнього вечора не залишав зборів. І коли вже високо піднявся повний місяць,десь аж опівночі розійшлися вони, збуджені й захоплені розповіддю професора.

Тих двоє, що залишили збори раніш, були Марко і Люда. Вони знали більше, ніж інші, бо частіше бачились з професором. Приблизно те саме він розповідав сьогодні вдень під час подорожі морем на шхуні. Люда могла навіть багато чого додати, бо батько тримав її в курсі своїх справ.

Дійшовши до моря, хлопець і дівчина посідали на невеличких бочках з-під риби. Обом хотілося побалакати, тому вони вирішили зробити це під час зборів, бо шкіпер

заявив, що "Колумб" ще сьогодні вирушить у Лузани. Він не хотів довго затримувати несолону рибу.

Тепла місячна ніч, лагідно величний морський краєвид схиляли до товариської розмови. Марко розповів про останній рейс "Колумба" у відкрите море та Караталинську затоку. Потім помріяли про майбутнє Лебединого острова, визначаючи своє місце в тому майбутньому. Люда вагалась, яку професію обрати — геолога чи хіміка. Обидві науки цікавили її, обидві зв'язувалися в її думках з перспективами роботи на Лебединому острові. Марко теж висловив думку, чи не вчитися йому на хіміка, але швидко передумав і вирішив лишитися моряком.

— Знаєш, коли я була менша, то мріяла стати садівником і розводити квіти. Я й зараз дуже люблю квіти.

Люда згадала про квіти, які їй приніс Грицько, і розказала про свої сьогоднішні пригоди. Марко з цікавістю вислухав її розповідь про Знайду.

— Розумієш, — сказала, нарешті, дівчина, — вона трохи чудна, дуже небалакуча й надто бідно одягнена, а це в наш час навіть якось незручно... Але одяг залежить не від неї... Зате вираз її обличчя і ті кілька слів, які вона сказала, свідчать, по-моєму, про те, що вона абсолютно нормальна.

— Я бачив її лише кілька разів, та й то здалека. Інспектор не пускає її з дому, а до нього теж рідко хто ходить, його не люблять, хоча він дуже давно живе на острові. Особливо дошкуляє він усім своїми інструкціями та розпорядженнями. Завжди возить їх з собою і завжди знаходить причіпки. Він зліший, ніж його Розбій. Про дівчинку завжди каже "дефективна, боюсь, щоб біди кому не наробила".

— Знаєш, її зацікавили мої сандалі, ото мені й спало на думку... коли б у Лузанах купити й подарувати їй такі.

В цей час збори закінчилися, і рибалки розходились. На берег першим прийшов Левко, він побачив Марка та Люду і жартівливо спитав, чому це в них побачення на такому видному місці.

— А ми тут про твою хрещеницю розмовляємо, — відказав Марко.

В Соколиному іноді жартома називали Знайду Левковою хрещеницею, згадуючи, як він турбувався за врятування людей з "Дельфіна". Левко один час починав цікавитися врятованою дівчиною, але вона перший рік не ходила й не розмовляла, а лайливий інспектор кого завгодно міг віднадити від своєї хати.

Люді довелося розповісти вдруге про свою зустріч та розмову із Знайдою. Тепер вона робила це ще з більшим запалом, коли говорила про її одяг та про заборону Ковальчука підпускати будь-кого до хати.

— Теж мільйонер, — презирливо сказав Левко. — Боїться, пограбують. Спеціально з-за моря бандити для цього приїдуть... То, кажеш, вона у лахмітті?

— На ній все ціле, але це просто два зшиті мішки, в яких прорізано діри для голови її для рук.

— Ну й гадина! — пробурмотів Левко.

Люда повторила свою пропозицію — подарувати Знайді сандалі. Марко підтримав її.

— Сандалі? — перепитав моторист. — Обов'язково. І не тільки сандалі, я їй усе привезу. Завтра в Лузанах усі крамниці переверну. Нехай Яків Степанович спробує не дозволити подарунок хрещениці зробити. А там ще перевіримо, чи справді вона така дефективна, як він розказує. Чи це він її такою зробив...

Почулася важка хода шкіпера. Він ішов спиною до місяця і поперед нього сунулась тінь.

— Ей, команда, — весело загукав Стах. — Давай корабель! Швидше пару розводь, рушаємо!

Юнга і моторист розпрощалися з Людою та умовилися наступного разу разом одвідати Знайду.

Дівчина повернулась додому. У великій кімнаті батько сидів за столом, схилившись над широким блокнотом. Гасова лампа освітлювала перед ним хліб, порізану шматочками кефаль і високий глечик з кислим молоком. Він, очевидно, до вечері ще не брався. Весь зосередився над якимись обчисленнями. Між пальцями лівої руки диміла цигарка. Дочка діловито підійшла до нього, вихопила ту цигарку й викинула у відчинене вікно. Батько здригнувся, сердито глянув на неї і сказав спокійним тоном:

— Вибач, але будь обережна. Тут цигарка може наробити пожежі.

Люда підійшла до вікна, глянула, куди впала цигарка, і відповіла:

— Ні, пожежі не буде, але де твоє слово, дане лікареві, що ти не куритимеш протягом місяця. І чому ти не вечеряєш? Ти ж зобов'язався лягати на Лебединому острові не пізніше дванадцятої.

— Зараз без п'яти дванадцять, — сказав професор, — а головне, я тільки що остаточно спростив свою формулу. Вона стала прозоро-ясною, як чиста вода.

XI. ДІВЧИНКА ІЗ СВІЧКОЮ

Того самого вечора в інспекторовому будинку десь опівночі, при світлі великої гасової лампи, Ковальчук та його гість пили чай. Знайда сиділа куняючи в кутку. Вона послала фотографів ліжко, а тепер наливала чай або подавала їжу на стіл, коли їй наказували. Ковальчук розповідав про рибальські справи, скаржився на нудне й одноманітне життя на острові. Анч, пихкаючи цигаркою, спокійно, не дуже уважно слухав. Часом він зиркав на дівчинку, наче ждучи, коли вона забереться звідси. Нарешті спитав:

— А чому дівчинка не йде спати? Вона ж ось-ось захропе.

— Ага... — Ковальчук перевів очі на свою вихованку. — Та й справді... Знайдо, йди спати.

Дівчинка вийшла в маленьку комірчину за стіною, де стояв короткий тапчан, на якому вона спала. В комірчині вікон не було, і дівчинка засвітила свічку. Вона постелила подерту ряднину, кинула подушку, напхану морською травою, і почала роздягатися. Лише вкрилася другим рядном і хотіла погасити свічку, коли розмова, що долітала крізь дощану стіну, привернула її увагу. На обличчі, освітленому свічкою, з'явилася настороженість. Дівчинка повернула голову і майже притулилась одним вухом до стіни. Хитливе полум'я свічки коливало тіні на стіні і відбивалося в очах

Знайди. Вона добре чула розмову в сусідній кімнаті.

— Я нічого подібного... не знаю, — хрипів голос Ковальчука.

— Можливо, — чувся другий, іронічний голос, — можливо, це помилка, але, — голос став металічно твердим, — може, ви пізнаєте людину на цій фотографії?

На півхвилини запанувала мовчанка.

— Фотографію цю, — продовжував Анч, — зроблено 1918 року, гляньте — ось.

Знайда почула, як хтось скочив на ноги і впав стілець.

— Заспокойтесь, пане бунчужний! — наказом продзвенів той самий металічний голос, який, Знайда вже знала, належав Анчу.

— Віддайте, — шипів Ковальчук, — віддайте!

— По-перше, я дужчий від вас фізично, по-друге, це не єдиний примірник. Заспокойтесь... Ви надто збуджені. Пам'ятайте, що в усіх випадках у житті треба бути спокійним, тоді найлегше з кожного становища знайти вихід.

Було чути, як інспектор сів на стілець, Знову мовчанка. Так тривало хвилини півтори.

Знайда чула, як стукотіло її серце і як ледве-ледве потріскувала свічка.

— Я вимагаю, оддайте! — скрикнув Ковальчук.

— Тихше. Може прокинутись ваша дурнувата. Вона подумає, що я вас ріжу.

— Ви таки ріжете, без ножа ріжете, — вже плаксивим голосом відповів Ковальчук.

Свічка розгорілася, гніт витягся, віск скочувався великими краплями і застигав на пальцях. Але Знайда не помічає цього. Вона слухає. І раптом Анч спитав:

— Слухайте, ваша дефективна, напевне, спить?

Рипнув стілець, і почулися кроки. Знайда відскочила од стіни, дмухнула на свічку і пальцями стиснула гніт. Світло згасло, і все поринуло у темряві.

Ковальчук відхилив двері в комірчину, засвітив сірник, подивився на дівчинку, що зібгалася калачиком, і повернувся назад до Анча.

— Поки що, — говорив фотограф, — я можу видати вам три тисячі карбованців.

— І ви обіцяєте мені за кордоном забезпечення?

— Безперечно. Але це, як і мій аванс, треба відслужити.

— Тобто...

— О, справа не дуже важка. В Соколиному висілку зараз перебуває професор Анан'єв. Про це я довідався від вас дві години тому.

Слова "професор Анан'єв" щось нагадали Знайді. Ага, це прізвище тієї дівчини, що приходила вдень.

— Вас цікавить цей професор? — спитав Ковальчук.

— Так. Нам потрібно знати кожен його рух. Він тут розшукав торіанітовий пісок. Тому я тут затримаюсь на деякий час. Тим часом ви виконуватимете обов'язки мого помічника.

— Ну, а потім?

— Коли ми виконаємо наше завдання, — слова Анча звучали багатозначно, — ми

залишимо острів разом. Перебратися через кордон не так важко, як думаєте.

— Так... так... Але все ж... мені не зовсім ясне це завдання...

— Ой, який ви недотепа... Торіанітового промислу на острові не повинно бути. От і все! — виразно закінчив Анч.

— А професор Ананьєв?

— У нього хворе серце... Лікарі побоюються, що він довго не проживе. Розумієте?

— Та-а-ак... та-а-к... Ну, а коли я не згоден?

— Можете заявити на мене, але не сподівайтесь, що вам простять 1918 рік. У нас матеріалів більше ніж треба... По-друге, можете бути певні, що руки в нас довгі. Потретьє, коли ви ще раз продумаєте ситуацію, в яку ви потрапили, то згодитесь, що цей вихід з вашого становища — найкращий. Ви задоволите свою приховану зненависть і дістанете чималу нагороду... А поки що будемо лягати спати. На добраніч.

Знайда чула, як вийшов хтось на подвір'я, і все стихло. Вона лежала з розплющеними очима й не могла заснути. Вона сподівалась почути ще що-небудь. Але в кімнаті було тихо.

Анч викурих перед сном цигарку і дивився у вікно на подвір'я, освітлене місячним світлом, де задумливо від хвіртки до городу і назад походжав Яків Ковальчук. Анч так і залишив його ходити й думати, а сам досить спокійно вмовився на інспекторовому ліжку.

Сон утікав від Знайди. Рідко траплялися такі випадки, коли вона не засинала одразу. Дівчинка мало зрозуміла з того, що почула. Проте для неї було ясно, що людина, яка прибула до них, підмовляла Якова Степановича на щось погане. Знаючи інспектора, вона майже не мала сумніву, що він на цю погану справу пристане. Вони щось задумали проти батька тієї дівчини.

Знайда дуже рідко з'являлася у Соколиному. Висілка вона не любила. Розбишаки-хлопчики кричали "дефективна" і збігалися дивитись на неї, мов на чудного звіра. Тітки жалісно хитали вслід їй головами, а дорослі рибалки майже не звертали на неї уваги.

Про професора Ананьєва та його доньку вона довідалась тільки останнього дня. Дівчина в сандалях справила на неї велике враження тим, що прийшла висловити подяку. Знайда майже не пам'ятала, щоб хтось колись їй дякував. Хіба який рибалка механічно казав "спасибі" за кварту води. Тепер вона вдруге почула про Ананьєва. Дивне у нього ім'я — "професор". Ну, та всякі імена бувають. Дівчинка ще й ще раз передумувала ненароком підслухану розмову. Вона не любила Якова Степановича. Навіть більше: вона його боялась і ненавиділа, хоча звикла коритись йому беззаперечно. Єдина людина, яку Знайда згадувала чуло і з сльозами на очах, — була померла дружина Ковальчука. Але по її смерті дівчинка лишилася під доглядом інспектора і більше не бачила ласки.

Була ще одна людина, до імені якої вона ставилась майже з побожністю, але бачила ту людину дуже рідко, а розмовляти з нею ніколи не розмовляла. Це був Левко Ступак. Колись якийсь рибалка жартівливо сказав при ній другому, що вона Левкова хрещениця, а потім пояснив, що її колись було врятовано завдяки Левкові. Вона

спитала потім про це Ковальчука. Той розсердився, нагримав на неї і сказав, що врятував її він, а не Левко, який тоді був ще шмаркачем. Знайда не вірила інспекторові, потім вона спитала про це якусь тітку, і та ствердила слова рибалки.

Дівчинка пригадувала своє безпросвітне життя і тепер до маленького числа тих, кого вона любила, зарахувала нову знайому — Люду Ананьєву. Думавши про неї, вона врешті заснула.

XII. НА ПІЩАНОМУ ГОРБІ

В центральній частині острова, ближче до протоки, здіймалися два конусоподібні верхи піщаного горба. Цей горб нагадував велетенського верблюда, що лежить на землі, низько спустивши голову. На Лебединому той горб здався справжньою горою, хоч заввишки він був не більше тридцяти метрів. Він простягся метрів на півтораєста з північного заходу на південний схід, починаючись біля маленького озерця. Килим твердих трав, серед яких цвіли кущі шипшини, вкривав горб. Досить там було копнути ґрунт сантиметрів на сорок, щоб добути під чорноземом сірий пісок з чорними зернами. Про цей незвичайний пісок жителі Лебединого острова знали давно. Вперше його виявили пастухи, але нікому він не був потрібний, і ніхто ним не цікавився. Лежав горб від висілка приблизно кілометрів за шість. Під час однієї екскурсії Андрій Ананьєв зацікавився тим горбом і відкрив у ньому торіаніт.

Незабаром після повернення професора на острів одного ранку він вийшов з Людою в напрямку до піщаного горба. Озброєні лопатками, молотками, компасами та рулеткою, йшли вони високою травою, слухаючи цвірінкання пташок та проводячи очима чайок, що пролітали над островом. Коли висохла роса, вони вже підійшли до підніжжя горба. Професор вирішив обміряти горб, прокопати в кількох місцях ґрунт та приблизно визначити положення поверхневого шару торіанітового родовища.

— Нам треба поставити тут намет, — сказав батько, — якщо вже серйозно братись до роботи. В наметі можна сховатися від сонця, відпочити і в ньому ж сховати інструмент.

— А то й зовсім сюди перебраться на кілька днів, — запропонувала Люда.

— Зовсім — ні, бо в цій калабані, мабуть, є малярійні комарі, на ніч тут лишатися не слід.

— Але ж на острові про хворих на малярію нічого не чути.

— Це не значить, що тут нема малярійного комара. Анофелес може жити і без малярії.

— Але коли комар не має в собі зарази, значить, він не страшний.

— Ти права, але я, як ти говорила маленькою, правіший. Берегтися треба. По-перше, ми не знаємо, чи тутешні комарі безпечні, а по-друге, досить з'явитися одному малярику, щоб хвороба поширилася тут.

— Поки що, татку, можемо не сперечатися.

— Правильно. А коли тут буде організовано промисел, то всі ці калабані знищимо або заллемо їх нафтою, напустимо в них гамбузій, і малярії тут не буде.

Не припиняючи розмови, почали працювати. Насамперед професор хотів поділити,

з допомогою рулетки, поверхню горба та навколишню місцевість приблизно на віддалі до ста метрів від його країв на квадрати по десять тисяч квадратних метрів у кожному. Таких квадратів мало бути дванадцять, тобто вони мали зайняти сто двадцять тисяч квадратних метрів, або дванадцять гектарів. На цій площі професор хотів розкопати ґрунт, намітивши для цього місця для тридцяти двох маленьких шурфів. Кути кожного квадрата вони позначили ямками.

Не поспішаючи, години за півтори батько з дочкою майже наполовину розміряли квадрати. Тим часом сонце починало припікати. Професор скинув кітель, залишився в спідній сорочці, роззувся і ходив босий. Люда сміялась. От якби його таким показати в університеті на кафедрі. Вона шкодувала, що не захопила фотоапарата.

— А хто це до нас іде? — промовив професор, подивившись убік. — Здається, ця людина несе фотоапарат.

Люда, глянувши в той бік, куди показував батько, побачила високу людину з футляром на ремені через плече, як то звичайно носять фотографи.

Це був Анч. Він ранком з'явився в Соколинний разом з інспектором, познайомився з рибалками, потім довідався, куди пішов професор Ананьєв, і подався в тому самому напрямі. Він шукав зустрічі з людиною, задля якої приїхав на цей маленький острів. Підійшовши досить близько, побачив, що його помітили, і заспішив до професора й Люди. Він привітався, одрекомендувався, сказавши, що прибув сюди лише вчора з дорученням редакції зробити фотонарис про рибалок Лебединого острова та про острів.

— Тут я довідався про ваші відкриття і, звичайно, не можу не зафіксувати цієї події. Сподіваюсь, ви дозволите. Це ж колосальне відкриття, професор!

Андрій Ананьєв посміхнувся, і враз обличчя його стало серйозне, хоча в очах пробігла хитра іскорка. Він дуже ввічливо зауважив, що заперечень не має, лише не хоче, щоб його фотографія з'явилася в пресі. Відкриття хоч і цікаве, але практичне значення його ще невідоме і не слід роздувати це в подію дуже великого значення. Все ж він радий познайомитись з фотокореспондентом і сподівається, що той допоможе йому знімати окремі об'єкти та рельєфи місцевості, бо хоч і сам він і дочка фотографують, але їх знімкам, звичайно, бракує тієї чіткості й прозорості, яку дають спеціалісти цієї справи.

Анч охоче погодився допомагати, обіцяв жодної фотографії без дозволу професора ніде не вміщувати, зараз же витяг "лейку" і почав клацати. Він мав два найновіших апарати: "лейку" та ще один досить портативний апарат, із змінними об'єктивами. Фотокореспондент просив не звертати уваги і продовжувати працювати, бо він, як художник, не терпить пози. Проте просив, щоб повернутися до світла, прийняти руку, вище підняти плече, нижче нахилити голову і т. ін.

— Починається тиранія, — добродушно посміхаючись, півголосом промовив професор.

Анч витяг портсигар і запропонував цигарку. Андрій Ананьєв простяг руку, але, впіймавши несхвальний погляд Люди, усміхнувся, подякував і пояснив, що хоч він і завзятий курець, але зобов'язався протягом відпустки не курити... А тут, мовляв, ще й

контроль...

Фотокореспондент ішов слідом за "геодезичною партією", як називав професор себе та Люду, і засипав професора запитаннями відносно торіанітового родовища та застосування торіаніту, його цікавило, чи доцільно тут починати промислове видобування, коли горб досить-таки невеликий, і навіть якби він увесь був повний торіанітового піску, то це ж зовсім небагато, порівняно з покладами інших руд, які йому довелось бачити в різних місцях.

— Я не знаю, чи поклади обмежуються лише цим горбом, — відповів професор, — може, на певній глибині весь Лебединий острів стоїть на торіанітових породах. Може, це лише вихід з глибин великої торіанітової жили. Це треба дослідити. Нарешті, і цей горб має цінність, бо пісок з нього — майже концентрат, який звичайно виходить із збагачувальної фабрики. Тут дуже цікаво простежити історію цього горба — яким чином він піднявся над рівнинним островом. Треба сподіватись, що на торіанітові піски натискували якісь важкі породи, і вони ото й витиснули пісок на поверхню. Зрештою, це спеціальна геологічна проблема, навряд чи вона цікава для вас. Журналістів цікавитиме це в більш популярній формі викладу. Мушу сказати, що торіанітовий пісок у цьому горбі високої якості. Певний, що коли на його розробку витратити сто мільйонів, він дасть продукції на два мільярди. Коли ж виявиться, що це тільки вихід величезних розсипів, то цифра збільшиться в стільки разів, у скільки розсипи перебільшуватимуть цей горбок.

— А скажіть, техніка видобутку гелію з піску — легка справа?

— Досі — ні. Але в моєму портфелі лежать папери, з яких видно, що деякі люди думають про цю справу, і, здається, проблему розв'язано.

— Ну, а для чого ж стільки гелію? Коли для дирижаблів, то це, безперечно, цінно, але навряд чи повітроплавство матиме тепер таке велике значення, зважаючи на колосальні успіхи авіації.

— Значення воно матиме, безперечно, велике, але мені здається, що гелію незабаром потребуватимуть у великій кількості й інші галузі техніки. Недавно я розмовляв на цю тему з спеціалістом по благородних газах, професором Китаєвим. Він на порозі дуже важливих і цікавих відкриттів.

— А саме?

— Ну, це його справа. Незакінчені дослідження оголошенню не підлягають.

— Скажіть, будь ласка, ви думаєте — торіаніту тут багато?

— Я майже певен.

— А гелій можна добувати іще з якихось речовин?

— В кожній речовині, в якій є уран або торій, є і гелій. В жодній речовині, в якій немає цих елементів, немає і гелію. Цей благородний газ безперервно народжується з урану і торію. Частково гелій втікає в повітря — тому в кожному літрі повітря є п'ять кубічних міліметрів гелію — частково він зберігається в тих мінералах, серед яких народжується. І чим менш пористим був той мінерал, тим більше гелію збереглося в нім. Торіаніт — один з тих мінералів, що зберіг найбільше гелію. Крім того, гелій є в

монациті, фергусоніті, клевеїті, гематиті, але в них його набагато менше. Дуже можливо, що тут ми знайдемо також і ці мінерали, але основною вихідною сировиною для нас залишається торіаніт.

— Дозвольте допомогти вам розміряти. Мені приємно буде знати, що я один з перших працював на цьому горбі.

— О, будь ласка. Ви з Людою продовжуйте розміряти, а я візьмусь копати перші шурфи.

Професор взяв лопату й пішов на вищу точку горба, відкіля вирішив копати, а фотокореспондент і Люда попрямували далі з рулеткою. Рулетка завдовжки була 25 метрів, і приблизно на такій відстані вони підтримували між собою розмову. Анч був надзвичайно ввічливий. Іноді він говорив Люді компліменти, іноді зривав для неї квітку, розповідав їй коротенькі цікаві історії з своїх кореспондентських пригод. Він спитав, в якому спорті вона вправляється і чи танцює. Години через дві, коли вони повертались у виселок, то стали якщо не друзями, то дуже добрими знайомими. Прощаючись, умовились найближчими днями пограти у волейбол та потанцювати під патефон або радіо, що були в соколинській хаті-читальні.

XIII. ПОДАРУНОК

Увечері того самого дня Анч проявив фотоплівку, просушив її, пристосував у комірчині в Ковальчука портативний збільшувач і наступного ранку, лише прокинувся, почав друкувати перші свої фотографії на Лебединому острові. Ковальчук, за дорученням Анча, подався в Зелений Камінь. Там виробляли байдарки, що славились своєю легкістю та швидкістю. Анч доручив Ковальчукові купити найкращу, не шкодуючи грошей, і негайно приставити йому.

Знайда приготувала Анчу сніданок, прибрала кімнату і вийшла по воду. Він наказав принести в комірчину відро води, таз, кілька тарілок і свічку для червоного ліхтаря. Залишившись один у кімнаті, фотограф почав поратися у своєму чемодані. Витяг звідти кілька патронів з фотохімічними реактивами, дістав коробку з цигарковими гільзами, пачку тютюну та прилад для набивання цигарок. Наче для проби він набив дві гільзи тютюном. Робив він це мистецьки: цигарки виходили, як фабричні. Потім він одкрив один патрон із написом "металогідрокінон" і дуже обережно висипав на папірець трошки рудого порошку. Перед цим він засунув у свої ніздрі по клаптику вати, уникав дихати на порошок і губи весь час тримав міцно стиснутими. В закрутці з пергаментного паперу він змішав порцію тютюну з крихіткою рудого порошку і набив дві цигарки. На мундштуку цих цигарок зробив олівцем ледве помітні позначки, сховав свій "металогідрокінон", пергаментний папірець зібгав у жмутик, поклав три виготовлені цигарки в одну половинку портсигара, — з них одна була з порошком, — другу ж половину набив готовими цигарками з фабричної коробки "Екстра". Закінчивши цю операцію, взяв у руку зібганий пергаментний папірець і, посміхаючись, промовив півголосом:

— Трифенілометрин, трифенілометрин, цікаво... Двадцять — двадцять п'ять хвилин — жодних ознак... І раптом сильний головний біль... синіють губи, нігті, рухи ніг

та рук робляться безконтрольними. За десять хвилин параліч, за три-чотири години — кінець... Хм... Хм... Де ж наша дефективна? Треба руки помити.

Анч пройшов через кімнату, поштовхом ноги відчинив двері в сіни і вийшов із хати. Знайда підходила до нього з повним відром у руці.

— А-а, зажди-но... Раніш злий мені на руки, — фотограф викинув пожмаканий папірець через огорожу і підставив долоні. Дівчина почала зливати. Анч мив руки довго і старанно. Знайда глянула на нього здивовано і спитала:

— Нащо ви чисті руки так миєте?

— Як то чисті?

— Ви ж недавно вмивалися.

— А я ж зараз друкуватиму фотографії. Для цього потрібно, щоб руки були абсолютно чисті. До речі, хочеш, я тебе сфотографую?

— Як це?

— Портрет твій на папері зроблю. Карточку фотографічну, розумієш?

— Знімете на карточку?

— Ось зараз, хочеш?

В очах Знайди блиснули вогники, на обличчі позначилась якась розгубленість. Здавалося, в ній змагались протилежні бажання.

— Ні, не хочу, — похмуро відповіла вона і знову стала перед Анчем вайлуватою, непривітною дівчинкою, у якої ледве чи ворухиться щось під черепною коробкою.

— От дефективна, — муркнув Анч, але, бажаючи завоювати симпатії дівчинки, вголос сказав, звертаючись до неї: — Хай буде по-твоєму, ти молодець... Яків Степанович не розуміє, яке щастя йому припало — тебе виховувати... Ну, а коли я покажу тобі, які я карточки зробив, то ти тоді захочеш сфотографуватися?

— Не треба, — буркнула Знайда.

Анч нічого не сказав, узяв відро з водою і пішов у комірчину, де напередодні обладнав фотолабораторію. Дівчинка залишилась на подвір'ї. У неї було багато роботи. Адже мусила готувати не лише для Ковальчука та його гостя і доглядати город, але мала годувати двох підсвинків, курей та качок, що їх охороняв лютий Розбій.

Знайда випустила підсвинків пастися за хвіртку. Покликала туди Розбоя доглядати їх. Кілька хвилин дивилася на підсвинків: один з них був чорний, а другий рябий.

Чорний пройшовсь по траві, наблизився до викинутого фотографом папірця, ткнув його рилом, хрюкаючи, потер кілька разів, довго нюхав, врешті покинув і почав скубти траву.

Знайда повернулася у двір. Закінчивши справи з живим населенням Ковальчукової дачі, дівчинка озброїлась сапою і пішла на город до буряків. Роботою захопилась так, що минуло з півгодини, коли вона розігнулась, поправила бриль і стерла піт з лоба. В цей час почула з моря спів:

Пиниться море широкє, Наша шхуна по хвилях летить. Сердиться море глибоке, Наша шхуна по рибу спішить.

Вздовж берега повільно йшов під парусами "Колумб". На палубі стояли Люда,

Левко і Марко. Вони співали. Андрій Камбала, нахилившись на кормі біля стерна, підтягував. Шхуна майже підійшла до дошки, біля якої стояв на припоні Ковальчуків каюк, і Марко кинув якір. Левко плигнув на дошку, а потім підтягнув туди канатом "Колумба". Слідом за мотористом на берег зійшли Люда і Марко. Андрій перекинув їм якийсь клунок і залишився на шхуні.

Знайда, спершись на сапу, уважно стежила за шхуною. Сумніву не було: цих троє, яких вона знала, правда, дуже мало, приїхали до інспектора. Мабуть, у важливій справі, його нема, їй доведеться з ними розмовляти. Захвилювалася. Всі троє ішли до їх садиби. Попереду Левко з клунком у руці, за ним Люда, а позад усіх Марко з маленьким пакетом на плечі. Знайді здалося, що її помітили. Так воно й було. В цей час почулося гавкання Розбоя. Знайда кинула оком вбік, але Розбоя не побачила — мабуть, хтось одночасно підійшов до садиби з острова. Боячись, щоб собака не покусав незнайомого, дівчина побігла туди.

— Починається концерт, — сказав Марко своїм супутникам. — Це ж клятий пес помітив. Що б то догадатися весло взяти.

Але Розбоя не побачили, аж поки не ввійшли на подвір'я. Звідси через відчинену хвіртку побачили над чимось схилену Знайду та собаку біля неї, що стояв мовчки. Але враз Розбій помітив на подвір'ї чужих і з гучним гавканням помчав туди. Марко кинув свій пакет, схопив довгу тичку, що лежала під хатою, і приготувався до оборони. Люда сховалася за спиною Марка і, посміхаючись, шукала очима якоїсь зброї. Левко непорушний, мов колода, презирливо-байдужим поглядом міряв собаку. Невідомо, на кого в першу чергу напав би Розбій, але раптом почувся схвильований і різкий дівчачий голос:

— Назад, Розбій. Назад. Стій! Стій! — Знайда схопилась на ноги, відкликала собаку й зачинила його в маленькому хлівці. Гості помітили, що дівчинка чимось збентежена. Вона все поглядала у відчинену хвіртку.

— Здрастуй, Ясочко, — сказав Левко, кладучи руку на її плече.

Знайда здригнулася. Ясочкою її називала померла дружина Ковальчука, і вона вважала це за своє справжнє ім'я, але інспектор та й усі на острові завжди називали її Знайдою. Дівчина не знала, що колись давно, коли вона лише починала очунювати після своєї хвороби, дружина Ковальчука вигала для неї це ім'я. Левко пам'ятав його і тому так її називав.

— Якова Степановича нема дома, — ніяковіючи, прошепотіла дівчинка.

— А ми до тебе, а не до нього. Сьогодні ж ти іменинниця... Не знаєш? Сьогодні рівно вісім років, як ти з'явилась на Лебединому острові. Так, так... Це трапилось саме в цей день.

— От через це ми й приїхали тебе провідати, — сказала Люда, взяла Знайдину руку і потиснула.

— Щоб здійснились всі твої бажання і щоб росла, міцніла, жила тисячу років! — побажав Левко.

Знайда знов глянула у хвіртку.

— Та що там таке? — спитав Левко, теж повертаючи туди голову.

— Щось із свинею сталося, — тихо промовила Знайда.

Рябий підсвинок спокійно пасся на шпориші, а чорний лежав на землі і жалібно, ледве чутно рохкав. Напівзаплющені очі дивилися мутно, з рота виступала піна. Підсвинок часто й важко дихав. Знайда широко відкритими очима дивилась на підсвинка. Помітивши її переляк, Левко шепнув Люді: "Боїться інспектора", — і, схилившись над підсвинком, став його розглядати.

— Чума, — безапеляційно констатував Левко; він чув, що свині хворіють на цю хворобу.

Дівчина мовчки недовіжливо подивилась на нього.

— Віджени свого рябого, щоб близько не підходив, а то заразиться, — порадила Люда.

Знайда одігнала рябого. В цей час з хати вийшов Анч. Він чув гавкання Розбоя і крики кількох людей на подвір'ї, а тому облишив лабораторні справи й поспішив глянути, що діється у дворі. З присутніх фотокореспондент знав лише Люду. Він радо привітався до неї. Дівчина назвала йому своїх супутників і розповіла про здохлого підсвинка. Анч пильно подивився на підсвинка, метнув очима по траві, помітив папірець, якого перед тим викинув, і погодився з Левком, що то, напевне, чума.

— Знаєте, — звернувся він до Люди, — я тільки що друкував учорашні знімки... Вже можу дещо показати.

— Зараз же показуйте, — вимагала дівчина.

Знайда повернулася до них. Левко взяв її за руку і сказав:

— Ну, запрошуй нас до хати. — І сам повів дівчинку до дверей.

У хаті Левко поклав на стіл клунок і, розв'язуючи його, звернувся до Знайди:

— Ось тобі мої подарунки, Ясочко.

Він вийняв з клунка і поклав перед Знайдою плаття, білизну і плащ.

— А це од мене, — Люда поклала на стіл пакет і витягла з нього сандалі, схожі на її власні.

— І од мене теж, — урочисто проголосив Марко. В його пакеті знайшовся простенький солом'яний капелюшок з блакитною стрічкою.

Знайда, очманівши, дивилась на все це. Анч теж нічого не розумів.

— Це все мені? — спитала дівчинка.

— Все твоє, Ясочко, — ствердив Левко.

— Ану вийдіть-но звідси, — звернулась Люда до мужчин. — Ми на кілька хвилин залишимося самі.

Марко й Левко вийшли з кімнати разом з Анчем, пояснюючи йому, яке сьогодні у Знайди свято.

Анч виніс з комірчини кілька мокрих ще фотографій, скаржачись, що немає спирту, щоб їх швидко висушити. Потім навів свою "лейку" на співбесідників і кілька разів клацнув.

Він розповів, чого приїхав на Лебединий острів, сказав, що дістав у рибній інспекції

листа до Ковальчука, але тут йому не подобається. Він хотів би оселитись у рибалок в Соколиному, навіть більше — він охоче поплавав би з ними на шхуні по морю.

Незабаром на подвір'я вийшли Люда і Знайда. Але чи Знайда це? Замість лахміття — одягнена у плаття з короткими рукавами, на ногах сандалі, на голові новенький капелюшок. Плаття було для неї трохи широкі, але загалом переодягнення надзвичайно змінило її. Десь наче зникли ті гострі, вугласті риси постаті, що асоціювалися з уявленням про дефективність.

— От так Ясочка! — замилювався Левко, ступаючи крок їй назустріч.

Анч, здається, був найбільше вражений. Якесь тінь тривоги майнула по його обличчю, коли він глянув на дівчинку.

У нього промайнула думка: чи справді ця дівчинка така вже дефективна, щоб її можна було абсолютно не боятися. Та Знайда глянула на Анча таким заляканим і отупілим поглядом, що він заспокоївся, посміхнувся і зараз же сфотографував її. Дівчинка розмовляла мало — вона явно була чимось збентежена.

Компанія збиралась їхати; Анч спитав, чи не візьмуть вони його до Соколиного.

— З охотою, — відповів Левко.

Фотограф швидко зібрався і разом з усіма пішов на берег, де Андрій Камбала, дожидаючись їх, дрімав на кормі шхуни.

Прощаючись із Знайдою, Люда попросила дівчинку обов'язково прийти до Соколиного, а Левко обіцяв незабаром заїхати до неї та радив не впадати в розпач з тим поросям, бо хіба ж вона винна, що чума напала. Од цього жодна свиня не застрахована. Хай так і скаже своєму Якову Степановичу.

Шхуна відплила від берега. Люда помахала Знайді рукою. Дівчинка відповіла їй так само, повернувшись і пішла додому. З моря доносився спів:

Співай нам, вітре, веселих пісень,

Хай хвилі розкажуть нам казку.

Ми рибу зберемо — в зав'язку,

Сьогодні рибальський наш день.

XIV. КУПАННЯ В МОРІ

— Ви знаєте, — сказала Люда фотографові, — сьогодні я на "Колумбі" виходжу в море. Дядько Стах погодився взяти мене в рейс. Каже, подивлюся, яка з тебе морячка та рибачка. Він мене призначив помічником Марка, другим юнгою.

— Це дуже, цікаво, я просто заздрю вам.

Мені теж хотілося б сьогодні виїхати на "Колумбію", але, за моїм планом, я сьогодні фотографую Соколине і побут рибалок. Другим разом сподіваюся обов'язково поїхати з вами. Ви тоді вже матимете стаж і виглядатимете досвідченим морським вовком.

Люда у відповідь дзвінко розсміялася. Їй було хороше й приємно стояти на палубі шхуни, відчувати гаряче сонце, милуватися простором бухти, краєвидом острова і слухати приємні слова. Анч їй подобався. Він розумівся на багатьох речах, а особливо на спорті, якому вона приділяла багато уваги. Дуже легко він підтримував веселу розмову.

— Гаразд, — сказала Люда. — Але треба спитати мого прямого начальника. Марку! Ти не заперечуєш?

Юнга, не дивлячись на фотографа, — він чомусь відчував до нього антипатію, — відказав:

— Коли на посаду мого помічника, то згоден, але ще перевірю, чи зуміє він юшку з риби та кашу пшоняну зварити.

— О, я згоден, — усміхнувся Анч. — Можу навіть борщ з морської води.

Жартівлива розмова припинилась, коли "Колумб" підійшов до Соколиного і екіпаж помітив на березі свого шкіпера.

— Що, запізналися? — гукнув Левко.

Але Стах мотнув головою, що означало — ні.

Анч, познайомившись із шкіпером, попросив взяти його іншим разом у море. Стах погодився, навіть пропонував їхати зараз, але фотограф, жалкуючи, послався на свої плани і відмовився, розпрощався й подався у виселок. Очерет наказав команді включити мотор і виходити з бухти.

"Колумб" ішов на південь. Там, за обрієм, на віддалі приблизно тридцяти кілометрів, тяглася невеличка обмілина, де останні дні рибалки з Лебединого острова брали багато скумбрії. Ця маленька хижа риба високо ціниться за своє смачне м'ясо, і рибалки енергійно переслідують її. Перезимувавши далеко на півдні, вона весною масами йде в наше південне море і розходитьсь по ньому великими зграями, шукаючи поживи — дрібної риби, рачків, молюсків. Свої шляхи скумбрія часто змінює, і трапляються роки, коли рибалки майже не знаходять її. Два роки підряд рибалкам з Лебединого не щастило. Вони майже не бачили цієї риби. Тиждень тому велику кількість скумбрії на цій міліні виявила рибальська бригада Тимоша Бойчука. Тепер лсбединці надолужували недолов за минулі роки.

Шхуна йшла під мотором. Правда, дув легенький вітерець, але він був майже супротивний Марко пояснив Люді, що це — "зюд-тен-вест", інакше кажучи "вітер вісімнадцятого румба". Дівчина знайомилась по черзі з роботою моториста і стернового, бо юнга на "Колумбі" давно заслужив право називатися помічником обох і завжди міг замінити і того й другого. Люда скоро помітила, що Марко виконує не лише ці обов'язки. Записи до журналу також заносив він, а дядько Стах додавав тільки свій незграбний підпис. Він з більшою охотою підстругував лави, лагодив двері, зашивав паруси, змотував у бухту трос[1] або замінював на стерні Андрія. Маючи, хоч і в жарт, Люду за свого помічника, Марко показував їй все, що він робив на шхуні. Нарешті, з однієї скрині він вийняв радіоприймач і пояснив дівчині, що минулого року у нього з'явилося бажання зробитись радистом. Він роздобув книги, ходив у Лузанах на радіостанцію по консультацію, придбав радіоприймач, вивчив азбуку Морзе і мріяв про радіопередавач на "Колумбі".

— Коли я буду штурманом, це мені пригодиться, — пояснив він Люді.

Сонце припікало. На палубі шхуни розтоплювалась смола, що нею було прошпакльовано настил. Смола липла до підшов. Люда глянула на термометр: він

показував 32°.

— Скупатися б, — сказала вона Маркові, — спинити б шхуну хвилин на п'ять.

— Ну, шкіпер для цього не спинятиметься, — відповів Марко, — а от коли підійдемо до шаланд, там можна буде.

— Я на таких глибоких місцях ще ніколи не купалась. Як подумаєш про глибину, стає моторошно.

— Ти про це не думай. А плавати тут, мені здається, легше, пірнати ж дуже глибоко нецікаво. Я люблю на такому місці пірнати, де можна діставати дно. Пірнути і винести з собою на поверхню жменю піску або камінь.

— А ти добре пірнаєш? Під водою довго тримаєшся?

1 За мореплавською термінологією, змотаний у круг трос зветься "бухтою".

— Та ні, так собі.

Стах розглядав море в бінокль і помітив в далині шаланди. Гукнув Андрієві взяти трохи ліворуч.

— Хай Люда стане до стерна, — сказав Андрій, виконавши команду. — Ото рибалки здивуються, коли побачать, що вона "Колумба" привела.

— Коли має охоту, хай стає, — погодився шкіпер.

— Ставай сюди, дівко, — покликав Люду Андрій.

До шаланд вони йшли ще півгодини, і весь час Люда з гордістю не випускала з рук стерна. Коли шхуна підійшла до рибалок і на ній побачили нового стернового, то привітали його вигуками. Дівчина розчервонілася від похвали і, передавши стерно Андрієві, який за цей час з насолодою скупив кілька товстелезних самокруток, сказала шкіперові, що в нагороду вимагає дозволу на купання. Її підтримали моторист і Марко. Стах погодився і сказав, що, як навантажать шхуну рибою, дасть їм десять хвилин на купання.

Негайно взялися до роботи, допомагаючи рибалкам перевантажувати рибу та розміщувати її на шхуні.

Потім "Колумб" одійшов від шаланд, щоб не заважати рибалкам, і шкіпер дав команді п'ятнадцять хвилин на купання.

Роздягання зайняло півхвилини. Левко й Люда перші шубовснули у воду. Марко затримався на шхуні, викинув за борт товстий трос, прикріплений до щогли, і пояснив, що він буде замість трапа. Потім, гукнувши до Люди, щоб вона звернула на нього увагу, кинув у море монету і сам стрибнув за нею. З шумом прорвав водну поверхню і зник. Минула хвилина, поки з води показався кулак, а потім голова хлопця. Він одсапувався, фиркав і шукав очима своїх товаришів. Побачивши, показав монету, яку впіймав під водою.

— Здорово, — сказала Люда, повернувши голову до Левка.

— Що там здорово, — хитро посміхаючись, відповів Левко. — Я можу краще.

— Ну, покажіть краще.

— О, будь ласка! — Левко поплив до шхуни.

Моторист виліз на палубу, дістав з кишені своєї роби монету, кинув її за один борт,

а сам, витягши руки вперед, плигнув за другим. Він дуже довго не з'являвся, нарешті випливав біля корми. Він важко дихав. Підпливши до Марка та Люди, показав монету. Люда була вражена, їй не вірилося, що це справді можна зробити. Вона глянула на Марка, той сміявся.

— Це фокус, — заявила дівчина. — Треба було позначити монету.

— А як же я цей фокус зробив? Люда швидко догадалась.

— Монета була у вас у роті.

— Молодця, правильно... Ну, давайте вилазити.

Перший виліз Марко і сказав, що ще раз пірне. Він сплигнув з корми і зник. Не доходячись, поки Марко з'явиться з води, Люда і Левко піднялись на шхуну. Марко не випливав. Люда одягалась і не спускала очей з моря. Юнги все не було. Минуло хвилин три-чотири — Марко не з'являвся. Люда стиснула губи, неприємне відчуття кололо холодком у грудях. Стах, глянувши на неї і, очевидно, зрозумівши, в чім справа, сердито сказав:

— Та годі б йому балуватися.

Левко й Андрій посміхнулися. Люда здивовано подивилась на них.

За хвилину все вияснилося. Біля шхуни з води сплигло догори дном відро. Ось воно перевернулося, і з-під нього показалася Маркова голова. Левко пояснив Люді цей фокус. Марко, пірнувши, проплив під водою до корми, куди раніш скинув відро. Набравши ще раз повітря, він пірнув з відром на голові. Це вимагає великої спритності, бо відро, наповнене повітрям, рветься нагору. Треба взяти ногами якусь вагу, розрахувавши, щоб вона була не дуже легка і не дуже важка, бо в першому випадку людину винесе на поверхню, а в другому потягне на дно. Під водою людина з відром на голові може пробути значно довше, ніж без нього, бо відро відіграє роль повітряного дзвона, в яких колись спускали під воду водолазів.

Люда зацікавилася цими фокусами, і, коли Марко виліз на шхуну, вона попросила, щоб він найближчим часом неодмінно навчив її пірнати з відром. "Колумб" під мотором і парусами взяв курс на Лузани.

XV. ЦИГАРКИ З ТРИФЕНІЛОМЕТРИНОМ

Анч застав професора Ананьєва дома. Вчений сидів у своїй кімнаті, перегортаючи книгу. Він радо привітав гостя і спитав про фотографії.

— Кілька приніс, — відповів Анч, — решту цими днями. Я вже казав Людмилі Андріївні, що хочу зробити для вас спеціальний фотоальбом, присвячений Лебединому острову.

— Давайте ваші фото і сідайте, — запросив професор Анча. — Я сьогодні відпочиваю. Ранком закінчив статтю, в якій виклав свій погляд на проблему добування гелію в цій місцевості. Теоретично-технічна проблема торіогелію розв'язана.

Анч поклав на стіл перед професором кілька фотографій. Поки професор уважно розглядав роботи фотографа, останній швидко оглянув кімнату і стіл. Він помітив, що вікна відчиняються досить легко, що двері без защіпки зсередини, простий дерев'яний стіл з однією шухлядою служив за письмовий. На столі лежали стосиками книги та

папери.

В розкритій теці побачив рукопис — професор, видно, щойно закінчив його переглядати й виправляти. Праворуч на купці газет лежав грубий новий портфель з розстебнутими ремінцями й ключиком у замку.

Професор Ананьєв проглянув фотографії, відклав їх і згорнув теку.

— Признатися, я не сподівався, що фотографії вийдуть так вдало, — сказав він Анчу. — Техніка їх виготовлення бездоганна, вони свідчать про художній смак.

— Ви говорите мені компліменти, — Анч трохи нахилив голову.

— Ні, ні, — заперечував Ананьєв, розкриваючи портфель і засовуючи туди теку. На жаль, він не бачив хижого виразу очей свого відвідувача, що стежив за кожним його рухом.

.

— Розкажіть, як ви тут влаштувалися, розкажіть про свої успіхи, — з надзвичайною люб'язністю звертався професор до Анча. — Чаю хочете?

— Ні, дякую. Пити не хочеться. А от коли дозволите закурити цигарку...

— Прошу, прошу...

Анч витяг портсигар, взяв з половинки, де лежали три цигарки, крайню, уважно подивився на неї, чи немає на мундштуку позначки олівцем, і закрив портсигар. Але в ту ж мить ніби надумався, знову відкрив портсигар і простяг професорові.

— Вибачте за неувважність... Може, закурите?

Професор завагався.

— Ох, спокуса... — сказав професор і — капітулював. Він узяв-таки з портсигара цигарку.

Анч сховав портсигар, витяг коробку з сірниками, черкнув і запропонував професорові вогонь.

Але той устав, пройшовся по кімнаті, а поки повернувся — сірник догорів. Анч черкнув другий сірник. І знову Ананьєв не закурив цигарки. Він ходив по кімнаті й розповідав Анчу якусь університетську історію. Фотограф прикурив сам, викинув зотлілий сірник, а потім спокійно запалив третього, тримаючи його у витягнутій руці. Цього разу професор забрав у нього сірник, розворушив край цигарки і закурив, одразу глибоко затягуючись.

Коли б у кімнаті був сторонній спостерігач, він помітив би, що фотограф наче заспокоївся. На обличчі зник вираз якогось глибокого, хоча ледве помітного хвилювання, натомість в очах з'явилась зацікавленість, а у виразі всієї постаті — чекання. Він глянув на годинник. Професор Ананьєв продовжував ходити по кімнаті і говорив далі. Іноді він зупинявся, набирав багато диму і майстерно випускав його великими сіро-синіми пухнастими кільцями. Він скурих цигарку, викинув у відчинене вікно недогарок і знову сів у просторе дерев'яне крісло власної роботи Стаха Очерета. Воно полюбилося професорові, і зараз він запевняв свого гостя, що в цьому кріслі його огортає натхнення.

Анч глянув на годинник. Минуло десять хвилин, як недогарок вилетів за вікно. Очі

фотокореспондента спостерігали всі зміни на обличчі професора. Десь в глибині своєї свідомості він повторював завчене: "несподіваний головний біль, синіють губи і нігті, відмовляються слухатись руки й ноги". Але поки що ніяких змін не помічав. Та ось професор потер рукою лоб і сказав:

— Засидівся, знаєте, в кімнаті, а, може, од цигарки одвик. Наче голова заболіла.

— А ви станьте біля вікна, — запропонував Анч.

— Ай справді. А яке сьогодні розкішне море і гаряче сонце. Люблю ж я наше південне море, особливо літом.

Професорові хотілось побалакати. Він розповів Анчу про свої дитячі роки, проведені на цьому острові, коли тут було всього сім чи вісім хаток та одна чи дві справні шаланди. Рибалити виходили в море більше на каюках або ходили з острогою в руках по міліні та вишукували в прозорій воді камбалу. В хатках панувала велика бідність, хоча у бухті було багато риби, а на острові — птиці. Приставляти рибу до міста було нелегко, доводилося все за півціни віддавати перекупникам.

Такі спогади про дитинство. Хлопчикові пощастило. Коли йому було років дванадцять, його забрав до себе далекий родич-моряк і віддав до школи. Вчився хлопець дуже добре. Вдалося здобути вищу освіту. Але таких, як він, були одиниці.

Анч мовчки слухав і поглядав на свій годинник. Вже минуло двадцять п'ять хвилин, але жодних ознак дії трифенілометрину не помічав. Невже у цієї людини такий міцний організм? Анчу здалося, що в нього на лобі виступає піт. Від нервового напруження заболіла голова.

Професор продовжував розповідати, як революція застала його в університеті, як брав він участь у громадянській війні, правда, невеличку, бо лише командував санітарним загonom. В університеті захоплювався хімією та біологією, а після війни зацікавила його геологія, і він став геохіміком. Розповідав про перші свої наукові роботи.

Анч відчув внутрішній дріж. "Адже це неможливо, — хотів він сказати вголос сам собі, але вихована довгими роками витримка примушувала його не міняти жодної риси на обличчі. — Невже цигарки з позначкою залишилися в портсигарі?" Він витяг з кишені, ніби машинально, портсигар, взяв у ньому останню цигарку і, удаючи, що слухає професора, роздивлявся мундштук третьої цигарки. Враз він зблід. У висках важко загупало. На мундштуку останньої цигарки не було жодної позначки олівцем. Це була цигарка без трифенілометрину. Може, ту цигарку скурих він сам?

Професор несподівано мусив спинитись. Його слухач раптом зірвався на ноги, кинувся до дверей, залишив їх відчиненими і вихором помчав по висілку до хати Якова Ковальчука.

Професор Ананьєв здивовано дивився йому вслід. Потім підійшов до столу, надів окуляри, сів у крісло і промовив:

— Не сподівався, що він такий експансивний.

XVI. ПОВЕРНЕННЯ КОВАЛЬЧУКА

Вибігши за виселок, Анч зупинився. Глянув на годинник і пішов повільніше. Врешті

він отямився. Адже це дурниця. Минула майже година, і за цей час трифенілометрин уже вплинув би, коли б він справді викурих отруєну цигарку. Знову перевірих портсигар, там лежала цигарка без помітки. Значить, отруєну цигарку скурих або він або професор. Ні, тут якась помилка. Мозок його напружено працював, намагаючись розгадати це непорозуміння. Куди ж він сунув ту цигарку? Чорт його зна, до кого вона може потрапити. Треба швидше дістатися до Ковальчукової хати й перевірити, куди він подів ту цигарку. Прискорюючи ходу, Анч все більше віддалявся від Соколиного. Ковальчука він застав дома. Інспектор повернувся з Зеленого Каменя дуже швидко і тепер, стоячи перед своєю садибою, розглядав здохлого підсвинка та лаяв Знайду, що вона його недогляділа.

Анч спитав його, чому він так швидко повернувся. Ковальчук пояснив, що потрапив на моторний човен Зеленокаменського колгоспу, який приходив на Лебединий острів по рибу, а назад йому допоміг вітер.

— Човник я дістав надзвичайний. Одному на руках годину нести можна. На ньому можна поставити невеличкий парус; з легеньким вітерцем просто мчить. Але у велику хвилю, балів на п'ять, він уже не годиться, на хвилі не держиться.

— Де ж човен?

— Сховав його в протоці, в очеретах.

— Треба перенести його на морське узбережжя і ховати десь у шелюгах, над морем.

— Вночі перенесемо.

— Гаразд. Які ще новини?

— Бачив людей, що приїхали сьогодні машиною з Лузан. Розказували, вночі прийшов чужоземний пароплав. Щось з ним трапилося в морі, машина зламалася, чи що, так він ото в найближчий порт зайшов.

Анч підозріло дивився на інспектора. Щось йому надто пощастило: мотор доставив його туди, там він швидко купив човен, зустрів людей на машині з Лузан і привіз новину, якої фотограф уже ждав. Але коли справді пароплав прийшов у Лузани, то треба прискорювати події.

— І чого ви бідкаєтесь з цим підсвинком, наче він ваш родич? — спитав Анч.

— Дідько його візьми, — відповів інспектор, — але мене зло бере на оте дурне дівчисько, що зустріло мене в міському вбранні.

— Сподіваюся, вам уже недовго це терпіти, — сказав Анч, слідкуючи за інспектором.

Ковальчук запитливо глянув на нього і, нахилившись, пошепки прохрипів:

— Може, цим пароплавом?

Те, що Анч прочитав в очах інспектора, наполовину зменшило його підозріння — скільки там було зрозумілих йому бажань і надій.

— Слухайте, Ковальчук, ви певні, що ваша Знайда така вже дефективна? Тільки кажіть правду.

Інспектор нахмурихся. Він, мабуть, краще не відповідав би на це запитання, але Анч дивився на нього вимогливо і рішуче.

— У всякому разі я виховував її з такою думкою про саму себе. В дитинстві, по-моєму, вона, безперечно, такою була. Останні роки я теж не помічав нічого, що могло б змінити моє переконання.

Закінчив Ковальчук уже не так впевнено, як почав.

Анч нічого не сказав, і вони пішли до хати. Знайди там не було. Фотограф задумався і став мовчазний.

— Наступного вихідного дня в Соколиному відбудеться рибальське свято, — сказав інспектор. — Можливо, приїдуть з міста.

— Що це за свято? — поцікавився Анч.

— А це свято буває щороку в цей день. Воно стало традиційним. Звичайно на цей час підсумовують вилов за першу половину сезону, перевіряють наслідки змагання між бригадами, влаштовують колективний обід, танці, грає музика. У бухті відбуваються змагання з плавання та веслування.

— Метушні під час свята багато?

— Безперечно, коли щось треба зробити, то це була б найкраща нагода. Але вам, мабуть, слід бути обережним через приїзд чужих. Приїздить їх, правда, небагато, але навідуються майже завжди.

— Хто минулого разу приїздив?

— Приходив ескадрений міноносець "Невтомний".

— Гаразд. Це не так страшно. Документи мої в порядку. А от вам нове завдання. Завтра треба їхати до міста, купити там портфель, точно такий, як у професора Ананьєва. Зайдіть до нього і побачите цей портфель на столі. Крім того, ви передасте мої листи.

— Листи? Кому? — злякався Ковальчук.

— В найближчій від порту їдальні "Кавказ" щодня від дев'яти до десяти ранку, від двох до трьох дня і від семи до восьми вечора снідає, обідає і вечеряє іноземний моряк, з пов'язкою через око. Ви сядете за сусідній столик. В руках триматимете місцеву газету, згорнуту трубкою. Коли помітите, що моряк звернув на вас увагу, розгорнете газету, продивитесь, потім згорнете вчетверо і покладете на стіл та прикриєте ложкою. Після того як моряк закінчить їсти й піде, ви пересядете за його столик, а газету покладете на стілець біля себе. Через кілька хвилин моряк повернеться, попросить пробачення, скаже, що забув газету, візьме із стільця вашу і піде. Коли ви закінчите їсти й виходитимете з їдальні, то захопите газету, яку залишить моряк, але на іншому стільці. То теж місцева газета. Бережіть її, як найдорожчий документ, і привезіть мені. Зрозуміли?

— А коли...

— Що — коли? Ніяких "коли". Все мусить бути зроблено так, як я кажу, от і все. Тримайтеся нормально, байдуже, до іноземного моряка можете виявити цікавість, але без настирливості.

Після цієї розмови Анч почав розшукувати виготовлену ранком цигарку.

Він переглянув свої речі, уважно оглянув кімнату й комірчину, але ніде не знайшов

позначеної цигарки. Він припускав, що міг забути позначити цигарку і поклав її разом з іншими в другу половину портсигара. Але хто ж бачив його портсигар? Правда, він залишив його в комірчині, коли виходив з колумбівцями у двір, поки Люда допомагала Знайді переодягатися. Припустити, що дівчата заходили в комірчину і витягли отруєну цигарку, він не міг. Лише один він знав про ту цигарку, яку виготовляв без свідків.

Анч відчув неспокій. "Треба швидше закінчувати тутешні справи", — твердо вирішив він. Зачинившись у кімнаті, розгорнув на столі місцеву газету, дістав з чемодана пляшечку з ярличком "фіксаж-розчин" і почав, умочаючи в нього перо, писати по газеті. То було спеціальне хімічне чорнило, яким він записував подвійним шифром на газеті потрібні йому відомості. Писання зайняло час майже до вечора.

Пізно вночі Ковальчук і Анч перенесли через острів легеньку байдарку і сховали її в кущах лози над берегом, кілометрів за п'ять на схід від хатини.

XVII. ІДАЛЬНЯ "КАВКАЗ"

В Лузани Ковальчук поїхав на "Колумбі". Як завжди, шхуна навантажилася рибою на кінець дня, і майже цілу ніч довелося пробути в морі.

Інспектор змушений був подякувати колумбівцям за увагу до Знайди і вислухати кілька майже недвозначних зауважень на свою адресу, що бувають, мовляв, гірші опікуни, але рідко. Він постарався пропустити такі зауваження повз вуха і удавав з себе надзвичайно дружелюбну людину.

Непогано проспавши ніч, інспектор ранком поснідав з рибалками і звів розмову на те, де в Лузанах найближча від порту їдальня.

— Це кавказька — зразу ж поруч скверу, напроти пасажирської каси, — пояснив Левко.

В Лузани прийшли о пів на десяту, а поки Ковальчук знайшов їдальню "Кавказ", годинник показував п'ять хвилин на одинадцяту. З дверей їдальні вийшов іноземний моряк з перев'язаним оком. Ковальчук завмер, коли моряк проходив повз нього, але чужоземець не звернув уваги на інспектора. Обмін кореспонденцією довелося відкласти до обіду. Треба було тим часом знайти й купити портфель. Та хоч у крамницях і було чимало портфелів, проте такого, як у Ананьєва, не траплялося.

Переходячи з однієї в другу, він зайшов аж на край міста, і там несподівано в одній невеличкій крамниці знайшов те, що шукав. Та тільки-но йому загорнули портфель у папір і зав'язали шпагатом, як він почув біля себе голос Марка:

— А казали, що далеко не ходитимете.

— Та довелося... А ти чого?

— Оглядаю крамниці, де що є. А що ви купили?

— Те, що мені треба.

— Чи не портфель, бо щось плескاته й широке?

— Портфель.

— Отож я вгадав.

Ковальчук залишив Марка в крамниці і швидко вийшов.

О пів на третю Ковальчук зайшов у їдальню "Кавказ". В просторій кімнаті стояло

щось із п'ятнадцять столиків, вкритих скатерками з грубого полотна. Між столиками та в кутках стояло в діжках кілька пальм і фікусів. В цей час у їдальні майже нікого не було.

За столиком біля вікна Ковальчук помітив людину в морському кітелі і з пов'язкою на оці. Безперечно, це був іноземний моряк, той самий, якого він ранком зустрів біля їдальні, тобто той, кого він шукав. Три столики поруч морякового стояли порожні. Інспектор підійшов і сів за один з них. Поклав на столик згорнуту в трубку газету, нахилився над меню і хвилини зо три вибирав собі обід. До нього підійшов офіціант.

— Суп можна?

— Доведеться хвилин десять подождати.

Ковальчук розгорнув газету, пробіг очима заголовки і, склавши її вчетверо, знову поклав на стіл, а зверху, наче для того щоб вона не розгорталася, прикрив ложкою. Іноземець кілька разів пильно глянув на Ковальчука, але скоро перестав ним цікавитись, байдуже повернувся до вікна і, нудьгуючи, крутив у руці то ніж, то виделку. Незабаром йому подали шашлик, і він почав швидко їсти, запиваючи білим вином. Ковальчук напружено ждав, коли іноземець піде. Очевидно, той розумів Ковальчука, бо їв надзвичайно швидко.

Годинник повільно вдарив три рази, і на естраді заграла музика. Офіціант приніс інспекторові суп. Саме, коли іноземець доїдав уже свій шашлик, в їдальні залунав голос Левка:

— Я так і знав, слухає музику!

Ковальчук скам'янів, почувши цей голос. Йому здавалося, ніби під ним провалюється підлога. Поміж столиками до нього підходили Левко, Марко і Андрій — у брезентових робах та важких черевиках. Він так жалісно глянув на іноземця і круг себе, так скривився, що рибалки засміялися ще голосніше. Кожен з них тримав під пахвою по хлібині, а Андрій, крім того, держав у руці ковбасу. Очевидно, вони купили в крамниці припаси і, йдучи на шхуну, завернули сюди.

— Не бійся, інспектор, — сказав Андрій. — ми тебе не розоримо, сьогодні вгощає Левко. Бач, наш старий всю команду відпустив на двадцять п'ять хвилин.

— А що трапилось?

— Левко виграв на облігацію двадцять п'ять карбованців і вирішив пожертвувати їх на шашлики, — пояснив Андрій, стоячи перед інспектором. Тим часом моторист і юнга вже сіли на стільці.

— Ми вже вирахували, що цього вистачить на три з половиною добрих порції з пивом. Старий сказав: "Щоб нікому не було обидно, йдіть, хлопці, а я постережу корабель". Але дав нам на це тільки півгодини.

Левко вже замовляв подвійні шашлики та по кухлю пива на кожного. Андрій тим часом, помітивши на столі газету, заявив, що непогано б у неї загорнути ковбасу.

Ковальчук обурився, відповів, що він газети ще не читав. Марко глянув на газету і сказав, що то не біда, бо вона за минулу шестиденку. Проте Ковальчук потягнув її до себе і стверджував, що саме цієї не читав, а тому не може віддати.

Офіціант приніс кухлі з пивом. В цей час чужоземець встав з-за столика, підійшов до них і попросив:

— Газет. Дозвольте. Один хвилина. Цікаво...

— Прошу, прошу, — відповів Ковальчук і навіть трохи заметушився, віддаючи газету.

Іноземець уклонився й сів за свій столик. Тепер він не поспішав їсти, навпаки — ще замовляв кофе й пирожні. Він повільно переглядав газету, часом відкладаючи її вбік. Очевидно, читати йому було трудно. Рибалки поглядали на нього і стиха обмінювались догадками, що воно за птиця.

— З іноземного пароплава, що стоїть у порту, — сказав Марко. — Мабуть, механік або штурман.

Тим часом відвідувачі сповнювали їдальню. Якийсь хлопчина одважився сісти за столик поруч чужинця і безцеремонно розглядав його, не зводячи очей. Музика грала безупинно. Один з музикантів час від часу вигукував у рупор слова пісень. Колумбівцям подали шашлики, вони перестали звертати увагу на сусідів, а в тому числі й на чужоземця. Та він нагадав їм про себе — підійшовши до Ковальчука, віддав газету і чемно подякував.

Іноземець вийшов з їдальні, коли Марко, проковтнувши останній шматочок шашлику, знову глянув на газету і заявив, що моряк повернув не той номер, який брав.

Ця газета була на два дні свіжіша. Ковальчук ніяково дивився на юнга і врешті забідкався, що це непорозуміння.

Марко запропонував свої послуги догнати іноземця і відібрати газету, якщо вона дуже потрібна Якову Степановичу. Юнга вже підвівся з стільця, але Ковальчук спинив його і сказав, що цієї газети теж не читав, а тому залишить собі... Хай уже буде так.

— От як він газетами цікавиться, — промовив Андрій, думаючи про чужинця. — Все хоче знати.

З їдальні пішли разом. Інспектор сховав газету в кишеню. Він повертався на "Колумб" неохоче, але це було єдине судно, яке негайно відходило на Лебединий острів. Машина на Зелений Камінь йшла лише наступного дня.

"Колумб" одійшов від пристані. Виходячи в море, він пройшов повз іноземний пароплав, що стояв на рейді. На білім борту того пароплава чорнів напис: "Кайман". На нижньому капітанському містку стояла людина. Маркові здалося, що то і був той, хто в їдальні обміняв газету. Але пов'язки на оці в нього не було. Він звернув на це увагу Левка і Ковальчука, але людина на містку повернулася до них спиною і, поки шхуна проходила повз пароплав, більше не оберталася.

— З спини щось непохожий, — пробурмотів інспектор.

Ковальчук був стривожений. В глибині душі пін проклинав Анча та іноземця, а найбільше Марка й Левка, що всім цікавились і скрізь сунули свого носа. Стурбований, він зайшов на корму, примостився там і пробував задрімати, але не міг. Коли розплющував очі, то бачив Марка, що сидів навпочіпки й задумливо розплітав обрубок троса, готуючи швабру для миття палуби. "Хтозна, чи не догадався про що-небудь цей

хлопчисько і чи не з'явилося в нього якогось підозріння. Викинути б його вночі за борт, та дужий він, грім на його голову. І не потоне, мов та медуза". Такі думки снували в голові Ковальчука.

По дорозі назад не трапилося більш нічого, що могло б розтривожити його, тому Ковальчук прибув на острів майже заспокоєний. Дома про все докладно розповів Анчу. Той хмурився і лаявся крізь зуби. Потім узяв газету, заперся в кімнаті і почав проявляти зашифрованого листа. Він не вставав з-за стола години зо дві. Нарешті закінчив і спалив газету. Після того покликав Ковальчука і сказав:

— На пароплав треба передати ще одного листа. Не забувайте, цей пароплав забере нас відціля. — Він холодними, суворими очима свердлов інспектора. — Це має бути скоро, а поки що у нас багато справ. Ми мусимо знищити професора Ананьєва. Я візьмусь до його паперів, а ви допоможете мені спровадити його з цього світу. Непогано б вирядити його в компанії з колумбівськими хлопцями. Треба про це подумати. Поворухіть, чоловіче, мозком.

Ковальчук відчув, що остаточно опинився в руках диверсанта. Не можна сказати, щоб він збирався чинити опір чи відмовлятися виконувати його вказівки, але всередині хололо і в грудях ставало якось порожньо. Страх стискав йому серце, хоч він цілком звірявся на Анча.

Тієї ночі диверсанти остаточно склав плай дії. Дещо необхідне він сказав і Ковальчукові, але далеко не цілком виклав йому свої злочинні наміри. Анч не довіряв нікому, а найменше — людям типу Ковальчука.

XVIII. СВЯТО НА ОСТРОВІ

В бухту входив військовий корабель. Рибалки здалека впізнали, що це був "Невтомний буревісник". Дві невисокі щогли прикрасились десятками різних прапорців. Корабель вітав населення Лебединого острова з рибальським святом.

"Буревісник" був збудований на зразок есмінця "Новик", що з 1911 до 1916 року вважався найдужчим есмінцем у світі. Відомо, що водомісткість "Новика" дорівнювала 1 300 тоннам, його озброєння складалося з чотирьох тритрубних торпедних апаратів та чотирьох стоміліметрових гармат. Ходив "Новик": і швидкістю тридцять шість миль на годину, тобто за хвилину проходив понад кілометр. Переобладнаний після громадянської війни "Буревісник" мав і більшу вогневу силу і більшу швидкість.

Ставши в бухті проти Соколиного висілка, корабель салютував гарматними пострілами. У відповідь залунало з берега "ура", загула ручна сирена, що її крутили молоді рибалки, члени Тсоавіахіму, і почулося кілька пострілів з ракетних пістолетів. На "Колумбі", що стояв під берегом, нашвидку вивішували весь наявний комплект сигнальних прапорів, не додержуючи ніяких правил сигнального коду, і даремно сигналісти з "Буревісника" намагалися щось прочитати. Команда "Колумба" вирішила це зробити для більшої пишності.

З "Буревісника" спускали шлюпки. У першій на берег з'їхав командир, другу зайняв оркестр, одразу ж, на радість соколинцям, гримнувши гучний марш.

Командування посилало "Буревісник" на свято на Лебединому острові тому, що

Соколинний виселок шефствував над "Буревісником", хоч насправді виходило так, що "Буревісник" шефствував над висілком. До того ж майже всі молоді рибалки з Лебединого відбували військову службу у флоті, і соколинці славилися як боцмани, торпедисти та штурвальні, що часто займали перші місця в різних змаганнях.

Стояла ясна сонячна погода. Білі хмарки, мов укриті снігом скирти, повільно пливли по небу, сповіщаючи рибалок про тривалу чудову годину. На острові пахло травами, співали пташки, ледь-ледь, мов пустуючи, шурхотів прибій. Всі рибальські хати прикрасилися, білили помазані крейдою стіни; подвір'я прибрані чисто й охайно. На стежках хрумтів свіжий пісок. Ближче до моря стояли столи, вкриті грубими білими скатерками, з великими хлібинами, сільницями, ложками, виделками й ножами. Біля столів порались дружини й матері рибалок.

Напроти, на невеликому майдані, де звичайно відбувалися танці, натягнені були брезентові тенти над лавами для музикантів.

Свято почалося мітингом, закінчення всіх промов вкривалися тушем і гучним "ура". Далі учасники свята перейшли до столів, де їх ждав смачний обід. З-поміж багатьох поданих страв найсмачнішою вважалась камбала, приготовлена способом, відомим лише господаркам Лебединого острова. Кухнею керував вісімдесятилітній Махтей, найстаріший мореплавець з Лебединого, що колись об'їздив увесь світ матросом та коком, а тепер дожинам віку тут, на маяку.

За столом кожен займав наперед визначене місце. Люда помітила, що місце Марка не найняте. Вона не бачила хлопця з самого ранку, і це її дивувало. Можливо, він десь затримався, але на обід він мусив прийти. Мабуть, старий Махтей викликав юнгу собі на допомогу, бо вважав його єдиним хлопцем на острові, який може колись бути коком на великому пароплаві. Це сталося після того, як юнга одного разу почастивав діда обідом на ^ "Колумбі".

Найбільше потрапляв на очі Анч. Він вештався в натовпі і навколо, клацаючи фотоапаратом, часом прохаючи нахилитися, повернутися, засміятися і ставлячи безліч інших вимог, як це звичайно роблять фотографи. Охочих фотографуватися знайшлося багато. Усім Анч обіцяв знімки, старанно записуючи прізвища сфотографованих, особливо червонофлотців. Нарешті скінчив і сів за столом, ближче до професора та командира есмінця. Він жартував із своїми сусідами, але в той же час пильно прислухався до розмов.

Незабаром з'явився Марко і, вітаючись, зайняв своє місце напроти Люди. Був він чогось стриманий і насторожений, навіть постійна його веселість десь зникла, і він посміхався лише зрідка, та й то якось невлад.

— Марку, — гукнув до нього Левко, — в тебе живіт не болить?

Юнга заперечливо похитав головою.

— Мабуть, ти там біля діда Махтея об'ївся чогось смачного.

Марко на цей жарт не відповів.

Між тостами за кращих рибалок, за багаті улови кефалі та скумбрії говорили про розпорядок сьогоднішнього дня. Анч довідався, що після обіду почнуться танці, а

пізніше, по заході сонця, поїдуть кататися на човнах та на "Колумбі" в море. Коли ж повіє вітерець, то вийдуть усі шаланди.

— Ніч тепер місячна, чудово покатаємо! — говорив Стах Очерет, запрошуючи до себе на шхуну капітан-лейтенанта Трофімова та професора Ананьєва.

Професор одразу погодився, а командир подякував, обіцяв пустити на прогулянку свої шлюпки, але сам він залишиться на "Буревіснику", бо має роботу.

По обіді Марко зник так само непомітно, як і з'явився. Люда розсердилась на нього, але почалися танці, Анч запросив її на вальс, і вона забула про Марка. Особливо ловко Анч танцював румбу, танго, фокстрот, яких майже не знали в Соколиному. Зливою оплесків нагородили глядачі Анча й Люду за венгерку та лезгінку. Не зміг Анч протанцювати лише гопака. Тут його замінив Левко. З землі полетіли грудки, знялася курява, коли моторист пішов навприсядки навколо Люди. Скінчивши, він теж помітив, що нема Марка, бо юнга, на думку моториста, танцював гопака та й інші танці вдсятеро краще за нього.

Тим часом Анч знов захопив Люду, на превелику досаду багатьох червонофлотців. Під час танців фотограф спитав дівчину, чи їде вона кататися на "Колумбі".

— Безперечно, — відповіла вона. — Рівно о дев'ятій вечора ми виходимо в море. Ви з нами теж?

— Обов'язково. Але мені ще треба побігти додому перезарядити касети.

— Робіть це швидше, бо надвечір погано фотографувати.

Минуло години зо дві по обіді, старші соколинці вже встигли подрімати й повернулися подивитися на танці. Знов прийшов і професор. Біля нього стояв старий Махтей, кутив свою люльку і щось розповідав. Танці не припинялись. В хатах, мабуть, не залишилося жодної людини. Анч сказав Люді, що йде по касети, і залишив танці.

Додому він пішов через виселок, несучи в руках апарат, футляр з касетами й портфель, який привіз йому Ковальчук з Лузан.

Люда потанцювала з червонофлотцями, але вже відчула втому й вирішила спочити. Вона сіла на камені поруч інших глядачів і почала озиратися, шукаючи поглядом Марка. Поблизу Грицько пробував танцювати в компанії однолітків. Дівчина покликала хлопчика й спитала, чи не бачив він Марка.

— Лежить під вербою, коло хати дядька Тимоша — ондечки, — хлопець показав на вербу, метрів за триста від них.

Справді, Люда знайшла там самотнього Марка.

— Чого ти скис? — спитала вона, підійшовши до нього. Хлопець зрадів, побачивши її біля себе. Проте видно було, що йому чогось досадно.

— Добре фотограф танцює? — спитав він.

— Чудово. Але сам він якийсь неприємний; мара його знає чому. А чого ти не танцюєш і взагалі став якийсь сам не свій? Весь Лебединий острів святкує, а тебе не видно.

— Положим, не весь. Батько мій маяка не покинув. Ну, і ще двох людей не видно.

— Кого?

— Знайди, хоча це й не так дивно, і рибного інспектора. Ти бачила його?

— Ні.

— Слухай, Людо, я от лежу й думаю про Шерлока Холмса. Ти ж читала про нього? Мені хотілося б зараз на якийсь час Шерлоком Холмсом стати. Як ти думаєш, чому цей фотограф у Ковальчука спинився?

— Не знаю.

— Я теж не знаю. Але мені не подобається ні він, ні Ковальчук. Кілька днів тому...

І Марко розповів про свої спостереження над поведінкою Ковальчука в Лузанах та про випадок з іноземцем і газетою.

— Отже, я вирішив наглядати за цими людьми.

Люда сіла біля Марка, і вони балакали понад годину, перебираючи в пам'яті різні випадки підозрілої поведінки Анча й Ковальчука. Власне, нічого такого вони не пригадали, але сумнів зростав.

— Треба й далі стежити, — зробив висновок Марко.

— Знаєш що, — сказала Люда, — я думаю, нам допоможе Знайда.

— Це правда.

— Хочеш, підемо зараз до Ковальчука й запросимо Знайду на свято. До речі, довідаємось, де інспектор.

— Гарзд.

— Тільки давай іти так, щоб не зустріти Анча. Він пішов туди перезаряджати касети.

— Щось довго його немає, — зауважив Марко. — Скоро сонце зайде, яке ж тоді фотографування?

— То пішли.

— Єсть, капітан!

ХІХ. АНЧ ЗДІЙСНЮЄ СВОЇ ПЛАНИ

Фотокореспондент влучно вибрав потрібний йому час. У висілку він не зустрів жодної живої істоти, а коли зайшов на подвір'я Стаха Очерета, то лише злякав курку, яка щось дзюбала коло дверей хати. Анч поторгав двері — вони були зачинені на засув. Відчинити їх було не важко. Він витяг з портфеля дротину, загнув її у формі літери "Г", встромив коротшим кінцем у дірку в дверях і одсунув засув. Колодочка на дверях у кімнату професора теж подалася легко. Замість ключа до неї підійшла вузьенька бляшка.

Анч працював впевнено, швидко, але без зайвої поспішності. Вперше побачивши портфель Ананьєва, він вирішив був підмінити його, ще не знаючи, як це вдасться йому здійснити. Але обставини склалися на краще: він міг би навіть не підмінити, а просто забрати портфель або те, що було у нім. Та вирішив, ідо зручніше забрати портфель, залишивши замість нього свій, напханий старими газетами. Так можна було сподіватися, що зникнення паперів виявиться не раніш, як наступного дня.

Анч пам'ятав слова Ананьєва про те, що розв'язання технічної проблеми добування гелію з торіаніту лежить у його портфелі. Згодом, одвідуючи професора і оглядаючи

кімнату, він остаточно переконався, що головніші папери зберігаються саме в портфелі, бо на Лебединому острові Ананьєв міг не боятися за них. Підміна портфеля відібрала десять-п'ятнадцять секунд. Анч оглянув востаннє кімнату і, не знайшовши більше нічого вартого уваги, вийшов і старанно зачинив двері та засунув їх на засув. Стежкою через садок він вискочив на вулицю і подався до хати Ковальчука.

Курка знову підійшла до дверей і спокійно продовжувала визбирувати розсипані кришки.

Анч повернувся додому майже разом з Ковальчуком. Останній приїхав з Лузан через Зелений Камінь. В руках інспектор ніс корзинку, замкнену на колодочку.

— Молодці, — сказав фотограф, побачивши ту корзинку. — Вони за те, що зуміли передати, а ви за те, що зуміли взяти.

— Ви знаєте, що тут? — спитав Ковальчук.

— Я просив цю штуку в попередньому листі. А лист є мені?

Інспектор подав Анчу пожмаканий брудний аркуш газети.

— Гаразд. Ну, ви спочиньте хвилин двадцять, поки я прочитаю... Сьогодні нам ще багато роботи.

Цього разу Анч не вислав Ковальчука з кімнати, а проявляв і розшифровував листа при ньому. Робив він це поспішаючи.

Тим часом Ковальчук покликав Знайду і наказав дати води вмитися та скоренько нагріти чаю, бо відчував себе стомленим. Холодна вода підбадьорила його, а міцний гарячий чай освіжив голову і заспокоїв. До чаю він підлив горілки.

Анч скінчив розшифровку і звів очі на Ковальчука. Знайда саме вийшла в сіни.

— Слухайте, Ковальчук, наші справи на дві третини закінчені. Сьогодні перед ранком, коли зайде місяць, ми будемо з вами на борту "Каймана". Залишаються, власне, останні хвилини. Зараз ви сядете у свій каюк і вирушите в Соколинй. Каюком пристанете до "Колумба", щоб було зручніше зійти на берег. Ви візьмете з собою цю корзинку і, переходячи через шхуну, залишите її там. Коли на "Колумбі" нікого не буде, а я певен, що там нікого не буде, бо весь екіпаж на святі, заховайте корзинку якнайкраще. Потім покажетеся між людьми і залишитесь там, доки "Колумб" та човни не вийдуть на прогулянку. Професор Ананьєв і його дочка збираються їхати на шхуні. Якщо професор передумає, зробіть все можливе, щоб він таки поїхав, інакше нам доведеться залишатися на цьому острові ще довго. Як тільки шхуна відійде, женіть каюком через бухту. Я чекаю вас біля нашої байдарки.

— Але що ж у цій корзинці? — тремтячим голосом спитав Ковальчук.

— Зараз побачите.

Анч одімкнув колодочку, підняв кришку й витяг з корзинки грубу вовняну хустку. Під хусткою лежала темна бляшана коробка з годинником, подібним до будильника.

— Тільки не лякайтесь, — попередив Анч, — ви везли цю річ цілий день і нічого не трапилося... Це — пекельна машинка. Зараз ми визначимо час, коли вона мусить вибухнути. Вийдуть вони о дев'ятій, можуть запізнитися, ну, о десятій, в усякому разі.

Анч перевів стрілку годинника на 10 годин 45 хвилин, а потім завів машинку.

— В десять годин сорок п'ять хвилин ми почуємо вибух у морі. Від "Колумба" та його пасажирів лише шматочки спливуть.

Ковальчук здригнувся, хотів заперечити Анчу, — адже стільки жертв... Він же не думав, що його зобов'язують убивати. Чи вгадав Анч його думки, чи ні, але він так рішуче наказав інспекторові негайно їхати, що в того і язик не ворухнувся заперечити. Він узяв корзинку й пішов з хати. За ним вийшов Анч.

В сінях диверсант звернув увагу на Знайду. Вона з байдужим виглядом роздмухувала чоботом старий самовар. Анч підозріло подивився на дівчинку, але нічого не сказав; повів Ковальчука до берега, подав у каюк корзинку, посміхнувся, побажав успіху і кілька хвилин спостерігав, як той гріб одним веслом. Потім повернувся назад.

На подвір'ї стояла Знайда у платті, подарованому Левком, і дивилась на бухту, де плив одинокий каюк, і, здавалося, прислухалася до музики, що долітала з висілка. Анч повільно підійшов до неї і спитав, чи не зібралася вона на свято. Дівчинка, стверджуючи, кивнула головою. Тоді він попросив, щоб вона спершу дістала йому з льоху малосольних огірків.

Знайда пішла по огірки, а Анч узяв свічку, щоб посвітити їй. Дівчинка поспішала. Ковальчуків льох був дуже примітивний: яма метрів на чотири завглибшки, прикрита дощаною лядою, очеретяний курінь над нею — от і все. Спускалися в льох вузькою довгою драбиною.

Анч допоміг дівчинці зняти ляду і, засвітивши свічку, поліз за нею по тонких хитких щаблях. Ступивши два рази, він зупинився. Знайда вже стояла на дні льоху і, нахилившись над діжечкою, вибирала огірки. Її проважатий раптом виліз нагору, кинув свічку, що, падаючи, погасла, і потяг угору драбину. Він встиг витягти її раніш, ніж Знайда опам'яталась. Дівчинка залишилася в глибокій темній ямі, скрикнула й замовкла.

Анч поклав на місце ляду, кинув зверху кілька оберемків сухого очерету і спокійно пішов до хати.

— Так воно буде краще, — пробурмотів він сам собі, — дефективна, дефективна, а хтозна, що вона в сінях чула і що зрозуміла.

Зайшов у кімнату, сперся рукою на стіл і голосно промовив:

— Час виряджатися.

Оглянувши всі свої речі, він почепив на себе фотоапарат, перекинув через плече плащ, узяв професорів портфель і востаннє вийшов з дому Ковальчука.

Сонце, наближаючись до обрію, золотило на заході море. В повітрі панував спокій. Музика, очевидно, перестала грати, бо від висілка не доносилося жодних звуків. Невідомо, чи кричала, чи плакала Знайда, зачинена в льоху. Анч не думав про неї. Відчинив хвіртку, прощально глянув на подвір'я, махнув рукою Розбоеві, що гриз біля свинюшника кістку, і пішов без стежки й дороги на південно-східне узбережжя острова.

Одійшов уже далеченько від двору, коли почув гавкання Розбоя. "На кого це він?"

Прислухався. Розбій загавкав знову, але незабаром перестав. "Що б це могло означати? Невже повернувся з кимось чужим Ковальчук?"

Минула хвилина — і з двору інспектора почулося жалібне виття собаки. То вив Розбій. В тому не могло бути сумніву. Але чого він вив? Може, відчув, що щось трапилось із Знайдою, чи, може, віщував кому смерть цієї ночі? Сонце зайшло за обрій. Анч поспішав, час від часу позираючи на море. Незабаром там станеться те, що віщує виття Розбоя... "Розумний пес. Гаразд, що ти нічого не можеш сказати!"

Вечоріло. Чайки і мартини поверталися з моря, на острів. Далеко на подвір'ї Ковальчука вив Розбій...

XX. РОЗШУКИ ЗНАЙДИ

Марко й Люда вирішили йти берегом понад бухтою. Це був трохи довший шлях, але вони сподівалися, що фотограф повертатиметься у виселок стежкою навпростець. Несподівано затрималися: з горба побачили в бухті човник. Хтось плів каюком попід берегом з боку Ковальчукової садиби. Це міг бути Анч або Ковальчук.

— А може, Знайда? — висловила догадку Люда.

— Ні, навряд. Почекаймо. Треба побачити, хто то.

Дівчина погодилась, і вони, зайшовши в кущі кропиви над канавою, стежили за човником. Він наближався досить швидко і хвилин за десять підійшов до того місця, де стояли шаланди та "Колумб". Тепер Марко майже з певністю міг сказати, що приплив інспектор. До берега каюк не підійшов, а став під бортом шхуни, зайшовши з боку моря, і тому зник з очей. Інспектор вирішив скористатися шхуною, щоб перебратись на берег, бо "Колумб" правим бортом впирався в довгий місток-поплавець, зроблений соколинцями спеціально на сьогоднішній день. Ковальчук затримався на шхуні. Чого саме — не було видно, бо надбудова на шхуні прикривала постать інспектора.

— Що він там робить? — роздратовано промовив Марко. — Своє корито прив'язує, чи що?

Але ось інспектор уже пройшов палубу "Колумба" і плавучим містком зійшов на берег, простуючи до того місця, де святкували соколинці. Він, очевидно, поспішав. Пройшов від юнги та дівчини близько і не помітив їх.

— Ну, ждати більше нічого, — звернулась Люда до свого супутника, — ходімо скоренько.

Вони поспішали, намагаючись випередити сонце, що низько висіло над морем, скривавлюючи його поверхню. Ішли то піском, то травою, вибираючи шлях так, щоб випадково не потрапити на очі фотокореспондентів. Марко весь час мовчав. Люда говорила про ефект, який створить поява Знайди у висілку, вірніш на "Колумбі", бо вони встигнуть привести її якраз перед виходом на прогулянку в море. Марко кивав головою і все поглядав на захід. Він бачив, що їм не наздогнати сонця, бо воно вже нижнім краєм черкало воду і за кілька хвилин зникне в морі. Раптом обоє почули звук, що примусив їх спинитися. Вони одразу впізнали виття собаки: то довге, то уривчасте, воно вражало глухими тонами й жалісними нотами. Виття доносилося від Ковальчукового двору, а там, вони знали, міг вити лише один собака — Розбій.

— Чого це він? — дивуючись, спитав Марко. — Сказився, чи що?

— Ну й противно... Аж страшно, — промовила дівчина.

— Залишили Знайді розвагу, — саркастично буркнув Марко.

Вони пішли швидше. Сонце вже сховалося, залишивши на небі ніжні рожеві фарби. Вода в бухті потемніла, і запанував абсолютний штиль перед зміною денного бризу нічним. Якби не виття, Люда й Марко, мабуть, зупинились би помилуватися розкішним надвечір'ям на південному морі, коли наче одна чиясь велика й ніжна тінь вкриває землю, воду й половину неба. Якби не виття, то панувала б тиша, бо музика у висілку змовкла, і жодний звук не долітав би сюди.

Марко весь час поглядав на каміння під ногами, визначаючи такі, якими можна було б оборонитися від собаки, коли той наскочить на них.

— З тим псом нам може бути морока, — ніби відповідаючи на думки Марка, сказала Люда.

— Ні, він ніколи без дозволу хазяїв не вискакує з двору, — відказав Марко, — а коли ми прийдемо туди, то покличемо Знайду, вона його віджене.

Незабаром обоє стояли перед огорожею Ковальчукової садиби і, підводячись навшпиньки, заглядали в подвір'я. Там стояв Розбій, час від часу скавулив. Але, крім собаки, Марко і Люда більше нікого не бачили. Зачинені хатні двері, темні вікна справляли враження цілковитого безлюддя. Хвіртку хтось покинув відчинену. Обоє стояли нерішуче кілька хвилин. Але довго стояти так не можна було — вже сутеніло, хоч і не дуже швидко, бо на сході з-за обрію впливав повновидий місяць.

Марко про всяк випадок виламав з огорожі для себе і для Люди довгі палиці, Потім, підійшовши до хвіртки, швидко зачинив її і загукав:

— Знайдо, Знайдо!

Пес, почувши гукання і хрипло гавкаючи, кинувся до них. Він плигав на хвіртку, шаленів, але з двору не виплигував.

Марко й Люда ждали, поки вийде Знайда. Проте двері з хати не відчинялися і так само мовчазно чорніли шибки у вікнах. Здавалося, в садибі таки не було жодної людини.

— Невже її нема? — питала Люда, думаючи про Знайду. — Де ж вона поділася?

— Мене це тривожить, — відповів юнга, — ми повинні зайти до хати. Проклятий пес!

Хлопець хмурився, гадаючи, що їм робити з ошаленілим Розбоєм. Врешті він все ж надумав сміливий план, як забратися в хату.

— Слухай, Людо, — сказав він, — тримай тут собаку, хай гавкає: чим голосніше, тим краще. Привертай його увагу, а я спробую зайти з тилу.

Марко зігнувся й почав тихенько обходити повз огорожу. Люда ж удавала, що хоче увійти в двір через хвіртку. Вона вдарила палицею об хвіртку, і Розбій аж запінився з люті.

Тим часом Марко обійшов двір, тихесенько переліз через огорожу і, ховаючись поза хатою, почав її обходити, тулячись до стінки.

Люда побачила крізь щілину у хвіртці, що Розбій, змовкнувши, враз обернувся: двері до хати одчинилися, Марко вскочив у сіни. В ту ж мить пес кинувся туди, але налетів на зачинені вже двері.

Хлопцеві пощастило. Двері були закладені лише на клямку. В сінях було темно, хоч очі виколи. Сірників Марко при собі не мав. Він намацав двері до кімнати і зайшов туди. Марко, стоячи на порозі, спитав, чи є хто в кімнаті. Ніхто не озивався. Хлопець почав шукати сірники. Чимало стратив часу, але все ж знайшов.

Після того, присвічуючи, оглянув кухоньку, кімнату і Знайдину комірчину. Ніде нікого не було. Стоячи в сінях, він побачив драбинку, що вела на горище. "Може, там хто сховався?" — подумав юнга. Йому стало моторошно, і першу хвилину він не наважувався полізти туди. Але, знайшовши інспекторів ліхтар, засвітив у ньому маленький недогарок свічки і поліз по драбині. Стоячи на передостанньому щаблі, освітив горище. На запорошеному глиняному долу лежали якісь старі речі, під комином стояли обплетені лозою бутлі, по кутках і над головою звисало павутиння. Хлопець спустився вниз. Він усе оглянув. Можна б вийти з хати, коли б не пес. Розбій тримав його в облозі. Іноді він одбігав до хвіртки, коли Люда починала тарабанити, але враз кидався до хати.

Марко зайшов у комірчину, з якої двері відчинялися в сіни. В кутку комірчини поставив ліхтар так, що той ледве блимав, і згорнув на тапчані рядна та подушку, щоб вони нагадували людську постать. Він вирішив пустити Розбоя в сіни, а самому сховатись за дверима. Пес, мабуть, одразу кинеться в комірчину, а він зачинить за ним двері.

Як Марко сподівався, так воно і вийшло. Коли Люда загрюкала у хвіртку і Розбій метнувся туди, хлопець одчинив двері на подвір'я. Пес кинувся назад і одразу вскочив у сіни, але, не помітивши Марка, що сховався за дверима, плигнув у комірчину, а хлопець одразу зачинив за ним двері. Пес кинувся на двері й так натиснув, що Марко ледве вдержав їх. Допомогла діжка з водою. Марко підпор нею двері. Пес висовував лише край морди, але вилізти з комірчини не міг.

Марко вийшов на подвір'я, зачинив хату і покликав Люду.

Над островом стояв ясний повний місяць. З бухти долинала музика: "Колумб" і шлюпки вирушали в море на прогулянку. Марко і Люда, замість того щоб оце плити з іншими на шхуні, стояли серед Ковальчукового подвір'я. Марко уважно оглядав двір.

— Ти пам'ятаєш, де був Розбій, коли ми побачили його? — спитав він.

— Он там біля тієї будочки, — показала Люда на очеретяний курінь.

Марко пояснив їй, що то льох, і запропонував оглянути те місце.

Підійшли до льоху. Зазирали в курінь. Марко поворушив сніпки очерету й обережно, щоб не наробити пожежі, засвітив сірника. Люда побачила, що сніпки прикривали дощану ляду, і ту ж мить вони почули приглушений голос, що виходив з-під землі.

— Хто це? — злякано спитала Люда.

Марко вже розкидав очерет і відкривав чорну яму, підіймаючи ляду. Голос у ямі

ЗМОВК.

— Обережно, Людо, — сказав Марко, — не впади.

Потім засвітив сірника й гукнув у яму:

— Хто там? Ти, Знайдо?

— Я, — почулося з льоху, і вони впізнали голос дівчинки.

Сірник ледве освітлював її постать на дні ями.

Марко взяв драбину, що лежала біля куреня, і спустив її в льох.

Побачивши Марка й Люду, Знайда здивувалася.

— Ви не на "Колумбі"?

— Хто тебе сюди посадив? — в свою чергу запитали її рятівники.

— Ви знайшли ту машинку?

— Яку машинку?

Хвилюючись, Знайда розповіла про розмову, яку вона підслухала, ставлячи в сінях самовар. Коли вона сказала про машинку, що її має сховати на "Колумбі" Ковальчук, слухачі надзвичайно схвилювалися.

— Він сказав, що та машинка вибухне у морі в десять годин сорок п'ять хвилин і ви всі загинете, — пояснила Знайда.

Люда подивилася на свій годинник: стрілки показували без десяти хвилин десять.

— Залишилося п'ятдесят п'ять хвилин... — промовила вона якимось змертвілим, невиразним голосом...

Далі вже не могла говорити, щось здавило їй горло.

Марко стояв спиною до дівчат і дивився на море. При світлі місяця він бачив темні плямки і бліді вогники, що виходили з бухти. Серед них пізнав і вогник "Колумба". Менше ніж за годину не стане шхуни і тих, хто зараз на ній... Що робити?!

Так він стояв кілька секунд, що здалися Люді безконечно довгими.

— Запалити хату, — промовив Марко сам до себе, — вони побачать пожежу й повернуться сюди. Ми встигнемо, Людо, дай сірники.

Люда подала йому коробку, але сірників у ній не залишилося.

— Сірники, сірники! — закричав Марко, простягаючи руку до Знайди.

Дівчинка побігла в хату, за нею поспішали Марко й Люда. Вони вскочили в сіни під несамовите гавкання і дряпання Розбоя в комірчині. Знайда шукала сірники там, де їх вже знайшов Марко. Більше сірників у хаті не було. Дівчинка ще завидна звернула увагу, що то остання коробка. Марко наполягав, просив, вимагав, щоб вона шукала. Дівчина була не в меншому розпачі, але жодного сірника знайти не могла. Свічка в ліхтарі, що стояв у комірчині, догоріла й погасла.

Марко вибіг на подвір'я і знову дивився на бухту. Вогник "Колумба" вже світив у морі. В бухті залишався лише "Буревісник", сяючи електричними вогнями. Юнга звернув увагу, що есмінець перейшов на інше місце і стояв приблизно за кілометр від берега, напроти інспекторової хати.

— Сюди, за мною! — крикнув він.

Люда і Знайда вискочили в двір. Марко біг униз до берега. Не роздумуючи, обидві

помчали за ним.

— Ми попливемо на міноносець! — крикнув на бігу хлопець. — Тільки він зможе догнати...

Дівчата зрозуміли Марка. Вони вихором помчали до води. Першим біг до моря Марко, другою Знайда і слідом за нею Люда. Всі вони були непогані плавці, і почалося незвичайне змагання. Змагання за життя багатьох людей і врятування судна. Вони випереджали одне одного, і важко було вгадати, хто перший подолає відстань до "Буревісника".

Ніхто не бачив того змагання. Лише самотній весляр на маленькому каюку, що перепливав бухту навскоси і наближався до її південно-східного закутка, помітив віддала три плавучі крапки. Він спершу подумав, що то дельфіни, а потім вирішив, що моряки з "Буревісника", і не став за ними стежити, бо мав важливіші справи. То Яків Ковальчук, востаннє розпрощавшись із Соколиним, поспішав попрощатися і з цілим Лебединим островом.

Хіба місяць ще бачив те змагання, освітлюючи плавців. Він стояв уже високо в небі, засліплював своїм сяйвом зірки і спокійно озирає море та острів, байдужий до всіх подій, що відбувалися на ньому.

З берега у море дмухнув ледве помітний нічний бриз.

XXI. ЛІГВО В ГУЩАВИНІ

Піщаний вал, нагорнутий хвилями прибою, відділяв море від гущавини, створеної розлогими кущами, очеретяними заростями та осокою вище колін. Рідко хто з рибалок заходив сюди. Спокійно гніздилася і плодилася там різна птиця. За піщаним насипом, що вже поріс густою травою, пташине царство почувало себе захищеним від моря під час найсильніших штормів. Кущі служили схованкою від лисиць, шулік, а також людей, що зрідка з'являлися тут. Нелегко пройти крізь цю гущавину. Гострі колючки рвали одяг, висока осока різала руки, ноги грузли в багні, вузькі, але глибокі протоки між маленькими озерцями перегороджували шлях.

В цій гущавині Ковальчук шукав Анча. Правда, йому не доводилося заходити глибоко в хащі, бо своє лігво диверсанти обладнали недалеко від морського берега, щоб можна було швидко перенести на воду байдарку, захovanу в кущах. Прямуючи туди, Ковальчук ішов понад самісіньким берегом.

Він жалкував, що не міг зайти додому, забрати деяких дрібних речей на спогад про перебування на цьому острові. Шкодував, що не може забрати з собою Знайду та Розбоя. Коли першу він вважав лише за дешеву наймичку, то другого — за вірного слугу. Вони, безумовно, пригодилися б йому в майбутньому. Ковальчук твердо вірив, що зробив неоціненну послугу своїм політичним хазяям, і сподівався на відповідну оплату цих послуг. Три тисячі, одержані від Анча, переконували його, що ці сподівання реальні.

Він глянув на годинник і побачив, що до вибуху лишилося тридцять п'ять хвилин, хотів швидше зустрітися з Анчем, доповісти про свою роботу і разом слухати, коли станеться вибух.

Незабаром він знайшов Анча, що ждав його недалеко під кущем.

— Ну, от і ви, — сказав Анч. — Сподіваюся, все гаразд.

— Все зроблено. Вони вже, мабуть, у морі. Чи почуємо ми вибух?

— Напевне почуємо. Ну, ходімо до нашого сховища, а ви розповідайте, де сховали машинку і хто поїхав на "Колумбі".

— Під палубою біля рубки, де зберігають харчі. Безперечно, ніхто туди зараз не поткнеться. Вечерю готувати вони не будуть.

— А їхній кок чи юнга?

— На жаль, він не з'явився до відходу "Колумба", його шукали, не знайшли і вирушили без нього. Решта команди, професор, голова сільради, оркестр і кілька жінок тепер уже далеко від берега.

— А дочка професорова?

— Її теж не було.

— Шкода. — Анч навіть засміявся. — Пощастило дівчині. Вона, мабуть, мене ждала. Я обіцяв їхати на шхуні.

Хвилину йшли мовчки. Анч кілька разів глянув на море. Нарешті зупинився, ще раз подивився туди, наче чогось шукаючи.

— Ковальчук, ви не бачите ніяких вогнів на обрії?

Інспектор став напружено вдивлятися в обрій, шукаючи вогнів, йому здалося, ніби вогники справді світять десь дуже далеко, але був він у тому не зовсім певен. Показував у тому напрямі Анчу.

— Повинні з'явитися звідти, — сказав Анч. — Після півночі стемніє, і ми їх, безумовно, побачимо. Сьогодні нам треба пропливти на байдарці дванадцять миль, тобто майже двадцять три кілометри. Це радянська прибережна смуга. Коли вийдемо з неї, опинимось на палубі пароплава, і наші пригоди будуть закінчені. "Кайман" стоятиме там і лагодитиме машини, що несподівано попсуються. Капітан постарається підійти ближче... Це, між іншим, обурливо: з боку Радянського уряду оголошувати таку широку прибережну смугу. У більшості держав вона дорівнює лише трьом милям... А ось і наше лігво.

Вони підійшли до того місця, де заздалегідь заховали байдарку, і одразу полягали за піщаним валом відпочивати після втомлюючого дня, і слідкували відтіля за морем. Обидва поглядали на годинники. Годинник Ковальчука показував 22 години 41 хвилину, Анча — 22 години 40 хвилин. Інспектор пам'ятав, що час на його годиннику точно збігався з часом на годинникові пекельної машинки. Сказав про це Анчу. Той, нічого не відповідаючи, кивнув головою. Наближалась вирішальна хвилина. Ковальчук світив сірники й не одривав очей від секундної стрілки. Залишалось двадцять секунд, десять, п'ять, три... тік-тік-тік-тік... тік-тік-тік... дві секунди на сорок шосту хвилину. В морі панувала тиша. Ковальчук скам'янів, сірник випав з його пальців і згас. Він звів голову і невидючими очима дивився на зорі. Годинник Анча показував 22 години 45 хвилин... тік-тік-тік-тік... вистукувала секундна стрілка. Минали секунди, і так само панувала тиша. Десять, одинадцять, дванадцять... на дванадцятій секунді з моря

долетів звук вибуху. Анч, що слідкував за своїм годинником, не повертаючись до Ковальчука, сказав:

— Вибух стався за чотири кілометри відділя. Ваш годинник поспішає на одну хвилину.

XXII. НА "БУРЕВІСНИКУ"

Семен Іванович Трофімов вийшов з каюти і піднявся на місток, де з кутка в куток походжав вахтовий начальник. Побачивши командира корабля, вахтовий зупинився і хотів доповісти, що під час ваhti нічого не сталося, але капітан-лейтенант кивнув йому головою і підійшов до фальшборту. Він сперся руками на планшир і пильно вдивлявся в море, куди вийшли "Колумб" та дві шлюпки з "Буревісника" на нічну прогулянку.

На есмінці, як звичайно, в цей час панувала тиша. Більшість червонофлотців після весело проведеного дня щойно вклалися спати. Частина була в морі на шлюпках та шхуні. Вахтові стояли на своїх постах. Семен Іванович милувався ніччю і думав про завтрашній похід у свій порт та про післязавтрашню учбову стрільбу з торпедних апаратів. Розкішна місячна ніч не давала цілком зосередитись на буденних турботах, а викликала бажання поговорити з ким-небудь. Командир повернувся до вахтового, щоб спитати, як тому сподобалось рибальське свято, але побачив, що вахтовий вдивляється в прибережну смугу бухти, і сам почав дивитись туди. Скоро він угледів три чорних крапки, що наближались до есмінця, і почув хлюпотливі звуки ударів руками по воді. До корабля підпливали якісь плавці.

— Це що за мода ночами так далеко запливати, — вголос висловив свою думку командир. Вахтовий повернувся і сказав, що то, мабуть, купальники з висілка.

— По-моєму, пливуть вони зовсім не з висілка.

Троє плавців швидко наближались до корабля.

Вахтовий і командир уважно слідкували за ними. Плавці переганяли один одного. Та от один з них вирвався далеко наперед і плив до корабля, не зменшуючи швидкості.

— Що це вони, змагання влаштували? — знову спитав командир і, помовчавши, додав. — Попередьте, згідно з статутом.

Вахтовий виструнчився, набрав у легені повітря й загукав:

— Ей, там! Не під-пли-ва-ать! Держи сто-ро-но-ою.

Плавці пливли, ніби не чули. Один з них щось кричав, але поки що не можна було розібрати, що саме. Вахтовий, прислухаючись, приклав руки до вух.

— Ану, пошліть шлюпку, — сказав Семен Іванович. — Нехай затримає тих молодців. Треба провчити... Знають же, що біля військового корабля плавати не можна.

Не встигли виконати розпорядження командира, як передній плавець виразно прокричав:

— Швидше підійміть на борт! Швидше!

Було ясно, що це не звичайні купальники.

Щось трапилося, інакше чого б вони поспішали до есмінця? Командир корабля різким голосом одрубав наказ:

— Останнє попередження, щоб ближче не підпливали. Негайно шліть шлюпку.

Держіть наготові тривогу.

За мить шлюпка одійшла назустріч плавцям. Через кілька хвилин перший з них схопився за борт і спритно вскочив у шлюпку. Це був Марко. Цього разу він випередив Люду.

— Товаришу командир, негайно на корабель. "Колумб" зараз злетить у повітря! Треба рятувати людей!

Молодий командир на шлюпці нічого не розумів. Він знав, що треба забрати плавців, і шлюпка йшла за іншими, що знаходились приблизно за сто метрів. Але відтіля доносився дівчачий крик:

— Пливіть на корабель! На корабель! Не затримуйтеся!

Марко так наполегливо вимагав, щоб негайно повернутися на корабель, а двоє інших плавців спинилися і, здавалося, кричали те саме, що командир шлюпки наказав повертатися. Червонофлотці хоч не розібрали ще, в чім справа, але відчували в Марковій поведінці щось тривожне і з усієї сили налягли на несла.

За хвилину Марко вибігав по трапу на палубу корабля, його повели на командирський місток. Але він не йшов за проважатим, а сам біг попереду, і проважаний змушений був поспішати за ним.

— Хто такий? — різко спитав командира.

— Юнга з шхуни "Колумб", Марко Завірюха.

— Що трапилось?

Поспішаючи, Марко розповів, у чім справа. Од хвилювання й поспіху виходило трохи плутано, але капітан-лейтенанту стало відразу зрозуміло, що "Колумбові" загрожує небезпека.

— Коротко, — сказав він, — що там?

— Пекельна машинка. Зараз станеться вибух.

— Коли?

— О 10 годині 45 хвилин...

Командир глянув на годинник. Стрілки показували 22 години 27 хвилин. Залишалося 18 хвилин.

О двадцять другій годині тридцять одній хвилині "Буревісник" знявся з якоря і рушив з бухти, розвиваючи найбільшу швидкість. Зливаючись з берегом, у бухті чорніло дві крапки. Двоє плавців повільно пливли паралельно берегові, слідкуючи очима за есмінцем. Здавалося, до берега вони повертались неохоче.

За кормою корабля залишався збурено-спінений слід. Від бортів його широко розходились хвилі. Машини працювали на повну силу, що дорівнювала силі потужної електростанції. Корабель рвав морський простір, місяць і електрика освітлювали схвильовано напружені обличчя моряків. На цілому кораблі, здавалось, спокійними залишалися тільки хронометри та обличчя капітан-лейтенанта Трофімова.

Біля командира стояв Марко і розповідав, про що довідався від Знайди та про свої спостереження за Ковальчуком. Розповідь його була уривчаста. Раз по раз він замовкав і, завмерши, дивився в простір, наче вимірював на око швидкість корабля. Потім

згадував про свого слухача і знов поспішно вимовляв кілька слів.

"Буревісник" пройшов широку горловину бухти й опинився в морі. В далині виднілися вогники шхуни. Прислухавшись добре, можна було вловити звуки музики. Корабельні годинники показували тридцять шість хвилин на одинадцяті. Залишалося дев'ять хвилин до вибуху. Командир крикнув вахтовому:

— Повний бойовий!

За мить наказ було передано старшому механікові. Струмінь зустрічного повітря з подвоєною силою вдарив Маркові в обличчя. Есмінець мчав з тією швидкістю, з якою він підходить під час торпедної атаки до ворожих лінкорів або мчить на підводний човен, який на хвилину визирнув з-під води, щоб протаранити й потопити його. За секунду корабель пропливав десятки метрів, але Маркові здавалося, що й годинники ідуть страшенно швидко.

Залишилося вісім хвилин. Виразніше чулися звуки музики, але враз вони стихли, і у вухах шумів лише вітер. Очевидно, на шхуні та шлюпках помітили есмінець і, здивувавшись, затихли. В такій мовчанці минула ще хвилина. Залишалося сім хвилин. На віддалі понад кілометр виднілася шхуна. Оркестр знову заграв гучний марш, виявляючи радість рибалок і оркестрантів з нагоди з'явлення есмінця. Очевидно, там вважали, що командир "Буревісника" вирішив приєднатися до них.

З містка в машину прозвучала якась команда, і Марко відчув, що палуба перестає дрижати. Машини припинили роботу, міноносець ішов за інерцією.

Світло прожектора метнулося на "Колумб", і на його кормі Марко пізнав професора та Грицька.

На есмінці гриміла команда:

— Шторм-трапи за борт! З лівого борту спускати шлюпки!

Міноносець порівняно повільною ходою зрівнявся з шхуною. Там гриміли оркестр і крики "ура". Годинники показували двадцять дві години тридцять дев'ять хвилин. Командир есмінця пробував кричати на шхуну, але там у шумі не розбирали й не чули його. Марко глянув на шхуну, підплигнув, вигнувся ластівкою і плюснув у море між "Буревісником" і "Колумбом".

— Людина за бортом! — прозвучало на шхуні і кораблі.

Оркестр обірвав гру.

— Ей, на "Колумбі"! Негайно всім залишити шхуну. Даю три хвилини! — лунав наказ і командирського містка на "Буревіснику".

До шхуни підпливав Марко. Він теж кричав, щоб усі негайно залишили шхуну. Там у перший момент заціпеніли і мовчки слухали наказ. Та шлюпки вже відходили від есмінця і пливли до шхуни. Есмінець віддалявся від "Колумба". Весь освітлений електричними ліхтарями, він ніби кликав пасажирів і команду "Колумба" на свою палубу. Стах Очерет вискочив з запитанням, у чім справа, але коли почув голос капітан-лейтенанта, що гукав у рупор "дві хвилини", — наказав Андрієві й Левкові готувати посадку на шлюпки.

— Хто плаває, у воду! — закричав він.

Кілька чоловік стрибнули в воду і попливли до ближчої шлюпки.

Марко схопився за борт. Хтось подав йому руку і допоміг вилізти.

— Що таке? — питали його.

— За дві хвилини шхуна злетить у повітря! — відповів юнга і кинувся на корму.

Військова шлюпка стала поруч "Колумба". Люди стрибали в неї з борту. Першим туди вкинули зляканого Грицька, потім допомогли перестрибнути професорові. Останніми перейшли музиканти, не випускаючи з рук інструментів.

На есмінці стежили за годинником. Було двадцять дві години сорок дві хвилини. Шлюпка ще не відходила від "Колумба". На шхуні залишалося троє людей. Командир шлюпки наказував їм швидко сідати. То стояли Стах Очерет, Левко Ступак і Андрій Камбала...

Моторист і матрос майже силою пересадили свого шкіпера в шлюпку.

О сорок третій хвилині шлюпка одійшла від шхуни. Гребці працювали, не шкодуючи сили. З кожним ударом шести весел шлюпка відскакувала все далі. Тепер увага всіх навкруги зосередилась на спорожнілому "Колумбі". Освітлена місяцем шхуна стояла непорушно на водній поверхні. На її палубі чорніли тіні, що падали від щогли та надбудови на кормі. Ледве помітно світив вогник на щоглі. Осиротіло ждучи смертельного удару, вона викликала почуття смутку і жалю у спостерігачів. Командний склад есмінця тепер заспокоївся — люди з приреченого на загибель судна були вчасно зняті. Але не такими очима дивилися на неї троє людей, що складали екіпаж судна. Вони відчували, що втрачають рідного, близького друга. Вони не знали, чому "Колумб" мусить загинути, іноді в них з'являвся сумнів, але поведінка людей навколо, прихід есмінця, наказ його командира — все це стверджувало, що вони бачать останні хвилини своєї шхуни. Не хвилини, а секунди, бо командир шлюпки вголос сказав.

— Залишилося п'ятдесят п'ять секунд. Наляж, хлопці!

Шлюпка відлітала, від шхуни все далі. Командир боявся, щоб людей на ній не зачепило вибухом. Хто мав годинник, стежив за секундною стрілкою, щоб відмітити останню мить "Колумба".

Годинник показував сорок чотири хвилини і п'ятдесят секунд.

Шлюпка була вже на значній віддалі від небезпечного місця, гребці сиділи непорушно з піднятими вгору веслами. Настала напружена тиша. Місяць вплив з легкої, мов серпанок, хмарки. На п'ятдесят першій секунді на палубі покинутої шхуни помітили людину. Вона вискочила з кормової рубки. Ніхто не знав її. Всі завмерли. Людина на шхуні рухалася надзвичайно повільно. На останніх секундах наповзала страшна подія.

— У воду! У воду! — закричало кілька голосів.

Людина на шхуні підійшла до протилежного борту і зробила рух, мовби щось кинула в море. Ту ж секунду гримнув вибух. "Колумба" підкинуло вбік, поруч знявся невисокий стовп води і впав на шхуну, заливаючи її. Коло за колом пішла по морю хвиля, викликана вибухом.

XXIII. СПЛАТА ГОТІВКОЮ

— Для чого їм треба було ставити пекельну машинку на старій рибальській посудині? — спитав сам себе капітан-лейтенант, зайшовши до своєї каюти. — Нічого не розумію!

Він клацнув пальцями, скинув кашкет і сів у крісло, ждучи стукоту в двері. Командир корабля наказав просити до себе професора Ананьєва, шкіпера Очерета і юнга Завірюху. В ілюмінатор він бачив "Колумба". Червонофлотці готувалися підтягнути шхуну до міноносця, щоб узяти її на буксир. Після вибуху, що лише трохи пошкодив борт шхуни, до неї підійшла шлюпка. На палубі, під правим бортом, знайшли напівзалитого водою, приголомшеного вибухом Марка. Він швидко опритомнів і розказав, що, діставшись на шхуну, кинувся розшукувати пекельну машинку. Пригадуючи, як Ковальчук переходив шхуною і втримався біля кормової надбудови, Марко й почав розшукувати машинку там. Він шукав її в каюті і в своєму камбузі. Вже всі залишили шхуну, його охопив відчай, що нічого не знайде. Мусив рятуватися сам, залишивши шхуну на загибель. Останнє місце, куди юнга вирішив зазирнути, був маленький люк у палубі за рубкою, куди він складав різні продукти. Там Марко побачив корзинку, замкнену на колодочку. Морочитися й відкривати її не мав часу, не мав також певності, що саме це і є пекельна машинерія. Все ж вирішив кинути її в море, а потім і самому плигнути в йоду, рятуючись від вибуху на шхуні. Як тільки корзинка пірнула під воду, стався вибух, і юнга втратив свідомість.

Троє викликаних зайшли до каюти командира. Він запросив їх сісти й запропонував по склянці вина.

Командир попросив юнга ще раз розповісти про все по порядку. Шкіпер і професор слухали це оповідання вперше.

Поки юнга розповідав, "Буревісник" прийняв на палубу всі шлюпки і рушив назад у бухту, тягнучи на буксирі "Колумб". Катання з музикою закінчилось.

Коли Марко скінчив свою розповідь, есмінець об'якорювався в бухті.

— Зараз же треба організувати розшуки на острові, — сказав Семен Іванович. — Я пошлю вам на допомогу групу червонофлотців, а ви будіть усіх рибалок. Треба впіймати гадюк на острові або знайти сліди і в'яснити, куди вони зникли. По радіо вже повідомлено про цю подію тих, кого в таких випадках належить повідомляти.

Командир підвівся, і його гості разом з ним вийшли з каюти. Ананьєв бурмотів собі під ніс:

— На якого дідька їм потрібно було зривати цю посудину? Значить, я їм потрібен. Майже не розумію.

Через півгодини він разом з іншими врятованими зійшов на берег Лебединого перед висілком, і на шиї в нього повисла Люда. Збоку, мовчазна й розгублена, стояла Знайда.

— Ясочко! — гукнув Левко і підійшов до неї.

Скоро рибалки стовпились навколо дівчинки, бо. дізналися, що це вона повідомила про пекельну машинерію, як її називав Марко, їй дякували, її хвалили. Але ось хтось сказав, що треба шукати диверсантів.

Знайда звернулась до Левка:

— Випустім Розбоя. Коли він натрапить на слід інспектора, то обов'язково піде по сліду і розшукає його.

Але де шукати слід Ковальчука? Хтось із соколинців пригадав, що інспектор подався каюком в напрямі до своєї хати. Люда і Знайда пізніше його не зустрічали. Треба було шукати злочинців на східній частині острова. Тиміш запевняв, що інспектор встиг лише перебратися через бухту й заховатися в гушавині, ближче до того краю острова.

Поділилися на кілька партій і рушили на розшуки. Треба було поспішати, бо місяць скоро мав зайти, а до світанку ще лишалося дні години. Левко, Марко, Знайда, Тиміш та троє червонофлотців пішли до Ковальчукової хати, щоб випустити Розбоя. Люду батько попросив залишитися з ним удома.

Місяць уже заходив, коли з Ковальчукового двору вийшли шукачі. Попереду йшла Знайда. Вона обмоталася мотузкою, кінцем якої прив'язала Розбоя. Пес спочатку гавкав і рвався, але замовк, коли вона наказала йому шукати хазяїна. Розбій нюхав землю і біг, куди його штовхала або тягнула Знайда.

Вони обходили бухту, сподіваючись десь біля берега швидше натрапити на слід Ковальчука, поспішали обійти бухту до заходу місяця, гадаючи знайти каюк.

Розрахунки шукачів виправдалися. Вони знайшли при березі човник у найдальшому східному закутку. Їм пощастило, бо за п'ять хвилин потому місяць зайшов і насунулась густа темрява. Правда, на небі ясно горіли зорі, але їхнього світла вистачало лише на те, щоб розгледіти поблизу силуети людей, які тепер тулилися ближче одне до одного.

Огляд каюка не дав нічого. Зате Розбій враз натрапив на слід Ковальчука і, гавкаючи, побіг уперед.

— Галасу на цілий острів, — сердився Левко на собаку.

Часом Розбій рвався вперед з такою силою, що Знайда насилу держалась на ногах. Іноді пес зупинявся, крутився на місці, але потім знову кидався вперед.

Вони зійшли на берег моря. В темряві ледве чутно набігала на пісок прибійна хвиля, десь далеко-далеко в морі світив вогник якогось пароплава. То, мабуть, був топовий огонь на високій щоглі, бо бортових вогнів не видно було.

Шукачі посувались обережно, бо диверсанти ж могли боронитися, а чим вони озброєні, ніхто не знав. Тільки зійшли на високий насип між морем та густими кущами, Розбій рвонувся вперед. Він спинився в тому місці, де лежали диверсанти, коли в морі стався вибух, постояв там і звернув, униз до кущів. Озброєні червонофлотці виступили вперед і пішли поруч Знайди. Коли Розбій зайшов у гушавину, довелося йти черідкою — один за одним. Висока трава холодила росою ноги вище колін. Колючки на кущах дряпали руки й обличчя. Десь у тій гушавині ховалися вороги.

Враз Розбій зупинився. Присів і, підвівши морду, жалібно завив. Люди стояли і слухали це виття. Собака вив довго, протяжно, наче оплакував якусь велику безповоротну втрату.

— Трясця б тобі на цілий рік! — вилаявся Левко.

Знайда штовхнула собаку вперед, але він підмовлявся йти.

— Хто тут? — крикнув один червоноармієць. — Виходь, а то стрілятимемо.

Ніхто не відповідав. Пес продовжував скавувати.

— Він на щось натрапив, — сказала Знайда, — треба посвітити.

Марко попросив сірники, обійшов Розбоя і почав світити. За два кроки від пса він розглядів під кущем чийсь ноги.

— Тут хтось є! — скрикнув хлопець, випускаючи сірник.

Двоє червонофлотців з револьверами скочили туди, де стояв, нахилившись, Марко, і насторожено зупинились.

— Вилазь! Негайно вилазь! — наказав один червонофлотець.

Йому ніхто не відповів. Тоді Марко знов чиркнув сірник, нахилився й поліз під кущ. До нього приєднався червонофлотець. У кущі, обличчям до землі, лежав мертвий чоловік, його витягли й перевернули на спину. Знайда пізнала свого опікуна.

— Чим це його? — спитав хтось.

Тиміш придивився до шиї. На шиї інспектора він помітив сині сліди чийхось пальців. Тиміш підвівся і сказав:

— Очевидно, його хазяї сплатили йому готівкою.

Всі хмуро посміхнулися. Розбій продовжував скавувати.

XXIV. ЗВІТ

Увечері, коли електрика залляла своїм світлом місто, повз сяючі вітрини ювелірів повільно йшов стрункий елегантний чоловік у літньому кремовому костюмі. Іноді він спинявся перед вітринами й уважно розглядав кришталеві вази, різні золоті й срібні прикраси, милувався разом з іншими глядачами штучними зразками уславлених діамантів, що могли б розповісти про численні злочини, вбивства, обмани, пограбування, пов'язані з їх історією. Жадібно вдивлявся він у розставлені на чорному бархаті сапфіри, ізумруди, олександрити. Все це промінилось, кров'яніло, виблискувало ніжними тонами.

Без двадцяти десять чоловік у кремовому костюмі звернув у вузький провулок і, прискорюючи ходу, вийшов на іншу вулицю, без крамниць. Поминувши двох мовчазних поліцаїв на розі, високий у кремовому костюмі підійшов до великого будинку з трьома розкішними парадними під'їздами. Обійшов той будинок майже навколо і, зійшовши по сходах до дверей, натиснув дзвоник. Йому одчинив двері жандарм, перевірів перепустку і пропустив у будинок. Не звертаючи уваги на кількох вартових, високий пішов на третій поверх і зайшов до кімнати, де за бюро біля дверей у протилежній стіні сидів секретар.

— Здрастуйте, "номер 22"! — сказав секретар. — Зараз я доповім начальникові. — І він зник за дверима.

В три хвилини на одинадцятку секретар повернувся і, показуючи рукою на двері кабінету, промовив:

— Зайдіть.

За хвилину агент "номер 22" сидів у знайомому кабінеті перед своїм начальником. Як завжди, обличчя начальника приховувала тінь абажура. На столі лежав списаний папір. Агент впізнав свій звіт.

— Я докладно ознайомився з вашим звітом, — сухо промовив начальник. — Ви закінчуєте його так... — Начальник перевів очі на списані аркуші паперу і прочитав — "Звук вибуху в морі свідчив, що шхуна "Колумб" загинула, а разом з нею і професор Ананьєв, його портфель з паперами знаходився у мене. Основні завдання були виконані. Залишалося добратись до "Каймана". Місяць зайшов, у морі я побачив вогники "Каймана". В цей час зі сторони бухти почулося голосне гавкання. Завербований мною агент впізнав гавкання свого собаки. Можливо, що пес вів когось по наших слідах. Я зрозумів, що мусив негайно вибиратися в море. Наша маленька байдарка була зручна тільки для одного плавця. З двома пасажирами вона значно зменшила б швидкість. Я мусив поспішати. Мій помічник спіткнувся і впав. Коли я нахилився над ним, він лежав непорушним. Я швидко перевірів його пульс і серце. Він був мертвий. Негайно одніши байдарку на берег, я відплив. Пропливши двісті-триста метрів, почув гавкання собаки й голоси людей, що, очевидно, шукали: нас. Через три години я був на палубі "Каймана". Єдина моя помилка — це цигарка з: трифенілометрином: куди вона поділася, я так і не розумію..."

— Я вірю вам, що це було так... — Начальник помовчав, потім відчинив шухляду і витяг відтіля портфель. — Власник цього портфеля, — продовжував він, — залишився живим. У радянській пресі його прізвище знову згадується.

"Номер 22" ледве помітно зблід.

— Папери з цього портфеля, — говорив начальник, — я передав спеціалістам. Ось їх висновки: документи дуже цікаві, в них є посилання на дуже важливе відкриття, але головного — нема. Очевидно, професор ховав його не в портфелі, а десь в іншому місці.

В кімнаті запанувала тиша.

ЧАСТИНА ДРУГА

I. ТРУП У БУХТІ

В світловій повені ранку згасали останні зорі. З-за морського обрію виринув червоний край сонця, і проміння побігло по воді й заграло самоцвітами в росяній траві на острові. Починався ранок жаркого серпневого дня.

Прокидалися острів і виселок. Вилітали птахи шукати здобич; синім струменем вився дим над комином крайньої рибальської хатини; починався рух на подвір'ях, і чулося бряжчання відер біля криниці.

На берег накочувався прибій, викидав далеко спінені язики хвиль, злизував усе, що траплялось йому на шляху, і відкочувався назад, оголюючи гладенький, рівний пляж. Вода одбігала від острова, стикалася з новою хвилею, здіймалася вгору і знову, шумуючи, кидалась на берег, щоб на мить спинитися і з шипінням одступати для нового навального нападу. У цій звированій воді, при самому березі, бовталася якась темна річ. Хвилі то підіймали її вгору, заливали, то підкочували до берега, щоб з першим зворотним рухом одкинути назад. Проте рух вперед переважав, і темна річ

підпливала ближче й ближче, часом уже торкаючись кам'янистого прибережжя. Розмірено, одна за одною накочувались прибійні хвилі, шуруючи дрібне каміння й обточуючи його.

В цей час на берег зійшов хлопчик, тримаючи в руці змотаний шпагат з нанизаними на ньому гачками. Хлопчик був засмаглий, босий, у довгих чорних трусах і синій майці; з-під солом'яного бриля стирчав білявий чуб. Ідучи берегом, хлопчик позирав на схід і співав:

Плив по морю маленький матрос

На вітрильнім кораблі.

Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

А назустріч акула йому,

Хижі очі, гострі зуби, ай, ай, ай.

Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

А на зустріч камбала йому -

Одно око, хвіст колючий.

Альбатрос, альбатрос, альбатрос!

Це був восьмилітній Грицько Завірюха, син доглядача маяка на Лебединому острові. Літом Грицько жив не вдома, а в сестри Марії в рибальському висілку Соколиному. Сьогодні він устав дуже рано, щоб піти на берег і наловити бичків. Він знав одне місце, де ранками добре бралися на гачок великі бички. Гриць вважав себе справжнім рибалкою і сердився, що дорослі ніколи не брали його з собою в море. Найбільше претензій він мав до свого старшого брата Марка. Шхуна часто приходила в бухту Лебединого острова, і Грицько не раз просив Марка, щоб він поговорив із шкіпером і взяв його в море. Марко завжди відповідав одне й те саме: "Почекай". Грицько сердився, але брат щоразу привозив йому подарунки: з моря якусь чудну рибу, а з порту заводний автомобіль, пістолет, різні човники, і, діставши черговий подарунок, хлопець втихомирювався. От і зараз, ідучи рибалити, він думав про те, що йому привезе брат Марко. "Колумба" ждали в бухті днів через два.

Грицько підійшов до каменя й почав розмотувати шпагат. Але перш ніж встиг закинути гачки, він помітив за сотню кроків від себе, що хвиля прибила щось до берега. Хлопчик не міг розгледіти, що воно таке, але згадав, як повесні хвилею викинуло з моря мертвого дельфіна і яку це сенсацію справило серед його товаришів-однолітків. Може, це теж дельфін? Але, підійшовши зовсім близько, він побачив, що то людина.

Утоплений лежав донизу лицем. Ноги і майже весь правий бік були у воді. Іноді хвиля заливала його цілком і, одкочуючись, ворушила. Тоді здавалося, ніби людина рухається. З кожним сильним ударом її підбивало вище. Спина утопленого здавалася хлопчикові знайомою, але він не міг сказати, хто то такий. У нього мигнула думка, що, може, загинув "Колумб" і це лежить хтось з його команди.

Хвилин зо дві стояв Грицько над утоплеником і пильно придивлявся, намагаючись пізнати. Та так і не пізнавши, він повернувся і чимдуж побіг до висілка. Він поспішав принести в рибальські хати страшну новину.

За півгодини майже всі мешканці Соколиного висілка збіглися на берег. Рибалки, їхні дружини й діти обступили труп. Тиміш Бойчук перевернув його, і всі побачили понівечене ударами об каміння та пісок обличчя. Одяг був пошматований. Проте Тиміш, придивившись до мертвого, пізнав його.

— Це наш новий рибний інспектор, — сказав він.

Тепер більшість присутніх пізнали утопленого. Справді, це був новий рибний інспектор, що приїхав у Соколинний виселок лише днів десять тому, призначений на місце Ковальчука. Учора ввечері він поплив каюком, щоб засвітити вогник на плавучому бакені при виході з бухти. До бакена він, очевидно, добрався, бо вогник там блимав цілу ніч і, мабуть, не погас і досі. Чи повернувся інспектор звечора, ніхто не звернув уваги, а тепер усім стало ясно, що інспекторів каюк перевернувся, а він, мабуть, не вміючи плавати, утонув. З висілка принесли рядно, поклали на нього утопленого, прикрили шматком парусини і однесли в червоний куток. Похорон призначили на другий день.

День минув у різних турботах. Більшість рибалок була на шаландах у морі й мала повернутися цієї ночі. Бригада Тимоша Бойчука залишилась у висілку і в море не вийшла. Рибалки збивали з дощок домовину для інспектора, а кілька дівчаток разом з Ясею Знайдою, що жила тепер у Бойчука, пішли по острівній луковині збирати квіти на вінок.

Смерком з заходу насунули хмари й почали облягати зоряне небо. Треба було знову засвітити бакен біля входу в бухту, щоб указати шлях шаландам, яких вночі чекали з моря. Тиміш Бойчук сів у каюк, привітно махав рукою Ясі, що стояла на березі, і рушив через бухту, впевнено загрибаючи веслом. Незабаром він зник у темряві. Дівчинка постояла й пішла додому.

II. ТРИВОЖНА НІЧ

Того самого дня за кілька кілометрів від Соколиного висілка на високому піщаному горбі геологорозвідувальна партія професора Ананьєва заклала першу свердловину, щоб дослідити глибину торіанітових розсіпів. Кілька днів тому навколо горба з'явилися білі намети розвідувачів земних глибин. Їх надіслало сюди Головне геологічне управління, що надзвичайно серйозно поставилось до дослідів та проектів професорів Ананьєва і Китаєва.

Професор Ананьєв теж перебрався сюди з Соколиного і жив у маленькому наметі на схилі горба. Люда допомогла батькові влаштуватися, створила з його намету затишну, зручну для роботи та відпочинку кімнату й покинула острів на кілька днів, вибравшись на "Колумбі" в море ловити рибу. З дозволу Рибтресту Стах Очерет, шкіпер "Колумба", взявся постачати геологічній партії свіжу рибу. Коли шхуна забидала в морі вилов із шаланд, то, перш ніж іти в порт, вона заходила в бухту Лебединого острова й передавала для геологів кілька відер найкращої риби. Цього разу "Колумб" вийшов на самостійну рибну ловлю далеко в чисте море. Рибалки сподівалися натрапити на косяки скумбрії, яка вже давно зникла біля берегів. "Колумб" забрав з Соколиного бригаду рибалок, бо невеличка команда шхуни сама не змогла б упоратися з тралом,

який для цього випадку видали їм у Рибтресті.

Батько відпустив дівчину на рибну ловлю спокійно, бо добре знав команду "Колумба".

Останні дні професор цілком віддався геологічним справам, майже не появлявся у висілку, бо й на кілька годин не хотів залишати без догляду піщаний горб, який тепер назвали Торіанітовим. Перші досліді дали такі багатообіцяючі наслідки, що Андрій Гордійович вирішив пробути на острові ще якийсь час і надіслав листа до університету з проханням продовжити йому відпустку на кілька місяців.

Сьогодні під час обідньої перерви відбулася чергова бесіда професора, присвячена цього разу монациту, бо перші ж наслідки свердління показали, що під шаром торіанітового піску трапляються гнізда монациту.

Цей мінерал добувається головню в Індії, Бразилії та на Цейлоні. Звичайно монацит знаходять у пісках, на відлогих берегах та на дні річок. Це дрібненькі, але важкі золотисто-жовті або темно-червонясті камінці. Особливо багато їх буває в монацитових пісках на морських узбережжях. З монациту добувають рідкісні метали торій та церій і благородний газ гелій. Якщо пісок містить в собі один-два проценти монациту, то його вже вважають промисловим. Добувають його приблизно так само, як золото. Монацитовий пісок промивають на вашгердах. Вода вимиває легший пісок і залишає важчий монацит. Після збагачування руду опрацьовують міцною сірчаною кислотою, в якій монацит розчиняється. Монацит також дає багато гелію. Крім того, монацит, як і торіаніт, має в своєму складі так званий радіоактивний мезоторій, подібний до радію. Радій має колосальне значення в медицині і тому ціниться дуже високо. Мезоторій має те саме значення. Правда, навряд чи є на земній кулі хоч два кілограми мезоторію, бо добування його — складна справа, а кількість його в монациті мізерна. Те, що монацит виявляють поруч торіаніту, не дивно, бо обидва мінерали близькі між собою, тільки торіаніт складніший і має в собі, крім торію, ще уран. Можливо, що на Лебединому острові виявиться ще ряд цінних мінералів. Про це Андрій Гордійович і розповів робітникам, що працювали на Торіанітовому горбі. Тільки він скінчив, як до них підійшов чоловік з шкіряною сумкою через плече. То був поштар з Зеленого Каменя, який переплив сюди каюком через протоку і приніс професорові телеграму. В телеграмі сповіщали, що за два дні грецький пароплав "Антопулос" прийде в Лузани, і запитували, чи не вважає професор можливим, щоб "Антопулос" замість Лузан зайшов у бухту Лебединого острова.

Професор знав, що на цьому пароплаві має прибути закуплене в Сполучених Штатах Америки устаткування для торіанітових розробок на Лебединому острові. "Антопулос", що йшов з Америки, забрав вантаж, призначений для Лебединого острова. Телеграма повідомляла, що найважчі частини того устаткування досягали півтори тонни, і коли на місці знайдеться потрібна робоча сила та відповідні плавучі засоби, то пароплав можна розвантажити швидко.

Андрій Гордійович, зваживши всі обставини, прийшов до висновку, що коли рибалки допоможуть, то протягом двох днів устаткування можна вивантажити. Це,

безперечно, здешевило б і прискорило розробку покладів.

Порадившись із товаришами, професор вирішив увечері піти у виселок і поговорити з рибалками. Він був певен, що Соколинний піде йому назустріч, бо добування на острові торіаніту стало гордістю місцевого населення.

Кінець дня минув у напруженій роботі. Аж як смеркло, Андрій Гордійович у супроводі трьох робітників вирушив туди, йшли вони поволі, бо за день втомилися, та й темрява заважала. До Соколиного добралися пізенько. В більшості хат уже не світилося, мешканці, очевидно, полягали спати.

Професор Ананьєв, не заходячи в свою квартиру, пішов просто до Тимоша Бойчука, що був у висілку уповноваженим Зеленокам'янської сільради. Він хотів одразу поговорити про свою справу з енергійним рибалкою, що користався повагою й авторитетом у своїх товаришів. У хвіртці Бойчукового двору темніла чиясь невисока постать. Придивившись, професор пізнав Знайду. Вона одступила вбік, щоб пропустити його. Біля хати нерухомо стояла друга постать. Коли Андрій Гордійович підійшов ближче, та постать кинулась до нього, ніби ждала його, але зупинилась з розчаруванням, побачивши не того, кого, мабуть, чекала.

— Добрий вечір! — привітався професор.

— Доброго здоров'я, — почувалась відповідь, і Ананьєв пізнав по голосу Тимошеву дружину.

— Тиміш Петрович дома?

— Нема. Ждемо, а його нема.

— Де ж він?

— Поплив через бухту світити світло на бакені.

Професор глянув у бік бухти й побачив в далині тьмянний червонястий вогник.

— А там уже світиться, значить, скоро повернеться.

— Уже давно світиться, а його нема... Коли б чого не сталося...

— Та що ви? Чого турбуєтесь? Погода тиха, Тиміш Петрович досвідчений рибалка.

— Та після сьогоднішнього нещастя...

— Якого нещастя?

Довідавшись, що професор нічого не чув, жінка розповіла йому про загибель нового інспектора.

Од хвіртки до них підійшла Знайда.

— Тьотю, — промовила вона, — може, зійдемо на берег та погукаємо?

Вони зійшли до самої води. Маленький ліхтарик на стовпі край берега розганяв біля себе темряву, але ще непроглядніше робив далину. Під тим ліхтариком тихо плюскотіла темна хвиля.

Вони вслухалися в тишу, сподіваючись почути плюскіт від удару весла по воді або голос, але ніщо не порушувало рівного дихання моря. В далині так само блимав вогник на плавучому бакені. Пахло вогким і солоним повітрям морського побережжя.

Знайда, випроставшись, набрала в легені повітря і загукала високим дзвінким голосом:

— Дядьку Тимоше! Дядь-ку Ти-мо-о-ше!

Її голос пролунав у темряві і стих. Вони ждали відповіді, але ніхто не озивався. Після того гукала Тимошева дружина, кричав професор Ананьєв. Зрештою кричали утрьох разом, потім прислухалися, але відповіді не було.

Скоро з висілка прибігло кілька людей, стривожених тим гуканням. Довідавшись, у чім річ, вони приєднали й свої голоси, але й це не дало бажаних наслідків. Яся Знайда хотіла була сісти на каюк і попливти до бакена, та її не пустили. Знайшлося ще двоє охочих, але й їх від цього відмовили. Гуртом вирішили замість каюка послати шаланду з п'ятьма-шістьма рибалками. На це всі погодились, і за десять хвилин шаланда бригади Тимоша Бойчука відпливла. Шестеро гребців завзято працювали веслами, і вона йшла з великою швидкістю. Знайда теж попливла з ними.

На березі залишилась Тимошева дружина та його сусіди. Вони мовчки ждали. Через деякий час шаланда повернулася, але Тимоша в ній не було. Тоді на двох шаландах і кількох каюках засвітили ліхтарі, двічі обійшли бухту, гукаючи Тимоша, але марно. Потомлені, вже перед світом всі вернулися додому. На березі лишилися тільки жінка та дівчинка, які все ж таки сподівалися, що близька їм людина повернеться.

Андрій Гордійович збирався зразу ж заснути, бо почував себе дуже — стомленим. Але, як на те, сон не брав його. Тривожні думки одна за одною снувалися в голові, йому здавалось, ніби відтоді, як він приїхав, почалися нещастя на цьому острові. Півтора місяця тому тут сталися хвилюючі події, багатьом загрожувала смертельна небезпека. Правда, вбито було тільки інспектора Ковальчука, який цілком заслуговував на те. Тепер — безглузда загибель нового інспектора і дивне зникнення Тимоша Бойчука. Йому хотілося вірити, що рибалка знайдеться. Хоч, здавалось, останні події ніякого відношення до професора Ананьєва не мали, проте якось підсвідомо пов'язувалися з його перебуванням на острові. Думав він також про загадкову появу тут Анча. Він розумів, що Анч був диверсант, ворог, але ніяк не міг збагнути того впертого намагання знищити його, Андрія Ананьєва. Для нього було очевидно тільки те, що переслідування, якого він зазнав, пов'язувалося з проблемою гелію. Думки насувалися одна на одну досить безладно і, врешті, коли засів світанок, професор заснув.

III. ОСТАННЯ ЗДОБИЧ

Уже зійшло сонце, почався новий день, а в бухті все залишалось по-старому. Ніхто нічого не знав про долю Тимоша Бойчука. Ранком посилився низовий вітер[2], у морі побільшала хвиля, а в бухті прибоєм заливало берег. Рибалки знову вийшли на розшуки свого бригадира, перетяли бухту в різних напрямках, сподіваючись знайти якщо не його самого, то хоча б каюк. Минали години, але ніхто не подавав ніякої втішної звістки. Нарешті, над причалом біля Соколиного закурів димок. То був знак човнам повертатися. Один з човнів знайшов на західному узбережжі труп Тимоша Бойчука. Бригадир потонув, але за яких обставин і куди подівся його каюк — невідомо. Посинілий утопленик лежав на пристані, прикритий парусиною. На ньому був той самий одяг, у якому вчора його бачили товариші; не було тільки кепки. Припускаючи, що каюк з якоїсь причини перевернувся, всі дивувалися, чому Тиміш, потрапивши у

воду, не роздягся. Його знали як непоганого плавця, що зумів би у воді роздягтися й допливти до берега.

Над Тимошем, ламаючи руки, голосила дружина. Безмовно ридала мати. Тут на піску сиділа і Яся. Дівчинка зціпила зуби, заплющила очі і, тримаючись руками за голову, в своїй непорушності вся була виразом невимовної скорботи. Їй посміхнулась доля, коли вона, після тяжкого дитинства, потрапила в родину Тимоша Бойчука, де до неї поставились так чудово й тепло, мов до рідної. Родину спіткало горе, і Яся відчувала його. Вона хотіла підійти до Тимошевої дружини, обняти її, хотіла припасти, як до матері, виказати всю свою ласкавість і жаль, але соромилась сторонніх, що стояли навколо. Вона відчувала в цю хвилину потребу міцної товариської підтримки, якої могла б сподіватися від Люди, Левка та Марка. Але всі вони були в морі на "Колумбі" і невідомо, коли повернуться.

Тимоша перенесли в його хату й почали готуватися до похорону. Вирішили ховати обох утоплених разом, надвечір, бо в морі вже помітили шаланди і знали, що незабаром усі товариші повернуться у виселок. Тимоша обмили й переодягли. Жінки, що робили це, звернули увагу на праву руку мертвого. Він міцно стиснув кулак, ніби щось тримаючи в ньому. Хотіли розтулити його, але пальці мов скам'яніли. Нарешті, це вдалося зробити одному з рибалок. З кулака утопленика випав ґудзик. Рибалка підняв його і, гірко посміхаючись, сказав:

— Остання здобич на морському дні.

Потім почав пильно розглядати той ґудзик. Присутні жінки теж зацікавились ним. Можливо, що Тиміш, потопавши, хотів роздягнутися, рвонув за ґудзик, одірвав один і більше не встиг нічого зробити. Від чого саме він одірвав той ґудзик, ніхто не перевіряв, бо одяг винесли. Мабуть, від куртки. На ґудзику був якийсь незнайомий малюнок. Мабуть, Тиміш роздобув той ґудзик 2 Низовий вітер — той, що віє з моря на сушу; верховий — що віє з суші на море.

десь у місті. Рибалка сховав його в кишеню, вирішивши, що це буде в нього пам'ять Тимоша.

Незабаром у бухту ввійшли шаланди. Рибалки повернулися з багатим уловом, але радість їхня була потьмарена сумною звісткою про загибель двох людей.

Надвечір зійшлося охоплене сумом все населення висілка. У повному складі прийшла геологорозвідувальна партія. Робітники принесли червоні прапори з чорними жалібними стрічками. Друзі підняли на руки дві труни і під співи похоронного маршу рушили до маленького кладовища.

На трунах лежали вінки з живих квітів.

Кінчався день, коли останні грудки землі вкрили свіжі могили. Довго мовчки стояли над ними рибалки, згадуючи тих, хто там ліг навіки.

Заходило сонце. В далині у морі зачорніли дві крапки. Якісь судка наближались до острова. Одно з них виростало дуже швидко, друге йшло повільно.

IV. РОЗМОВА НА ШХУНІ

Після триденного перебування в морі "Колумб" натрапив на скумбрію, і рибалки з

допомогою трала наповнили шхуну рибою. Четвертого дня шхуна рушила до берега, взявши курс на Лебединий острів. Заощаджуючи паливе, шкіпер наказав виключити мотор і, користуючись свіжим попутним вітром, іти під парусами. Рибалки й команда, крім стернового, спочивали. Марко з допомогою Люди зранку наготував для всіх харчів на цілий день і тепер, у вільний час, вивчав азбуку Морзе. За останні тижні його наука швидко пішла вперед, бо й Люда цікавилась радіо. Вони придбали два телеграфні ключі та батарею й кожної вільної хвилини вистукували одне одному радіограми. Спочатку виходила плутанина, як при грі у "попсований телефон". Але з кожним днем успіхи їх зростали. Коли сьогодні на обрії показався острів, Марко вистукав Люді:

-. — —....-...

.....-... —. —[3]

Дівчина обернулася і в далині, у протилежній стороні від острова, майже прямо за кормою шхуни побачила ледве помітний димок. Скоро на обрії з'явилася чорна крапка, очевидно, їх наздоганяв якийсь пароплав. Дивлячись на ту крапку, Люда згадала, що в підручниках географії розповідається про те, як на морі можна пересвідчитись, що форма Землі — кулеподібна. Для цього з На обрії судно (за азбукою Морзе).

підручники рекомендували спостерігати на морському обрії появу корабля. Спочатку спостерігач побачить на обрії верхівку щогли, далі верхні реї, потім середню частину корабля і, нарешті, весь корабель. Люда пильно вдивлялася в обрій, щоб простежити всі ці зміни, але, помітивши димок, а після того чорну крапку, вона не бачила ні верхівок щогл, ні середніх рей. Пароплав з'явився зразу, швидко зростаючою крапкою.

Невідомий пароплав наздоганяв їх все швидше й швидше. Скоро вони впізнали військовий корабель, а незабаром пересвідчилися, що то їхній давній друг — есмінець "Буревісник". Він теж тримав курс на острів, випередив "Колумба" і увійшов у бухту перед самим заходом сонця. Рибалки заздрісно дивилися, як швидко йшов есмінець. Стах Очерет, розуміючи, що його пасажери хочуть швидше прибути додому, наказав Левкові включити мотор. Це було вчасно також тому, що вітер затихав і швидкість шхуни починала зменшуватись. Коли мотор зататахкав, у рибалок одразу піднісся настрій. Вони навіть заспівали пісень, відчуваючи близькість своїх хат і родин, куди принесуть радісну звістку про вилов скумбрії, цієї найціннішої в їхньому районі риби.

Марко тепер порався біля бачків з паливом, допомагаючи Левкові. Люда підійшла до стернового і теж запропонувала свої послуги, але той подякував і попросив приготувати чай, бо Очерет не збирався пускати команду на берег. Він вирішив затримати шхуну в бухті лише до світанку, а тому що вони підійдуть до берега досить пізно, то їм лишиться пождати якихось чотири-п'ять годин. Тільки почне розвиднятись, шхуна піде в Лузани. Отож команда "Колумба" у висілку вечеряти й снідати не буде. Люда теж збиралась залишитися на "Колумбі", бо їй треба було до міста. Вона знала, що батька у висілку зараз нема, і вважала краще на берег не сходити, а наступного вечора вони повернуться з Лузан, тоді її плавання на "Колумбі" закінчиться.

Дівчина заходилась готувати чай на прохання Андрія Камбали. Власне, Андрій не

стільки полюбляв справжній чай, як різні фальсифікації, що їх спеціально готував для нього Марко. Люда знайшла на Марковому камбузі "чай" морквяний, шипшиновий, трояндовий і навіть лавровий. Цей останній "чай" Марко виготовував з перепаленого лаврового листя. Звичайно Андрій просив для себе спеціальної заварки, куди входили в різних пропорціях усі ці спеції та трошки справжнього чаю. Тим часом як Люда поралась з цим складним напоєм, до неї підійшов Марко і сказав, що в бухті вони застануть есмінець "Буревісник".

— Шкіпер обіцяв послати на есмінець подарунок — мішок скумбрії, — говорив Марко. — Отже, треба одібрати найкращої. Ти мені допоможеш, Людо. Сьогодні ми вже не зможемо одвезти, бо до корабля вночі нікого не підпускають, зробимо це завтра перед відходом. Сонце уже зайшло. Зайшло, як сказав шкіпер, на туман, його це стурбувало, але після тривалої дискусії всі рибалки прийшли до висновку, що хоча завтра туман буде, та продержиться він недовго, і "Колумб" зможе його переждати, а можливо, навіть не зустрине.

В бухту зайшли, коли зовсім уже стемніло, користуючись світлом вогника на плавучому бакені та світлом ліхтаря на причалі при березі. Рибалки попрощалися з командою і залишили шхуну. Їх ніхто не зустрічав, усі вже спали: було десь опівночі. В глибині бухти, ближче до безлюдного південно-східного берега, стояв есмінець. Його вкривала темрява, та він виказував себе, час від часу кидаючи навколо могутній струмінь світла з прожектора. Під тим світлом чорніла вода в бухті та біліли хатинки на березі.

"Колумб" зупинився віддалік од берега. Шкіпер поставив шхуну на якір і наказав команді лягати спати. Ніхто з них нічого не знав про події останніх двох днів у Соколиному.

Першим на вахту став Марко. Не спала також і Люда. Вона одбирала кращу скумбрію, щоб удосвіта передати свій подарунок "Буревіснику". Срібна луска блискотіла під світлом рибальського ліхтарика. Юнга й дівчина розмовляли тихо, щоб не заважати трьом старшим товаришам, які зразу заснули на кормі, бо рубку тепер віддали в розпорядження Люди. Та, вкрившись кожухами, на палубі чудово спати і в холодні ночі, навіть у листопаді.

В бухті відчувалася зиб; вона то підносила, то опускала шхуну й похитувала її трохи з боку на бік, бо хвиля йшла, як казав Марко, у праву скулу, а бриз повівав по лівій стороні корми. Люда качки не боялася. Марко ж давно звик до всіх неприємностей морського життя, до яких належить також качка, і відчував її тільки в одинадцятибальний шторм. Л тепер до шторму не тільки було далеко, а навпаки: зиб вщухала, бриз ось-ось мав стихнути до самого ранку. Шхуна гойдалася все менше й менше.

Обоє вартових встигли виспатись удень і тепер, не почувавши втоми, швидко працювали.

За час свого недовгого знайомства Марко і Люда здружилися. Цьому чимало сприяли пригоди та небезпеки, яких обом їм довелося зазнати. Проте Марко в глибині

душі заховав ревність до її знань і спортсменських здібностей. Вона була освіченіша за нього. Вправляючись у спорті, Люда швидше за нього бігала й плавала (хоч останнього разу в рішучий момент він випередив її), вміла грати в численні ігри, про які він не знав.

Безперечно, на його боці була абсолютна перевага в знанні морської справи, у витривалості і, можливо, в одчайдушності. Обое вони були надзвичайно вперті в роботі, але сторонньому спостерігачеві важко було б визначити, хто більше відзначався цією якістю. — Мені треба б на берег поїхати, — говорила Люда.

— Чого?

— Побачити Ясю. Левко думає одвезти її наприкінці місяця в Лузани і влаштувати в школу переростків. Вона хоче й не хоче. А Тимошева дружина відмовляє від цього, каже, що їй зараз у місті нічого робити, що з нею може окремо провадити заняття наш учитель.

— А чому вона не хоче до міста?

— Боїться опинитися серед людей, яких не знає.

— Я порадив би інше, — сказав Марко. — Чому б... не забрати її до твого міста? Через два тижні я їду туди складати іспити в технікум. Наприкінці місяця ти теж їдеш туди. Очевидно, ми проживемо там цілу зиму. З нами вона, напевне, згодиться поїхати.

— Мабуть, хоча — хто знає. Я натякала про це Левкові, але він і слухати не хоче. Каже, що ви там усі зберетеся, вам добре буде, а я залишусь тут з дядьком Стахом та Андрієм... Я таки погоджуюсь з тобою, Марку, що краще забрати її з нами, не залишати її ні тут, ні в Лузанах. Отже, ми зможемо під час зимових канікул приїхати сюди втрих. А коли за цей час як слід попрацюємо з Ясею, то її тут ніхто не впізнає. З її здібностями вона за півзими принаймні три перших класи пройде.

Марко недовірливо похитав головою, але Люда, охоплена бажанням взяти з собою Ясю, не звертала на це уваги.

— Ти знаєш, — захоплено говорила вона, — я шкодую, що цей мерзотник Ковальчук раніше не загинув. Скільки Яся втратила часу, перебуваючи у нього! От негідник!..

— Ну, знаєш, я Ковальчука вже забув і ніколи про нього й не згадую. От той фотограф — це інша річ... Здається, нема того дня, щоб я його не згадував. Головне, куди пін зник? Адже наступного дня було виходжено весь острів, переглянуто кожен кущик, перевірено кожен човен, чи на своєму місці. Він якось-таки втік або втопився в болоті.

— О, то страшний ворог. І саме через нього я боюся залишати батька самого тут. Адже він хотів убити тата. І, безперечно, він же викрав його портфель з документами. Правда, батько каже, що найголовніші документи він ховав у потаємному місці, а в портфелі нічого дуже важливого не було. Тільки ж батько запевняє, що Анч не посміє тепер з'явитися гут.

— Можуть іншого прислати. Мені здається, нам слід тепер пильнувати, щоб не з'явився хтось інший замість Анча. Кому належить, звичайно, теж пильнують, а ми — самі по собі...

— А як же буде, коли ми поїдемо до міста?

— Про це треба подумати.

Можливо, що вони щось і надумали б, коли б над кормою не з'явився шкіпер і не наказав їм лягати спати. Він скрутив цигарку, викурив її поволі, міркуючи про завтрашні справи в Рибтресті, потім розбудив Андрія на вахту, а сам ліг досипати.

Тепер на носі шхуни сидів стерновий. Роботи не було ніякої, і він куняв, ждучи світанку. Зиб майже стихла, вітру не було, відчувалася свіжа прохолода серпневої ночі.

Левкові, мабуть, снівся якийсь сон, бо він кілька разів перевертався з боку на бік і щось бурмотів.

Наближався світанок.

V. КРИК У ТУМАНІ

Удосвіта на море й на бухту впав легкий туман. Мов крізь серпанок прозирали на березі виселок, а в глибині бухти — корабель. Андрій збудив Марка й Люду і сказав їм, що час уже вирушати з подарунками на есмінець.

Обоє не виспались і страшенно позіхали. Легенький каюк "Альбатрос", що його вже з місяць Марко возив на шхуні, був просто витягнений за борт, і Левко скинув у нього мішок із скумбрією. На "Альбатросі" легко ставилася щогла і напинались паруси, але цього разу вітру не було, і молоді рибалки мусили перепливати бухти на веслах. Люда вмостилась біля стерна, а Марко сів гребти. Саме на той час наліг ще густіший туман і закрив берег та есмінець.

— Куди ви в такий туман? — звернувся до них Андрій. — Ще заблудите. Краще заждіть.

— А це в нас сліпий політ, — відповів юнга, — орієнтуємось за приладом. — І показав на компас.

Десять зовсім близько почулися удари весел об воду. Хтось у тумані плыв човном.

— О, ще якісь майстри сліпого польоту, — засміявся Марко.

Справді, метрів за двісті від шхуни з'явилися обриси каюка. Він швидко наближався до "Колумба". Марко й Люда зацікавились вранішнім гостем і ждали, поки він підпливе до шхуни. Каюк підпливав все ближче, і незабаром вони впізнали Ясю Знайду.

— Молодець, Яся! — захоплено гукнув Марко. — Саме вчасно, щоб побачитись.

Дівчинка підпливла мовчки, нічого не кажучи. Муть вранішнього туману скрадала сумний і стурбований вираз обличчя. Мовчання ж її нікого не вражало, бо всі до нього звикли.

— От і переждіть туман, коли гостя прибула, — порадив стерновий.

— Ні, — відповів Марко, — ми гостю заберемо з собою. — Потім звернувся до дівчинки: — Ясю, лишай свій каюк і перебирайся до нас.

— Перебирайся, Ясю, — підтримала юнгу Люда. — Ми пливемо на "Буревісник".

— Та куди ви втрюх на каючок та ще з рибою? — відмовляв їх Андрій.

— Ми ж легенькі, — сміючись, відказала йому Люда.

— Потопитесь!

— Та ми такі, що море перепливемо, — відказала дівчина і звернулася до Знайди,

щоб та швидше перебиралася на "Альбатрос".

Яся мовчки прип'яла свій каюк до троса, що спадав із шхуни в воду, і перебралася до своїх друзів. Марко загірб веслами, і вони відійшли від "Колумба". Андрій дивився, як каюк, відпливаючи, втрачав свої обриси в тумані. Одну мить йому здалося, що каюк спинився і навіть рушив назад, ніби Марко не одважився пливти далі. Але незабаром туман поглинув човен.

Андрій хотів збудити шкіпера й моториста, але, зваживши на туман, вирішив дати їм виспатись. Все одно зараз з бухти не зможуть вийти. Правда, туман недовго триматиметься, бо стелеться низько над морем, і, як тільки сонце добре пригріє, він зникне. Зваживши все це, Андрій заходився поряdkувати на шхуні.

Андрій Камбала не належав до дуже хоробрих моряків, зате вважався роботягою, ніколи не сидів без діла, хіба що чарка, груба цигарка і дуже цікава чиясь розповідь могли ненадовго одірвати його від роботи. Він рідко коли сходив на берег, вважаючи для себе зручнішим залишатися на шхуні. Правда, в хвилини небезпеки, у сильні шторми чи ще якісь неприємні моменти, він завжди запевняв, що останній раз у морі, що ніколи більше нога його не ступить на палубу. Він клявся тоді, що ловитиме рибу лише вудкою з берега. Та як тільки вщухав шторм, минала небезпека, Андрій Камбала забував про свої наміри й обіцянки. Із Стахом Очеретом Андрій рибалив багато років ще до того, як вони почали плавати на "Колумбі". В моменти, коли Камбала лякався, шкіпер гримав на нього, лаяв і цим трохи підбадьорював.

Кожного такого разу Стах Очерет говорив, що востаннє терпить на своєму судні цього страхополоха. Та як тільки розгодинювалось, ні шкіпер, ні Андрій більше про це не згадували.

Сопучи, Андрій одчинив канатний ящик і почав вибирати з нього різний мотлох. Там лежали обривки тросів різної товщини, якісь гаки, дроти, бляшанки з фарбою та олією, шматки гуми, бляшані трубки, скляні кулі від рибальських сітей. Андрій розкладав їх у певному порядку, часом деякі речі довгенько розглядав, намагаючись згадати, для чого вони потрібні.

Минуло хвилин з десять, як відплив "Альбатрос", коли Андрій, підхопившись з місця, завмер, вдивляючись у туман і прислухаючись. З бухти, повної туману, долинув крик. Хтось кликав на порятунок. Двічі, раз за разом, почувся той крик і, змовкнувши, більше не повторювався. Андрієві здалося, що кричали звідти, куди поплив каюк. Він, прислухаючись, постояв кілька секунд, потім перехилився через борт і собі гукнув:

— Го-го-го-о-о! Марко!

Дужий голос Андрія розбудив Стаха й Левка. Обидва посхоплювались.

— Що трапилось? — спитав шкіпер.

Порадившись, вирішили, що моторист сяде у Знайдин каюк і попливе через бухту, прямуючи на есмінець.

— Не мали клопоту, — бурчав Стах. — Ото ще хлопчисько, мабуть, там якогось фокуса утнув.

Левко мерщій сплигнув у каючок, що колись належав Ковальчукові, а потім

перейшов у спадщину до Ясі, одв'язав його, одіпхнувся веслом від шхуни й поспішив у туман, звіряючись з компасом та час від часу гукаючи, а потім прислухаючись, чи не почує відповіді.

Весла занурювалися у воду і вмить легко злітали в повітря. Моторист умів добре веслувати. Швидко з його очей зникла шхуна, і він опинився на самоті.

— Озивайтесь! — гукнув він. — Пливіть до мене!

Відповіді не було. Левко не знав, скільки проплив, але, мабуть, був десь посередині бухти, коли до нього долетів чийсь голос.

— Держись! Держись! Подавай голос!

Моторист зрозумів, що хтось поспішає комусь на допомогу, і сам повернув на той голос. Минуло кілька хвилин, і він побачив шестивесельну шлюпку. Підпливши ближче, впізнав червонофлотців. То йшла шлюпка з "Буревісника". Червонофлотці підпливли до нього і спитали, що трапилося, чого це він репетував.

Левко попросив пробачення і сказав, що не має звички репетувати, а потім пояснив, чого він тут опинився. Червонофлотці відповіли, що вони теж чули крик і спустили шлюпку, гадаючи, що хтось потопає. "Альбатроса" вони не зустрічали, може, розминулися, а може, на ньому теж чули той крик і поспішили на допомогу. Але дивно, що з "Альбатроса" не відповідали ні на гукання червонофлотців, ні на Левкові. Залишалося припустити, що він підібрав когось з води й рушив до берега.

Вирішили вернутися на "Буревісник", і якщо там не застануть Марка й дівчат, то пройти до берегового причалу, де вже "Альбатрос" напевне мусить бути. Левко перебрався на військову шлюпку, що взяла його каючок на буксир. Старшина скомандував "весла на воду", і вони попливли крізь туман шукати корабель. Їм допомагав компас, а потім звуки сирени, які почали подавати з есмінця. Користуючись цими орієнтирами, шлюпка швидко підійшла до борту корабля. Там її збиралися вже підіймати, бо вахтовий командир, побачивши у шлюпці зайву людину, вирішив, що то врятований рибалка. Але, довідавшись, у чім справа, командир наказав шлюпці пройти до берега.

Взявши по компасу курс на берег, шлюпка вийшла до причалу. Там "Альбатроса" теж не знайшли. Левко стривожився, чи не заблудив Марко в тумані. Та саме на той час туман почав розвіюватись. З берега вже можна було розгледіти шхуну. Левко попросив червонофлотців ще раз перепливти бухту й пошукати "Альбатроса", а сам поспішив до "Колумба". Там ждали його стурбовані шкіпер і стерновий.

Коли Стах Очерет довідався, що Марка з дівчатами не знайдено, він негайно наказав Левкові включити мотор, і "Колумб" рушив повільною ходою навколо бухти, тримаючись близько від берега. Шкіпер гадав, що "Альбатрос", заблудивши в тумані, забився десь під берег, або, в гіршому випадку, коли з ним щось сталося, то трое плавців мусили впливти на берег, хоча б навіть у різних місцях.

Шхуна, торохкаючи мотором, проходила лівим бортом на віддалі півтораєта метрів від берега. Андрій стояв біля стерна, шкіпер розглядав берег, а Левко, час од часу поглядаючи на мотор, стежив за бухтою з правого борту.

За висілком вони нікого не помітили на березі. Так само нікого й нічого не бачив Левко в бухті. Пройшли повз колишню хатинку Ковальчука і круто завернули. Туман рідшав, і Стах Очерет сподівався, що ось-ось він зовсім розтане. Шкіпер нетерпляче поглядав навколо, дожидаючи, поки розгодиниться. Та ось настала ця хвилина. Туман став швидко зникати, засяяло сонце, і рибалки одразу побачили острів і море. Залишалась імла тільки на обрії. Шхуна кінчала обходити східне узбережжя бухти. Проминули бакен і повернули на есмінець. Андрій помітив, що з корабля їм подають якісь гасла. Він звернув на це увагу шкіпера.

— Кличуть підійти, — сказав Стах і наказав Левкові дати повний хід.

Наближаючись до "Буревісника", обійшли його з правого борту й побачили під кормою каюк. То був "Альбатрос". В каюку стояв, схилившись, червонофлотець і вичерпував з нього воду.

Екіпаж "Колумба" захвилювався. Глянули один на одного, але ніхто нічого не сказав: кожен прочитав у виразі очей другого надію і водночас тривогу. Вони пильно оглядали палубу корабля, але не помітили там ні Марка, ні Люди, ні Ясі. Рибалки зрозуміли, що їх на есмінці нема. Так воно й було.

Перед тим як туман остаточно розвіявся, військова шлюпка знайшла серед бухти напівзатоплений каюк з написом "Альбатрос". Ні в каюку, ні поблизу людей не було. Очевидно, з каюком щось трапилося. Можливо, будиши перевантажений, він зачерпнув води й почав потопати, а ті, що були в ньому, вистрибнули в воду. Куди вони попливли, невідомо. В тумані вони могли навіть впливти з бухти в море.

До полудня шукали зниклих. Крім "Колумба", у розшуках брали участь червонофлотці з "Буревісника" і всі рибалки з Соколиного висілка. Тільки тепер Стах Очерет довідався про загибель нового інспектора та Тимоша Бойчука. Всі соколинці були стривожені подіями останніх днів, і багато хто пошепки запевняв, що через день-два прибоєм винесе на берег трупи Марка, Люди і Знайди. Всі відчували себе у владі таємничих незрозумілих подій. Послали на Торіанітовий горб дати знати професорові Ананьєву про зникнення дочки. Блідий, схвилюваний, він прибув у Соколинний, розпитав, у чім справа, і негайно поїхав на есмінець.

Після полудня розшуки припинилися. "Колумб" підняв прапор жалоби і рушив у Лузани. Риба не могла ждати, її треба було здавати на завод.

VI. ВОДОЛАЗИ НА ГРУНТІ

По окованих міддю східцях трапа, похилившись, сходяв на есмінець професор Ананьєв. Він ішов з непокритою головою, і на сивину волосся лягало проміння сонця. Назустріч йому вийшов капітан-лейтенант Трофімов. Старий моряк міцно стиснув руку професорові і провів його в свою каюту.

— Семене Івановичу, що це все значить? — з розпачем спитав Андрій Гордійович.
— За три дні — п'ять смертей.

Командир есмінця пройшовся по каюті, повернувся до професора і відповів:

— Мені відомо тільки про дві смерті. Про три інші я нічого не знаю. Я приймаю лише незаперечні докази. Особа, що зникла безвісти, вважається померлою тільки

після п'ятирічної відсутності. У виняткових випадках, коли є підстави гадати, що ця особа напевне могла загинути, цей строк скорочується до шести місяців.

— Ви жартуєте, — з болем у голосі вимовив професор.

— Ні, перш за все війна навчила нас не вважати вбитими всіх безвісти зниклих. Я не вірю в смерть трьох молодих людей. Не хочу вірити і вважаю за потрібне зробити все можливе, щоб їх розшукати.

— Але який трагічний випадок! Уже послано повідомлення в Зелений Камінь?

— На мою думку, це не випадок, а продовження подій, які вже давно розпочалися. Тому я теж повідомив кого слід через свою радіостанцію.

— О, я дуже вдячний вам, але яких заходів ви ще порадите вжити?

— Одверто кажучи, я хочу переконатися в тому, в чому переконую і вас. Для цього я наказав водолазному старшині разом з групою водолазів обшукати дно бухти. Якщо всі троє загинули, вони знайдуть принаймні одного. Хвилин за десять перші водолази вже підуть під воду.

— Я глибоко вам вдячний. Дозвольте мені бути при цьому.

— Будь ласка.

Командир викликав вахтового й доручив йому перевезти професора на водолазний баркас. Це розпорядження червонофлотці виконали одразу ж, і через кілька хвилин Андрій Гордійович опинився на баркасі, що стояв недалеко від берега, майже при виході з бухти в море. Водолази починали розшуки звідси, їх старшина, молодший командир Варивода, поклавши на коліна план бухти, розкреслив його олівцем на квадрати. Він вирішив обшукати все дно, не залишаючи без уваги жодного квадратного метра. До спуску в воду готувалися два водолази. Вони намащували руки милом, щоб легше просунути їх у тісні манжети рукавів, потім з допомогою чотирьох товаришів влазили в скафандри. Їх спустили по черзі: одного з лівого борту, другого з правого. Червонофлотці поволі нагнітали помпами повітря в шланги, проведені до водолазів. У маленькій рубці біля телефону сидів зв'язковий і з допомогою двох трубок одночасно підтримував розмову з обома водолазами. Він слухав, що вони йому розповідали, і переказував це старшині та професорові, які стояли біля нього.

— У першому квадраті нічого поки що не виявлено, — передав червонофлотець слова водолаза, що перетинав широку протоку, яка з'єднувала бухту з морем.

— А тут навряд чи втримається щось довго, — зауважив старшина. — Відціля повинно або виносити в море, або, певніше, заносити в бухту... Ну, а що Соловей?

— У другому квадраті надібав старий якір, більше нічого. Каже, ґрунт гарний, дрібний камінь.

— Ану, скажи, хай іде паралельно Мухіну, — наказав старшина, звертаючись до зв'язкового. Потім повернувся до професора і образно пояснив свій задум: — Ми бухту прочешемо, як гребінцем.

— Єсть, товаришу командир, — відповів зв'язковий і гукнув у телефон: — Соловей, іди паралельно Мухіну.

Водолази старанно оглядали кожен камінь на дні, зазирали в кожну щілину між

камінням, що зрідка траплялося там, обшукували кожен куш у морських водоростях, сподіваючись під ними надібати когось з утоплених. Минула година, вже обшукали мало не третину бухти. Баркас повільно пересувався з місця на місце, слідом за водолазами. Розшуки не давали ніяких наслідків.

За годину до баркаса підійшла шлюпка командира "Буревісника". Перейшовши на баркас, він спитав, що чути, а потім сказав:

— Довго ви копаєтесь, дорогі мої. Ану, товаришу Варивода, давайте і ви у воду. Так буде швидше.

— Єсть, товаришу командир. Дозвольте у рейдовій масці.

— Можна.

Водолазний старшина роздягся, натяг на обличчя водолазну маску, що прикривала тільки ніс, очі та вуха, і пішов у воду. В такій масці в теплу воду легко можна спускатися на глибину до сорока метрів. Варивода пішов у воду, а капітан-лейтенант сів до телефону. Одну трубку він дав професорові, щоб той слухав, що говоритиме водолаз.

— Водолаз на ґрунті, — почув професор у телефон. Це Варивода повідомляв, що він іде по дну.

— Що видно? — спитав Трофімов.

— Пісок, на піску два краби, в піску камбала. Дно чисте, першорядний пляж, коли б його підняти.

— Видимість?

— Вода прозора, мов скло.

Професор вслухався в цю розмову з надією, що водолази нічого не знайдуть. Він хотів вірити командирові "Буревісника", що безвісти зникли — ще не значить мертві.

— Товаришу командир, — обернувся до капітан-лейтенанта зв'язковий. — Соловей знайшов на дні затоплений човен.

— Помітив щось темне праворуч, — раптом почувся в телефон голос Вариводи. — Підходжу.

— Так, так, давай, давай! — відповів Трофімов, одночасно звертаючись до обох. Потім узяв телефонну трубку у зв'язкового і гукнув:

— Соловей, який човен? Старий? Рибальський каюк? Так. Добре. Зачекай, ми його піднімемо. Варивода, роздивіться. Так, так. Що? Рибальський каюк? Добре, добре. Ми його теж піднімем.

Командир звернувся до професора:

— Мені казали, що, коли втопилися інспектор та рибалка, їхні каюки зникли. Можливо, це вони. Ми зараз витягнемо їх і подивимось, а потім продовжимо розшуки.

Обидва затоплені каюки швидко витягли. Для цього не довелося застосовувати понтонів та іншої складної техніки суднопідіймальної справи. Тонким тросом закріпили один кінець човна, і досить було добре потягти, щоб човен сплив догори дном на поверхню. Справді, один з цих каюків належав новому інспекторові, а другий — Тимошеві Бойчуку. Потоплення човнів було досить дивне. Здавалося, їх навмисне хтось

затопив, наповнивши водою.

Лежали човни близько один біля одного, і це свідчило, що з інспектором та рибалкою нещастя сталося майже в одному й тому ж місці. Червонофлотці запевняли, що й "Альбатрос" вони знайшли в цьому самому районі. Трофімов наказав водолазам особливо пильно обшукати ті квадрати бухти, де лежали каюки.

Години з півтори ще тривали розшуки, але більше нічого водолази не знайшли. Капітан-лейтенант дав наказ водолазному баркасу повертатися на корабель. Сам він разом з професором Ананьєвим на своїй шлюпці теж рушив туди.

VII. ЗНАХІДКА НА "АЛЬБАТРОСІ"

Коли Трофімов повернувся на "Буревісник", там його ждали радіограми з штабу. Капітан-лейтенант зайшов у каюту, запросивши туди і професора. Зняв кашкет, поклавши його денцем на стіл, і, сівши в гвинтове крісло, переглянув радіограми. Одна особливо затримала його увагу. Відклавши її набік, командир звернувся до професора:

— Це відповідь на моє донесення про тутешні події. — Він показав на радіограму, що лежала на столі. — Штаб доручив мені провадити розслідування до прибуття представників слідчої влади. "Буревісник" поки що залишається біля Лебединого острова.

— Але що ж тут розслідувати, коли фактично нема жодних слідів, жодних натяків, які пояснювали б, що тут сталося, — схвильовано промовив професор.

В цей час у двері постукали.

В каюту зайшов комісар есмінця, молодий моряк Драган.

Командир попросив його сісти і подав йому одержані з штабу радіограми. Комісар уважно перечитав їх, а потім, повернувши, сказав:

— Я хотів показати вам одну річ. — Він витяг з кишені і поклав на стіл перед командиром чорний металевий гудзик.

Семен Іванович узяв його й почав розглядати. На гудзику було витиснено якийсь малюнок. З тильного боку у вушку стирчав маленький клаптик сукна. Гудзик, як кажуть, був вирваний з м'ясом.

— Так, так, — протягнув командир. — Де ви його взяли?

— А ви впізнали малюнок, Семене Івановичу?

— Впізнав, впізнав, але відкіля він у вас?

— Червонофлотець, одливаючи воду з "Альбатроса", знайшов цей гудзик на дні човна. Зацікавившись малюнком, він став розпитувати товаришів, а тут якраз боцман побачив і впізнав, що це. Одразу ж вони передали його мені.

Професор слухав ту розмову, не розуміючи, в чім справа. Командир, помітивши зацікавленість Ананьєва, подав йому гудзик і спитав:

— Скажіть, будь ласка, вам доводилось бачити отакі гудзики?

Професор розвів руками. Він не пам'ятає, але цей малюнок... Це ж герб відомої агресивної держави!

— О, малюнок. Безперечно. Але чи міг цей гудзик належати кому-небудь з рибалок на "Колумбі"?

— Я думаю, поки "Колумба" тут нема, можливо, про це скаже хтось із жителів Соколиного висілка, — сказав професор.

— Ви праві, — промовив капітан-лейтенант, одсуваючи від себе попільничку. — Доведеться, поїхати зараз на берег і розпитати про це соколинців. Тоді перевіримо. Поїхали, товаришу комісар.

О п'ятій годині дня командирська шлюпка підійшла до причалу, і Трофімов з Драганом та професором піднялись у виселок. Вони зайшли до хати небіжчика Тимоша Бойчука. Туди ж покликали кількох сусід. Капітан-лейтенант показував кожному знайдений на

"Альбатросі" гудзик і питав, чи не бачив хто такого гудзика у когось з колумбійців. Кілька чоловік сказали, що не бачили, але ось одна жінка згадала, що саме такий гудзик знайшли затиснутим у кулак Тимоша Бойчука, і назвала молодого рибалку, що забрав тоді його. Виявилось, що рибалка дома, його негайно покликали.

— Скажіть, будь ласка, — спитав його комісар, — де той гудзик, що ви вийняли з кулака в Тимоша Бойчука?

— У мене його взяла Яся Знайда.

— Навіщо?

— Вона побачила його в мене і дуже просила дати їй на пам'ять про Тимоша. Я спершу хотів був собі залишити, але потім віддав.

— Це він? — спитав капітан-лейтенант, показуючи гудзик.

— Він, — швидко глянувши, впевнено відповів рибалка.

— Значить, на "Альбатросі" його залишила Яся, — задумливо промовив Ананьєв.

Рибалка взяв гудзик і став пильно розглядати його, очевидно, зацікавившись вушком. Брови у нього то підіймалися, то сходились, він чомусь дивувався.

— Той самий гудзик? — повторив своє запитання командир есмінця, спостерігаючи обличчя рибалки.

— Той самий, тільки його вже пришивано.

— Тобто?

— Я добре пам'ятаю, що тоді на гудзику сукна не було.

— Не було?

Очі всіх вп'ялися в молодого рибалку.

— Тоді вушко було чисте. Я пам'ятаю добре.

Всі мовчали. Трофімов узяв у рибалка гудзик і став допитливо розглядати вушко.

— Цей гудзик вшивали міцно, — нарешті задумливо промовив він.

Дальші розпитування нічого не дали. Командир хмурився, він не міг збагнути цієї таємниці.

— Пора на корабель, — звернувся Трофімов до комісара.

Всі, хто був у хаті, пішли за ними в двір. Тільки вийшли, як почули металічне бриніння. З моря йшов літак. Він знизився, облетів коло над бухтою і пішов на посадку. Сівши в центрі бухти, літак рушив водою в напрямі до висілка й зупинився метрів за сто від причалу. На борту його червонів напис "Розвідувач риби".

В літаку поралось двоє людей. Ось обидва, залишивши машину на якорі, попливли надувним гумовим човном до берега. Такого човна соколинці ще ніколи не бачили. Одним з них він нагадував попсований м'яч, другим калошу, третім рятівний корковий круг. Рибалки дивувалися з човника, але коли він пристав до причалу і з нього вийшла людина в шкіряному шоломі, то тут уже здивувалися і військові моряки. Безумовно, то був льотчик, але замість лівої ноги у нього була дерев'янка.

VIII. ШУКАЧІ РИБИ

Це трапилось за кілька років перед тим, як мали відбутися події, згадувані в цій книзі. Однієї весняної ночі, коли в глибокій прірві безхмарного неба яскраво замигтіли зорі, з ангарів беззвучно викотились літаки. Ніжні подихи вітру доносили до аеродрому пряні пахощі черемхи, аромат бузку та ще якихось незнаних квітів. В цей час у небі з'явилися перші рухливі зорі. Вони світили то червоним, то білим, то зеленим світлом, і швидкістю та напрямом руху здивували б астрономів, коли б потрапили в об'єктиви їхніх телескопів. На аеродромі з цього не дивувалися. Там знали: то світили бортовими і хвостовими вогнями літаки, що вилетіли у нічні тренувальні польоти.

В густу темряву злітали бойові кораблі. Вони вирушали на учбове тренувальне бомбардування. Орієнтуючись по зорях і компасу, літаки мусили знайти полігон, розглядіти мішень і скинути запас бомб, влучаючи в ціль.

Ось кораблі вже в повітрі, вони зникли в темряві. З аеродрому ще видно їхні вогні, але минають хвилини, і око аеродромного спостерігача вже загубило їхні сліди. Стежачи за приладами, пілоти прокладають курс на полігон. Та ось вони над ним. Льотчик-спостерігач натискує важіль, і сталені гостинці падають додола, влучаючи в ціль, і освітлюють землю вогненними спалахами.

Скинуто всі бомби. Залишилася остання. І раптом гримнув вибух. Невідомо з яких причин під машиною розірвалася бомба. Повітряний корабель здригнувся від страшного удару. Льотчики з інших машин думкою прощалися з бойовими товаришами.

Тієї ж ночі пошкоджений літак спустився на своєму аеродромі. Осколками бомби в нього було пробито фюзеляж, крила, обидва рулі, але рульові прилади залишилися цілими, і це дало можливість пілотові втримати літак у повітрі. Екіпаж був урятований. Дістав поранення лише пілот, його винесли з кабіни всього скривавленого, з перебитими ногами і важкою раною на голові.

Звався льотчик Петро Петрович Бариль. За виняткову витримку його нагородили орденом Червоної Зірки. У своїй бригаді він вважався кращим пілотом. Там довго згадували про один надзвичайний випадок з цим льотчиком.

Одного разу вночі в повітря одночасно підіймалося кілька літаків. Петро Бариль стояв ліворуч від ведучої машини, що була на кілька десятків метрів попереду.

Гуркотять мотори. Льотчики напружено уважні. Командир дав старт, і машини в стройовому порядку, прокотившись по полю, злітають у повітря. І коли машини ще не набрали ні височини, ні швидкості, в найнебезпечніший момент, під час зльоту, здав мотор ведучого літака, його пілот мусив приземлитися, не відходячи від прямої лінії, бо

праворуч і ліворуч ішли літаки. Але ведучий не втримав матиму прямо і, йдучи на приземлення, звернув ліворуч. За мить дві машини мали зіткнутися в смертельному ударі. Бариль не міг теж повернути ліворуч, бо тоді уже він налетів би в темряві на свого сусіда. В одну мить він повернув назустріч ведучому і, користуючись тим, що той летів вище від нього, шурхнув під ним, пронісши колеса свого літака на висоті одного метра над землею. Він буквально прослизнув між літаком і землею.

Машина ведучого щасливо зробила посадку, а машина льотчика Баріля пішла виконувати завдання. Було врятовано дві машини і життя їх екіпажів.

Після вибуху в повітрі льотчик довго лежав у лікарні.

Коли він вийшов відтіля і з'явився в свою частину, в товаришів і командирів боляче стиснулися серця. Ліву ногу йому замінив протез.

Петро Петрович одержав звільнення з військової служби і пенсію по інвалідності. Йому ще довелося з'їздити в столицю, де він одержав подяку й орден. Але Бариль не уявляв свого життя без авіації. Він запевняв своїх знайомих, що ще літатиме.

— Віллі Пост, — казав він, — втративши око, двічі навколо світу облетів, ну, а нога в нашій справі, порівнюючи з оком, це дрібниця. Зрештою він добився свого. Пройшовши численні комісії, дістав дозвіл літати на легких, не пасажирських літаках.

Того дня, коли в бухті Лебединого острова водолази обшукували дно, в Лузанах Бариль прийняв літак Рибтресту "Розвідувач риби" і вилетів на ньому вперше на море.

Луганська база Рибтресту придбала літак для розвідки риби та дельфінів у відкритому морі. Досвід риболовецької авіації довів, що з літаків можна легко виявити великі зграї риби та дельфінів. Літаки швидко знаходять їх у морі й негайно викликають рибалок та звіробоїв.

Бариль, діставши доручення, вилетів на рибтрестівському літаку в розвідку. Правда, трапилася несподівана затримка: поламався протез. Але льотчик не розгубився, дістав дерев'янку і вирішив летіти.

Разом з ним летів штурман-спостерігач Петимко.

На перший виліт їх прийшли випроводжати мало не всі співробітники контори Рибтресту і половина рибалок, що перебували на той час у Лузанах. Маленький гідроплан, знявши тріскотняву, пробіг мало не кілометр, поки злетів у повітря. Бариль в думці похвалив механіка, який залишився на березі.

Механік, заряджаючи літачок паливом, влив у нього стільки бензину, ніби льотчик збирався побивати рекорд на довгочасність перебування в повітрі. Тому-то переобтяжений літак і зробив такий довгий пробіг, поки злетів у повітря.

Опинившись над морем, Бариль відчув задоволення: машина була дуже стійка, легка і слухняна.

Гарна сонячна погода давала можливість оглянути широкий водний простір. Бариль і Петимко бачили в далині кілька пароплавів, ближче до Лузан численну кількість рибальських шаланд, а між портом і Лебединим островом помітили маленьке моторне судне. То йшов "Колумб", але ні льотчик, ні штурман не звернули на нього.

уваги.

Опинившись далеко в морі, вони проминули мілини, і тут штурман помітив, що в одному місці над водою кружляли величезні зграї чайок. Петимко штовхнув Бариль і загукав у переговорну трубку, щоб той пролетів над чайками. Пілот повернув туди. Штурман пильно вдивлявся вниз. Він не помилився: тут ішла велика кількість хамси. На неї ото й полювали ненажерливі чайки.

Льотчики, виявивши рибу в цьому районі, мусили, згідно з одержаною інструкцією, повертатися не в Лузани, а летіти до Лебединого острова і дати знати про знахідку тамтешнім рибалкам. Бариль звернув до Лебединого острова. Штурман занотував у блокноті місцезнаходження хамси. Він нагнувся над блокнотом, захищаючи його від струменя стрічного повітря, що міг би вирвати всі листки. В цей момент Бариль торкнувся рукою Петимка і показав йому вниз на море. Спостерігач подивився. Він думав, що пілот бачить якесь судно або косяк риби, але нічого не помітив. В одному місці зір занотував у воді якусь темну пляму, але вона нічим не вражала, і він не звернув на неї уваги. Бариль ще кілька разів озирався на штурмана і потім позирав униз, але той так і не зрозумів, у чім справа.

Менше ніж за хвилину пілот втратив з поля зору те, що привертало його увагу. Незабаром показалася бухта Лебединого острова, і "Розвідувач риби", знижуючись, пішов на посадку.

Бариль посадив літак у самому центрі бухти. Ніщо не заважало йому маневрувати. З цікавістю позирнувши на есмінець, пілот повів машину до берега. Поки він кидав якір, Петимко встиг з допомогою автомобільного насоса накачати гумовий човен-кліпербот, і через кілька хвилин, залишивши літак, вони попливли до берега. Там їх ждав гурт рибалок з двома військовими моряками в центрі. Бариль, вискочивши на причал і бадьоро постукуючи дерев'яною, підійшов до рибалок. Він відкозиряв військовим і відрекомендувався:

— Старший лейтенант Бариль, тимчасово на цивільній службі на посаді шукача риби. Командую ось цією машиною. — Він показав на свій літак. — А це мій екіпаж — Михайло Степанович Петимко, — рекомендував він штурмана.

Штурман, прикріпивши кліпербот, посміхаючись, підходив до гурту.

— Можете виїздити по рибу, — звернувся до рибалок пілот і, показуючи на Петимка, сказав:

— Він вам розкаже, де й що.

Важлива звістка про рибу примусила рибалок негайно ладнатися до виходу в море. Гарна погода обіцяла триматися ще кілька днів, і треба було її використати. Ранком з береговим бризом шаланди мусили знятися в море, а тому в Соколиному закипіла робота, почалась біганина, готували харчі, перевіряли снасть, лагодили паруси та просмолені плащі.

Моряки й професор підійшли до Бариль. Трофімов хотів скористатися літаком і переслати в Лузани листа начальникові місцевої групи прибережної охорони, а Ананьев — попросити, щоб вони взяли його з собою. Він сподівався прискорити виїзд

на Лебединий острів слідчого.

— Листа можна, — відповів Бариль, — листів скільки завгодно, а от людину — ні, не можу, не можу, дядечку. У нас літачок на два місця, куди ж я вас посаджу?

Трофімов теж відмовляв професора від польоту, запевняючи, що вже завтра на Лебединому острові будуть усі, кому слід бути.

— Для цього є багато підстав, — казав він. Професорові довелося погодитись.

— Ну, бувайте, — попрощався з пілотом і штурманом Трофімов. — За п'ятнадцять хвилин шлюпка передасть вам пакет.

— А ви у морі нічого не помічали? — спитий комісар, тиснувши на прощання Бариллю руку.

— Нічого, крім підводного човна.

— Підводного човна? — спитав, повертаючись, Трофімов, що був уже ступив крок від них.

— Так, бачили підводного човна. Я показував штурманові.

— Я не бачив підводного човна, — заперечив Петимко.

— Як не бачив? Я ж тобі показував. А ти ще головою мені кивнув.

— Коли ти вниз показував? Тут недалеко від острова?

— Ясно!

— То я нічого не бачив.

— Ну й спостерігач з тебе, — обурився Бариль. — Хамсу бачив, а тут... слона і не помітив! Темна пляма, пам'ятаєш, під водою?

Штурман нічого не відповів, лише розводив руками.

— А чому ви вирішили, що то підводний човен? — спитав Трофімов.

— Будьте певні. Я його хоч на двадцять метрів під водою впізнаю. На те я у військовій авіації служив і на гідропланах не вперше літаю.

Повертаючись на корабель, командир сказав комісарові:

— Мені здавалося, що після наших маневрів, увесь підводний флот зосередився на учбових зборах у північно-західній затоці.

— Треба зараз запитати штаб, — відповів комісар.

— Так, так, — погодився командир.

Їхня шлюпка вже стояла під бортом есмінця.

ІХ. НАПАД

Повернімося ж до наших юних героїв, що так таємничо і раптово зникли.

Тоді, коли Андрієві Камбалі здалося, ніби "Альбатрос" зупинився або повертається, насправді так і було. Саме тоді Яся порушила свою мовчанку і сказала про загибель Тимоша Бойчука та нового інспектора. Вражені цією звісткою, Марко і Люда негайно хотіли повернутися на шхуну й розказати сумну новину старшим товаришам. Люда вже завернула каюк, але Марко передумав і запропонував все ж спочатку одвезти рибу.

— Ми швиденько на есминець і зараз же повернемося назад, а разом уже сповістимо про ці події й моряків.

Люда погодилась, і вони попливли далі.

Майже одразу після того шхуна зникла в тумані. Ні берега, ні есмінця не було видно. Кругом — тільки вода й туман. Марко хотів веслувати швидше, але з того нічого не виходило, бо його увагу відтягало оповідання Ясі. Люда, хоча й не зводила очей з компаса, щоб не заблудитись в тумані, але слухала теж, не пропускаючи й слова і часто перебиваючи Ясю запитаннями. Яся коротко розказувала про те, коли було знайдено кожного з потоплених, а потім витягла з кишені чорний металевий ґудзик, показала своїм друзям і сказала:

— Цей ґудзик знайшли у дядька Тимоша. Вій міцно тримав його, затиснувши в кулак. Насилу кулак йому розняли.

Марко перестав гребти і взяв у дівчинки ґудзик. Таких ґудзиків йому ніколи не доводилось бачити.

— У нас говорили, — продовжувала Яся, — що дядько Тиміш, коли потрапив у воду, хотів, мабуть, скинути одягу, але тільки встиг одірвати ґудзик. Але я не пам'ятаю, щоб у нього був такий ґудзик. Потім навмисне переглянула одяг, у якому його знайшли, але там усі ґудзики на місці, жоден не відірваний.

— Ну, — допитливо глянув на неї Марко, — а відкіля ж цей?

— Я думаю, — відповіла Яся, — що дядько Тиміш одірвав ґудзика в того, хто його втопив.

Каюк стояв на одному місці. Марко не гріб, а Люда не стежила за стерном. Обое дивились на Знайду і зважували її слова.

Так минула хвилина, коли легкий сплеск води примусив Ясю озирнутися. Вона побачила зовсім близько човен з двома людьми. Він виплив з туману й непомітно наблизився до "Альбатроса". Дівчинка придивлялась, щоб упізнати, хто це пливе, але не змогла. Вражала її дивна форма човна, бо їй ніколи ще не доводилося бачити надувних кліперботів, а то якраз був такий човен, правда, великих розмірів.

Марко й Люда теж повернулися за Ясею і, побачивши човен, ждали, поки він підпливе. Одяг на людях у човні нагадував військову форму.

— Це, мабуть, з "Буревісника"? — тихо спитала Люда.

— Не інакше, — відповів юнга і гукнув: — Привіт, товариші!

Надувний човен став поруч каюка. Один з незнайомців, вітаючись, підняв руку. Другий, що сидів до них спиною, тепер обернувся. Це був чоловік з довгою бородою і вусами. Маркові його обличчя здавалося знайомим, але він ніяк не міг пригадати нікого з екіпажу "Буревісника" з такою бородою і вусами. Бороду на есмінці взагалі носив лише один чоловік: інтендант, молодший командир з понадстрокових, що відав харчуванням на кораблі. Але це, напевно, був не він.

— А ми до вас на корабель, — сказав юнга.

— До нас? — посміхнувся бородатий. І коли він сказав "До нас?", голос його теж здався Маркові знайомим. Враз тривога охопила його.

Хлопець повернувся до Люди та Ясі, щоб побачити з виразу їх облич, чи знають вони що людину. Яся сиділа скам'яніла і злякано дивилась на бородатого. Це був Анч — фотограф, диверсант, шпигун, вбивця. Марко упізнав його і з вигляду Люди зрозумів,

що вона теж впізнала Анча. Юнга стиснув руками весла. Треба вмиць одпливти, втікати, коли на них нападатимуть, зняти крик, щоб почули на шхуні та есмінці... Його думка обірвалась.

Люда лише помітила, як бородатий миттю звівся на ноги, наче його підкинула пружина, і, розмахнувшись чимось, сильно вдарив Марка по голові. Марко все ж встиг схопитися і кинувся на напасника. Більше вона нічого не бачила, бо товариш бородатого спритно накинув мішок їй на голову і, засліплена, повалив на дно "Альбатроса".

Свідком цих подій залишалася Яся Знайда, що ту ж мить скочила на ноги і з криком "рятуйте" кинулась у воду.

Ясі пощастило більше, ніж її товаришам, але ненадовго. Вона скочила в воду, але Анч впіймав дівчинку за ногу і потягнув до себе. Вона рвалася вперед, б'ючи руками й вільною ногою по воді, але диверсант міцно держав її, а потім схопив за другу ногу, підтягнув до себе і таки втягнув її на човен. Вмілим прийомом він скрутив своїй полонянці руки. Вона встигла ще двічі крикнути, але якась шматина зразу ж опинилася в її роті. Очей їй не зав'язали, і вона бачила, що роблять з Марком і Людою. Спочатку вона думала, що їх будуть топити. Анч розмовляв із своїм підручним якоюсь чужою мовою: очевидно, вони радились, що їм робити з "Альбатросом". Підручний шпигуна витяг відерце і почав заливати каюк. У цей час з туману донісся голос: то з шхуни гукав Андрій Камбала. Яся зрозуміла, що там її почули. Скоро вигуки повторилися. Сполохані нападники облишили "Альбатрос". Дівчинка побачила, що вони не збираються нікого топити, а, навпаки, хочуть усіх трьох забрати з собою. Нападники дуже вправно підв'язали полоненим рятувні коркові пояси під пахви і, скинувши усіх трьох у воду, поприв'язували мотузками до свого човна. Перед тим усім трьом позв'язували руки й ноги. Мішок з голови Люди не знімали. Очевидно, Анч вважав дівчину особливо небезпечною. Ясю ж він знав, як дефективну, тому очей їй не зав'язували; все одно вона нічого, крім води й туману, не бачила.

Надувний човен з пов'язаними полоненими на буксирі поспішав. Напівзатоплений "Альбатрос" залишився в тумані. Яся ще чула кілька вигуків, а пізніш гудіння сирени, але ніхто не приплив їм назустріч. Вона розуміла, що там у тумані їх шукають, вона напружувалась, намагаючись викинути ганчірку з роти й закричати. В роті було противно, в горлі давила слина, дівчинку охоплював відчай: скільки вона не намагалась, нічого не виходило. Трохи повернувши голову, вона бачила Марка й Люду, що пливли на буксирних тросиках, мов поплавки. Голова юнги звисла без ніяких ознак життя.

Найтяжче було Люді. Вона нічого не бачила, але відчувала, як із зв'язаними руками й ногами її вкинули в воду і тепер волокли, мов якийсь вантаж. Крізь мішок світло майже не проходило, дівчина була абсолютно безпомічною і вважала, що настають останні хвилини її життя. "Вони потоплять нас, як кошенят", — думала дівчина, і в уяві її спливав берег острова, до якого хвилиною приб'є їх трупи. Та це не вражало її — вона задихалася у мішку, що завдавав їй нестерпної муки. Як довго

триватиме ця жахлива подорож?

Півгодинна подорож здалася їй за двогодинну. Поки вона закінчилась, трапилася ще одна пригода. В свіжій воді Марко врешті опритомнів: підвів голову, напіврозплющив очі і, ще не збагнувши, що саме з ним сталося, якусь хвилину так продовжував пливти. Коли ж пригадав, хотів рвонутися вперед, та відчув, що руки й ноги його зв'язані. Загарбники на човні помітили, що хлопець опритомнів, негайно підтягли його до себе і почали зав'язувати йому очі й рота. Хлопець мотав головою, і йому вдалося впіймати зубами руку Анча. Диверсант люто гупнув його кулаком по голові, але на цей раз юнга зберіг свідомість.

Після того, очевидно щось передумавши, Анч підтяг Знайду і їй теж зав'язав очі: мабуть, подорож на буксирі за човном наближалась до кінця.

Так воно й було. Хвилин за п'ять після того полонені відчували, як човен зупинився, мабуть, приставши до берега чи до якогось судна. Чути було неголосну розмову. Говорили чужою мовою, її розуміла лише Люда. Дівчина навіть повеселішала в своєму мішку, коли почула зрозумілі їй слова.

— Скільки ви їх приволокли? — здивувався якийсь голос, маючи, очевидно, на увазі полонених.

— Багатий улов, але ми скоро їх... — відповів другий голос. Здається, говорив Анч.

— Всередину?

— Так, забирайте, треба швидше відціля здійснитися.

— Є небезпека?

— Наробила одна дурнувата репету. В бухті військове судно, мабуть, їх уже шукають.

Дужі руки кількох чоловік витягли з води полонених. Марко з рухів людей і звуків їх ходи догадався, що вони перебувають на палубі якогось судна. Їх зв'язаних понесли кудись униз. Вхід, мабуть, був вузький, незручний для того, щоб проносити таку ношу. Марка кілька разів ударили і штовхнули об двері, стіну, можливо, об поруччя трапа. Юнга намагався полічити кількість східців, що ними його зносили, але через ті поштовхи збивався. Нарешті їх кинули на якусь підлогу. З голови Люди зняли мішок, але в приміщенні було зовсім темно, і вона все одно нічого не бачила. Розмовляти вони не могли.

Коли відчинилися двері, з приміщення вийшов той, хто здіймав з голови дівчини мішок, і вона помітила, що за дверима світить електрика. Але двері одразу ж зачинилися, і стало ніби ще темніше, ніж тоді, коли вона була в мішку. Майже одночасно всі троє відчували якесь дрижання: мабуть, судно, на якому вони опинились, рушило. Марко припав до палуби вухом, намагаючись почути стукіт парової машини або звук дизеля, але цього характерного для пароплавів та теплоходів звуку він не вчув.

Хоч лежати було дуже боляче й незручно, але Марко був певний, що це не довго триватиме. Захопили їх, безперечно, не для того, щоб тільки возити з собою. Коли Анч злякався, що вони його впізнали й викажуть, то, мабуть, їх швидко прикінчать. Незрозуміло тільки, чому не зробили цього досі. Чи не так само вони зустріли

інспектора, а потім Тимоша Бойчука і, щоб позбутися свідків, потопили їх? Значить, у бухті щось відбувається дуже серйозне. Відкіля це судно, на якому вони зараз знаходяться? Яку нову пекельну справу затіяв тут Анч? Які нові злочини він намислив? Хлопець губився в багатьох догадках: то він припускав, що на острові заховані якісь скарби або важливі документи, то думав, що, може, на острові хочуть створити таємну базу, і, може, тут є небезпечні для них люди, яких вони хочуть знищити. Але скільки не думав, ні на чому спинитись не міг, крім... торіанітових розробок. Все почалося з моменту відкриття торіаніту професором Ананьєвм. Але не можуть же вони викрасти відціля торіанітовий пісок? Для цього їм потрібний флот чи не цілого світу, щоб за одну ніч вивезти пісок. До того ж пісок потрібно розкопати... Потім Марко думав про те, що, може, шпигуни спробують їх використати ще для якоїсь справи. Може, їх хочуть тримати як заручників і потім на когось обміняти. Може, їх примушуватимуть допомагати злочинцям. Марко твердо вирішив краще вмерти, ніж виконувати те, що йому наказуватимуть загарбники. Він не боявся за себе, — хлопця лякала лише доля його супутників. Невже ж їм доведеться загинути в закапелках цього невідомого судна чи бути потопленими в морі?!

Почувся дзенькіт ключа, хтось відчиняв двері. До них увійшли, клацнув вимикач, і Люда зажмурилась від ясної лампи. Марко і Яся крізь пов'язки теж відчули світло.

Х. ВОРОГ ПІД ШАПКОЮ-НЕВИДИМКОЮ

Йшов другий місяць першої світової імперіалістичної війни. На заході і сході європейського материка не вщухала артилерійська канонада, в атаку йшли полки й дивізії, німецькі полчища захопили Бельгію, розгорталися грандіозні бої у Східній Пруссії, Польщі та Галичині. Війна на морі відчувалася мало. Заховавшись у свої порти-нори, німецькі кораблі майже не ризикували з'явитись, побоюючись зустрічі з сильнішим англійським флотом. Кораблі англійського флоту блокували береги Німеччини, нікого не пускаючи до них і не випускаючи від них, та охороняли прибережні міста Англії від наскоків ворожих крейсерів.

22 вересня Північним морем поблизу входу в Дуврську протоку йшли кільватерним строєм, додержуючи інтервалів близько у дві милі, один за одним, три англійські крейсери: "Абукір", "Хог", "Крессі". Вони несли дозорну службу в Англійському каналі.

Пильно поглядали з своїх постів вахтові, але все навколо було спокійно. Жодного підозрілого димку на обрії; чутливі антени не перехоплюють жодного обривку ворожого радіошифру. В далині чорніє плаваючий маяк Маас та свіжий вітер кучерявить дрібні баранці на морі. Раптом гримнув вибух, і вахтові на "Хогу" побачили, як над крейсером "Абукір" здійнявся стовп чорного диму і величезний фонтан води впав на корабель. Крейсер сів кормою глибоко в воду, одночасно піднявшись угору форштевнем.

На "Хогу" і "Крессі" залунали сигнали тривоги. Обидва крейсери дали повний хід, але спізнилися. За кілька хвилин "Абукір" пішов на дно. Крейсери застопорили машини і спустили шлюпки, щоб рятувати тих людей, яким вдалося залишитись на поверхні моря. Саме в цей момент загримів новий вибух. Цього разу блиснуло полум'я, здійнявся

дим і вода над крейсером "Хог", і він також швидко поринув у воду, як і попередній. На поверхні моря залишився самотній крейсер "Кресі" та кілька сот людей на хвилях. Командир крейсера і його команда гарячково шукали ворога, але ворог, здається, був під шапкою-невидимкою, бо його ніде не видно. Гримить новий вибух, і гине останній з трьох англійських крейсерів.

Протягом години англійський флот втратив три кораблі та понад тисячу моряків. Їх потопив німецький підводний човен "У-9"[4]. Цей човен випадково зустрів англійські кораблі. Він прямував у Дуврську протоку, щоб вийти в західну частину Англійського каналу, де він мав доручення зривати комунікації[5] між Великобританією та Францією. Він скористався вигідною обстановкою і потопив усі три крейсери торпедами. Після перших двох торпедних пострілів човен заховався глибоко під воду, перезарядив торпедні апарати, знов сплив і дав останній постріл.

Це був винятковий успіх німецьких підводників. Надалі таких випадків не траплялося, бо надводні військові кораблі стали більш обережними і навчилися захищатися від підводних човнів. Проте історія війни на морі знає ще багато успіхів підводного флоту. Той самий "У-9" через вісімнадцять днів після свого успіху потопив старий англійський крейсер "Хаук". Всього під час світової імперіалістичної війни підводні човни потопили понад двісті військових кораблів.

Особливо багато шкоди наробили підводні човни, топлячи комерційні пароплави та розкидаючи міни в найбільш несподіваних місцях. На таких мінах підірвалися англійський лінкор "Рессель" та крейсер "Хемпшір". На "Хемпшірі" загинув англійський військовий міністр, лорд Кітченер.

Підводний ворог під час світової війни став найстрашнішим ворогом. Найбільше підводних човнів будувала Німеччина. Її надводний флот за час війни мав лише одну сутичку з англійським, відступив і більше не наважувався виходити в море. Підводні ж човни воювали активно. Після імперіалістичної війни держави Антанти захопили весь німецький флот і мали намір розподілити його між собою. Але за одну ніч на півночі Шотландії біля Скапа-Флоу, головної англійської морської бази, німці потопили весь свій флот, крім підводних човнів; щось зі сто двадцять підводних човнів залишилися державам Антанти. За Версальською угодою Німеччина поруч з численними різними зобов'язаннями не повинна була також будувати великих військових кораблів та підводних човнів. Через двадцять років, як відомо, не залишилося жодного пункту тієї угоди.

Тепер підводними човнами озброєні морські флоти всіх держав. З'явилися справжні підводні велетні, до яких навіть не пасує назва "човен". Це 4 "У" — перша літера німецького слова "унтерзебот", тобто "підводний човен".

5 Комунікації — комунікаційні лінії — шляхи сполучення, що пов'язують райони розташування армій з їх базами.

вже підводні крейсери з екіпажем від ста до ста п'ятдесяти чоловік. Їхнє озброєння — десять-дванадцять торпедних апаратів, три-чотири гармати.

Слабкою стороною підводних човнів залишається менша швидкість ходи порівняно

з надводними кораблями і зовсім невелика швидкість під водою. Проходячи по чотири-п'ять кілометрів за годину, човен може не підніматись на поверхню три-чотири дні. А з швидкістю двадцять кілометрів він може йти під водою максимум дві години. Крім того, підводний човен дуже вразливий. Досить, щоб у нього влучив снаряд, бомба або сильно вдарило надводне судно, і човен гине. Але всі ці недоліки цілком компенсуються його невидимістю.

З цієї розповіді читач, мабуть, уже догадався, що наші герої потрапили на підводний човен, що з диверсійними і шпигунськими завданнями з'явився біля радянських берегів. Про те, де вони перебувають, Марко догадався незабаром після того, як його розв'язали й вивели з приміщення, де тримали усіх трьох, їх розвели по різних приміщеннях для того, мабуть, щоб вони між собою не розмовляли.

В підводному кораблі було не дуже просторо. Здавалося, будівник його намагався не залишити зайвим жодного кубічного сантиметра. Кількість вільного місця була точно розрахована на кількість команди. Марка провели вузьким коридором, відчинили ще одні двері, і він побачив, що в сусідньому приміщенні вже світить не електрика. Десь згори, крізь ілюмінатор, проходило жовто-зелене світло. То-було сонячне проміння, профільзоване крізь не дуже товстий шар води. Очевидно, човен ішов неглибоко. Коли б Марко хоч трохи знав будову підводного човна, то догадався б, що той іде під перископом. Довжина перископа, тобто металеві труби із складною системою оптичних стекол, що служать для спостереження з-під води над поверхнею моря, рідко перебільшує сім метрів. Значить, човен у цей час перебував на глибині п'яти-шести метрів.

Марко був біля входу в командирську рубку. Поруч нього стояв моряк, що супроводив хлопця з того моменту, як його розв'язали і вивели в коридор. Моряк сказав йому кілька слів, але Марко його не зрозумів. Хлопець спитав:

— Куди йде цей корабель?

Вартовий подивився на нього й нічого не відповів.

— Кому належить цей підводний човен?

Вартовий мовчав. З його вигляду не можна було вгадати, чи розуміє він Марка.

— Котра година? — знов спитав полонений.

Моряк підняв руку й висунув з-під рукава годинник. Стрілки показували 6.30. Юнга придивився до одягу моряка: це була військова форма, тільки якої держави, він не знав. Команда підводного човна могла складатися лише з військових моряків. Те, що вони не крилися з формою, обіцяло Маркові лише гірше. Безумовно, вони не випустять його, бо він же про них розкаже; хоч і не знає, кому належить ця форма, але постарается запам'ятати її в усіх дрібницях. Він повинен придивитися до всього на цьому кораблі, повинен прислухатися до кожного слова, хоч і не розуміє їхньої мови. Мусить запам'ятати два-три слова, це допоможе потім визначити національність піратів. Адже, можливо, що йому вдасться врятуватися з цієї пастки.

Юнга придивлявся до всього, що бачив круг себе, шукаючи якихось написів, літер або якихось інших ознак. Проте не знайшов нічого, крім знаків множення, мінусів та

зірок, кількість і розташування яких він намагався запам'ятати. Але призначення їх залишалося для нього цілковитою таємницею.

Коли б Марко знався на військових формах цілого світу, то він би дуже здивувався, розглядаючи одяг свого вартового. Він нагадував військову форму багатьох флотів, але жодному з них не належав. Командування підводного човна, що в мирний час з'явився з ворожими цілями у чужі води, вжило про всяк випадок різних заходів маскуванню, а також зняло всі написи й типові-позначки на стінах, дверях і машинах, замінивши їх різними іксами, рисками та зірками. Все було зроблено для конспірації, для того, щоб не викрити своєї держави в разі провалу. Лише Анч випадково одягнув кітель з форменими гудзиками. І при найскладнішій конспірації з поля зору конспіраторів завжди випадають якісь дрібниці, що пізніше можуть прислужитися пильному розвідувачеві. Так, наприклад, в імперіалістичну війну трапився випадок, що радист, передаючи важливу шифровану радіограму, буди іншої національності, зробив маленьку граматичну помилку. Ця помилка призвела до того, що ворожий розвідувальний шифрувальний відділ розшифрував радіограму. Противник вжив заходів, і важлива бойова операція була зірвана.

Марко стояв, прихилившись до стінки, бо відчував втому і слабкість після жорстокого биття та непорушного лежання зв'язаним. На руках він побачив червоні смуги, що залишились від мотузка. Мабуть, такі самі сліди були й на ногах. Вартовий, що стояв біля нього з досить байдужим виглядом, потяг за планку, прикріплену до стіни, і відтіля відійшов на пружині приставний стільчик, подібний до тих, що бувають у коридорах м'яких вагонів, тільки не дерев'яний, а з тонкого алюмінієвого листа. Він показав хлопцеві, щоб той сів. Марко з подякою звів очі на вартового, йому здавалося, що на обличчі моряка промайнув вираз співчуття.

Коридором пройшов Анч. Він був без бороди, і юнга тепер одразу впізнав шпигуна. Значить, Анч чіпляв бороду, боячись, щоб його хто-небудь з острів'ян не впізнав. Анч не глянув хлопцеві в очі, сковзнув по ньому поглядом, але, здавалося, не бачив його і ввійшов у приміщення командира човна.

Підводний корабель ішов кудись не зупиняючись. "Мабуть, у відкрите море, щоб там протягом дня ховатися", — подумав Марко. Він уже не відчував хвилювання: замість того його охоплювала сонливість. То було наслідком короткого сну вночі, а потім втоми від напруження та хвилювання. Позіхаючи, знов попросив вартового показати, котра година. І вартовий негайно, але також мовчки зробив це. Виявилось, він перебував у коридорі вже сорок п'ять хвилин. Крім Анча, за цей час ніхто сюди не заходив. В човні панувала тиша, коли не вважати шуму електромоторів та якихось постукувань за стіною. Де перебували в цей час Люда і Яся, Марко не знав.

Вартовий теж, мабуть, стомився стояти, бо одвернув собі такий самий стілець, як перед тим Маркові, і сів на нього, непорушний і байдужий. Лише іноді Маркові здавалося, що погляд вартового затримувався на нім, ніби той до чогось придивлявся, і в очах його ледве просвічувала цікавість.

Двері з командирського приміщення відчинилися. Відтіля висунулась голова Анча.

— Марко Завірюха, зайдіть сюди, — наказав шпигун.

Вартовий схопився на ноги і завмер під стіною. Юнга встав і пішов у двері. Анч пропустив його перед собою.

Марко стояв перед командиром підводного човна.

XI. ДОПИТ

Приміщення командира поділялося на дві частини: спальню і кабінет. В спальні стояла пружинна койка, умивальник, тумба і невеличка гардеробна шафа. Все це відокремлювалось від кабінету завісою з товстого темно-синього бархату. Кабінет був маленький, у ньому могло заразом вміститися щонайбільше шість чоловік, але сісти їм усім було ніде. Маленький письмовий стіл служив наполовину сейфом, наполовину комодом. Верх столу огороджував сантиметровий бар'єрчик. Це зроблено як запобіжний захід від можливих неприємностей під час качки. Речі на столі мали про той же випадок спеціальні заглибини та притримувані.

Меблі кабінету склалися ще з двох стільців і коротенької софи.

Крім електрики, каюта освітлювалась і денним світлом через ілюмінатор.

Марко побачив у кріслі за столом лисого чоловіка з синюватим кольором обличчя і рудими бровами. Хлопець догадався, що то був командир човна — уже немолодий, але кремезний, жилавий, з безбарвними очима, що нагадували своїм виразом очі гадюки. Це той вираз гадючих очей, яким змії паралізують пташок і маленьких звірят, і вони, охоплені жахом, неспроможні поворухнутися.

Можливо, командир знав цю властивість своїх очей, бо він з хвилину вдивлявся в Марка, ніби сподівався побачити на його обличчі той самий паралізуючий жах. Юнга витримав цей погляд, хоч відчув таку огиду, ніби за пазуху йому вкинули пацюка.

Не діждавшись сподіваного ефекту, командир перестав дивитись на хлопця і звернувся до Анча. Шпигун без особливої поваги до командира, — він, очевидно, не був безпосередньо йому підлеглий, — вислухав, що той казав, і потім переклав Маркові:

— Командир корабля просить вас сісти й відповідати на його запитання.

"Руда гадюка", як мислено прозвав юнга людину за столом, легким рухом руки показав на стілець проти себе. Марко сів на вказане місце, а шпигун влаштувався на софі збоку, трохи позаду хлопця.

Пірати перемовились між собою кількома словами, не спускаючи очей з полоненого. Останній, намагаючись бути спокійним, з удаваною байдужістю розглядав свої коліна.

Анч поклав руку Маркові на плече і сказав:

— Ви розумієте, що потрапили разом з вашими супутницями в обставини не зовсім звичайні. Вам також зрозуміло, що про ваше перебування тут ніхто з ваших друзів не знає, і ви, можливо, думаєте, що вам загрожує небезпека. Але ті, до кого ви потрапили, зовсім не збираються чинити вам чогось злого.

— Де Люда Ананьєва і Яся Знайда? — спитав Марко.

— Який дбайливий кавалер! — усміхнувся Анч. — Вони обидві тут, на кораблі, в цілковитій безпеці.

— Чому їх не привели сюди? Можуть вони бути тут при нашій розмові?

— Бачите, тут тіснувато. Якби в нас було просторіше приміщення, ми б це, безперечно, зробили. Але дозвольте закінчити мої зауваження, які я хотів би висловити, раніш ніж ми перейдемо до основного в нашій розмові. Насамперед не вимагайте жодних пояснень, бо їх вам не даватимуть. Відповідайте без жодних заперечень на всі запитання і давайте ясні й зрозумілі пояснення, коли вас попросять. В нагороду, через деякий час, ви дістанете можливість повернутися на свій острів і до своїх друзів, правда, давши зобов'язання мовчати про те, що ви тут побачите, що почуєте і що самі говоритимете.

— А коли я не відповідатиму?

— Це не в ваших інтересах: мовчання обійдеться вам занадто дорого.

Юнга подивився на командира. Той не зрозумів їх, але, безперечно, знав, про що говорить Анч. В гадючих очах проглядали цікавість і чекання.

— Ну, а тепер перейдемо до того, для чого вас сюди покликали, — сказав Анч. — Пам'ятайте, я лише перекладач між вами і командиром.

Анч знову звернувся до командира. Той хитнув головою і щось запитав, звертаючись до Марка.

— Командир цікавиться, чому ви сьогодні ранком опинилися в бухті і куди ви пливли?

Марко помовчав, з ненавистю подивився на обох і тихо, але рішуче відповів:

— Я відповідати не хочу. Я вимагаю, щоб мене і моїх друзів негайно висадили на берег.

— Я так і знав, — глузливо викривляючи губи, сказав Анч. — Бачте, товаришу герой, висадить вас на берег ми не можемо, бо ми серед моря, а пустити вас відціля вплав — завжди зможемо. Що ж до ваших подруг, то ви ж не знаєте, чи згодні вони залишити наш корабель.

Марко сидів мовчки на стільці і, зіпівши зуби, розглядав картину на протилежній стіні. Картина була новітнім переспівом легенди про Саломею, пасербицю іудейського царя Ірода, що вимагала за свій танець голову проповідника Іоанна. На цій картині трьом танцюристкам, що стояли на столах, трое мужчин: моряк, кавалерист та елегантний цивільний, — кожен подавав на блюді по одрізаній людській голові.

Анч сказав командирові кілька слів. Той нахмурився, сильно ляснув долонею по столу і закричав на хлопця. Марко не повернув до нього голови, хоча знав, що незрозумілі крики містять лайку і погрози на його адресу. Командир кричав приблизно хвилину. Нарешті він стих.

Анч вийшов з каюти, залишивши юнгу і командира один на один. Марко так само з удаваною байдужістю розглядав стіну. Командир мовчки стежив за ним.

Анч швидко повернувся разом з матросом. Моряк підійшов до юнги і взяв його за руку, але хлопець вирвав її і звівся на ноги, готовий до оборони. Він не знав, що з ним хочуть робити, але вирішив захищатися з усієї сили. "Швидше застрелить", — подумав він. Захищатися він міг лише кулаками, бо жодної важкої речі під руками не лежало.

Підводячись, він торкнув ногою стілець, але виявилось, що стілець прикріплений до підлоги, і пробувати одірвати його було безнадійно.

Матрос кинувся на Марка й почав його бити кулаками в обличчя. Юнга прикрився руками і в свою чергу, підігнувши ногу, з усієї сили вдарив напасника в живіт. Матрос заточився і впав у крісло з перекошеним від болю обличчям. Рудий командир зірвався з місця, вхопив револьвер і націлився в полоненого. Стріляти не довелося, бо Анч вихопив з кишені руку і, розмахнувшись, з усієї сили вдарив Марка по голові кастетом. У хлопця потемніло в очах, темряву прорізали вогні райдуги, і він опустився на підлогу. По його щоці потік струмочок крові.

Він опритомнів, сидючи в кріслі. Все тіло боліло, кістки нили.

Шпигун і командир ждали, коли полонений розплющить очі.

— Я вам говорив, — тим же холодним тоном продовжував Анч, — ви не послухались і дістали перше попередження. Здається, ви вже заспокоїлись. Отже, продовжимо нашу розмову. Майте на увазі, цей удар — найлегша кара. Отже, скажіть, звідки і куди ви пливли каюком?

Марко мовчав. Він думав про те, що все одно вони з нього нічого не витягнуть, скільки б його не били. Але згадував своїх супутниць і жахався за їх долю. Отже, вони, безперечно, зазнають такого ж катування. Він глянув на гадючі очі командира, і тепер у нього похолело під серцем. Хай, він говоритиме, говоритиме... Хлопець безсило відкинувся на спинку стільця.

— Ну? — допитливо промовив Анч і повільно потягнув ліву руку з кишені.

— Я плив зі шхуни "Колумб" на есмінець "Буревісник". Вчора ми прибули сюди з вантажем скумбрії. Шкіпер доручив нам доставити туди мішок свіжої риби. Ми...

— Стоп! Стоп!.. Відкіля ж взялася шхуна "Колумб", вона ж загинула від вибуху.

— Ні! — майже крикнув Марко. — Вона не загинула, вона плаває, як завжди плавала.

— Ага... — хмуро протяг Анч. — Добре. Скажіть, що тут робить "Буревісник"?

— Цього я не знаю. Ми були в морі, коли він прийшов сюди.

— Та-ак. Начебто ви говорите правду. Чи є ще тут військові кораблі?

— Здається, ні. Я не знаю.

— Припустімо. Розкажіть, що робить на острові професор Ананьєв.

— Він шукав там торіаніт, але тепер, здається, відмовився. Кажуть, торіаніту там дуже мало.

— Так вам здається. Краще було б, якби вам не здавалося, а щоб ви знали напевне... Розкажіть, хто зараз з сторонніх є на острові. Яка тут охорона? Де знаходяться охоронні пункти?

— Сюди повинні прибути близько двохсот чоловік охоронників.

— Ну, от, а ви кажете "здається, від торіанітових розробок відмовляються..." Ну, і де вони розмістяться?

— Вони розмістяться на маяку, у селищі, менша частина біля Торіанітового горба. Вони влаштують шість чи сім дозорних пунктів. Я точно не знаю, але так мені

розповідали рибалки.

— Що ви знаєте про зникнення рибалок з Соколиного висілка?

— Вони утопилися в бухті через необережність. Більш нічого не знаю.

Анч перекладав відповіді командирові підводного човна, а той щось відмічав у своєму блокноті. Потім командир сказав Анчові кілька слів, Він, очевидно, цікавився ще якимись відомостями.

— Скажіть, хто зараз командир "Буревісника"? Той самий, що був раніш, — Семен Іванович Трофімов?

— Так, йому лише призначено нового помічника.

— Ще якісь є зміни в складі екіпажу за останній час?

— Там змінено майже третину команди. Прибули також новий штурман та новий командир артилерії. Тепер там додали чотири зенітних гармати. Потім зробили якусь зміну в торпедних апаратах. Яку саме — не знаю. Але через ті зміни призначено нового командира. Так мені сказали. Якби я потрапив туди сьогодні, то про це все знав би напевно.

— Шкода, що ви не виїхали туди раніш, ми забрали б вас при поверненні.

Анч знову звернувся до командира. Той щось запитав.

— Ви часто буваєте в Лузанах, — продовжував перекладач, — і знаєте, мабуть, де саме поставлено там мінне загородження, де розташовані військові склади та підземні баки для пального? Ось вам орієнтовний план Лузанського порту. Покажіть це все і зробіть, якщо потрібно, поправку в цьому плані.

Командир розстелив на столі перед Марком план. Хлопець схилився над ним. Кілька хвилин уважно розглядав папір і переконався, що план складений недавно, але за старим планом та, можливо, новими спостереженнями на око. Ряд важливіших об'єктів у плані відмічено не було. Хлопець попросив олівець і почав робити в плані поправки та різні позначки. Він позначив умовне мінне загородження, куди, за його словами, не заходили навіть військові кораблі. Показав біля них орієнтовні проходи. Накреслив розташування підземних баз з паливом навколо Лузан. Позначаючи червоним олівцем крапки, він проставляв біля кожної якусь літеру.

— Я не знаю, що означають ці літери, але запам'ятав їх. Крім того, знаю, що в західній половині Луганської бухти будується великий підземний ангар, але туди нікого не пускають, і я там ніколи не був. Чув розмову, що під час війни Лузани будуть базою підводних човнів.

Допит тривав довго. Марко відповідав на всі запитання досить докладно й, очевидно, задовільно, бо більше йому не закидали, що він бреше, і не вдавалися до погроз. Нарешті, запитання припинили. Командир і перекладач довго розмовляли між собою. Потім Анч знову вийшов. На цей раз його не було довше, і повернувся він не з матросом, як вперше, а з Людою.

Побачивши Марка, Люда зраділа, але потім похмурніла й зблідла. Її вразив змучений вигляд хлопця, скривавлені голова та обличчя. Кров сочилася й досі. Волосся на голові злиплось, обличчя й одяга були закривавлені.

— Сідайте, — запросив Анч Люду і, коли вона сіла, коротко повторив те, що говорив спочатку й Маркові, додавши: — Не примушуйте нас вживати рішучих заходів, ви бачите це на його прикладі. Майте на увазі, що, зрештою, він відповів на всі запитання. Так, Завірюхо?

Марко нахмурився й похилив голову, намагаючись уникнути погляду Люди. Обидва — командир човна і шпигун — стежили за ним. Дівчина примружила очі. Вона, здавалося, ждала, що відповідь юнга. Анч знову настирливо питав його:

— Ну, скажіть, Завірюхо, так я кажу? Ви все розповіли?

— Так, я все розповів, — похмуро відповів хлопець.

— А тепер, — Анч звернувся до Люди, — скажіть, будь ласка, в районі Лебединого острова, крім "Буревісника", є військові кораблі?

Дівчина схилила голову і стиснула її руками. Вона мовчала, наче не чуючи Анча.

— До речі, — продовжував він, — скажіть, хто командує тепер "Буревісником"?

— Тепер новий командир, — глухо сказала дівчина.

Марко від цих слів стрепенувся.

— Як його прізвище? — продовжував, не міняючи тону, Анч.

— Щось таке... Прибивайло чи Перевертайло, я його не бачила і не знаю.

— Та-ак. Ну, а ще які військові кораблі ви знаєте в районі Лебединого острова? — запитував шпигун.

— В протоці знаходяться ще есмінці та торпедні катери. Кажуть, там...

— Людо! — дико скрикнув Марко, підводячись з стільця і замахуючись на дівчину кулаком. — Зрадниця... — Голос його шипів, вираз обличчя був розпачливо ненависний. — Мовчи!

Дівчина враз змовкла.

— Це що значить? — погрозово спитав Анч. Він нахилився до Марка і віткнув йому в бік гостре шило, що лежало на полиці над софою.

Марко, стогнучи, схилився на стіл.

— Не треба, прошу вас, не треба, — благально крикнула дівчина.

— Отже, розповідайте! — сказав Анч.

Але його перебив командир. Він попросив Анча хвилину почекати.

— Виведіть дівчину, — сказав командир, — ми ще раз допитаємо його самого. Треба провчити як слід. Ми повинні знати, хто з них говорить правду. Крім того, приведіть другу, побачимо, як він поводитиметься в її присутності.

Люда абсолютно нічим не виявила, що розуміла цю розмову, але яку радість вона відчула. Вона зрозуміла Марка.

Цей чудовий хлопець під тортурами відповів на всі питання. Але як? Плутаючи нападників! Гаразд, як не важко їй, але вона зрозуміла його і продовжуватиме цю небезпечну гру.

— Вам на хвилинку доведеться вийти, — сказав їй Анч.

Вона слухняно встала й вийшла разом з ним.

В кімнаті залишилися командир і Марко. Пірат підвівся, нахилився і кілька разів

ударив юнгу ручкою револьвера, стиха вимовляючи незрозумілі хлопцеві лайки.

В двері, що вели на командний пост, постукали. Увійшов, очевидно, офіцер, можливо, помічник рудого, і щось доповів йому. Той вислухав, відповів наказом, і офіцер вийшов, а за півхвилини човен, здавалось, зупинився і наче почав повільно провалюватись. В каюті стало темнішати. Командир увімкнув електрику. Скоро Марко відчув, як корабель об щось стукнувся, ніби підскочив, знову спіткнувся і зупинився.

Підводний човен лежав на ґрунті.

Анч повернувся з каюти разом із Ясею. Її посадовили на стілець, на якому тільки що сиділа Люда. Марко не дивився на неї. Його голова лежала на столі. Але коли б він глянув на дівчинку, то здивувався б разючій зміні. Здавалось, останні півтора місяця зовсім не позначились на ній. За столом сиділа не Яся, це знову була колишня Знайда, вихованка й робітниця інспектора Ковальчука: похмура, відлюдна, небалакуча. Анча вона не здивувала: він бачив її такою, якою залишив колись напризволяще в темному, вогкому льоху.

— Ну, Знайдо, ми давно не бачились, — почав шпигун. — Ми ще з тобою побалакаємо, але зараз скажи нам, чи є в протоці між островом та суходолом якісь пароплави?

Дівчина мовчала. Анч сердився.

— Тобі що, язика хтось одтяв?! Відповідай! Ти знаєш, я до тебе непогано ставився. Між іншим, тут у мене є твоя фотографія.

Анч відкрив одну з тек, що лежали на столі. В ній була пачка конвертів. Взяв один конверт і витяг звідти картку. То була фотографія Знайди. Дівчинка стояла посеред двору в одязі, подарованому їй Левком, Людою і Марком. Анч розраховував, що саме ця фотографія найбільше зацікавить Знайду, але вона не звернула на неї жодної уваги і сиділа, мов закам'яніла.

Зрештою Анч обурився, і командир підводного човна теж, мабуть, поділяв його настрій.

— Балда! Ідіотка! Ти відповідатимеш мені? — закричав на неї шпигун.

Марко звів над столом голову. Перекладач стояв над дівчинкою і погрозово дивився на неї. Знайда навіть не кліпнула віями. Її очі байдуже, трохи розширено дивилися кудись поперед себе.

Шпигун розмірено підняв над її головою руку, озброєну кастетом. Ту ж мить Марко, що стежив за ним, схопився із стільця й сунув свою руку між кастетом і головою дівчинки. Кастет з силою ударив по руці, збивши її до крові. Удар по голові дівчинки було зм'якшено, але Марко від болю знову впав на стілець. Анч розлютився, а на обличчі командира човна з'явилася огидна посмішка. Коли б там була Люда, вона могла б перекласти слова командира. "Цей чемний кавалер дістав по заслугі", — і від задоволення пірат захихикав.

Від Марка вимагали, щоб він підтвердив свої слова і пояснив поведінку під час допиту Люди. Нарешті його, вкритого синяками, ранами, всього заюшеного власною кров'ю, вивели й посадили в маленьке приміщення, де полонені лежали перший час

після прибуття на човен. Тепер там світила електрична лампочка. Туди ж привели й Ясю, що так і не сказала жодного слова. В комірчині вона теж мовчала і не відповідала на запитання Марка.

В кабінеті допитували Люду. Марко не знав про це напевне, але догадувався і думав, як то вона здійснюватиме свій сміливий план.

Скоро він поринув у забуття, а коли опритомнів, то побачив схилену над ним Ясю. Дівчинка прикладала йому до голови мокру хустку. Біля неї стояла карафка з водою. Він не знав, що Яся зняла шалений стукіт і вимагала води. Їй дали воду, вона одірвала шматок блузки, обмила йому обличчя і змочувала голову. Але перев'язувати рани Яся не вміла. На щастя, вони були неглибокі, і кров швидко позасихала. Скоро після того до їхнього закапелка штовхнули й Люду.

XII. "БУРЕВІСНИК" ІДЕ В РОЗВІДКУ

В маленькій кают-компанії "Буревісника" нили чай. Семен Іванович тримав у руці масивний срібний підстаканник і, повільно одпиваючи з нього маленькими ковтками, слухав розповідь старшого механіка про те, як можна було б збільшити хід есмінця на три милі проти максимального. То була улюблена тема старшого механіка. Місяців зо два або три перед маневрами він починав при всякій нагоді говорити про це з командирами, машиністами й кочегарами та докучати Семену Івановичу рапортами про необхідність зробити різні удосконалення в машинному відділі. Зрештою він завжди домагався свого. І хоч на маневрах "Буревісник" і виходив серед однотипових кораблів на перше місце по швидкості, але обіцяних механіком трьох миль есмінця не набирав. Перевага проти інших кораблів становила двісті-триста метрів. Після того старший механік припиняв розмови і відмовчувався, коли його з усмішкою запитували відносно проектів. Минало місяців зо два, і проект збільшення швидкості з'являвся у якомусь новому вигляді. І знов повторювалась та сама історія. Старший механік служив на "Буревіснику" четвертий рік і вже славився на весь флот, як "прожектор". Зараз він викладав своїм слухачам, в тому числі й командирові, найостаннішу ідею.

— Тут навіть не треба дозволу інженера дивізіону. Досить дозволу командира корабля, йдучи максимальним ходом, ми робимо повне перекриття на головному паропроводі при підвищенні тиску. За півтори хвилини у нас підніметься тиск, дозволений у виняткових випадках. Ми вимикаємо вентиляційну установку, і кількість оборотів гвинта доходить до шестисот двадцяти. От вам і збільшення на три з половиною милі.

— Ого! На цей раз уже на три з половиною! — засміявся комісар.

— Не менше!

— А в машині й кочегарці температура підвищується до сімдесяти, — сказав Семен Іванович. — Люди падають з ніг, врешті лопається дейвудний вал або, ще гірше, розлітаються котли. Дякую за такий проект.

— Духота, справді, буде, але небезпеки, запевняю, нема. У нас механізми з винятково міцного матеріалу. Я все перевірів і підрахував.

— Чув уже не раз, а коли дійде до діла...

— Але ми ж завжди попереду всіх!

— Інакше я вас взагалі ніколи б не слухав... Ваші три милі зроблять нас скоро посміховищем усього флоту.

В цей час у кают-компанію зайшов червонофлотець і подав командирові радіограму... Зміст її був такий:

"Командирові есмінця "Буревісник". В районі Лебединого острова наших підводних човнів нема. Пропоную негайно провести розвідку. Для охорони бухти Лебединого острова залишити патрульну шлюпку. Виконання радируйте. Начальник штабу флотилії".

— Зараз виходимо в море, — сказав Трофімов, підводячись з-за столу. — Розвідка підводного ворога.

Кают-компанія враз спорожніла. Через двадцять хвилин патрульна моторна шлюпка, озброєна кулеметом, під командою молодшого лейтенанта, повільно описуючи коло, одійшла від есмінця.

— Середній хід! — наказав командир есмінця.

Залишаючи спінений слід, есминець вийшов з бухти. В командирській рубці Семен Іванович розмічав на морській карті квадрати, що їх по черзі мусив обслідувати "Буревісник".

Сонце на заході стояло вже над обрієм. Наближався вечір. Сонячні відблиски мигтіли на дрібній хвилі. В повітрі біліло кілька чайок.

— Дайте розпорядження, щоб не засвічували вогні, — сказав командир есмінця своєму помічникові.

Бариль бачив підозрілу пляму, яку він визнав за підводний човен, кілометрів приблизно за двадцять — двадцять п'ять на південь від острова. Куди вона йшла і чи рухалась взагалі, він не роздивився. Проте командир і старший штурман приблизно визначили район, у якому міг бути човен. Минуло вже години чотири. За цей час човен міг іти під водою економічним ходом, повним ходом, нарешті, спливти на поверхню, йти на дизелях. В першому випадку його швидкість могла дорівнювати максимум семи кілометрам на годину, у другому — двадцяти. Надводним ходом за цей час човен міг пройти понад сто двадцять кілометрів. На карті було накреслено циркулем три відповідних концентричних кола. Зваживши ще ряд інших обставин, приблизно було визначено можливі місця знаходження човна.

— Думаю, він далеко від острова не одійшов, — сказав командир. — Тут, здається, є для нього якийсь магніт.

— Крім того, коли б він дремував відціля повною надводною швидкістю, то нам все одно нічого за ним гнатись, — зауважив штурман.

— Правильно, — сказав командир. — Накажіть, що йдемо тихо і сигналів ніде не подаймо. Слухачам на гідрофонах завмерти.

Коли зовсім смеркло, "Буревісник" з погашеними вогнями йшов перемінним ходом, обслідуючи квадрат за квадратом район можливого перебування підводного човна. Вахтові на палубі вдивлялися в темряву, слідкуючи за вогнями пароплавів та

рибальських суден. Вони обійшли два пароплави, і ті навіть не помітили, що близько біля них був військовий корабель.

Основну роботу під час розвідки виконували слухачі на гідрофонах. Ці спеціальні прилади вловлюють на значній віддалі різні шуми і звуки в морі. Ними однаково користуються як кораблі для підслухування підводних човнів, так і підводні човни для підслухування надводних кораблів. За бортами есмінця повисли широкі розтруби — збирачі звуків, а на самому есмінці, припавши до навушників, слухачі "вислухували" море, наче лікар груди хворого.

Ці прилади дуже точні. Одного разу американський есмінець напав на німецький підводний човен і закидав його глибинними бомбами. Після атаки слухачі на гідрофонах чули, як слабо працювали машини човна, що лежав на ґрунті, але ось машини стихли. Після того слухачі вловили двадцять чотири постріли. То кінчала самогубством команда пошкодженого підводного човна, переконавшись, що врятуватись не можна. Можливо, це вигадка, але серед моряків вона дуже поширена і навіть наводиться у спеціальній літературі.

Цілу ніч ходив "Буревісник", і слухачі не залишали своїх апаратів. Лише раз вони чули звуки, схожі на роботу гвинтів підводного човна. Як тільки про це сповістили командира, він наказав спинити машини. В машинному відділі все стихло. Корабель рухався за інерцією. І майже в ту мить слухачі перестали чути звуки, які здавалися їм характерними для підводного човна. Тільки один запевняв, що він після того секунд десять вловлював ледве чутний шум від обертів гвинта. На це йому відповіли, що то, мабуть, він чув роботу гвинтів "Буревісника".

Майже годину есмінець стояв непорушно. Та хоч як прислухалися спостерігачі, ніхто не чув більше нічого підозрілого. Нарешті, командир наказав дати есмінцю тихий хід.

Ще раз пізно вночі гідрофони вловили віддалений вибух, і більше ніякі звуки не викликали жодних підозр.

Проходивши цілу ніч, перед ранком вирішили повертатися. "Буревісник" одійшов від Лебединого острова більш як на сто кілометрів. Взяли курс на Соколину бухту. Ішли поспішаючи. Трофімов хотів швидше довідатися, як минула остання ніч.

Ясного, веселого ранку підійшли до острова і увійшли в бухту. Патрульна шлюпка вийшла назустріч. Зрівнявшись із шлюпкою, командир гукнув у трубку привіт червонофлотцям і спитав, що нового. У відповідь зазвучало гучне "здрастуйте", а після того слова лейтенанта;

— В бухті все спокійно.

"Буревісник" кинув якір ближче до висілка.

ХІІІ. ПРОЩАЛЬНИЙ ЛИСТ

За Людою клацнув автоматичний засув у дверях. Перед нею на підлозі, обпершись спиною об стіну, сидів Марко, а біля нього стояла навколішки Яся з мокрою шматиною в руках. Приміщення було таке тісне, що коли б вони разом хотіли лягти на підлозі, то не змогли б поміститися. Там не було жодної речі, лише підлога, стіни і стеля з

лампочкою над дверима. Стеля звисала так низько, що Люда відчувала, як торкається її волоссям. Коли дівчина побачила своїх друзів, то навіть скрикнула від радості. Вона знов відчула себе серед своїх, рідних, після важкого допиту, коли Анч ставив їй численні запитання, на які вона мусила негайно вигадувати відповіді. Вона бачила — загарбники тим відповідям не дуже йняли віри, але тому, що дівчина відповідала на кожне запитання, вони поводитися з нею досить чемно. Тепер, коли дівчина опинилася біля товаришів, вона зраділа, але одночасно здригнулась од болю, побачивши побитого Марка. Нахилилась до нього, наміряючись спитати, як хлопець себе почуває, але враз завмерла, почувши лайку:

— Негідниця, боягузка! Геть від мене!

Люду навіть охопив ляк, але, глянувши Маркові у вічі, вона зрозуміла його. Марко боявся, чи не підслухують їх, і продовжував гру, розпочату в каюті командира підводного човна.

Люда сіла поруч нього, не кажучи жодного слова. Вона посміхнулась йому, але Марко одвернувся. Цього дівчина вже не розуміла: адже вони були тут самі.

Яся не знала, в чому річ, і тому здивовано позирала то на Люду, то на Марка, не наважуючись що-небудь сказати.

Юнга простягся і повернувся спиною до Люди. Дівчина продовжувала сидіти непорушно. Через деякий час відчула, що Марко взяв її за лікоть і міцно стиснув. Потім потис кілька разів усією рукою, а після цього лише великим пальцем. Вона не розуміла, в чім річ. Потискування продовжувалось. Це їй щось нагадувало, але що саме? Він тисне то всією рукою, то лише великим пальцем. Між цими потискуваннями певні інтервали. Так... так... один всією рукою, один пальцем, два всією рукою, інтервал, один пальцем, два всією рукою, один пальцем, інтервал, один всією рукою, один пальцем... Що ж це таке? Ага! Крапка, крапка, крапка, інтервал. Крапка, тире, крапка, крапка, інтервал. Крапка, крапка, тире, інтервал. Крапка, крапка, крапка, крапка, інтервал. Крапка, тире, інтервал. Крапка, тире, тире, тире. Тепер вона зрозуміла: Марко розмовляє азбукою Морзе. Так ніхто їх не почує й не побачить. Вона напружує пам'ять, пригадує знаки азбуки Морзе.

Марко розказував, як допитували його та Ясю, і побоювався, що їх можуть не лише підслухувати, але якимось непомітним способом підглядати, тому треба дуже стерегтися. Він питає про її допит. Люда докладно розповідає. Вона багато повідала про військові кораблі, про різні зміни на острові та на узбережжі. Питали про батька, про торіаніт, але вона все чисто переплутала. Тільки, здається, їй не дуже вірять. Вона згодна з Марком — треба їх заморочити. Але їй важко бачити, як з ним поводяться. Хлопець відповідає, що так і повинно бути. Все одно доведеться загинути. Проте треба боротися, може, їм ще вдасться наробити диверсантам шкоди. Хай він загине першим, а вона нехай продовжує їх обдурювати. В такому становищі — це єдиний вихід. Зараз він пропонує почати вголос розмову. Хай вона пояснює йому, чому все розповіла, а він у відповідь її лаятиме. Коли їх підслуховують, то це навіть краще. Вона згодна і навіть просить, щоб Марко її побив. У відповідь на це Люда відчула

ніжний потиск руки. Це ніякий там знак Морзе. Це просто дружній, щирий потиск, можливо, останній в житті. У дівчини на очах виступають сльози, коли вона починає говорити. Ті сльози бринять в її голосі. Коли їх хтось підслухував, то слова, що вона вимовляла, безумовно, справляли те враження, якого сподівався Марко.

— Марку, зрозумій мене! Від нас же не вимагають ніяких страшних дій... Нас лише запитують, і ми повинні відповідати, бо інакше нас мучитимуть і повбивають. Хіба те, що ми розкажемо, має вже таке велике значення? Це ж дрібниці! Важливого ми все одно не знаємо.

— Дурна! — кричить він їй у відповідь. — Боягузка! Тебе мало вбити!

— Марку, як вони тебе побили! Марку, я боюся...

— О клята гадино! Мовчи! Бо я тебе задушу. Скажи мені, що ти там розповіла?

Люда, схлипуючи, стала розповідати про допит. Марко перебивав її лайками й обіцянками жорстоко з нею розправитись. Так минуло кілька хвилин. Люда змовкла і, потискуючи хлопцеві руку, вимагала, щоб він її побив. Але Марко зробити цього не наважувався. Нарешті він кілька разів замахнувся на неї, але не вдарив. Кулак його здорової руки пройшовся повз неї і легко стукнув у стінку. Знайда, спостерігаючи їхню сварку, все це сприймала серйозно. Вона схопилася й обняла Марка, щоб не дати йому вдарити Люду. Люда повернулася головою до стінки і закричала не своїм голосом. Ту ж мить одчинилися двері, і на порозі з'явився Анч. За ним стояв той самий матрос, що вартував у коридорі Марка. Люда повернулася до них обличчям, обмазаним кров'ю. Перед тим вона так стукнулася носом об стінку, що виступила кров. Анч, вилаявши Марка, забрав дівчину з собою.

Знову зачинилися двері, і юнга з Ясею залишилися самі. Марко погладив дівчинку по голові, але вона рвучко одвернулася від нього. Хлопець гірко посміхнувся: він боявся, що Знайда так ніколи й не зрозуміє його. Спробував заговорити, але дівчинка у відповідь лише докірливо поглядала на нього.

Час тягся надзвичайно довго, але, нарешті, двері відчинилися, і знайомий уже матрос поставив перед ними тарілки з їжею та хлібом. Залишаючи їх, віз наче ненароком штовхнув Марка. А коли той звернув на нього увагу, показав очима на підставку з хлібом.

Хоч як Марко за цей день натерпівся, але здоровий організм переміг все і в нього прокинувся вовчий апетит. Він запрошував Ясю покуштувати, чим їх годують, проте дівчина сьорбнула одну ложку і нічого більш не їла.

— Що буде — побачимо, а зараз давай їсти, — говорив він їй. Але Яся заперечливо похитала головою.

Ламаючи хліб, згадав, як матрос, ніби навмисне, виразно показував туди очима. Марко оглянув підставку для хліба. Вона була накрита білою серветкою, а під серветкою щось лежало. Він зняв її і побачив кілька маленьких аркушків паперу та коротенький уламок олівця. На одному з цих аркушів, зігнутому вдвоє, щось було написано російською мовою. Згадав свої спроби забалакати з тим матросом в коридорі. Тоді матрос не відповідав, але на запитання "котра година" показав, що мову розуміє.

Юнга почав розбирати написане;

"Ви герой. Вас чекає смерть. Допомогти вам я не зможу. Але я вам співчуваю. Коли хочете написати листа батькам або товаришам, то я зобов'язуюсь його переслати на вказаний вами адрес. Будьте обережні, вас підслухують. Ваш друг".

Отже, тут, на піратському човні, є людина, яка співчуває йому. Невідомий "друг"... Звичайно, це і є матрос, який тільки що приніс їм обід. А може, це провокація? Але ні, які він має підстави так думати? І потім, напевне, вже обіцяли б визволення. А тут нічого подібного. Невідомий друг співчуває, хоча нічим допомогти не може. Ясно. Він тут лише один. І обіцяє йому тільки передати лист батькам та друзям. Лист після смерті... Значить, він має вмерти...

Що ж робити? Мабуть, треба поспішати з листом, адже щохвилини сюди може зайти Анч або хтось інший і тоді загине можливість послати свого останнього листа.

Але Марко не знав, скільки часу він зможе писати, тому мусив поспішати. Ось його лист:

"Мої любі і найдорожчі! Я повинен умерти. Власне, ми повинні вмерти. Нас захопили вороги, що підійшли до Лебединого острова на підводному човні. Ми вмираємо з думками про вас, про Лебединий острів, про "Колумба", про нашу Батьківщину. Цього листа, крім мене, підписує Яся Знайда. Ваш Марко".

Він скоренько сунув в Ясину руку олівець і, водячи нею, підписав також її ім'я. Дівчинка слухняно корилась. Потім написав адрес, скрутив листа в тоненьку трубочку і разом з олівцем поклав назад під серветку. Записку матроса він ще раз пробіг очима, зібгав і проковтнув.

Тільки кінчив, як двері раптом відчинилися. Увійшов Анч, а з-за його спини показалося похмуре й напружене обличчя матроса. Здавалося, матросові полегшало, коли ні він, ні Анч нічого особливого в полонених не помітили. Матрос забрав тарілки та підставку з хлібом і пішов, виносячи захований під серветкою лист.

Анч подивився на полонених і сказав;

— Командир човна дає вам ще дві години подумати. Якщо ви не погодитеся дати точних відомостей, яких від вас вимагається, то можете вважати своє життя закінченим. — Потім помовчав і продовжував: — Марко Завірюха, може, ви зараз згодні говорити?

— Мені нічого відповідати.

— А ти, Знайдо?

Дівчинка мовчки обернулася до стінки.

— Ну що ж, рахуйте тоді секунди останніх двох годин. — Анч зачинив за собою двері.

Марко обняв Ясю, і вона схилила йому на плече голову. Юнга думав про Люду: де вона. Чи залишиться живою? Навряд! Бо вона не сказала їм і слова правди.

— Марку, — прошепотіла Яся йому на вухо, — що робити?

— Головне, Ясю, не лякайся, — так само тихо відповів їй Марко. — Ми покажемо, що ми смерті не боїмось. Що б вони не робили, не будемо говорити жодного слова.

— А Люда?

Губи Марка ледве заворушилися, і Яся швидше догадалася, ніж почула: "Вона... але так треба... Її жде те саме".

XIV. ЛЮДА ПРОСИТЬ ПРОБАЧЕННЯ

Кінець дня Люда провела в малесенькій каюті з однією койкою. Туди її привів Анч. Він обурювався з Маркової поведінки, обіцяв його жорстоко покарати, заспокоював дівчину і запевняв, що він і командир корабля зроблять усе, аби вона як слід відпочила і взагалі почувала себе якнайкраще. Він навіть нагадав їй, як гарно вони танцювали під час свята на Лебединому острові.

Дівчина просила Анча не робити нічого злого Маркові і обіцяла розповідати про все, що вона знає, тільки хай їх усіх залишать живими. Особливо просила, щоб до неї провели Знайду і не розлучали їх. Анч обіцяв побалакати про це з командиром і висловив сподіванку, що той дозволить, якщо Люда буде слухняною. Він засвітив електрику і вийшов, залишивши дівчину саму.

Оглянувши каюту, дівчина вирішила, що тут, очевидно, жив хтось із командного складу підводного корабля, а може й сам Анч. Відкидна пружинна койка, біля неї спеціальна скринька з білизною, плюшевою ковдрою, одною звичайною та кількома гумовими надувними подушками. Розглядаючи їх, Люда догадалась, що вони одночасно призначені служити рятівними поплавками. Крім того, в каюті було: дзеркало, відкидний умивальник, електричний вентилятор, столик, поличка для книжок і речей. В кутку стояла маленька замкнена шафа. Шухляда в столику теж була замкнена. Люда одразу оглянула все, не знайшла нічого цікавого, одкинула койку, надула гумову подушку і лягла на неї.

Їй не спалось. Ніло все тіло, боліли ноги, голова, і здавалося, ніби вона відчувала втому принаймні після тижня якоїсь надмірної фізичної праці. Люда думала, що буде далі. Уявити найближче майбутнє, хоча б через годину чи дві, не могла. Вона загине, бо не вірить, щоб її випустили відціля живою. Коли ж гинути, то чи не можна пустити разом на дно цей піратський корабель? О, коли б тут пробути ще якийсь час разом з Марком! Удвох вони, безперечно, вигадали б щось. А може, їм ще вдасться врятуватися. Вона хотіла б знати, як їх убиватимуть... Пригадала розповідь Ясі про смерть рибного інспектора і Тимоша Бойчука. Їх, мабуть, теж захопили ці самі пірати. Напевне, допитували, а потім убили. Яся розповідала, що на них не знайшли жодних слідів насильницької смерті. Вони потонули. Тобто їх потопили. Мабуть, пірати взагалі топлять своїх полонених. Тільки навряд, щоб вони просто викидали їх з човна, не вживаючи ніяких інших заходів, бо в такому разі Тиміш Бойчук, безперечно, доплив би до берега. Коли ж Тимоша так швидко викинуло море, значить, його втопили близько біля острова. Мабуть, там-таки в бухті, де його захопили. Люда уявила собі, як її занурять головою в воду і так триматимуть доти, поки вона не задихнеться... Перед тим вона ще мусить наковтатися води... Від цих думок ставало моторошно.

Лежачи на койці, вона витяглася, склала руки, мов мрець, і заснула. Це був

короткочасний, важкий і неспокійний сон. В сонній уяві роїлись кошмарні привиди. Їй здавалося, хтось невідомий, страшний нападає на неї, а вона не може навіть поворухнутися, щоб захиститись. Вона знала, що то лише сон, хотіла прокинутись і не могла.

Нарешті Люда прокинулася. В каюті нікого не було. Повернулася на бік і так лежала, поки не принесли їжу. Їсти не хотілося, але примусила себе, знаючи, що треба зберігати сили.

Під час обіду відчула, як човен здригнувся, легке дрижання під палубою свідчило про роботу електромоторів. Підводний човен знявся з ґрунту і кудись пішов, очевидно, випливаючи на поверхню, бо, коли в неї забирали тарілки, почула крізь одчинені двері, як у коридорі хтось сказав:

— Глибина тридцять сім метрів.

Пізніш човен спинявся, а потім знову рушав. Часом їй здавалося, що він піднімається, може, навіть спливає, а потім знову занурюється. Заснула вдруге і, мабуть, спала цей раз довго, бо коли її розбудили, відчула приплив свіжої сили.

Розбудив її матрос і знаками наказав іти за ним. Дівчина підійшла до дзеркала поправити розкуйовджене волосся та пом'яте плаття. В підводному човні було сухе повітря й висока температура, отже, на ній все встигло висохнути. Матрос делікатно вийшов на хвилину за двері. Дівчина, стоячи перед дзеркалом, побачила, як у ньому відбивається полиця над койкою. Там лежало кілька гумових подушок, на одній з яких вона спала. Люда скоренько повернулася, схопила одну з тих подушок, зібгала її і сховала за плаття. Матрос знову ввійшов у каюту і рухом голови наказав іти за ним — до знайомої вже каюти командира підводного човна. Їй довелося трохи зачекати в коридорі, поки покликали туди. Як дівчина й гадала, в каюті вона застала командира й Анча.

— Шановна Людмилу Андріївно, — дуже ввічливо звернувся до неї перекладач, — сідайте, будь ласка.

Люда сіла.

— Командир нашого корабля, просить висловити вам подяку за вашу поведінку. Ви одразу нас зрозуміли і не стали на шлях мовчання та заперечувань. Бачите, ми теж ставимося до вас якнайкраще. Ми поки що не можемо звільнити вас. Але, мабуть, ви турбуєтесь про вашого батька, так само, треба гадати, й він про вас? Командир дозволяє вам написати батькові листа.

Люда здивовано й насторожено слухала Анча. Що криється за цією люб'язністю?

— Мені можна писати в листі все, що я захочу? — спитала вона.

— Так, за одним лише винятком — жодного слова про цей корабель і про людей на ньому.

— Дозвольте ж, про що я можу писати?

— Ви можете писати про свої почуття, питати про домашні справи, нарешті, про те, що нам загрожує небезпека, що ви потрапили в дуже скрутне становище, але нічого не пишіть про своє місцеперебування. Здається, досить.

— Так, дякую. Я подумаю.

— А про що ж, власне, думати?

— Думаю, як нелегко написати такого листа в моєму становищі... Я мушу написати гак, щоб ви його пропустили, але мені ж хочеться щось про себе сказати...

— О, я вас розумію. Коли хочете, можу допомогти вам скласти листа. До речі, ось що... Коли ви напишете батькові, щоб він негайно приїхав у Лузани побачитися з вами, то... ви тим самим врятуєте його від смертельної небезпеки, яка загрожує йому в ці дні на острові... і... не обманите його... До того часу все закінчиться, і ви з ним побачитеся.

Анч звернувся до командира, перекладаючи йому свою розмову з Людою.

Дівчина дивилася на них нерозуміючими очима. Вона дуже боялася виказати якимось рухом або поглядом, що знає їх мову. Подивившись на того й на другого, вона опустила очі і, дивлячись собі під ноги, в думці переклала те, що вони говорили.

— Здається, тут буде краще, ніж там, — сказав командир.

— Можливо, — відповів Анч. — Хоча я не сподівався від неї такої покірливості і страху перед нами.

— А з тими треба кінчати.

— Тим же способом?

— То найкращий спосіб, але в даному разі, коли хлопця принесе на берег, можуть звернути увагу на характер поранень. Я гадаю, ми ще до ранку викинемо їх у відкритому морі. Вони в такому стані, що за десять хвилин підуть на дно.

— Труп, зрештою, може принести до берега.

— Слідів побиття на той час ніхто не розрізнить, а більше ми їм фізичних неприємностей чинити не будемо, — усміхаючись, пояснив командир.

Люда відчула, як у неї важчає голова, їй хотілося крикнути: "Розбійники, убивайте мене разом з моїми товаришами. Я розумію вас. Все одно нічого від мене не доб'єтеся". Але, напруживши всю волю, стримувала себе. Коли б Марко знав, він цілком схвалив би її поведінку.

Командир натиснув кнопку дзвінка, і на сигнал увійшов матрос. Йому наказали привести полоненого хлопця. Анч звернувся до Люди.

— Ну, ви можете йти і писати листа. Я вас проведу.

— Ви обіцяли, — сказала Люда, — перевести до мене Знайду.

— Знайду? А, так, дійсно. Командир не заперечує дати вам з нею побачення, побалакайте з дівчинкою, умовте її змінити свою поведінку. Коли вона це зробить, її помістять разом з вами.

— А коли можна її побачити?

— Це можна зараз. — Потім, повернувшись до командира, гадаючи, що Люда не розуміє його, додав: — Влаштую їй останнє побачення.

Коли вийшли з командирської каюти, в коридорі зустріли Марка. Побачивши, що за ними слідкує Анч, хлопець відвернувся від Люди. Анч провів дівчину в каюту, де була Яся, і залишив їх самих.

XV. СИНІЙ ПАКЕТ

Повертаючись, шпигун наказав Маркові йти за ним до командирської каюти. В ній командира не застали. Він, очевидно, вийшов у рубку, залишивши двері, що вели туди, непричиненими. Марко, подивившись в рубку, догадався, що зараз або ніч, або човен спустився дуже глибоко в воду. Крізь ілюмінатор не пробивалось анітрохи світла. Відчувалося, що човен прискорював рух.

Анч сів у крісло командира і, не запрошуючи Марка сідати, звернувся до нього різким голосом, з явним глузуванням.

— Отже, славетний герою, минуло дві години. Зараз відбудеться наша остання розмова. Сподіваюся, ви за цей час подумали про свою поведінку і передумали? Га?

— Так, я думав, — з ненавистю в голосі промовив Марко. — Вам нічого не вдасться витягнути з мене. Можливо, це моя остання година, але ваша остання теж близько. За мене зуміють помститись.

— О, облиште, юначе, красиві слова. Краще послухайте мене. Ви, звичайно, знали двох людей з Лебединого острова, які недавно загинули. Одного з них звали Тиміш Бойчук. Обох їх уже нема. Але ви нічого не знаєте про їхні останні хвилини. Першого було втоплено, як мишу. Його нахилили з човна, двоє матросів тримали за ноги. Мені довелося возитись з його головою. Він борсався, як дельфін. Часом йому вдавалося вирвати голову на повітря: очі його були вирячені, мов у жаби, з носа й рота витікала вода. Мабуть, він напився її чимало, а це, ви знаєте, не дуже смачний напій. Ми з ним морочилися більш як п'ять хвилин, поки його черево набрало достатнього баласту, а з грудей вийшло все повітря. Тоді він занурився без затримки. З Тимошем Бойчуком мороки було більше, але лише доти, поки його не запакували в мішок. Він розпочав бешкет, і потім я не знайшов на своєму кітелі одного гудзика, — другого пізніше, здається, ви, молодий чоловіче, зірвали... Та як тільки ми його запакували туди, робота стала легкою: ми вкинули його в воду на кілька хвилин, а потім витягли нерухоме опудало, щоб викинути з мішка. Той мішок зберігається у мене як пам'ятка. Показати його вам?

— Падлюка!

— Не лайтеся, не допоможе. Ваше останнє слово?

В цей час підводний човен враз зупинився. Анч і Марко за інерцією здригнулись і погойднулись в один бік. З командирської рубки доносилася тривожна розмова. Анч піднявся з свого місця, підійшов до напіввідчинених дверей і, повернувшись до Марка спиною, когось про щось питав.

Хлопець не знав, що командир раптово зупинив підводний човен, бо стривожився повідомленням своїх слухачів на гідрофонах. Вони спостерігали шуми пароплава з сильною машиною і дуже швидким рухом. Швидкість і напрям корабля, визначені шумопеленгаторами, не підходили ні до одного курсу для вантажних або пасажирських пароплавів у цьому районі і збудили підозріння, що він належить військовому кораблеві. З обережності пірати вирішили спинитися. Але особливо їх вразило, що майже одночасно, як тільки вони спинилися, стих шум корабля. Така випадковість здалася їм підозрілою, тому командир вирішив лежати на дні й переждати деякий час,

спостерігаючи шуми з допомогою гідрофонів. Човен заліг на глибині сто сорок п'ять метрів.

Поки Анч розмовляв з тими, хто перебував у центральному посту управління, Марко оглядався на всі боки, шукаючи якогось порятунку. От якби знайти якусь зброю, схопити її і знищити шпигуна та "руду гадюку"! Але єдиний предмет, що віддалено нагадував зброю, був костяний ніж для розрізування паперу. Крім того, на столі лежали три чи чотири книжки, купка паперу, олівці і маленька шкатулка, якої Марко раніше не бачив. Шкатулка була відкрита, і в ній виднілися папери. Мабуть, командир проглядав ті папери, коли його покликали в пост центрального управління, і не встиг закрити шкатулки.

"Мабуть, там якісь важливі папери", — подумав юнга і, зваживши, що на нього ніхто не дивиться, простяг руку до шкатулки. Хвилина була напружена: у нього спинився подих, коли пальці торкнулися тих паперів.

Силкуючись зберегти абсолютну тишу, відчув, що стиснув якийсь грубий пакет. В посту чулась голосна розмова між Анчем і командиром човна. Останній щось розповідав уривчастими і стислими фразами. Шпигун перебив його запитанням і зробив спиною рух, ніби повертаючись. В цей час рука Марка з пакетом у яскраво-синьому конверті повисла в повітрі над столом. Хлопець смикнув руку і сховав конверт під стіл, а поглядом спинився на картині з головами на трьох блюдах. Анч таки справді обернувся, глянув на полоненого, але, не помітивши ніяких змін у його позі, знову продовжував свою розмову. Марко ще чверть хвилини цікавився картиною невідомого художника, а потім обернувся до Анча. Той стояв до нього спиною. І синій пакет швиденько зник під сорочкою в Марка. "Можливо, мій труп приб'є до берега, — подумав хлопець, — а папери якийсь час можуть зберегтися. Цей пакет і мій лист, переданий матросові, все пояснять".

Поговоривши ще трохи, Анч повернувся до полоненого. Зразу ж, слідом за ним, увійшов командир. Вони зайняли свої звичайні місця. Анч востаннє запропонував Маркові дати правдиві відповіді на їхні запитання.

— Те, що говорить Люда Ананьєва, ви стверджуєте?

— Ні, то неправда.

— Ну, все зрозуміло... Значить, ви думаєте, що загинете героєм, що про вас складатимуть пісні, легенди, що здобудете собі невмирущу славу. Ха-ха-ха!..

Анч переклав свої слова командирові, і той теж огидно захихикав.

— Але ніхто не знатиме, як ви загинули. Навіть коли знайдуть ваш труп, то простісінько вирішать, що необережний юнак потонув у морі. Закопають — і все. Кришка.

Командир човна не розумів слів шпигуна, але догадувався про них з виразу обличчя Анча і, саркастично посміхаючись, очевидно, додавав свої зауваження, на щастя, не зрозумілі Маркові.

Юнга, зіпівши зуби, слухав їх, а потім, підвівшись, твердо сказав:

— Помиляєтесь, панове: про мою смерть дізнаються скоро і заплатять вам як слід.

— Ха-ха-ха! — сміявся Анч. — Відкіля дізнаються? — і щось сказав командирові.

Останній висунув шухляду з столу, витяг звідти якийсь папірець і подав його Анчові. Маркові той папірець здався знайомим. Справді, він знав його, бо Анч, розтягаючи слова, прочитав:

— "Мої любі і найдорожчі. Я повинен..."

Кров ударила Маркові в голову, і він кинувся на Анча. Але, сподіваючись цього, Анч заздалегідь озброївся кастетом. Шпигун ударив хлопця по перенісцю, а матрос, що вскочив у каюту, схопив юнгу за руки і влучним прийомом заломив їх назад.

— Гарячий, — глузливо промовив Анч, — та все ж ми дочитаємо.

Матрос зашморгнув мотузкою Маркові руки і, кинувши його на стілець, став поруч. Шпигун дочитав листа, кепкуючи з кожного слова. Тим часом на обличчі командира позначалася справжня насолода, коли він спостерігав, як лютував хлопець, слухаючи шпигуна. Проте Марко переборов свої почуття. Мій повинен зберігати спокій, байдужість, не відповідати на жодне запитання, бути холоднокривним і німим, як риба, не звертати жодної уваги на своїх мучителів. Але яким чином цей лист потрапив до рук піратського начальства? Невже той матрос з добрим обличчям виявив необережність, загубив цього листа або в нього його знайшли. Що його жде?

Юнгу вивели із зв'язаними руками в коридор і повели в те приміщення, де тримали вкупі з Знайдою. Йдучи коридором, він відчув на собі чийсь погляд. То дивився на нього матрос. Він посміхався, і його "добре" обличчя стало Маркові нестерпно огидним.

— Провокатор! — скрикнув хлопець і плюнув йому у вічі.

XVI. ПОСТРІЛ ТОРПЕДОЮ

Правобортний спостерігач на гідрофоні повідомив у пост центрального управління, що знову чує шум гвинтів пароплава. Напрямок той самий, що й перед тим, як шум був стих. Командир човна негайно вийшов з своєї каюти в пост центрального управління. Там чергував його помічник. Командир зайняв своє місце, освітив перед собою карту моря і, надівши на вуха телефонні навушники, з допомогою перевідного телефонного апарата підтримував зв'язок з усіма частинами корабля, а в першу чергу з гідрофонами. Якесь судно з швидкістю, великою для комерційних пароплавів, але повільною для бойових кораблів, наближалось до них. Слідкуючи за показами шумопеленгатора, можна було встановити, що цей пароплав іде не по прямій лінії, його рух зигзагоподібний, тобто він раз за разом міняв курс, як то роблять пароплави, коли бояться бути торпедовані, — або тральщики, що вибирають міни, або міноносці, коли вони, додатково до всіх цих завдань, ще провадять у морі уважну розвідку.

За спиною командира стояв Анч. Він хоч не належав до екіпажу цього корабля, проте користався привілейованим становищем, як представник спеціальної розвідувальної служби.

— Що там? — питався він. — Якісь новини?

Командир відмічав на карті рух пароплава, що наближався до них.

— Дев'ять з десяти, що це військовий корабель, — сказав він. — Я охоче сплив би і послав би йому порцію тротилу, але його попередній швидкий хід і ці маневри наводять

на деякі сумніви, чи вдасться це добре зробити.

— А що таке?

— Найбільш можливо, що це міноносець, тобто найстрашніший наш ворог. Крім того, коли він має підозріння, що поблизу є підводний човен, або коли навіть провадить на цю тему нічне учбове плавання, то може наробити нам біди.

— Ми довго будемо стояти?

— Доки не одійде на значну віддаль цей корабель. Інакше він може підслухати нас своїми гідрофонами.

Шумопеленгатори і звичайні гідрофони показували збільшення руху і наближення невідомого піратам судна. Але їхній командир залишається спокійним. Сто сорок п'ять метрів — достатній шар води, щоб заховати підводний човен, коли він абсолютно непорушний. В такому разі єдине, чим можна б його знайти, — це розвідка інфрачервоним промінням, але, зважаючи на складність і новизну цих установок, він був певний, що міноносець такої розвідки провадити не міг.

Ось невідомий корабель уже зовсім близько. Показники шумопеленгаторної установки на такій близькій відстані вже не можуть визначати його місцезнаходження. Стрілки починають танцювати, мов стрілки компаса під час магнітної бурі. Командир хмуриться. Хвилину тому він був абсолютно спокійний, але тепер закралася тривога: а що коли цей корабель таки має спеціальне обладнання для розвідки інфрачервоним промінням?! Ось зараз він пройде над човном і, визначивши його місце, скине глибинні бомби. Тоді не врятують і сто сорок п'ять метрів. Навпаки, на такій глибині бомба, коли навіть не влучить у човен, а вибухне близько від нього, може його пошкодити, і на поверхню він піднятися не зможе. Вже без жодних приладів чути, як корабель проходить над човном, лопасті його гвинтів гребуть воду. Але скоро після того шум почав вщухати. Пароплав пройшов і пішов кудись далі, так само змінним курсом. Піратський підводний човен спокійно лежав на дні, ждучи, коли зовсім зникнуть шуми.

Через деякий час настав той жданий момент. Гідрофони не вловлювали жодного звуку.

— Малий хід! — скомандував командир своєму помічникові. — Стерно глибини вниз!

Запрацювали електромотори, і човен поповз по ґрунту. Стерновий повернув правило стерна, і човен пішов угору. Ось він сплив на перископну глибину. Щоб піднятися вище, на човні треба було відкрити балони зі стисненим повітрям, аби витиснути з баластних цистерн воду. На поверхню підняли перископ, але в ньому лише ледве відбивалися зорі на небі. Командир наказав радистові прослухати ефір.

Далеко серед моря бовтався пароплав-база для обслуговування підводного човна. Він часто міняв пофарбування і назву. За одними документами він ішов у порти Радянського Союзу, а за другими, навпаки, йшов звідтіля. І ті, і другі документи були фальшиві і заздалегідь виготовлені. Фактично завданням цього пароплава було служити передавальним пунктом між піратським підводним човном і його метрополією. Пароплав мусив також зустрічатися на морі вночі з човном і передавати

йому потрібні запаси пального, води, харчів або забирати здобич, награбовану внаслідок піратських диверсійно-шпигунських дій проти інших держав.

З обережності радист не підняв над водою антену, а випустив її в воду. Цього йому було досить, щоб чути радіостанцію пароплава-бази. Він досить швидко настроївся на потрібну хвилю, впіймав розшукувану радіостанцію і почав занотовувати олівцем шифровану радіограму, що йшла в ефір під назвою метеорологічного зведення. Радіограма була досить довга. Закінчивши запис, радист прослухав її повторну передачу. Це робилося спеціально для перевірки. Радіограму він оддав на розшифровку помічникові командира.

Пам'ятаючи відому історію з шифрувальною книгою крейсера "Магдебург", командир підводного човна запропонував, щоб його помічник завчив шифр напам'ять. Під час імперіалістичної війни в Балтійському морі було потоплено німецький крейсер "Магдебург". Руські водолази спустились на дно, проникли в приміщення командира крейсера і серед інших документів знайшли книгу секретних кодів та шифрів німецького військового флоту. Книгу згодом передали англійському морському командуванню. Завдяки тій книзі англійці довгий час швидко розшифровували розмови між німецькими кораблями та, передаючи різні фальшиві радіограми, плутали плани німецького командування.

Незабаром помічник подав командирові розшифроване повідомлення, передане надводною базою. Там було таке:

"Пароплав "Антопулос" — на шляху з Америки до Радянського Союзу. На "Антопулосі" іде устаткування для Лебединого острова. Пароплав проходить в ста милях на захід від бази. Тримає радіозв'язок з Салоніками. Позивні — ВС. Необхідно терміново вжити найенергійніших заходів".

Командир піратського човна показав радіограму Анчові. Той проглянув і, стривожено подивившись на командира, сказав лише одне слово:

— Торпеда!

В ту ж хвилину радист дістав наказ слухати позивні ВС... і, впіймавши, взяти на них пеленг. Передбачалося, що ранком пароплав зв'язуватиметься по радіо з якимось портом і тоді його можна буде виявити. Поки що підводний човен мусив ходити на лінії, паралельній курсу Лебединий острів — Лузани, бо десь тут могла відбутися зустріч з "Антопулосом".

Командир і Анч розмовляли про те, як надводна база могла дістати відомості про "Антопулос".

— Це наші американські агенти, — з певністю заявив Анч, — не інакше, бо з агентами в Радянському Союзі зв'язок майже порвано. Хто залишився живий, закопався глибоко в болото, переживаючи погану кон'юнктуру.

Піратам дуже щастило. Старший помічник доповів, що радист впіймав розмову "Антопулоса" з Афінами.

Подвійне пеленгування показувало, що "Антопулос" знаходиться приблизно на віддалі двадцяти миль від підводного човна, йдучи повільним економічним ходом, човен

не міг його наздогнати. Спливши ж на поверхню і йдучи повною швидкістю, він міг зробити це за півтори години. Було дано команду продути цистерни. Могутній струмінь стиснутого повітря витиснув кілька сот тонн води з цистерн за борт. Через сім хвилин підводний човен "невідомої" національності ішов повним ходом, доганяючи грецький пароплав. Радист грек продовжував свою роботу і залишав у повітрі невидимий, але вловлюваний радистом-піратом слід.

На підводному човні віддано було наказ торпедистам заряджати торпедні апарати й готуватися до бойового пострілу.

Торпеда. Люди суходолу незнайомі з цією страшною зброєю. Це снаряд завдовжки п'ять-сім метрів із спеціальними виключно складними механізмами. Вони примушують снаряд рухатись під водою з швидкістю дев'яносто кілометрів на годину, не відхилятися від заданої цілі вбік, триматися певної глибини, нести запас вибухової речовини, достатньої, щоб при сприятливому влучанні потопити найбільший військовий корабель. Особливо страшний цей снаряд для вантажного або пасажирського пароплава. Коли моряки такого пароплава помічають, як по водній поверхні до них наближається піняста стежка, у них холодне під серцем, і вони готові ту ж мить спускати шлюпки. Лише дуже невдале влучання залишає пароплав на воді. За час першої імперіалістичної війни торпедами було потоплено понад шість тисяч торговельних пароплавів і чимало військових кораблів. Самих лінкорів та крейсерів загинуло від торпед більше тридцяти.

Підводний човен наздоганяв грецький пароплав. Командир з кількома чоловіками команди знаходились на палубі і вдивлялися в обрій, сподіваючись ось-ось помітити топовий вогонь "Антопулоса". Стерновий правив по пеленгатору, що його настройку доглядав радист. Радист на "Антопулосі" припинив радіопередачі лише тоді, коли його вогні помітили з підводного човна. Можливо, він перейшов на слухання і слухав, як десь, на величезній віддалі, хтось вистукував призначені для нього крапки і тире. Але ні він, ні вахтові на пароплаві не чули, як наближалась до них смертельна небезпека. Мабуть, нудьгував на капітанському містку вартовий штурман, і автоматично звіряв стерновий курсову риску ходового компаса під скляним ковпаком з завданням йому курсом. Самітно світилися у морі топовий, майже під клотиком, і два бортових, по обидва боки капітанського містка, огні. Більше зовні вогнів не було. Ще світила електрика десь у глибині пароплавних приміщень, у машинному відділі та в кочегарці, де машиністи й кочегари час від часу перемовлялися про свої буденні справи або про незвичайний вантаж "Антопулоса"...

Ніким не помічений човен описав півколо, обходячи пароплав. Командир наказав очистити палубу і приготуватися до занурювання, а радистові стежити, чи посилатиме "Антопулос" після вибуху SOS[6]. Підводний човен ішов напівзанурений. За півхвилини він міг зникнути під водою. У бойовій рубці залишилися лише командир та його помічник. І ось почулась команда: 6 SOS — рятуйте наші душі (анг.) — міжнародний морський радіосигнал при аварії корабля.

"Постріл!" Під водою з труби торпедного апарата вилетіла торпеда, кинута силою

стисненого повітря. В перший момент її ніхто не бачив, але ось стала помітна спінена стежка на воді, що помчала напереріз пароплавові. Коли вона дійде до лінії його курсу, то зіткнеться з ним. Напружуючи зір, за спіненою стежкою стежать командир та його помічник. Торпеду випущено твердою рукою, що керувалася влучним оком, але наче навмисне, майже одночасно з пострілом, пароплав з якихось причин сповільнив хід. Можливо, забалакалися кочегари, і зменшився тиск пари в котлах, можливо, щось інше гранилось у машині, але саме через це сповільнення ходу торпеда пройшла перед самим носом "Антопулоса", не зачепивши його. З уст офіцерів-піратів зірвалися лайка і прокльони, їх заспокоїло те, що на пароплаві торпеди не помітили. Радист не вловив у ефірі жодного нитику на SOS, а торпеда пішла далі. Це була торпеда з машиною концентрично-циркуляційної дії, що примушувала смертельно-руйніницький снаряд в тому разі, коли він не потрапляв у ціль, завертати і продовжувати свій шлях по спіралі, кружляючи навколо своєї жертви все меншими колами і, врешті, стикаючись з нею. Минула хвилина, півтори, торпеда вже завернула і метнулася по спіралі. В її темно-блискучому тілі справно працював двигун, горіла гасова грілка, що відігрівала зменшуваний запас стислого повітря і тим самим збільшувала його силу. Все вужче й вужче змикалося коло круг пароплава. Нарешті, можливо, вахтовий штурман і помітив щось незрозуміле, що мчало швидше дельфіна, але, раніш ніж він втямив, що то таке, гримнув могутній вибух, колосальний стовп води упав на пароплав, збиваючи з ніг людей, змиваючи за борт погано прикріплені вантажі, заливаючи внутрішні приміщення. Пароплав здригнувся так, що головна машина зрушилась з місця, і почав осідати в воду. Зовні і всередині погасли всі вогні, почулись крики і зойки людей.

Радист грецького пароплава не послав сигналу SOS.

Залишаючи в темряві потопуючий пароплав, підводний човен сховався під воду і змінив курс.

XVII. ПОТОПЛЕННЯ ПОЛОНЕНИХ

Коли Марко повернувся до свого карцера, Люди там уже не було. Яся, побачивши хлопця, схопила його за руку і пошепки спитала:

— Що? Знову били?

Юнга посміхнувся і хитнув головою, ніби сказав "ні". Замислившись, вони довго сиділи мовчки одне проти одного. Яскраве електричне світло стомлювало очі, дратувало, але вони не могли його позбавитись, бо вимикача в приміщенні не було. Чули, як підіймався човен, як він ішов під водою, як сплив і, очевидно, пішов по воді. Марко про все це догадувався з легеньких поштовхів і дрижання машин.

Це була ніч перед стратою. В тиші Марко відчував якийсь стукіт. Він прислухався: то стукала кров у висках, і здавалося, час летить неймовірно швидко. Він напружував волю, намагаючись бути абсолютно спокійним, і поринув думками у спогади. Заплющив очі, і наче наяву перед ним постала буйна трава на Лебединому острові, хмарне небо перед дощем, вітер пронісся над островом і гонить по траві хвилю. В далині, по ледве протоптаній стежці, в тому вітровінні мигтить чиясь постать. Небо прорізує блискавка, гуркоче грім... Він котиться довго, то слабнучи, то посилюючись, і ось падають перші

великі краплі, вісники літньої зливи. Над постаттю незнайомки розпинається туго натягнутий зонтик. Дощ стукотить по ньому. До Марка обертається обличчя, і він бачить перед собою каро-зелені, мигдалеподібні очі Люди. Йому пригадалася ця перша зустріч, а потім остання, тут, коли Люда удавала, ніби він її побив... А перед цим мовчазна розмова з допомогою рук. Він тишив себе надією, що вона залишиться живою і розкаже про їхню долю. Одночасно з цими думками його охоплював напад шаленства, що він не може нічим пошкодити цей піратський корабель, дати знати про нього... Марко згадав про синій пакет у себе на грудях. Засунув руку за сорочку, намацав його і з радістю виявив, що конверт зроблено з міцного пергаментного паперу, який розмокає не так швидко, як звичайний. Отже, папери зберуться довгий час, і, можливо, його труп принесе якісь важливі відомості... Враз до нього доноситься звук віддаленого вибуху. Марко прислухається, але більше нічого особливого... Тільки відчуває, що човен знов поринув під воду.

Марко задивився на Ясю, що заснула, поклавши голову йому на коліна. Її худеньке засмагле обличчя, здавалось, було зовсім дитяче і втратило вираз серйозності, який завжди він звик на ньому бачити. Коротко заплетена коса впала на тонку руку з мозолистою долонею. Юнга подумав про життя Знайди, яка не пам'ятала ні материнської, ні батьківської ласки... До останнього часу не мала вона друзів, ні взагалі близьких людей. Аж як убито Ковальчука, їй почала посміхатись доля... І от ні за що ні про що вона зазнає цих жахливих пригод, щоб загинути... А може, пірати не вб'ють її? Може, для них досить буде його смерті? Ні, ці нічні злодії бояться залишати живих свідків. Усіх трьох жде те ж саме — смерть. Можливо, Люді вдасться прожити ще якийсь день або два. Правда, це збільшує її шанси на врятування... Марко намагався вигадати якийсь спосіб порятунку, але придумати нічого не міг.

Яся спала надзвичайно спокійно, і хлопець, придивляючись до її обличчя, кілька разів помічав на ньому лукаву посмішку: мабуть, їй снилось щось приємне. Він жалів дівчинку і заздрих, що сам не міг заснути. Кілька разів він намагався це зробити, але щоразу, коли наближалась дрімота, обливався холодним потом, бо в уяві поставали Яся й Люда, що вмирають жахливою смертю. Про себе він уже забув, передумав усе, але його супутниці не виходили з голови, і щоразу він згадував розповідь Анча про потоплення інспектора та рибалки. В такі хвилини він стискав кулаки і бив ними по палубі, та кожен раз біль у пораненій руці повертав йому розсудливість, і він з острахом позирав, чи не прокинулась Яся. Він хотів, щоб вона міцно спала і щоб їй снились останні солодкі сни в її житті. Дівчинка не прокидалася. Лише один раз вона повернулася на бік, припала щокою до його ноги, мов до подушки, і, випустивши з руки косу, прошепотіла "мамо". І освітлена щока заясніла радістю. Мабуть, дівчинці приснилась мати, яку вона давно забула. Марко скам'янів і вперше за весь час відчув, як йому по обличчі котяться сльози.

Раптом відчинилися двері. "Невже час?" На порозі стоїть Анч, а за ним матроси. Маркові пропонують вийти. Він цілує Ясю в лоб, обережно кладе її голову на підлогу і підводиться. Як тільки він опинився в коридорі, Анч вскакує в приміщення, штовхає

дівчинку, будить її і наказує теж вийти. Їх ведуть повз командирську каюту десь далі. Значить, більше не допитуватимуть. Попереду йде матрос, за ним Марко, за Марком Яся, а позаду Анч і ще двоє чи троє матросів. По трапу крізь відчинений люк виходять на палубу. Їх обвіває легенький струмінь нічного повітря.

Човен, спливши на поверхню, стоїть непорушно. Незабаром має світати. Уже починають бліднути зорі на небі, ясніє широка смуга на сході, розріджуються сутінки. Чорна дрібна хвиля легенько хлюпає в металічні стіни човна.

Матрос, що йшов попереду, пропускає їх перед собою, а потім ховається назад у люк. Замість нього показується Анч. Він звертає увагу хлопця й дівчинки на чудове зоряне небо, на тиху погоду. Потім питає, чому вони дрижать, адже на повітрі зовсім не холодно.

— На вашому морі серпень — чудовий місяць, — каже шпигун. — А незабаром почнуться місячні ночі... На жаль, зараз ми можемо дати вам можливість розглядати лише зорі і дихати свіжим морським повітрям. Це — цілюще повітря. Лікарі вважають, що в морському повітрі на віддалі понад сто кілометрів від берега немає жодної бактерії.

Марко і Яся не відповідали. Вони стояли на палубі, дивились на море і таки з насолодою дихали свіжим повітрям після довгого перебування в закритому човні під водою. Вони шукали очима якогось хоча б віддаленого вогника або силуету. Але надаремно, командир підводного човна вибрав місце, віддалене від усіх морських шляхів, куди навіть рідко заїжджали рибалки.

Анч помовчав, а потім, зупинившись на східцях до люка, сказав:

— Може, вам показати мішок, у якому провів кілька приємних хвилин Тиміш Бойчук?.. Мовчите? Ну, тоді дозвольте побажати вам усього найкращого.

Він швидко сховався і закрив над собою люк. Хлопець і дівчинка залишилися самі. Яся підійшла до Марка і пригорнулась, наче шукаючи в нього захисту. В цей час у надбудові бойової рубки одкрився маленький ілюмінатор, і відтіля знов почувся голос Анча:

— Ей, там! Зараз човен піде під воду. Коли в останню хвилину ви погодитеся робити все, що вам скажуть, стукніть у цей ілюмінатор.

Скло ілюмінатора опустилося.

Почулося вирування води за кормою. Лопасті гвинтів, повільно повертаючись, перелопачували воду, і човен помаленьку зрушив з місця. Рух прискорювався. За човном побігли чорні борозенки; він почав занурюватися у воду. Хлопець і дівчинка, міцно стиснувши один одному руки, стояли на палубі. Марко відчув, що Яся вириває свою руку, і він її випустив. Дівчинка бігцем кинулась до бойової рубки і почала гатити кулачками в ілюмінатор. Юнга розгублено подивився їй услід і миттю підскочив до неї. Два протилежних почуття боролися в ньому. Він сам боявся, що Яся загине, але хай краще загине, ніж стане зрадницею. Він простяг руки, щоб відтягти її від ілюмінатора, але руки повисли в повітрі. Човен перестав поринати, одчинився ілюмінатор, і знов почувся переможно-глузливий голос Анча:

— Одумалися? Ви згодні?

— Я хотіла вам сказати, розповісти... — поспішала дівчинка.

— Ясю! — з виразом розпачу і попередження скрикнув Марко.

Дівчинка не звернула на нього уваги.

— Ви ніколи ні від кого про це не довідаєтесь... Це можу розказати лише я. Ви не знаєте, чому вам нікого не вдалося отруїти вашими цигарками? Тому, що я підгледіла, як ви їх робили, і потім підмінила на інші, а отруєні спалила... Я сказала все. Ха-ха-ха! — дівчинка зареготала.

Ту ж мить ілюмінатор захлопнувся. Човен шов почав поринати. Марко обняв Ясю. Його серце пройнялося гордістю за цю маленьку дівчинку, його товаришку в останні хвилини життя. Хвилі прокотилися по їх ногах, вони знову взяли за руки. Човен ішов вперед, вітер обвівав їх обличчя.

— Прощай, Людо! — крикнув Марко і, тримаючи Ясю за руку, разом з нею кинувся в море. Хвилею їх відкинуло від борту й закружляло у вирі за кормою.

Човен зник під водою, увозячи з собою Люду, що спала тепер, нічого не знаючи про долю своїх супутників і не чуючи прощального вигуку. Командир човна та Анч у перископ слідували, як кинулися в море полонені, і скоро згубили їх у сутінках. Кінчалася ніч над морем, до Лебединого острова після безуспішної розвідки наближався "Буревісник", загубившись у морі, пливла шлюпка з командою "Антопулоса", що встигла врятуватися після вибуху. Десять, майже серед моря, бовтався пароплав — база підводного човна, і радист того пароплава приймав зашифровану радіограму-рапорт про успіхи піратів та їх плани на ближче майбутнє. Небо світлішало, зорі гасли одна за одною, погойдувалась поверхня безкрайого моря, граючи дрібною хвилею.

З порту Лузани виходила в море шхуна "Колумб", несучи на верху щогли чорний крест.

XVIII. ЗНОВУ НА РОЗВІДЦІ

Андрій Гордійович Ананьєв з тривогою ждав повернення "Буревісника". Він не спав цілу ніч. Проте треба було працювати, і професор дав інструкції геологорозвідувальній партії продовжувати роботу на Торіанітовому горбі і одночасно договорився з рибалками про їхню допомогу, якщо до острова прибуде пароплав з вантажем з Америки. Андрій Гордійович ждав "Буревісника", щоб довідатися про наслідки нічної розвідки та передати через радіостанцію есмінця в Лузани, щоб "Антопулос" ішов просто в бухту Лебединого острова.

Як тільки есмінець показався перед островом, Андрій Гордійович зійшов на берег і зайняв місце в каючку одного рибалки. Коли "Буревісник" кинув якір, каючок одразу одійшов од причалу.

Після нічного походу більшість моряків на кораблі спали. Таке розпорядження дав командир, дбаючи про відпочинок червонофлотців. Збирався заснути й сам Трофімов, але прибув професор. Семен Іванович запросив його до столу, запевняючи, що, поки вони кінчать снідати, надійдуть відповіді на їхні радіограми. Професор погодився. В

кают-компанії сиділи тільки командир, старший механік та гість.

За сніданком механік знов обстоював свій проект збільшення швидкості "Буревісника", і Семен Іванович, щоб відтягти професора від сумних думок, підтримував розмову, докладно вникаючи в усі дрібниці механікового задуму. Андрій Гордійович слухав їх з ввічливості, потім і сам зацікавився, йому здавалося, чим швидше ходитиме есмінець, тим більше він матиме шансів знайти Люду, і професор почав палко підтримувати механіка, хоч і не дуже розбирався в будові корабельної машини. Механік відчув, що настав влучний момент, коли він зможе умовити свого командира. Іноді йому місяцями доводилося вичікувати такої нагоди, і він знав, коли Семен Іванович уже захопиться думкою про збільшення швидкості, то підтримуватиме проект, поки не доведе його до кінця і... чергового конфузу. І от під кінець сніданку Трофімов дозволив механікові підготувати все, що той вважає потрібним для здійснення свого проекту.

— На це досить одного дня, — заявив механік, що ніколи не відкладав таких справ.

— Але, — попередив командир, — я ще викличу на консультацію головного інженера дивізіону.

Останнього механік трохи побоювався, бо головний інженер минулого разу заявив, що більше на подібні проекти згоди не дасть.

Тільки кінчили снідати, принесли радіограми. В одній з них командир дивізіону есмінців наказував продовжувати дозорну службу в районі Лебединого острова та тримати зв'язок з прикордонною охороною, що оберігає дванадцятимильну прибережну зону. "В разі виявлення підводного човна, — говорилося в радіограмі, — ближче ніж за дванадцять з половиною миль від берега, негайно його потопіть. Коли ж виявите його у відкритому морі, вживайте всіх заходів, щоб в'ясувати його національність, курс, характер плавання. Тримайте зв'язок з літаком Рибтресту "Розвідувач риби". В разі потреби викликайте допомогу. Негайно з авіабази вилетять літаки, а також вийде з'єднання есмінців".

В радіограмі, одержаній професором Ананьєвим, капітан порту Лузани сповіщав, що капітанові пароплава "Антопулос" буде дано розпорядження йти до Лебединого острова, як тільки радистові порту вдасться зв'язатися з пароплавом. Одночасно з цим радист "Буревісника" доповів своєму командирові:

— Спостерігаючи за ефіром, виявив, що радіостанція на "Антопулосі" не працює. Її безперервно викликають рація порту Лузани та рація одного грецького порту, але "Антопулос" не відповідає.

— Ці купці, мабуть, сплять або в них вічно щось ламається! — зневажливо зауважив механік.

Капітан-лейтенант наказав радистові:

— Спробуйте викликати "Антопулос" і, коли це вдасться, — допоможіть йому зв'язатися з портом.

— Єсть, товаришу командир! — відповів радист і вийшов з кают-компанії.

Майже в той самий час вахтовий на кораблі помітив швидке моторне судно

прикордонної охорони, що входило в бухту, а на обрії — літак, який теж швидко наближався до Соколиного висілка. На моторному судні прибули представники слідчої влади, а літак був "Розвідувач риби". Бариль майстерно посадив свою машину на воду і з мінімальним пробігом кинув якір за півсотні метрів од рибальського причалу. Надувши кліпербот, льотчики перебралися на берег. Вони привезли з собою пошту, а в тому числі й листи професорові та капітан-лейтенанту Трофімову.

В листах не було нічого особливо нового, але їх автори засвідчували, що подіям на Лебединому острові надається винятково важливого значення, хоч у присутність підозрілого підводного човна майже ніхто не вірить. Єдиним свідком у цій справі виступав лейтенант у запасі Бариль, який ніби бачив човен під час польоту, але штурман Петимко його свідчень не підтверджував.

Минулої ночі обидва льотчики мало спали, бо після того, як звечора давали свідчення, почали сперечатися. Бариль обурювався, що Петимко не бачив підводного човна, а Петимко заявляв, що він хоч і не військовий льотчик, але має цілком здорові очі, рибу з повітря бачить, і дивно, як він не міг побачити цілого корабля. Нарешті, вони погодились на і ому, що Бариль зробив помилку, не гукнувши голосно, коли побачив човен, а помилка Петимка полягала в тому, що він не уважно поставився до знаків Баріля. Треба сказати, до ринку Бариль таки переконав Петимка, і тепер це був єдиний, хто, крім Баріля, безумовно вірив, що в морі плавав невідомий підводний човен. Був ще один чоловік, який майже вірив у присутність підводного човна. Це — Семен Іванович Трофімов, який, правда, відмовчувався, бо не мав жодних доказів, крім слів Баріля та дуже непевних висловлювань спостерігачів на гідрофонах. Про спостереження Баріля знали тільки військове командування, прикордонна охорона та професор Ананьєв.

Бариль, постукуючи дерев'яною, пройшов назустріч представникам слідчих органів, як до старих знайомих. Він зустрічався з ними напередодні ввечері, а сьогодні ранком випередив їхнє судно, що ще вночі вийшло з порту.

Капітан-лейтенант Трофімов перший давав свідчення в справі потоплених, бо есмінець стояв під парою, готовий до виходу в море. Розмова командира корабля із слідчим тривала недовго, і, швидко звільнившись, він викликав до себе Баріля та Петимка.

Умовились про план розвідки.

— Що це за господар з вашого Рибтресту, що на морському літаку в нього немає радіо? — обурювався командир "Буревісника".

— Буде, — відповів Петимко. — Це ми літаємо на цьому літачку тимчасово. Тижнів через два нам обіцяють надіслати цілком устаткований літак. Екіпаж — чотири чоловіки, а як треба буде, то можна навіть десятох посадити.

— Гаразд! А поки що умовляємось про сьогоднішній день. Значить, кожну годину ви підлітатимете до "Буревісника", — сказав командир. — Пального у вас на п'ять годин. Ну, ми вам добавимо. Зробіте в морі посадку, і ми піділлємо. Значить, ідете на висоті від трьохсот до шестисот метрів. Бувайте! До побачення в морі!

Есмінець залишив бухту Лебединого острова. В командирській рубці штурман виклав капітан-лейтенанту свої міркування з приводу можливого району перебування підводного човна. Після ночі той район значно розширився. Правда, в прибережну дванадцятимильну зону вийшли на спеціальну розвідку судна берегової охорони, але коли б вони навіть викрили підводний човен, то самі навряд чи могли б з ним справитися. Радіостанція "Буревісника" безперервно підтримувала з ними зв'язок.

Як тільки есмінець вийшов з бухти, літак знявся в повітря, наздогнав корабель, зробив над ним коло і пішов на південний схід. Летів невисоко, іноді відхилявся то в один, то в другий бік, і незабаром вахтовий уже втратив його з поля зору. Хвилин сорок есмінець мчав повною швидкістю, а потім перейшов на середню. За десять хвилин після цього вахтовий помітив на обрії чорну крапку, і рівно через годину після виходу "Буревісника" в плавання рибальський літак знову зробив над ним коло. Корабель спинив машину, а "Розвідувач риби" сів на воду. Бариль підрулив до "Буревісника" і незабаром надзвичайно спритно піднявся по сходах трапа на палубу. Він раніш попереджав, що йому парадного трапа не треба, і тепер в цьому переконав військових моряків. Він піднявся просто на руках.

Пілот доповів капітан-лейтенантові, що під час першого польоту нічого не виявлено, і попросив підлити пального для мотора. Червонофлотці негайно викинули за борт шланг, і Бариль наповнив баки бензином. Льотчики й шофери мають одну спільну рису: їх настрій краще в міру наповнення паливним баків. За чверть години "Розвідувач риби" знову знявся у повітря. "Буревісник" продовжував свій похід перемінним курсом, а літак цього разу зник за обрієм, взявши напрям на південний захід від корабля.

Протягом дня слухачі не відходили від гідрофонів, вахтові на палубі пильно оглядали морський простір, відмічали в корабельному журналі все, що помічали в морі, розшифровували кожен звук і кожную крапку, але не знайшли жодних натяків на підводний човен. Нових подій на Лебединому острові за цей час не сталося. Трофімов припускав, що коли сюди й підходив чужоземний підводний човен, то, очевидно, він уже покинув ці місця. Єдине, чого не міг збагнути командир есмінця, це — з якими завданнями міг приходити човен? Навряд, щоб усе зводилось до того, аби знищити кількох людей, які не мають відношення ні до оборони, ні до якихось державних таємниць. Можливо, той човен мав якісь важливі завдання диверсійного характеру. Але чи виконав він їх? Навряд! Значить, він мусить ховатися десь поблизу, щоб з'явитися знов. Трофімов уперто продовжував розшуки.

Одночасно з'явився новий клопіт. Після третього польоту "Розвідувач риби" не повернувся до есмінця. Минула ще година. "Буревісник" крутився на одному місці, ждучи літака. Трудно було припустити, що льотчики збилися з шляху. Але, коли це трапилося, то, як було умовлено заздалегідь, Бариль мусив летіти до першого зустрічного пароплава або до найближчої берегової радіостанції і відтіля зв'язатися з "Буревісником". Командир наказав радистові запитати всі близькі радіостанції, чи немає відомостей про літак. Минула ще година, і всі запитані радіостанції відповіли, що відомостей про "Розвідувача риби" вони не мають. Довелося міняти маршрут і поруч з

підводною розвідкою провадити розшуки Бариля та Петимка, бо, очевидно, в них сталася вимушена посадка, а може... аварія. Моряки на "Буревіснику" турбувалися.

Минав час — нічого схожого на літак спостережні пости на есмінці не помічали. На кінець дня радист передав командирові почуте ним по радіо повідомлення:

"Пароплав "Магнітогорськ" підібрав у морі шлюпку з грецького пароплава "Антопулос". Капітан "Антопулоса" повідомив, що команда залишила цієї ночі потоплюючий пароплав за сто двадцять кілометрів від берега. Гадають, пароплав зазнав аварії внаслідок вибуху, що міг статися при зустрічі з міною. Вахтовий штурман розповідає, що в останні секунди перед вибухом він помітив біля пароплава щось подібне до сліду торпеди, але поблизу не було жодного судна, яке могло б випустити торпеду".

Командир перечитав зміст того повідомлення, умочив перо в чорнило, черкнув кілька слів і віддав радистові, наказавши:

— Негайно командирові дивізіону.

Капітан-лейтенант Трофімов просив вислати наступного ранку загін гідролітаків для детальної розвідки моря. Того вечора "Буревісник" не повернувся до Лебединого острова. Він залишався в морі, йому на допомогу виходили ще два есмінці. Всім пароплавам у морі передано було розпорядження шукати "Розвідувача риби" та бути обережними, бо "можливо, у морі з'явилися плавучі міни".

XIX. У ВІДКРИТОМУ МОРІ

Хвиля, розгойдана підводним човном, накрила потоплюючих. Сильний струмінь тяг їх під лопасті гвинта, але другий струмінь одкинув від небезпечного місця і вкинув у вир за кормою. Марко намірювався одразу йти до дна, щоб не мучитися. Коли б він не зазнав знущання од піратів, не втратив так багато сили, то, безперечно, пробував би продержатись на воді кілька годин, сподіваючись випадкового порятунку. Але хлопець знав, що з майже перебитою правою рукою зможе продержатись на воді найбільше п'ятнадцять-двадцять хвилин. Проте здійснити свій намір він не зміг. Йому перешкоджала Яся, міцно тримаючи за поранену руку. Не вистачало сили волі тягти дівчинку за собою в морську безодню. Вони разом виринули з виру, випорснули воду, що потрапила в ніс та в рот, і повільно попливли, підтримуючи одне одного. Човен зник. Ще хвилини зо дві слабо доносились хлюпання води за його гвинтами. Передранішня темрява огортала море. Високо в небі в проблисках повільно меркнули зорі східної половини небосхилу. За півтори сотні кілометрів від берега морем повільно пливли поранений хлопець і дівчинка. Безлюддя, порожнеча, самотність зустріли їх перед смертю. Марко визволив свою руку з руки Ясі, перевернувся на спину і вирішив лежати, скільки зможе. Дівчинка, пливучи поруч нього, дзвінко крикнула:

— Марку, тримайся! Ми ще врятуємось!

Це було вимовлено з такою впевненістю, що юнга перевернувся з спини на бік і, загортаючи рукою воду, подивився на свою малу товаришку. Дівчинка торкнула його рукою і сказала, щоб стежив за її рухами та допоміг їй полежати трошки на спині. Для Марка це було нелегко, бо коли він пробував гребти пораненою рукою, то відчував

гострий біль. Перевернувся знову на спину і, працюючи ногами, підставив здорову руку Ясі під голову. Тим самим він підтримував дівчинку і дав їй змогу витягти руки з води. Ледве ворушачи ногами, вона зосередилась на якійсь роботі. Що саме вона робила, Марко не бачив, а тільки відчував. Йому здавалося, ніби вона роздягається, високо підіймає вгору руки і щось робить головою, бо її голова, а з нею і тулуб починають раптово поринати в воду, так що він ледве міг її втримати. Тоді дівчинка на якусь мить втихомирювалась, продовжуючи пливти, як і перед тим.

Так вона возилася хвилин з десять. Марко почав відчувати втому і зітхнув з полегкістю, коли Яся перевернулася з спини у звичайне для плавця положення. Попросила його зробити те саме. Коли Марко зробив це, то побачив поруч щось схоже не то на погано надутий м'яч, не то на подушку. Дівчинка трималася за ремінець, що відходив від того поплавця. Марко помітив другий такий ремінець і теж вхопився за нього. Одразу відчув полегкість; так він зміг би ще довго триматися на воді.

— Це що таке? — одразу повеселілим голосом спитав він.

— Коли тебе забрали на допит, до мене приводили Люду. Вона витягла цю штуку: показала, як її надувати, потім випустила повітря і сказала сховати.

— Вона тобі розповідала?

— Ні, показувала на мигах, але я догадалася, для чого це. Я тобі нічого не сказала, боялась, що нас підслухають.

То була гумова надувана подушка, що одночасно могла служити і рятівним приладом. Тоненькими ремінцями її можна було пристебнути до себе, і тоді вона могла скільки завгодно носити плавця по морю, навіть коли б він зомлів або помер. Тепер Марко був певен, що синій пакет потрапить або до рук моряків з якогось пароплава, або його принесе до берега. Проте він мав трохи надії, що поплавець допоможе їм урятуватися.

Яся не змогла як слід надуту подушку. Трохи одпочивши, Марко сам узявся докінчити цю справу, йому довелося добре напружуватись, і не один раз він поринав з головою під воду, коли видихав із себе повітря, але щоразу міцно затискав зубами ніпель подушки, рукою загірбав воду і спливав на поверхню. Подушка була надута як слід, і тепер вона вільно могла підтримувати їх обох. Звичайно, одному було б зручніше користуватися нею, бо плавець міг би просто прив'язати її до спини і безтурботно лежати на воді. Марко розумів, що хоч як легко йому зараз триматися одною рукою, але все ж врешті рука стомиться або можуть схопити корчі, і тоді від болю випустиш рятівний ремінець. Щоб було легше триматись на воді, Марко і Яся роззулися й скинули верхній одяг. Марко, правда, верхньої сорочки не скидав, боячись, щоб з-під неї не випав синій пакет. Про пакет він розказав Ясі, щоб вона, коли з ним щось станеться, знала про ті папери. Потім подерли Ясине плаття і стьошками з нього прив'язались до ремінців біля поплавця, так що він опинився між ними майже затоплений у воді. Тепер обоє могли лежати без руху.

З цією роботою провозились аж до білого ранку. Світанок позмітав з неба зорі одну за одною і врешті погасив ясну Венеру. Перед сходом сонця настав час урочистої

ранішньої тиші. Марко ніколи не просипав цих хвилин, коли ночував на "Колумбі" у відкритому морі. Він любив милуватися і заходом і сходом сонця, коли на морі аж до обрії стелилась широка блискотлива дорога. Та цього разу сонце виринуло з моря десь зовсім близько й одразу почало швидко йти вгору. Коли на морі лягти на воду, обрій надзвичайно звужується. Море тепер здавалося невеликим диском, прикритим синім глибочезним куполом. Ранок у морі зустрів плавців, мов одиноких подорожніх у пустині, що напружено виглядають оазису, де дістануть спочинок, воду та їжу. Повіяв прохолодний вітерець і замиготів дрібною хвилею навколо. Це дратувало, бо заважало розглядати обрій та хлюпало солоною водою в рот і в ніс.

Довгочасне перебування в воді теж охолоджувало плавців. Правда, в серпні в цій частині відкритого моря вдень температура води досягала більше двадцяти п'яти градусів, але того ранку вона була не вище двадцяти. Тривале лежання в такій воді згодом дало себе відчути, і Марко та Яся мусили попрацювати руками й ногами, щоб зігрітися. Вони гучно били по воді руками й ногами, збиваючи фонтани бризок. Це їх навіть розвеселило. Взагалі, впевнившись, що гумова подушка може підтримувати їх обох, хлопець і дівчина відчули порятунок.

Раптом поблизу почулося легеньке хлюпання. Підвівши голови, обоє побачили, як з води показалося кілька чорних кругів, мов визирнули колеса паровоза. Вони викотились на поверхню і знову зникли. Одночасно почули якесь сопіння. Марко впізнав плавники "чорної морської свині". Він добре знав цього найбільшого у нашому південному морі дельфіна, що має замість гострої спицеподібної морди круглу, нерповидну голову і лише єдину білу пляму на животі. Минулого року "Колумб" місяців зо два ходив на дельфінів, і юнга ознайомився з усіма трьома породами, що зустрічаються тут. Він на віддалі, уже за способом плавання та розмірами, міг розрізнити "гострорилих", "піхтунів" і "чорних морських свиней".

Дельфіни йшли великою зграєю, ганяючись один за одним. Це була не просто гра. Вони гналися за якоюсь здобиччю, бо віддалік на сонці заблищала срібною лускою риба, що викидалася з води і, гучно хлюпаючи, падала назад. Яся стривожено поглядала на дельфінів. Кілька з них наблизились до людей і, мабуть, позирали на них з цікавістю, бо пірнали й виринали так близько, що дівчина холола від страху. Марко заспокоював її, запевняючи, що дельфіни їх не зачеплять, і радив не рухатися. Окремі дельфіни були якісь кумедно товстобокі. Коли Яся придивилася, то помітила, що на них сиділи ніби якісь невеличкі істоти. То були приблизно двомісячні дельфіненята, що плавали, тримаючись за боковий плавник матері. Деякі самиці мали по двоє малих, що трималися з кожного боку. Дельфіни не відпливали від хлопця й дівчини, бажаючи, мабуть, краще на них роздивитися. Нарешті, Марко вирішив позбавитись настирливих сусідів. Він порадив Ясі гучно ляпнути в долоні, щоб це нагадувало рушничний постріл. Коли один дельфін майже торкнувся до неї, дівчинка зробила, як радив Марко. Хоча звук вийшов мало схожий на постріл, та, очевидно, він все-таки налякав звірів. Вони трохи одпливли, а далі й зовсім покинули людей і почали полювання на рибу. Плавці знов залишились самі.

Сонце підходило все вище і починало припікати. Хлопець і дівчинка стали відчувати, як проміння нагріває нічим не накриті їх голови. Доводилося все частіше занурювати голову, щоб легше зносити спеку. Визначивши по сонцю сторони світу, Марко запропонував поволі пливти на північ. Вони пливли, потім відпочивали, потім знову продовжували пливти. Обоє знали, що їх залишили десь дуже далеко в морі і самим їм до берега не дістатися, а єдиним порятунком може бути якийсь пароплав, що помітить їх. Один раз їм здалося, ніби вони бачать в далині дим, та незабаром той дим зник. І так вони й не знали, чи то справді йшов якийсь пароплав, чи просто здіймався туман або хмарка над морем.

Спочатку вони жваво розмовляли, але згодом розмова майже урвалася. Кожен відчував утому, а головне спрагу. Неймовірно хотілося пити. Це була незвичайна мука — бачити навколо себе тільки воду і не мати змоги задовольнити спрагу. Яся не втрималась і спробувала ковтнути морської води, та відчула, що їй стало ще гірше. Минув деякий час, і Марко почув, що дівчинка важко зітхнула. Перемагаючи сонливість, бажання забутись, лежати непорушно, хлопець все ж повернувся до неї, щоб підбадьорити свою маленьку супутницю. Він, посміхаючись, нагадав їй, як спритно вона кинула Анчу в останню хвилину в'їдливе пояснення, і попросив її розповісти, що то була за отрута. Не розплющуючи очей, вона тихим голосом, що часом переходив у шепіт, розповіла, що, перед тим як несподівано здох чорний підсвинок, вона несла до хати воду. З цікавості глянула у вікно й побачила, як Анч мішав з тютюном якийсь порошок, а потім набивав цигарки. Ті цигарки він поклав у портсигар окремо. Пізніше вона помітила, як папірець од тих порошоків нюхало порося. Коли порося несподівано здохло, вона догадалась, що в тому папірці отрута. Бувши після цього з Людою в хаті, вийшла на хвилину в комірчину, побачила там портсигар і замінила в ньому отруєні цигарки. Потім вона підслухала розмову Анча з Ковальчуком, з якої довідалась, що шпигун збирався вбити професора Ананьєва, й догадалась, для кого призначалися ті цигарки.

Яся замовкла, і знов запанувала тиша. Довго вони лежали непорушно, кожен думаючи своє. Аж ось обоє разом підвели голови. Відкілясь долинув звук, що одразу увілляв у них свіжі сили. Десь близько воркотів мотор. "Що то?" Обоє озирались на всі боки, але нічого не бачили. Мотор воркотів за межею видимості, за їх вузеньким обрієм.

— Літак чи моторний човен? — спитав Марко і відразу сам відповів собі: — Літак.

Догадався про це по металічному бринінню, як може бриніти лише літак у повітрі. Він пролітав десь близько. Невже ж льотчик не помітить їх? Обоє підвели голови так високо над водою, наче їх тільки що вкинули в море і вони не відчували ніякої втоми. Гудіння літака посилювалось, він наближався до них; їм хотілося кричати з усієї сили, але то було даремно. Вони нічим не могли подати знак, не мали жодного способу звернути на себе увагу. За хвилину в далині помітили літак. Він ішов не так уже й високо — вони не могли собі уявити, щоб їх не помітили. Здавалось, ось він закружляє над ними і спуститься або дасть знати, що помітив, і полетить викликати сюди

пароплав. Проте літак більше не наближався, навпаки, він почав віддалятися і швидко зник з очей.

Важко собі уявити, що почували плавці. Надія на порятунок, що викликала такий бурхливий приплив енергії, зникла так само швидко, як і з'явилася. Розчарування було таке велике й таке болісне, що вони навіть не сказали жодного слова одне одному і знову, заплющивши очі, одкинули голови на воду. Шум літака завмирав, і, тільки напружуючи слух, Марко ледве ще вловлював його. Та ось по воді до нього докотилося щось подібне до пострілу з кулемета, і одночасно зовсім змовк літак.

Сонце звернуло з полудня. Зверху пекло, у воді корчило ноги, од спраги розпухали язики, од втоми тьмарились свідомість. Над морем панувала тиша, і навіть жодна птиця не пролетіла над ними. Лише якась білява, кудлата хмарка змилосердилась і на кілька хвилин прикрила їх од палючого сонця.

XX. ПІД ВОГНЕМ ЗЕНІТНИХ КУЛЕМЕТІВ

— Прапор на ньому є?

— Не бачу.

— Це наш чи чужий?

— Не знаю.

— Я не помітив жодної людини на палубі.

— Я теж.

— Знижуюсь і роблю над ним коло, роздивляйся.

— Раджу бути обережним.

Ця розмова через переговорну трубку відбувалася на "Розвідувачі риби", що летів на висоті шестисот метрів над морем.

Бариль і Петимко помітили внизу військове судно й відразу визначили, що то був підводний човен. Він спливав на поверхню і стояв на одному місці, не подаючи ніяких ознак життя. Металева палуба, освітлювана сонцем, лежала перед очима льотчиків непорушно пустельною. Бариль, роблячи над човном коло, знизився майже на двісті метрів. В цей час Петимкові здалося, ніби щось жикнуло повз його обличчя, і зараз же побачив, як на борту літака одночасно з'явилися дві позначки, ніби хтось різнув його невидимим різцем. Незважаючи на гулкий рокіт мотора, почув сильний удар у крило і, глянувши туди, побачив кілька маленьких дірочок. Штурман хоча і був моряком-рибалкою, а не військовим, проте одразу догадався, в чім справа.

— Стріляють! — крикнув він у переговорну трубку.

Бариль зрозумів це одночасно з штурманом, бо йому опекло плече і він по звуку відчув несподівану зміну в роботі мотора. На палубі підводного човна так само не видно було жодної людини, але, мабуть, зенітні кулемети обсипали літак кулями. Стрілянина заглушувалась гуркотом мотора.

Льотчик рвонув свою машину вгору і геть од човна. Через кілька секунд кулі влучали лише в хвіст літака, що могло б привести до великої небезпеки, коли б вони перебили штурвальні троси. На щастя льотчиків, троси залишилися цілі. Зате, очевидно, не все гаразд було з мотором. По прямій він тягнув задовільно, але висоту набирив

помалу, а вище шестисот метрів іти відмовлявся.

— Як справи? — гукнув Петимко.

— Невеличке пошкодження, — відповів Бариль, — треба зробити посадку. Підкрутимо пару гайок і полетимо далі.

Пілот знав, що невелике пошкодження треба полагодити якнайшвидше, бо хвилин через десять воно вже загрожуватиме великими неприємностями. Він одразу почав знижуватись, чим стривожив штурмана, який, озираючись назад, помітив, що підводний човен повним ходом рушив за ними. Там догадалися, що літак іде на вимушену посадку, й вирішили наздогнати його та захопити.

Ні пілот, ні штурман не знали, чий то підводний човен. Навіть було пронеслась думка, "може, то радянський", але зараз же постало заперечення. По-перше, командир "Буревісника" повідомив їх, що в цьому районі радянських підводних човнів нема. По-друге, з човна, безперечно, розгляділи літак у бінокль і прочитали його назву. І радянський човен, навіть якби не хотів, щоб над ним кружляв літак, повідомив би про це гаслами-прапорами, а не обстрілював повітряних розвідувачів риби.

Потрапити на підозрілий підводний човен — така перспектива не вабила льотчиків, і коли Петимко гукнув Барилеві, що човен іде за ними, Бариль швидко знизився і пішов над морем бриючим льотом, намагаючись швидше зникнути з очей невідомих підводників. А щоб замести сліди, пілот повернув у відкрите море, взявши трохи вправо, на схід. Він робив це для того, щоб обдурити човен.

Коли літак шукатимуть, то, звичайно, по прямій, по якій він зник, і ближче до берега. Тим часом він полагодить мотор, злетить і шукатиме "Буревісника", щоб сповістити про свою знахідку.

Пройшовши так кілька хвилин, Бариль виключив мотор і торкнувся поплавцями води. Посадка була не зовсім вдава, лівий поплавець, очевидно, був пошкоджений кулями під час обстрілу, але, на щастя, не зламався.

Бариль виліз на мотор і став розглядати пошкодження. Його, як і сподівався льотчик, легко й швидко можна було полагодити. Трохи турбував поплавець. Він пояснив Петимкові, що тепер треба бути обережним, якнайменше робити посадок, бо коли поламають поплавець, то справа вийде погана. Залишалося після ремонту мотора, не підіймаючись у повітря, йти по морю, перетворивши літак на моторний човен, і тільки в крайньому випадку ризикувати поплавцем.

Ремонт не забрав багато часу, та лише Бариль скінчив його, як виявилась нова неприємність. Петимко звернув увагу пілота на поверхню води навколо літака. Вона блищала масними розводами. Бариль кинувся до бензиномірів і побачив, що пальне в одному баку витікає з катастрофічною швидкістю. Оглянувши баки, пілот виявив, що один з них пробито кулями. Бензин з другого бака витратили раніше. Полагодити пробитий бак було неможливо. Пілот вирішив якнайшвидше використати той бензин, який ще залишався, і, включивши мотор, рушив по морю. Все ж "Розвідувач риби" йшов не по прямій, а півколом, обходячи район, де боявся зустріти підводний човен. Спочатку літак ішов непогано, залишаючи за собою спінений слід і збиваючи хвилю,

наче торпедний катер. Але на половині тієї дуги, саме тоді, коли вони знаходились найдалі від берега, мотор зачухав, сповіщаючи про закінчення пального.

Бариль лаявся і кляв підводного пірата так, що Петимко навіть замилювався. Нарешті, трохи заспокоївшись, пілот постукав дерев'яною ногою і сказав:

— Ну, я не втоплюсь! Мене моя дерев'янка втримає, а ти як?

Петимко засміявся і відповів:

— А в мене кліпербот. Мабуть, я таки в кращому становищі.

Обидва посміхнулися. Але треба було щось думати про порятунок. Пілот вирішив, згідно з морськими звичаями, викинути гасло про аварію.

— Ну, штурман, підіймай свої прапори, — сказав Бариль. — Може, хтось нас помітить!

— А що підіймать: "ОВ" чи "ОУ"?

— А яка різниця?

— Перше означає "спіткало нещастя, потрібна негайно допомога"; друге — "спіткало нещастя, потребує допомоги". Можна й таке гасло: "ЩД", тобто "потрібна допомога" або "ЩЕ" — "потрібна допомога, на судні нещастя".

— Та яка мені різниця! Аби хтось побачив та негайно підійшов.

— Ще можна "БО" — це значить "маю значні пошкодження", або "ГБ" — "шліть негайно допомогу".

— Давай таке гасло, щоб нас, помітивши, негайно забрали відціля.

— Можна ще...

— Та що ти мені "можна та можна". Підіймай хоч і всі прапори! — Бариль розсердився, але, глянувши на штурмана, побачив, що той дивиться на нього не менш сердито.

— В чім справа? — спитав пілот.

— А в тім, — відповів штурман, натискаючи на "в тім", — що в нас нема жодного прапора, бо коли ми вилітали з Лузан, то командир так поспішав, що вирішив летіти без прапорів.

Бариль згадав, що справді так воно й було, простяг руку штурманові і примирливим голосом сказав:

— Ну, давай помиримось, в цьому я таки винуватий.

Петимко махнув рукою і, вилізши на крило літака, став оглядати море навколо. Він озброївся біноклем і пильно вдивлявся в пустельний обрій, сподіваючись побачити якийсь пароплав, але замість пароплава на віддалі кількох сот метрів помітив дивний плаваючий предмет, що нагадував ніби людину, але здавалося більшим, ніж людина. Уважніше придивившись, зрозумів, що то плавають два чи три трупи.

— Петре Петровичу! Ми, здається, маємо приємних сусідів.

— А саме?

— Утопленики плавають.

Грюкаючи дерев'яною, Бариль поліз до штурмана. Він теж побачив непорушних плавців.

— Надувай, Степановичу, кліпербот і жени в розвідку, — сказав Бариль. — Подивись, що то за мерці.

Штурман взявся до кліпербота і незабаром одштовхнувся веслом від літака. Бариль, розташувавшись на поверхні крил, спостерігав, як човник швидко йшов до утоплених. Петимко гріб з усієї сили. Він сидів спиною до літака і лише час від часу озирався назад. Ось човник уже зовсім близько від них. І в цей момент пілотові захотілось протерти об'єктиви свого бінокля, йому здалося, ніби мрець заворушився й підвів голову. Човен стояв уже поруч утоплених, і штурман схилився над водою. У Баріля заболіли очі від напруження, він зажмурився, а коли знов подивився, то ясно побачив, що Петимко когось втягає в човен.

— Тю-тю, ф'ю-ф'ю-ю-ю! — засвистів пілот, — значить, один ще живий. Аби тільки цей ведмідь Степанович не перевернув кліпербота, а то доведеться мені пливти їм допомагати. — І він допитливо подивився на свою ногу.

Назад штурман повертався дуже повільно. Він буксирував за собою утоплених.

— Чого він мертвяків сюди тягне? — питав самого себе Бариль. — Що воно за дорогоцінність?..

Коли кліпербот підійшов зовсім близько, пілот побачив, що за човном пливе лише один мрець та й той... однією рукою загірбав воду.

— Ей, на човні! — закричав Бариль. Зірвавши з голови шолом, він потряс ним у повітрі, висловлюючи цим свої найкращі почуття.

Петимко не відповідав. Він гріб з усієї сили, намагаючись якнайшвидше пришвартуватися до "Розвідувача риби". Нарешті, гумовий борт торкнувся літака, і пілот допоміг штурманові витягти з човника напівнепритомну дівчинку. Її посадили на місце спостерігача, бо покласти на маленькому літаку було ніде, хіба на крилах. Потім витягли того, що залишився у воді і, очевидно, насилу тримався за поплавець. То був хлопець, якого штурман впізнав аж тоді, коли він опинився на хвостовій частині фюзеляжу.

— Марко Завірюха! — здивовано сказав Петимко. Він зустрічав кілька разів юнгу з "Колумба" і дуже шкодував, коли довідався в Соколиному про його загибель. У воді він його спочатку не впізнав.

Почувши ім'я Марка Завірюхи, Бариль одразу зрозумів, хто перед ним.

— Люда Ананьева? — спитав він, показуючи на дівчинку, якої так само, як і Марка, ніколи не бачив.

— Ні... — хрипло відповів Марко. — Дайте води!

Штурман негайно протяг хлопцеві фляжку з водою, але той жестом показав, щоб спочатку напоїли дівчинку, і назвав її:

— Яся Знайда.

Поки штурман вливав Ясі в рот води, Бариль спитав Марка:

— Люда Ананьева потонула?

— Ні, вона на підводному човні.

Напившись води, дівчинка розплющила очі, видно, їй одразу полегшало. Петимкові

довелося влаштувати врятованих на крилах літака. Пілот завзято допомагав, наскільки це дозволяла йому дерев'янка. Мусили щось підстелити, пристосувати все так, щоб несподівані гості не поскочувалися з плоских крил. Нарешті, треба було роздягти їх та витерти, а потім одягти в суху одягу. "Розвідувач риби" цейхгаузу не мав, і обом льотчикам довелося зняти з-під комбінезонів частину свого одягу й віддати урятованим. Ясю одягли в костюм Баріля, і одна штанина була в неї коротка, а другу довелося підкочувати. Костюм Петимка хоч виглядав довгим і бахматим на Маркові, але загалом прийшовся, і після перевдягання хлопець почував себе дуже добре. Він хотів одразу встати, але штурман наказав обом відпочити.

Вже було шістнадцять годин без п'яти хвилин, сонце припікало майже так само, як і раніше, але з південного заходу повіяв вітерець і приніс маленьку прохолоду. Обрій залишався пустельним. Петимко, підрахувавши свої виміри, показав Барилію на карті місце їхнього перебування. Обоє прийшли до невтішного висновку, що "Розвідувач риби" був далеченько від лінії, якою курсують пароплави між Лузанами та сусідніми портами. Правда, десь поблизу проходив шлях експресних пароплавів, що раз на три дні підтримували пасажирський зв'язок з закордоном. Завтра можна було сподіватися зустріти один з них.

— Нас шукатиме "Буревісник", — сказав пілот, — хоча сьогодні навряд чи знайде, бо ми одлетіли далеко і потім, втікаючи, змінили курс, а він насамперед шукатиме там, де ми мусили пролітати, як умовились з командиром есмінця. Аби тільки у шторм не потрапити, а так ми кілька днів просидіти зможемо. Води трошки є, і аварійного запасу днів на три вистачить.

— Шторму не повинно бути, — відповів штурман. — Вітру треба сподіватися, але не більше п'яти балів.

— Нема лиха без добра, нам таки пощастило, — показав Бариль на врятованих.

— Я, розумієш, підпливаю, дивлюсь, один ворухнеться... Ну, почув голос, швидше до них. А вони зовсім знесилились. Коли б не той поплавок, то вже давно опинилися б на дні.

— Ану, витягни його, подивимось, що воно таке.

Петимко перекинувся й витяг гумову подушку, що трималася на воді між кліперботом і літаком. Обидва з цікавістю розглядали рятувальний прилад.

— Надувна подушка, — сказав Бариль. — Але мені такої бачити не доводилось. Відкіля вони її дістали?

— Це з підводного човна, — сказав Марко, підводячися над крилом літака. На другому крилі так само показалась Яся.

— О дітки, ви вже очуняли? — зрадів Бариль. — То давайте побалакаємо. Відкіля ви тут серед моря взялися?

— Нас викинули з підводного човна, — відповів Марко.

— Чий це човен?

— Не знаю.

— От так діло!

Марко розповів про пригоди на підводному човні, а після того сказав про свій синій пакет. Тепер разом спробували його відкрити. Виявилось, пакет був з непромокального паперу. Прочитати документи ніхто не міг. Петимко, що знав іноземні мови, визначив, що документи зашифровані.

— Нічого, це не біда, — заявив Бариль. — Ви молодці, що роздобули його. У нас знайдуться такі спеціалісти, що найзаплутаніший шифр за день-два розберуть.

XXI. ПАРУСИ НА ЛІТАКУ

Південно-західний вітер посилювався до трьох-чотирьох балів і поволі односив "Розвідувача риби" на північний схід. Льотчики лише раділи цьому, бо, врешті, наближались до берегів. Петимко запевняв, що з такою швидкістю днів за три-чотири їх донесе до Лебединого острова. На жаль, він не ручався за тривалість того вітру навіть до ночі. Так само жодних підтверджень, чи не змінить вітер напрямку, теж не давав.

— Одним словом, товаришу метеоролог, — сказав Бариль, — висловлюю вам своє незадоволення, раз ви не можете налагодити потрібного нам вітру.

— Зате, — відповів Петимко, — я можу налагодити непоганий парус, що вдвоє або й утроє прискорить наш рух.

— З чого?

— А наші парашути...

— У-у-у. Правильно! Це діло.

— Тоді гайда до роботи!

О пів на шосту на літаку вже кінчали встановлювати паруси. Розпустили парашути і натягли їх між тросами, що йшли од крил, а крім того, пристосували щоглу, зв'язавши для цього весла від кліпербота. Марко, що звик мати діло з парусами, виявив неабияку вправність і дістав за це похвалу та подяку від Баріля. О шостій годині літак уже йшов під парусами з швидкістю понад три милі. Бариль сидів за штурвалом і досить вдало правив стерном, немов завжди плавав на такому літаку-паруснику.

Ясю посадили в кабінку спостерігача, а Петимко й Марко вместилися верхи на фюзеляжі.

Це було не дуже зручно, але при тій швидкості, з якою посувався літак, цілком терпимо. Якби це було під час польоту, то їх би враз зірвало струменем повітря, тепер же вони почували себе приблизно так, наче сиділи на кормі човна, поспускавши ноги за борт.

За півгодини плавання Марко, розглядаючи обрій у бінокль, побачив якусь чорну крапку трохи вліво від них. Петимко, глянувши в тому ж напрямку, підтвердив Маркові спостереження.

— Пароплав? — спитав пілот.

Штурман і юнга майже впевнено стверджували це. Коли ж стали підпливати, то в обох з'явився сумнів. Якесь дивне судно, здавалося, стояло на місці.

— Може, то підводний човен? — спитав Бариль і, стривожений цією думкою, взявся за бінокль. Проте, добре роздивившись, впевнився, що то не човен. Коли літак-

парусник ще ближче підплив до судна, стало ясно, що то пароплав, бо між двома щоглами вирисувалась труба. Тільки пароплав цей чомусь дуже глибоко сидів у воді.

— Мабуть, з ним трапилося щось неприємне, — говорив штурман, продовжуючи розглядати пароплав у бінокль.

— Там "ОВ" чи "ОУ", не видно? — спитав пілот.

— А от підійдемо ближче, то й побачимо. Наближався вечір, вітер почав спадати і, наче на зло, зовсім вщух, коли літак опинився приблизно за півмилі від пароплава.

Тепер уже ясно бачили, що пароплав був папівзатоплений. Жодних ознак життя на ньому не помічалось: з труби не йшов дим, ніхто не ходив по верхній палубі, що лежала майже нарівні з водою. Ніякі прапори-гасла не майоріли на щоглах.

— Мабуть, його залишили, — сказав штурман, — а він усе не потопає.

— Ти думаєш, що він скоро може затонути?

— Хтозна. Мені здається, відколи ми його бачимо, він не заглиблюється більше.

— А коли б до нього підпливти на кліперботі й оглянути уважніше, це дуже небезпечно?

— Обережно все можна. Давай я поїду туди.

— Дивись, щоб не потягло й тебе на дно разом з ним.

Коли за той час, поки я доберуся до нього, він не затоне глибше, то боятись нічого. А якщо помітно заглиблюватиметься, то я просто не наближатимусь.

— Візьміть мене з собою, — звернувся до штурмана Марко.

— Давай попливемо. Справді, удвох ми швидше справимось.

— От моряки, покинути нас хочуть! — засміявся Бариль, звертаючись до Ясі.

— Хай пливуть, — відповіла дівчинка, — ми на вашій машині теж не пропадемо.

— О, молодець! — похвалив її Бариль і додав: — Ми на цій машині ще всіх врятуємо.

Кліпербот вирушив у плавання. Петимко й Марко поспішали, щоб встигнути повернутись назад до темряви; сонце вже звисло над обрієм дуже низько, і часу в них залишилось мало. Гребли вони по черзі, хоч Марко ще трохи відчував біль у руці. Після короткого відпочинку рука майже перестала боліти, та все ж давала себе почувати. Яся тим часом вилізла на верх літака і махала їм хустинкою.

— Це чудесна дівчинка, — сказав Марко штурманові і коротко розповів йому історію Ясі Знайди. Коли ж розказав про останню розмову з шпигуном, Петимко навіть перестав гребти і зареготав від задоволення.

— От так дівчинка! Чому ж ви її дефективною вважаєте? Вона ж розумніша за сотню звичайних хлопців і дівчат!

До напівзатопленого пароплава лишалося метрів півтора, і обережність вимагала уважності. Корма майже цілком поринула під воду, мабуть, на півметра. Обходячи пароплав з корми, Петимко кілька раз голосно гукнув, Щоб перевірити, чи не залишився хто на пароплаві, але відповіді не дістав ніякої.

— Шлюпки з лівого борту не видно, — сказав штурман. — Значить, на тій шлюпці команда залишила пароплав. Як би нам назву прочитати...

Але цього зробити їм не вдалося, бо ніс пароплава ледве визирав з-під води, і під

самим краєм вони розібрали при світлі зникаючого за обрієм сонця тільки латинське "S", то була остання літера назви пароплава. Обійшовши коло пароплав "S", як його назвав Петимко, обидва моряки, старший і молодший, глянули один на одного висловили одну думку:

— Підійдемо до борту...

— Він не скоро потоне, — заспокоююче сказав штурман. — Я такі випадки знаю. Іноді пароплав з трубою під водою зникне, а щогли ще кілька днів зверху стирчать. Колись я плавав на півночі, в Карському морі. Ми натрапили серед моря на щогли над водою. То була шхуна "Белуха", яка затонула два тижні перед тим за сто миль далі на південь від місця нашої зустрічі. Наш пароплав пройшов повз ті щогли, і невідомо скільки ще вони трималися на поверхні води. Значить, десь у цистернах залишилося повітря і не виходить або трюм чимось плавучим наповнений.

Нарешті підпливли до борту пароплава, цебто кліпербот заплив на самий пароплав і спинився біля трапа, що вів з затопленої корми на шлюпдек. Обережно, щоб не замочити ноги, Петимко ступив на східці трапа і прип'яв гумовий човник до поруччя.

За ним виліз Марко.

З води стирчали тільки палубні надбудови, капітанський місток, радіорубка, труба і щогли. По нижній палубі можна було пройти, але при цьому довелося б замочити ноги майже до колін. З зовнішніх ознак Петимко міг лише визначити, що то іноземний пароплав. Маючи дуже мало часу, не могли оглядати приміщення. Штурман хотів тільки засвітити бортові огні на капітанському містку, щоб запобігти несподіваній аварії, яка могла б статися вночі, коли б якийсь пароплав проходив тут. По цих вогнях з "Розвідувача риби" також могли слідкувати за цим "плавучим рифом", і коли він до ранку не порине цілком під воду, то ще можна буде скористатися ним. Петимко пройшов з Марком по шлюпдеку, піднявся на капітанський місток і зазирнув у штурманську рубку. На столі лежала англійська карта з прокладеним на Лузани курсом. Над курсовою лінією, накресленою м'яким олівцем, стояв напис "220. 7/VIII".

— Дві години двадцять хвилин сьомого серпня, — сказав штурман. — Значить, аварія сталася останньої ночі.

Ні суднового, ні вахтового журналів не було. Очевидно, їх забрав вахтовий або капітан, коли відпливали на шлюпці. Загалом же вигляд штурманської рубки свідчив, що її залишали дуже поспішно. Не затримуючись, Петимко виліз з рубки й почав світити бортові ліхтарі. Обидва були із справними гасовими лампами, але чомусь в обох лопнуло скло. Світячи ліхтарі, Петимко згадав, що у вікні штурманської рубки теж чомусь висаджено скло.

Скінчивши з ліхтарями, обидва повернулися назад до кліпербота.

Сонце вже сховалося за обрієм, небо на заході пашіло червоними вогнями. Оддалік виднівся "Розвідувач риби". Подивившись на літак, штурман поставив ногу в кліпербот і ще раз обвів прощальним поглядом потопаючий корабель. Його увагу притягло кілька залізних бочок, поставлених сторч під стіною надбудови, що була, мабуть, кубриком. Вигляд бочок зацікавив штурмана, і він попросив Марка підпливти туди. Він прочитав

на одній бочці напис, схвильований обмацав її і знайшов з другого боку краник, який досить легко одкрився. З краника на руку побігла рідина. Підніс руку до носа, понюхав і крякнув з таким задоволенням, наче старий п'яниця, що після довгочасного вимушеного тверезого режиму надібав горілку.

— Чим пахне? — спитав Марко.

Штурман підніс до його носа долоню. Хлопець понюхав, примружився і сказав:

— Бензин! Хороший бензин!

Юнга, не раз виконуючи обов'язки моториста на "Колумбі", розумівся на пальному. Він знав усякі види його, починаючи від найгіршого лігроїну і кінчаючи авіаційним бензином, що його іноді десь роздобував Левко. Він одразу збагнув, яка то цінна знахідка.

— Як же нам його взяти? — спитав Марко.

— Ото я й сам думаю, але цієї бочки нам удвох взагалі не подужати, та коли б і подужали, то кліпербот не підійме. Треба спустити шлюпку, але вдвох ми цього теж не зможемо зробити, в тебе ж рука болить. Якби вітер, ми підтягли б сюди нашого розвідувача... Але вітру нема. Може вночі повіє..

— Знаєте що? — запропонував юнга. — Їдьте ви самі кліперботом до літака, заберіть звідти нашого командира, а я ждатиму вас тут Утрюх спустимо шлюпку, перекотимо якимось способом туди бензин і приставимо його до літака.

— Ну, залишити тебе! А коли цьому "S" заманеться піти на дно?

— Це буде не так швидко, а от поки ми вітру ждатимемо, то він таки може з нами розпрощатися.

— Так давай я зостануся, а ти пливи за Барилем!

У мене ж рука болить, я довго не пливтиму, — відповів юнга

Петимкові чомусь не хотілося залишати хлопця самого на цьому недосить певному пароплаві, але, зваживши на обставини, він погодився. Марко поліз назад на шлюпдек, а штурман на кліперботі одійшов від пароплава.

Юнга слідкував, як човник віддалявся, і, нарешті зник. На літаку засвітилися бортові вогні. Очевидно, Бариль включив маленький акумулятор. Хлопець сів біля шлюпки, дивився на чорну воду моря, в якій почали відбиватися перші зірки, і терпляче ждав повернення кліпербота. Так просидів він довго, коли раптом насторожився: десь зовсім близько почулося чи то ричання, чи нявкання. Дедалі воно голоснішало. І, наче у відповідь, у темряві, на затопленому пароплаві, заричав якийсь звір. Незабаром до нього приєднався другий.

XXII. ДИВНИЙ ПАРОПЛАВ

Бариль нетерпляче ждав штурмана та юнгу. Він слідкував за ними в бінокль, бачив, як обпливали пароплав, лаявся, коли помітив, що підпливали дуже близько до нього.

— Одчайдушний народ, — сказав він Ясі. — У нас у бригаді про таких говорили: "Світ не здивує, а розбитися може".

— А може, вони там когось знайшли? — відповіла дівчинка.

— Я — проти! Де ж ми розмістимось? — повів пілот рукою по літаку.

Розміщатись, справді, більше було ніде.

Коли зайшло сонце, одразу помітили на пароплаві зелений вогник. Пароплав стояв до них правим бортом. Перші легкі сутінки вже заважали розгледіти там людей. Коли кліпербот одійшов од пароплава, то Бариль не спускав з нього очей, аж поки він не наблизився до літака, і стало видно, що на кліперботі лише один чоловік.

— Боялись ми, Ясю, що привезуть нам пасажирів, а воно виходить, що наш один там zostався. От народ! — дивувався пілот.

Бариль і Яся нетерпляче ждали, коли човник підійде ближче.

Нарешті Петимко підплив. Довідавшись про бензин, Бариль одразу заметушився:

— Так у мене ж лівий бак цілий, а з половинним запасом ми години три зможемо протриматися.

Пілот погодився на план, задуманий штурманом та гою правда, він неохоче погоджувався залишати літак, але іншого виходу не бачив. Петимко міг би забрати з собою Ясю, та при спусканні важкої шлюпки вона мало чим допомогла б. Проінструктувавши Ясю, як їй поводитись під час різних несподіванок, Бариль пересів у кліпербот.

— Значить, коли щось трапиться, — сказав пілот дівчинці, — мигай бортовими вогнями. Твоя надута подушка нехай буде весь час біля тебе.

Яся пообіцяла виконувати все, як їй наказано, і льотчики одпливли. На той час нічна темрява вже цілком вкрила море. Гумовий човник плив при світлі зір, прямуючи на зелений вогник пароплава. Позаду залишились вогні літака. Веслами гріб Бариль, а Петимко тим часом спочивав.

— Крім штурманської рубки, ви в жодне приміщення не заходили? — спитав пілот.

— Ні.

— А може, там є хто живий?

— Вигадав. Може, мертвий, а живими хіба лише пацюки залишилися. Марко зараз, напевне, чує, як вони пищать.

В цей час вони обидва враз змовкли і стали вслухатися в нічну тишу. До них долетів стогін. Низький, могутній стогін, один, другий. Той стогін переходив у глухе ревіння.

— Це що? — спитав пілот.

Штурман мовчав. Він прислухався, чи не повториться незвичайний звук. Він незабаром повторився. Починався він ніби стогоном і закінчувався наче ревінням сирени: о-о-у-у-у. Але не протяжно, а грімко-розкотисто. Здавалося, ці звуки неслися від пароплава, але з певністю цього сказати не міг ні штурман, ні пілот.

— Коли це на пароплаві співають пацюки, — сказав Бариль, з усієї сили налягаючи на весла, — то я не заздрю нашому хлопцеві.

Стривожені цими звуками, вони поспішали. Ще кілька раз чулося виття, а потім запанувала тиша. Кліпербот ішов як тільки міг швидко. Ось у темряві вже обрисувалися силуети пароплава. Він чорнів у нічних сутінках, мов невеличка вежа з маленькими прибудовами. Єдиний зелений вогник спокійно світив над нею. Штурман склав Долоні рупором і гукнув:

— Марко-о! Марко-о!

Звук потонув у порожнечі, не відбившись луною Вони ждали відповіді, але тиша була непорушна. Тоді вони загукали разом. На цей раз з пароплава долетіла відповідь:

— Алло-о! Алло-о!

— Він чи не він? — спитав штурман, не впізнаючи голосу.

— Та він! — впевнено заявив пілот і знову гукнув: — Марко! Де ти? Як підійти?

— Підходьте під ліхтар, — почулась відповідь, і тепер штурман уже переконався, що гукав таки Марко.

Вони спрямували човен до ліхтаря. Коли опинилися під трапом, що вів на нижній капітанський місток, знову почули голосне нявчання. Якийсь великий звір десь нявчав на пароплаві. Марко з'явився на східцях трапа.

— Е, хлопче, що тут у тебе за концерт? — спитав Бариль. — Степанович запевняє, що це пацюки тебе розважають.

— Хай їм, таким пацюкам. Я коли почув, то спочатку так сполохався, що хотів у воду плигати і до вас плив ти. Потім звук. Мабуть, тут звіринець везли, і не всі звірі потонули.

— Поки вони не видерлись на палубу, давайте спускати шлюпку, — пропонував Петимко.

Почали шукати ручного ліхтаря. При світлі його оглянули шлюпки. Їх залишилося на пароплаві три. Одна на лівому борту, дві на правому. Четвертою, очевидно, скористалася команда, коли залишала судно. Виявилось, що підтягти шлюпку на телях, а потім спустити в море, їм все ж не під силу. Легше було б зсунути шлюпку з похилої палуби просто в воду, але для цього треба розбити підпірки, на яких вона стояла.

Звільнивши шлюпку од талів, усі троє рушили шукати сокиру або якусь важку річ, якою можна було б розбити підпірки. Та незабаром цей план було скасовано.

Оглядаючи палубу, вони знайшли кілька порожніх дерев'яних бочок.

З запаху від тих бочок Бариль одразу встановив, що вони були з-під пива.

— Чого нам возитися з шлюпкою, — сказав зраділий льотчик. — Ми можемо наповнити оцю бочку бензином і прибуксувати її вплав за кліперботом до літака.

Безперечно, пілот знайшов кращий вихід із скрутного становища. Залишилося перекопати порожню бочку на корму, тобто, власне, спустити її на воду, і знайти спосіб, як переллати бензин з металевої бочки в дерев'яну. Цю проблему теж розв'язав Бариль, не довго мудруючи.

— Наш насос, яким надуваємо кліпербот, — сказав він. — Це трохи повільно, але за годину бочку наполовину наповнимо. Цього досить. В усякому разі, тоді ми нашим "Розвідувачем" підійдемо сюди. А то як бочку буксирувати я вже не знаю. Це ви, моряки, мусите вигадати.

— То пусте, — відповів штурман, — ми з Марком зараз її обшвартуємо таль-тросом.

Дійсно, цю операцію вони негайно виконали, скотили бочку в воду і підтягли на корму. Та тільки взялися перекачувати бензин, як Бариль, глянувши на море, де мали світити огні "Розвідувача риби", не побачив їх. Все навколо вкрила темрява. Літак зник.

Проте хвилювалися недовго, бо Бариль, ляснувши себе долонею по лобі, перший догадався, що сталося, і пояснив товаришам:

— Ну, не голова, а гарбуз. У мене ж акумулятор спрацьований, а я забув показати дівчинці, як крутити ручну динамку, коли акумулятор перестане давати струм.

Треба було комусь поїхати розшукати в темряві літак, засвітити вогні з допомогою ручної динамки, а потім повернутися за бензином. Зараз брати бочку з бензином не наважувались, бо такий вантаж міг би затримати розшуки.

— Поїду я, — сказав Бариль, — голос у мене добрий, одпливу трохи і почну гукати. Яся мене почує, відгукнеться, а тоді я по голосу зорієнтуюсь. Ви тут поки що переливайте бензин.

Штурман і Марко погодились, але настоювали, щоб Бариль узяв з собою на кліпербот ліхтар, і вони могли б стежити за ним.

— А як же ви тут працюватимете?

— З нас досить світла зірок, — відповів штурман.

Бариль узяв ліхтар і відплив.

Працювали як могли швидше, набираючи насосом бензин і виливаючи його в дерев'яну бочку, що лежала на воді.

Вогник на кліперботі швидко віддалявся. Незабаром Петимко й Марко почули вигуки. То Бариль гукав Ясю.

Зсередини пароплавних приміщень так само час од часу чулося голосне нявчання та ревіння. Штурманові доводилось бути в зоологічних садах, і він сказав Маркові, що реве не інакше, як лев, і, мабуть, не один. Але який звір нявчав, він нічого сказати не міг. Можливо, то тигр або барс, але, в усякому разі, безперечно, якийсь хижак. Розмовляючи про звірів, намагалися з різних ознак розгадати, що то за пароплав і чому він загинув. Але для жодного припущення не знаходили підстав

— Я думаю, цей пароплав ішов з вантажем живих звірів, — говорив штурман. — Але звідки? Звірів до нас привозять найбільше з Гамбурга, від Гагенбека, і приставляють їх через Ленінград. Звідки ж це? З Африки чи що?

— А якої він може бути національності?

— Це встановити майже неможливо. Збудовано його в Англії, це видно з таблички над дверима штурманської рубки, але пароплави, збудовані в Англії, плавають у флотах всіх держав.

— Ну, й чого б він загинув?

— Ясно, що дістав пошкодження нижче ватерлінії. Коли б там просто з'явилась течя, то команда змогла б відкачувати воду, поки б не прийшли в найближчий порт або викликали б допомогу. Рифів серед нашого моря нема, отже, пароплав не міг на них наскочити. А коли б це сталося біля берега, то він там би й залишився, а не тікав у море. Очевидно, затоплення це сталося надзвичайно швидко... так... так... — штурман зупинився, — розумію, це сталося від вибуху. У ліхтарях і в штурманській рубці, ти бачив? — полопалося скло. Так буває від сильного струсу повітря під час артилерійської стрілянини або великого вибуху. Тільки що ж тоді тут могло вибухнути?

Якщо котли, то вони рознесли б пароплав, як колись той "Дельфін", про якого ми тут згадували. Гм... Мабуть, у трюмі була якась вибухова речовина.

— Тієї ночі, як ми були на підводному човні, я чув вибух у морі, — сказав Марко.

— Можливо, це трапилось саме з цим пароплавом, бо ж ми підібрали вас не дуже далеко відціля.

— Знаєте, я думаю... Чи не робота це підводного човна?

— А справді... Але навіщо б човну цей пароплав? Е-е... Так ось що... Тепер мені все зрозуміло. На Лебединому острові ждали якийсь грецький пароплав "Антопулос" з машинами для професора Ананьєва. Тепер тямиш, що означає остання літера "S"? Оце він і є, той "Антопулос". Пірати його потопили, і у тім немає нічого дивного. Ти ж сам казав, що всі події якось зосереджувались навколо того професора та його знахідки на Лебединому острові.

Так вони викрили таємницю пароплава. Залишалось незрозумілим лише, звідкіля там взялися звірі, куди й для кого віз їх "Антопулос", бо не можна ж було припустити, що професор Ананьєв замовляв левів для Лебединого острова?

На морі знову засвітилися бортові вогники "Розвідувача риби".

Значить, Бариль щасливо дістався туди і показував Ясі, як крутити динамку. Часом світло гасло, це означало, що динамку перестали крутити. Але досить того, що вогники горіли, хоча з інтервалами.

Скоро ледве помітний вогник поплив від літака до пароплава. Гумовий човник повертався назад. Тоді штурман і юнга ще з більшою енергією заходились переливати бензин. Одну залізну бочку випорожнили і зразу ж взяли до другої. Раптом Марко скрикнув. Він ненароком вразив поранене місце на руці й одразу відчув гострий біль. Коли пояснив Петимкові, в чім справа, той сказав хлопцеві більше не працювати. Марко спочивав, слідкуючи за наближенням човника. Коли кліпербот підійшов до "Антопулоса", над ним підвелася постать з ліхтарем у руці. То була Яся. Дівчинка привіталась.

— Здрастуйте. Мене не ждали? Командир готує літак до польоту і просив швидше доставити бензин.

— Молодець, дівчинка, швидко справилась! — похвалив Ясю штурман. — Це ви з командиром добре вгадали, що він зостався, а ти припливла.

— Я сама так схотіла, він спочатку вагався, пустити мене чи ні, а потім погодився, — відповіла Яся. — Переказував, щоб ви привезли бензин, а ми з Марком залишились на пароплаві і ждатимемо, поки підійде літак.

— Теж непогано вгадали. Тим часом у Марка рука відпочине, і з тобою йому скучно не буде. Мені самому легше буде за кліперботом цю бочку волокати. Тільки на капітанському містку влаштовуйтесь, туди леви, сподіваюся, не вилізуть.

XXIII. ХИЖАКИ

Штурман обв'язав себе буксирним тросом, бо на кліперботі прикріпити грубий трос не було до чого. Єдине металеве вушко годилося тільки для тоненької линви, якою пришвартовували цей легенький човник. Петимко негайно вирушив у плавання,

тягнувши з собою бочку з бензином. Кліпербот ішов тепер дуже повільно і до літака мусив прийти не раніш як за годину або півтори. Там найбільше півгодини треба заправляти машину, а потім через кілька хвилин літак стоятиме поруч пароплава. Залишалося вирішити, як вони вчотирьох уможуться на "Розвідувачеві риби". Але в хвилини гострої потреби завжди знаходиться якийсь вихід, і Марко з Ясею про це не турбувались.

Хлопець і дівчинка, залишившись на пароплаві самі, насамперед пішли на капітанський місток, щоб звідти з допомогою ліхтаря дати знати Барилію, що Петимко відплив з бензином. Пілот умовився з дівчинкою, щоб у цьому випадку кілька разів закрити лівобортний ліхтар. Зійшовши на капітанський місток, юнга зараз же поліз до ліхтаря і кілька раз підряд закривав його руками. Незабаром побачили й відповідь; стільки ж раз на літаку погасав і засвічувався вогонь, це означало: "все гаразд, жду бензину".

Тому хлопець і дівчинка мусили терпляче ждати півтори-дві години, поки не почують, як загукотить мотор. Капітанський місток стояв низько над водою, проте все ж залишався найвищою надбудовою на пароплаві. Марко запропонував посидіти, влаштувавшись на широкому планширі фальшборту. Так вони сиділи хвилин десять, розмовляючи про події за останні півтори доби.

— Ну, тепер, коли дізнаються від нас про підводний човен, його швидко знайдуть, — впевнено сказав Марко.

— І врятують Люду? — спитала Яся.

— Безперечно. Ну, заждіть, пірати. Ми ще з вами розправимось! — сказав юнак з невимовною ненавистю.

Посидівши на планширі, вирішили оглянути штурманську рубку та каюту капітана. З допомогою сірників сподівалися знайти ліхтар, газову лампу або свічку. Юнга запевняв дівчинку, що в капітана обов'язково мусить знайтися електричний ліхтарик, якщо він не взяв його під час втечі відціля. І вони почали шукати. Треба сказати, вони тепер зовсім не боялися, що пароплав швидко потоне. За кілька годин перебування там Марко не помітив найменших ознак дальшого занурювання судна. Юнга навіть сказав Ясі, що цей пароплав, можливо, вдасться прибуксирувати в бухту Лебединого острова і там вивантажити потрібні професорові Ананьеву машини.

В штурманській рубці нічого нового юнга не побачив, не знайшлося також там ні ліхтаря, ні свічки. В маленькій шухляді цокав хронометр, під пальцями шаруділи карти й листки лоцій та астрономічних таблиць.

Вийшовши з рубки, пішли на так званий нижній капітанський місток, де звичайно міститься каюта капітана. Двері до капітанської каюти знайшли зачиненими, а не відчиненими навстіж, як у штурманській рубці, це свідчило на користь капітана "Антопулоса". Очевидно, він залишав пароплав не так уже панічно. Марко і Яся зайшли в каюту й опинилися в абсолютній темряві. Хлопець чиркнув і освітив маленьку затишну кімнату з двома дверима, крім тих, через які вони увійшли. Каюта складалася з двох, може, з трьох кімнаток. На столі в першій лежало кілька журналів. Марко

пошматував один з них і наробив із жмутиків паперу кілька факелів, які згоряли швидко та все ж зберігали сірники. Електричний ліхтар вони справді знайшли в сусідній кімнаті, де стояло ліжко. Пам'ятаючи недавню пригоду з акумуляторами на літаку, Марко вирішив економити батарею і, впевнившись, що ліхтар справний, погасив його, продовжуючи палити папір. Їх не цікавив капітанський гардероб, а з інструментів, крім ножа, ножиць і секстанта, не знайшли нічого. Зацікавившись другими дверима, Яся штовхнула їх, а Марко сунув у отвір жмут палаючого паперу. За дверима лежала маленька площадка, з якої йшов донизу трап, що з'єднував каюту з внутрішніми приміщеннями на пароплаві. Простягнувши руку вперед і піднявши вгору факел, Марко перекинувся через плече Ясі, що зазірала вниз. Обоє одночасно помітили там блискучі очі і ледве освітлену їхнім факелом велику, страшну морду ніколи не баченого звіра. Люту морду обрамляло кошлате волосся. Звір дивився на них немигаючими зіницями. Можливо, його осліпило світло і навіть злякало; кілька секунд звір абсолютно не ворухився, так само як непорушно й злякано дивились на нього люди, але ось він роззявив пащу і, ледве виставивши ікла, загарчав: — фуфф-ва... Після того знову почулося нове бурчання. Він був не один. Хлопець і дівчинка відскочили назад, швидко зачинивши за собою двері. Одночасно почули за дверима падіння важкого тіла, то звір плигнув на трап.

— Лев! — крикнув Марко, вибігаючи слідом за Ясею з каюти і повертаючи за собою ручку дверей.

Обоє пробігли по шлюпдеку в напрямі до корми. На капітанський місток не ризикували підійматися, побоюючись, що лев може туди виплигнути, коли вирветься з каюти. Ближче до корми йшло кілька дверей, що, мабуть вели до камбуза та до кают-компанії, а на самому краю височіла радіорубка. Пробігаючи повз кают-компанію, юнга підніс до віконця електричний ліхтар і побачив що на дивані розлігся на весь зріст звір. Сполоханий світлом, хижак звів голову й пильно дивився у віконце. Цей звір був не такий великий, як лев, не мав гриви але належав він теж до хижаків котячої породи. Певне, в паніці хтось відчинив двері приміщення звірів, і вони розбрелися по пароплаву. Схопивши Ясю за руку, Марко вихром помчав до радіорубки. Залишалася єдина надія — заховатися в ній. На їхнє щастя, там звірів не було. Вона підіймалася над палубою нарівні з капітанською каютою, двері її були міцні, і там юнга й дівчинка відчували себе порівняно безпечно. Крізь віконце радіорубки виднілися вогники "Розвідувача риби", що з'являлися і зникали. До них наближався кліпербот.

Марко і Яся вирішили сидіти тихо і не світити даремно ліхтарем. Прислухались, чи не чути м'яких кроків якогось звіра, але тепер не чулося навіть ричання, яке раніш все ж час від часу долітало зсередини пароплава. Ні Маркові, ні Ясі не сиділося. Хлопець засвітив ліхтар і став оглядати господарство радиста на "Антопулосі". Йому доводилось бувати в радіорубках на інших пароплавах, коли він якось був на двотижневих радіокурсах у Лузанах. Він оглянув апаратуру і побачив, що вона для нього нескладна і він зміг би нею користуватися. Оглянув готову до включення в радіопередавач аварійну акумуляторну батарею, але чомусь не включену. Мабуть, радист збирався дати сигнал

"SOS", але потім, охоплений загальною панікою, боячись, що його залишать на потопуючому пароплаві, покинув апарат і прожогом метнувся до шлюпки, що спускалась на воду. Марко перевірів апаратуру. Вона була цілком справна. Пригадалося йому, що за дня він бачив антену, натягнуту між щоглами. Хвилюючись, він включив аварійний акумулятор у прийомний апарат, повернув рубильник і простукав ключем знак виклику:---.---.---.---.---.---.---.---.---. Після того тричі простукав... — ...[7] — гасло, яке вимагає, щоб усі берегові та корабельні радіостанції негайно припинили роботу і слухали лише той корабель, що передає це гасло Коли в ефірі звучить це страшне гасло, радисти хмуряться і поспішно повідомляють про нещастя своїх капітанів, сповіщають радіограмами інші станції. Марко вистукував "SOS". Він вибивав не більше десяти літер на хвилину, тобто вдвічі менше, ніж найкращі радисти. Він сповіщав, що пароплав "Антопулос" потопав, пілот Бариль, штурман Петимко, Яся Знайда і Марко Завірюха просять їх шукати. Він хотів передати про врятування з підводного човна, про те, що можливо, ранком "Розвідувач риби" підійметься в повітря, але в нього не вистачало знання й досвіду на довгу радіограму Також не міг сповістити про їхнє 7 SOS.

місцезнаходження, бо не знав координат, і лаяв себе, що не спитав штурмана, який, безперечно, мусив їх знати.

Яся урочисто дивилася, як працював Марко. До останнього часу вона гадала, що радисти, для того щоб послати радіограму, пишуть її на папері і якимсь таємничим способом викидають у повітря. І зараз сподівалася побачити, як він писатиме й викидатиме папірець. Але вистукування ключем та іскри, які вилітали з передавача, вразили її ще більше.

Скінчивши передачу, Марко переключився на приймання. Він чув стрекотіння якихось іскрових радіостанцій, але розібрати нічого не міг. Часом вгадував окремі літери, та й тільки гірко жалів, що його знання радіосправи були такі мізерні, і докоряв себе, що не займався як слід вивченням радіо раніш Так він просидів хвилин п'ятнадцять і, нарешті, скинув навушники. Тепер треба було глянути на "Розвідувача риби". Юнга загасив ліхтар, і Яся одтулила ілюмінатор У морі було темно. Не видно було ні огнів на літаку, ні ліхтарика на кліперботі, що ним Петимко повіз бензин.

— Мабуть, штурман уже приплив до літака, і вони, пораючись, закрили од нас маленький ліхтарик, — висловив здогад юнга.

— Звірів не чути, — пошепки сказала Яся.

В небі яскраво світили зорі.

Але що ж це таке? — раптом якийсь відблиск яскраво майнув перед ілюмінатором, наче прожектор освітлював пароплав з лівого борту, якого їм не було видно. Невже за цей час до них підійшов інший пароплав? Може, він проходив поблизу і почув "SOS", послане відділя Марком? Хлопцеві й дівчинці хотілось вискочити з рубки, але, побоюючись хижаків, вони вирішили вийти обережно. Першим рушив Марко. Вийшов навшпиньки і тихо висунув голову за ріг рубки. Неподалеку від пароплава стояло якесь судно, наставляючи прожектор на "Антопулос". Воно, мабуть, стоїть не першу хвилину,

бо юнга помічає шлюпку, яка відходить від борту того судна. Прожектор заважає ще більше, ніж темрява, розглянути його обриси. Та прожектор спрямовано на капітанський місток "Антопулоса", а не на радіорубку, і це все ж дає змогу Маркові розгледіти, що в того пароплава дуже низький борт. Прожектор освітлює шлях шлюпці, яка вже посередині між обома суднами. Марко приготувався гукнути попередження про хижаків, але, ще раз вдивившись у ледве видимі обриси тільки-но прибулого пароплава, без жодного звуку сховався назад. Він впізнав піратський підводний човен. До пароплава наблизились ще гірші хижаки.

XXIV. НА ПІДВОДНОМУ КОРАБЛІ

Піратський підводний човен майже весь день лежав на дні, вибравши для себе гарний піщаний ґрунт на глибині понад сто двадцять метрів. Тут пірати почували себе безпечно. Випадок з військовим кораблем, на присутність якого попередньої ночі вказували гідрофони, трохи турбував командира човна. Проте він міг вважати цю зустріч випадковою, а коли то й був військовий корабель, то навряд чи він підозрював присутність в цих місцях підводного човна. Нарешті, як не як, а човен перебував у нейтральних водах. Анч, жартуючи, пропонував пройтись по дну і пошукати грецький пароплав або недавніх гостей, що цієї ночі залишили підводний човен.

— Коли їх краби ще не з'їли, то вони незабаром розпухнуть і сплинуть, — відповів командир.

Удень все ж довелося спливати на поверхню. Човен значний час перебував під водою, і старший офіцер, перевіряючи якість повітря, визначив, що в нього лишилось лише кілька балонів кисню. Але їх берегли про всяк випадок, поки не дістануть новий запас на надводній базі. Підводний човен, оглянувши в перископ поверхню моря, вплив на п'ятнадцять хвилин, щоб провентилювати приміщення та набрати чистого повітря. Уже буди на поверхні, побачили літак. Він ішов на незначній височині. У біноклі одразу визначили, що це літак старої конструкції, значить, не військовий. Анч перший висловив здогад, що той літак шукає рибу. Коли він наблизився і почав знижуючись кружляти над човном, на його борту прочитали напис: "Розвідувач риби". Назва стверджувала здогад Анча. Вперта цікавість літака, що так низько кружляв над човном, стривожила й розсердила пірата-командира. Він наказав обстріляти літак з зенітних кулеметів. Командир певний був, що зіб'є цю надто цікаву машину і встигне знищити безкарно її і льотчиків. Знав, що льотчики не почують кулеметної стрілянини і не догадаються про неї, поки кулі не влучать у літак.

Влучити в літак на такій незначній висоті не трудно, і після кількох кулеметних черг командир помітив, що літак підбито. Пірати бачили, як "Розвідувач риби" почав знижатися, і негайно погнались за ним, боячись, щоб він не відлетів далеко і не повідомив когось про човен. Незабаром літак зник з очей. Але пірати були певні, що він уже на воді, і продовжували погоню тим самим курсом. Не знайшовши літака, вирішили, що він потонув, і командир наказав задрігти люки та пустити воду в цистерни, щоб човен знов міг піти на глибину.

Люда прокинулась рано і взялася писати листа до батька, як їй пропонували

пірати. Дівчину довго ніхто не тривожив, і вона мала час обдумати кожну фразу. Згадала, як минулого літа, коли жила в таборі, до неї приїздив батько. Того дня стояла погана погода, йшов дощ, і таборяни майже весь час провели в наметі-клубі. Розважалися різними іграми, а особливо розв'язуванням шарад, кросвордів та різних задач і загадок. Батько теж грав з ними. Отже, треба нагадати йому про цей день, щоб він зрозумів, що її лист теж читається, як загадка, як кросворд, як ребус, до розв'язання якого треба знайти ключ. Вона пригадала, як тоді писали листи, добираючи фрази так, щоб у них читалося лише одне певне слово. Щоб скласти такого листа, треба було мобілізувати всю свою винахідливість. Обмірковуючи кожне слово, вона, зрештою, написала:

"Любий тату!

Пам'ятаєш наше торішнє перебування в таборі? Як ми усім були там захоплені! Скільки чудових переживань Дали нам ті розваги в наметах у дощові дні й на річці в сонячні — особливо катання човном. Пригадую, як ми ловили з тобою в річці дрібну рибку, рачків, а в болоті жабок і тритонів, щоб потім милуватися в акваріумі цим царством підводним. Коли згадую ті дні, відчуваю, як справжнє хвилювання охоплює мене. Сподіваюся, ми знову поїдемо так само; постарайся, хай твої справи тебе не тримають. На цей раз я візьму свій фотоапарат окремо.

Мені здається, що така прогулянка буде, нарешті, тим відпочинком, якого лікарі давно для тебе вимагають.

Турбуюся, що не мала досі про тебе відомостей (сподіваюсь, ти одержав мого листа). Бо мені вже набридли твої геологічні справи, а особливо той торіаніт. Хотілося б на якийсь час це забути і вже пливти з тобою на якомусь кораблі. Певна, що цього року, коли ми поїдемо, то ти потрапиш у мене під надійну охорону. Трохи не забула: доглядай того баклана, що ми купили у рибалок. Щоб з ним не трапилось, як на минулій шестиденці з білим мартинком, якого вбили. Коли їхатимеш в Лузани (я чекаю тебе тут), захопи мій плащ і не забудь свій. Приїжджай, адже мені скоро знов за шкільну парту, а відпочити перед учбовим роком — це прямий обов'язок.

Жду тебе скоро, бо твої обіцянки — негайно виконувати мої розумні прохання — пам'ятаю.

Цілую міцно. Твоя Люда".

Перечитавши листа, дівчина відчула задоволення. Безперечно, Анч нічого в ньому не зрозуміє, а батько мусив одразу пригадати ту гру, яку він показував там у таборі, про що вона й згадує на початку листа. Саме так тоді вона написала свою записку, і він перший розгадав її. Так-таки одразу в Лузани він не поїде, бо мусив уже стурбуватися несподіваним зникненням її, Марка та Ясі. До легковірних людей він не належав. Проте все ж серце стискав страх, що от візьме та й поїде. Та добре продумавши всі обставини і свій лист, вона прийшла до твердого висновку, що батько прочитає його як треба і зуміє негайно зробити так, як у таких випадках належить.

Коли прийшов Анч, Люда лежала на койці й думала про своїх товаришів. Її турбувало, що нічого про них не знає: чи живі ще вони. Дівчина одразу спитала про

Марка та Ясю.

— Добре себе почувають... і, здається, вже не опиратимуться, — посміхаючись, відповів Анч, а потім спитав про її лист до батька.

Коли він мовчки читав лист, дівчина пильно стежила за його обличчям, але на ньому не ворухнулася жодна риса. Здавалося, Анч знайомиться з змістом листа цілком байдуже, хоч цьому ніяк не могла повірити Люда.

— Я не знав, що ви так цікавитесь живою природою, — сказав Анч, дочитавши листа, — прямо юний натураліст... І риби... і жаби... і баклани... і мартини. Постараюся збагатити ваш акваріум представниками морських глибин.

— Буду вдячна, — відповіла дівчина.

— Гарзд, обіцяю цього листа негайно переслати вашому батькові. Думаю, командир нашого корабля не заперечуватиме проти такого змісту. Можете писати ще. Хоч, сподіваюся, незабаром ви зустрінетесь з батьком.

Анч чемно кивнув головою і вийшов.

Шпигун пройшов у каюту командира, де він розташувався на час, поки дівчина займала його приміщення. Анч сів за стіл, поклав перед собою Людин лист і хвилин двадцять — тридцять уважно його розглядав, наче шукаючи чогось особливого. Рахував літери вертикально по стовпчиках, складав між собою перші літери і перші склади слів, вибирав літери і склади зсередини, перевертав лист догори, розглядав на світло, тримаючи горизонтально, підносив на рівень очей. Потім знов поклав на стіл і знов задумливо розглядав, наче перед ним був не звичайний лист, а єгипетський папірус, списаний ієрогліфами. Коли б Люда бачила, як ретельно шпигун вивчав її твір, вона, мабуть, дуже злякалася б. Просидівши над листом з півгодини, Анч сховав його в кишеню.

Заворушилася завіса, що прикривала маленьку спальню, і відтіля показався командир. Він примружив заспані очі, провів рукою по лисині і сів на стілець.

— Що? — спитав він Анча.

— Написала. Мій помічник може сьогодні вночі перебратися на острів.

— Ви цілком певні в його конспіративних здібностях?

— Інакше я не взяв би його з собою. Він так само володіє російською мовою, як і я. Крім того, це справжній артист, гідний сцени. Ви самі знаєте, як ловко він ошукав того рибальського хлопчиська з запискою.

— А що вона написала?

— Прошу. — Анч подав командирові листа.

— Я ж нічого не розумію!

Анч переклав йому листа слово в слово.

— Мені не зовсім подобається... Хоча, може бути й так... А там що-небудь не зашифровано?

— Ви забуваєте мій досвід! — засміявся Анч.

Шпигун попросив хвилинку уваги, підкреслив олівцем у листі кілька слів і показав командирові. Тепер лист виглядав так:

"Любий тату!

Пам'ятаєш наше торішнє перебування в таборі? Як ми усі були там захоплені! Скільки чудових переживань дали нам ті розваги в наметах у дощові дні й на річці в сонячні — особливо катання човном. Пригадую, як ми ловили з тобою в річці дрібну рибку, рачків, а в болоті — жабок і тритонів, щоб потім милуватися в акваріумі цим царством підводним. Коли згадую ті дні, відчуваю, як справжнє хвилювання охоплює мене. Сподіваюся, ми знову поїдемо так само; постарайся, хай твої справи тебе не тримають. На цей раз я візьму свій фотоапарат окремо.

Мені здається, що така прогулянка буде, нарешті, тим відпочинком, якого лікарі давно для тебе вимагають.

Турбуюся, що не мала досі про тебе відомостей (сподіваюся, ти одержав мого листа). Бо мені вже набридли твої геологічні справи, а особливо той торіаніт. Хотілося б на якийсь час це забути і вже пливти з тобою на якомусь кораблі. Певна, що цього року, коли ми поїдемо, то ти потрапиш у мене під надійну охорону. Трохи не забула: доглядай того баклана, що ми купили у рибалок. Щоб з ним не трапилося, як на минулій шестиденці з білим картином, якого вбили.

Коли їхатимеш в Лузани (я чекаю тебе тут), захопи мій плащ і не забудь свій. Приїжджай, адже мені скоро за шкільну парту, а відпочити перед учбовим роком — це прямий обов'язок.

Жду тебе скоро, бо твої обіцянки — негайно виконувати мої розумні прохання — пам'ятаю. Цілую міцно. Твоя Люда".

— Я читаю підряд останні слова кожної фрази:

"Захоплені човном підводним. Мене тримають окремо. Вимагають відомостей: торіаніт, кораблі, охорону. Рибалок вбили. Свій обов'язок пам'ятаю".

Над переніссям командира збіглися зморшки. Очі стали маленькі й злі.

— Значить, вона все набрехала! — скрикнув він. — Тепер вона в мене про дещо довідається, перед тим як пірнути на дно.

— Цього можна було сподіватись, — відповів Анч. — Добре, що не вигадала нічого складнішого за цю дитячу гру.

— Що ж нам робити?

— У море ми встигнемо її викинути. Поки що нехай сидить і пише листи: вони нам пригодяться.

— Примусити її написати під диктовку?

— Не треба. Я дав їй змогу писати цього листа в спокійній обстановці, щоб мати її звичайний почерк. Мій помічник копіює почерки з такою ж вправністю, як я орудую кастетом. За цим зразком він сам напише потрібного листа, з яким завтра ранком з'явиться до професора Ананьєва, а ввечері професор стане нашим квартирантом. Дочка ще пригодиться, коли випитуватимемо у професора його формули.

До вечора підводний корабель лежав на дні, а коли стемніло, вплив і рушив до бухти Лебединого острова, щоб там висадити помічника Анча. Новий фальшивий лист од Люди, адресований професору Ананьєву, лежав у кишені шпигуна.

Як звичайно, човен ішов без вогнів, дуже обережно Але ось вахтовий офіцер помітив у морі червоний вогник. Один червоний вогник мусив означати, що те парусне судно йде носом праворуч од того, хто його помітив. Парове судно в такому випадку мусило мати ще топові вогні, тобто один або два білих ліхтарі на щоглах. Пірати вирішили наблизитись до парусника й подивитись на нього, не виявляючи себе. Але, наблизившись, вони побачили таке незвичайне судно, що командир наказав освітити його прожектором. При світлі прожектора побачили майже затоплений пароплав. Розглядаючи його, старший офіцер запевнив командира, що пізнав "Антопулоса", в якого минулої ночі вони випустили торпеду. На палубних надбудовах, що стирчали з води, пірати не помітили нікого. Безперечно, екіпаж залишив судно. Командир човна наказав спустити шлюпку і кільком чоловікам піднятися на пароплав та оглянути штурманську рубку й каюти перед тим, як остаточно пустити пароплав на дно

Шлюпка з п'ятьма чоловіками негайно одійшла. В ній поїхав також помічник Анча, що так вдало зіграв перед Марком роль співчуваючого матроса.

XXV НЕВІДОМІЙ КОРЕСПОНДЕНТ

Тієї ночі на "Буревіснику" не заощаджували палива. Есмінець ходив повною швидкістю, давав гудки, пускав ракети і після того зупинявся й затихав. Тоді на палубі й на містках вахтові прислухалися до звуків у морі, вдивлялися в темряву, чи не блисне вогник, що кличе на допомогу. Радист щопівгодини запитував ближчі радіостанції про "Розвідувача риби". Але ніхто не відгукувався на ті гудки, не відповідав на ракети, і всі рації передавали те саме: "Відомостей про "Розвідувача риби" не маємо". Капітан-лейтенант Трофімов довго не сходив з свого містка. Поруч нього стояв комісар, і обидва вони мовчки вдивлялись у темряву. Туди ж на місток Трофімову принесли шифровану радіограму від командира дивізіону. Командир наказував на ранок зайняти 138 квадрат і сповіщав, що в морі дійсно є піратський підводний човен і до того часу він не відійде на значну віддаль, то йому не вирватися з загородження, яке до ранку створять есмінці та гідролітаки.

Проглянувши з комісаром радіограму, командир покликав старшого радиста і наказав доповісти, які нові відомості той має про загибель "Антопулоса".

"Антопулос", грецький пароплав, ішов з Нью-Орлеана, відкіля мав вантаж, адресований у Лузани для геологічного комітету. Пароплав був навантажений порожніми бочками, які він взяв у Марселі і мав приставити після заходу в Лузани, в один з закордонних портів. У Лузанах передбачав стояти лише одну добу. Команда складалася з двадцяти восьми чоловік. Всі врятовані. Із свідчень, даних капітаном та вартовим штурманом, якщо їх свідчення правдиві, роблять висновки, що причиною потоплення "Антопулоса" є торпеда, випущена невідомо ким.

— А як скоро пароплав пішов на дно? — спитав командир.

— Радист не встиг дати "SOS". Коли шлюпка відходила від борту, над водою ще залишався капітанський місток. Шлюпка швидко відійшла в темряву, бо боялись, що її розстріляє те судно, що пускало торпеду.

— То вони бачили те судно?

— Наче ні, але, мабуть, підозрівали його присутність.

— Хто це вам розповів?

— Радист з "Магнітогорська".

— І це все?

— Ще там звірі загинули.

— Які звірі?

— Вони везли для якогось муштрувальника двох африканських левів, двох південноамериканських ягуарів та одного бенгальського тигра. Радист повідомляє, що звірі були під твіндеком і в останню хвилину зняли шалений рев.

— Якщо леви вміють плавати, то ми їх зустрінемо, — посміхнувся комісар.

— Гарзд! Можете йти! — сказав командир радистові. — Якщо будуть якісь новини, ту ж мить дзвоніть мені.

— Слухаю, товаришу командир.

Радист пішов. Капітан-лейтенант і комісар лишилися самі. Поблизу стояв лише вахтовий командир. "Буревісник" продовжував іти перемінними курсами, перетинаючи район, де сподівалися надібати "Розвідувача риби". На карті все те місце штурман окреслив олівцем. Лінії прокладали одну від одної на віддалі лише милі.

— Коли в них не сталася вимушена посадка, то можна сподіватися найгіршого...

— Гадаєте, серйозна аварія? — спитав командир.

— Можливо, їм довелося викинутися на парашутах.

— Тоді б вони постаралися викинути свого човна.

— Могли не встигнути.

— Будемо шукати доти, поки не знайдемо хоча б мертвими.

Біля півночі Трофімов пішов у каюту подрімати.

Тим часом радисти старанно слухали, як переговорювались між собою численні рації. Один чергував на довгих, другий — на коротких. Пропускали без уваги повідомлення про чиєсь здоров'я, про дати виїзду та приїзду, про висилку з першим рейсом комусь квітів, їх цікавили повідомлення про літак, про льотчиків, про аварії. Продовжували регулярно запитувати всі станції, чи нема відомостей про "Розвідувача риби". Радист, що слухав на довгих хвилях, якось особливо насторожився. Саме слухав відповідь однієї станції на своє запитання, коли вухо вловило тривожні звуки, що вривалися з сторони в ту відповідь. Хтось повільно, наче недосвідченою рукою, вистукував "SOS". Хтось кликав на допомогу. Радист уже нічого не слухав, крім тієї рації, що подавала безліч раз три крапки, три тире, три крапки. Хотів узнати її позивні, але невідомий радист їх не подавав. Та ось він назвав свій пароплав. Радист-слухач автоматично нотував на папері олівцем:

"SOS, SOS, SOS, SOS... Пароплав "Антопулос" потопав. Рятуюмося. Шукайте пілота Баріля, штурмана Петимка, Ясю Знайду, Марка Завірюху. SOS, SOS, SOS..."

Невідомий радист знов повідомляв те саме, не зазначаючи місцезнаходження потопавчого пароплава.

— Пеленг, пеленг бери! — закричав радист своєму помічникові

короткохвильовикові.

Той зрозумів, що його товариш слухає щось надзвичайно важливе, покинув свій приймач і схопив навушники від довгохвильного апарата. Він прислухався, почув "SOS" і кинувся до пеленгатора. Він втратив був гасло "SOS", але, швидко повертаючи коліщатко, знову впіймав його. Тепер пеленгатор було спрямовано на лінію, що вела на рацію. яка давала "SOS". Та лінія йшла під кутом 110 градусів на південний схід від курсу есмінця. Десь на тій лінії, очевидно, не дуже далеко від них, знаходилась рація, яка давала "SOS". Лише встигли взяти радіопеленг, як рація замовкла.

Старший радист негайно протелефонував про це Трофімову

— Молодець! — похвалив його командир — Але це трохи схоже на провокацію. Які радіостанції є на цій лінії?

— На суходолі ближче Багдада нема. Це може бути лише плавуча рація.

— Гаразд! Слухайте далі. Може, ще впіймаєте цього невідомого кореспондента. Обов'язково пеленгуйте! — і командир повісив трубку

За дві хвилини Трофімов стояв наверху. Він наказав змінити курс на запеленговану радистами рацію, а вахтовим — бути готовими до бойової тривоги. Слухачі на гідрофонах посилили спостереження. Було викликано на бойові місця частину артилеристів, кулеметників і торпедистів.

Командир "Буревісника" вважав, що ця радіограма — провокація. Але кому потрібно було провокувати і з якою метою? Цього він не знав і приготувався до якої завгодно несподіванки. Можливо, у цьому зацікавлений той самий таємничий підводний човен, в існуванні якого Семен Іванович майже цілком впевнився.

Задзвенчав телефон. Радист повідомив, що гасло "SOS" чули кілька радіостанцій, але ніхто не впіймав ні викличних, ні вказівки про місцезнаходження "Антопулоса". Одна з берегових радіостанцій теж запеленгувала рацію, що подавала сигнали тривоги. Радист передав наслідки пеленгування. Маючи два пеленги, уже можна приблизно визначити місце тієї рації. Вахтовий штурман негайно це й зробив. Рація знаходилась приблизно за п'ятнадцять — двадцять миль від есмінця, з можливою помилкою по горизонталі на півторн-два милі.

— Дайте наказ в радіорубку, зберігати абсолютне мовчання, — розпорядився командир.

Обстановка примушувала не подавати з корабля по радіо жодного звуку, щоб не викрити себе. Інакше з допомогою радіопеленгаторів ворог міг швидко визначити, де перебуває корабель, коли б вловив лише кілька звуків і підмітив два-три пеленги.

Жодний вогник не світив на міноносці, хоч він мчав повним ходом.

Через п'ять хвилин вахтовий доповів, що на шумопеленгаторі вловлено щось схоже на звук пострілу з легкої гармати. Постріл прозвучав по курсу корабля.

— Дайте бойову тривогу! — розпорядився командир.

Палець натискає кнопку — і по всіх приміщеннях есмінця дзеленчить різкий дзвінок. Як на пружинах позлітали з підвісних койок червонофлотці. В одну хвилину спорожніли кубрики й каюти. Кожен стояв на своєму місці, готовий слухати накази

командирів. Задраювались люки, злітали чохли з гармат, кулеметів і торпедних апаратів. Торпедисти, артилеристи й кулеметники стояли, готові послати ворогові свої смертоносні гостинці. При світлі зір блищали покладені на палубу рейки для торпед, у трюмах лежали готові для механічної подачі нагору снаряди, в машині стрілки манометрів свідчили, що котли ущерть повні пари. Весь корабель, напружений, як людина, готова до бойового стрибка, розрізав темряву та море, і лише зорі освітлювали йому шлях.

Але на обрії з'явилося ще одне світло. Там спалахнув вогник і не погасав, а, навпаки, розгорявся. Очевидно, вогник перетворювався в пожежу, бо над морем росла заграва.

— Товаришу командир, дозвольте доповісти. На морі по нашому курсу горить судно, — сказав вахтовий, який хоч і бачив, що командир дивиться туди, але вважав за потрібне доповісти самому.

— Дайте розпорядження підготувати помпи, вогнегасники і шлюпки для спуску на допомогу потоплячим, — відповів Трофімов.

Біля командира непорушно застиг комісар. За бортами есмінця шипіла чорна вода, а прямо перед ним виростало плавуче вогнище.

— Гідрофони чують підводний човен, — прозвучав голос вахтового.

XXVI. ПОЖЕЖА

Маленька шлюпка з п'ятьма піратами обійшла навколо напівзатопленого пароплава і причалила до шлюпдека, звідки трап вів на нижній капітанський місток. Троє, в тому числі помічник Анча, піднялися на пароплав, а двоє одвели шлюпку на кільканадцять метрів від нього, щоб краще стежити за діями своїх товаришів.

Радіорубка мала під дахом невеличкий отвір. Крізь той отвір Марко і Яся могли слідкувати за піратами з того моменту, як вони наблизились до пароплава. Бачили, як усі троє піднялися на капітанський місток і спинилися перед штурманською рубкою. Двоє зайшли в неї, а один лишився коло дверей. У віконці рубки з'явилося світло. Пірати, мабуть, шукали цікавих для них паперів. Скоро один з них вийшов, щось сказав і зник за рубкою. Незабаром світло у віконці погасло, і вийшов другий. Він тримав щось. Очевидно, таки знайшов для себе щось потрібне. Після того полізли до бортових ліхтарів, мабуть, як догадувався Марко, щоб погасити їх. Яся тим часом дивилась в ілюмінатор, за борт, чи не видно в морі "Розвідувача риби", але нічого не помітила. Коли вона пошепки про це сказала Маркові, той відповів, що, можливо, льотчиків з човна не помітили, а "Розвідувач риби" маскується і має можливість врятуватися.

Пірати скінчили огляд штурманської рубки і тепер про щось радились. Згадавши про перебування на підводному човні, Марко відчув у голові й руці біль. Безперечно, пірати зазирнуть у радіорубку й викриють їх. Одному ще можна б залізти під софу, на якій радист спав, але удвох там поміститись неможливо. Вийти з радіорубки непоміченими вони ще могли, але де сховатися? За три чверті метра від дверей здіймався борт великої шлюпки. Коли вони готували її до спуску, то трохи відгорнули тент, яким звичайно прикривають човни від дощу. Вона могла стати єдиним місцем

порятунку. Схопивши Ясю за руку, хлопець показав їй, щоб вона залізла під тент. Дівчинка одразу зрозуміла, вскочила в шлюпку з вправністю мавпочки й юркнула під тент, мов мишка. Марко шугнув за нею з не меншою швидкістю. Радіорубка прикривала їх од світла прожектора, а щілина між тентом і бортом шлюпки біля корми давала змогу слідкувати за тим, що відбувається на всьому правому борту пароплава. Одразу довелося припинити й лягти на дно, бо всі троє піратів, порадившись, пішли з капітанського містка до радіорубки. Ось їх кроки шаркотять уже по шлюпдеку. Хлопець і дівчинка затаїли подих. Пірати, мабуть, вважали головними пунктами, де могло залишитись для них щось цінне, штурманську та радіорубку. Йдучи до останньої, один з них ляснув долонею по тенту на шлюпці, буквально за кілька сантиметрів од Ясиної голови. Але жоден не поцікавився зазирнути під тент. Марко боявся, як би в радіорубці пірати не звернули увагу на апаратуру, якою він тільки що користувався. Акумулятори, мабуть, ще не вихолоди. Та пірати, видно, цим не цікавились, бо дуже швидко вийшли з рубки, забравши тільки папери. До невеликої надбудови на кормі, яка виглядала з води маленьким острівцем, ніхто з них не пішов. Розмовляли між собою так близько від Марка, що він міг би висунути з-під тенту й ухопити одного з них за комір. На жаль, він не розумів жодного слова з тієї розмови. Коли вони одійшли, хлопець знов підвів голову і зазирнув у щілину. Двоє піратів залишились на шлюпдеку і заходились оглядати каюти, відокремлені камбузом від кают-компанії, а третій пішов знов до капітанського містка, прямуючи до каюти капітана. Марко завмер. Адже ж вони неодмінно мусили зайти в кают-компанію. А в ній же і в каюті капітана були звірі. Ось на палубі не лишилося жодного з піратів. Останній відчинив двері капітанської каюти і зник за ними. Мабуть, він спочатку нічого там не побачив, бо хвилини півтори на пароплаві панувала тиша. Двоє, що оглядали каюту, вийшли звідти й підійшли до кают-компанії. Та лише переступили її поріг, як з капітанської каюти пролунав зойк. Наче у відповідь йому в кают-компанії гримнув постріл. По пароплаву метнулося світло прожектора. Підводний човен стояв по лівому борту, отже, там, безперечно, не бачили, що відбувалося на правому, звідки двоє піратів заходили в кают-компанію. Двері ж з капітанської каюти виходили на середину пароплава, і прожектор яскраво освітлював те місце. Маркові видно було весь правий борт і нижній капітанський місток. Юнга побачив, як на ньому відчинилися двері, і звідти вискочив пірат, а слідом за ним величезний звір. Він ударом лапи збив пірата з ніг і, спинившись над своєю жертвою, роззявив пащу, вишкіривши великі гострі зуби. Світла прожектора звір не злякався. Здавалось, таке світло було для нього звичайне. На підводному човні одразу помітили, як падала людина, і побачили лева. В цей час з кают-компанії прозвучав новий постріл, і звідти, мов ошпарені, вискочили два пірати, а за ними з страшним ричанням розлючений, мабуть, поранений звір. То був чорний південноамериканський ягуар, найстрашніший звір Нового Світу, що своєю силою дорівнює левові і тигрові. Звичайно обережний і боязкий по відношенню до людини, він скаженіє, коли його поранять.

Події розгорталися неймовірно швидко. Кулеметники з підводного човна, щоб врятувати свого товариша, дали кілька пострілів по першому звіру. Лев відповів на них

громовим ревінням і впав грудьми на бар'єр. У цей час з дверей капітанської каюти показалась голова нового хижака: пригнувшись, відтіля визирнув тигр. Він блискавично схопив пірата за ногу і втяг його назад у каюту. Майже одночасно Марко побачив, як один з тих, що вискочили з кают-компанії, кинувся в море. Другий дістав від ягуара могутній удар кігтями, що розірвав йому руку од ліктя вниз та стегно. Від цього удару пірат звалився за борт.

З підводного човна гриміли постріли, в воді, потопаючи, кричав поранений. Шлюпка, що стояла під лівим бортом, спішно обпливала пароплав. Коли вона пройшла кільову лінію, Марко розгледів перелякані й розгублені обличчя гребців. Треба сказати, що Марко і Яся почували себе теж не дуже добре, бо за кілька кроків від їх притулку стояв чорний звір, наче приготувавшись стрибнути в воду, і люто ричав. Та ось шлюпка підбрала обох піратів, наблизившись на якихось п'ятнадцять метрів до пароплава. В цей момент ягуар вигнув спину і раптом стрибнув на шлюпку. Він не долетів до неї лише метрів зо три. Падаючи в море, так сколихнув поверхню, що шлюпка захиталася, мало не зачерпнувши води. Пірати налягли на весла, але ягуар, виринувши, поплив за ними навздогін.

Марко майже зовсім висунувся з-під тенту, слідкуючи за звіром та шлюпкою. Здавалося, він от-от наздожене шлюпку, але пірати, охоплені жахом, налягали на весла і помітно віддалялись. Юнга, скориставшись тим, що увага всіх зосередилась на звірові, вислизнув на палубу і вскочив у радіорубку. Тут він припав до зручного для спостережень отвору.

На палубі підводного човна метушилося кілька чоловік. Вони, мабуть, ждали шлюпку. Коли вона показалася з-за пароплава, на неї кинули промінь прожектора. Ягуар ще плив за шлюпкою, та вже значно відстав. Але піратам не щастило. Один матрос надто сильно загіб, і весло зламалося. Тепер шлюпка затанцювала на місці. Матрос спробував гребти одним веслом, але шлюпка йшла дуже повільно, бо була перевантажена. Ягуар наближався до неї. З палуби підводного човна зрозуміли, в чім справа, і щось почали кричати. Тоді шлюпка звернула вбік і пішла паралельно човнові. Після того всі, хто був у шлюпці, пригнулися. Зататакав кулемет, знявши бризки біля ягуара. Звір заревів востаннє, сіпнувся головою назад і зник під водою. Після цього на хвилину запанувала тиша. Але незабаром розітнулося страшне ревіння лева з-під капітанського містка.

Шлюпка помаленьку наблизилась до свого корабля. Світло прожектора заважало Маркові роздивитись тих, хто стояв там на палубі, але йому здавалося, ніби він впізнає сухорляву, високу постать Анча. Здавалося, пірати хочуть вирудити на корабель нову експедицію, можливо для розшуку матроса, який попався звірам у капітанській каюті. Коли шлюпка одійшла знов від корабля, Марко прожогом кинувся в човен, заліз під тент і розповів Ясі про свої спостереження. Вирішили сидіти якнайтихіше, сподіваючись, що пірати незабаром облишать пароплав. Вогнів "Розвідувача риби", як і раніш, не бачили. Він, очевидно, ховався в темряві. Марко і Яся більше не визирали з

свого притулку, а лише прислухалися, чи чути кроки на палубі. Під тентом було абсолютно темно. Вони не бачили одне одного і намагалися дихати так, щоб той подих не долітав навіть до них самих. Нарешті вони почули сплеск весел поблизу, але кроків на палубі все ж не чули. Так минуло кілька безконечно довгих хвилин.

Аж ось біля пароплава зашуміла вода. Поблизу проходив корабель. "Мабуть, підводний човен обходить навколо пароплава", — подумав Марко і не помилився, бо в темряві зараз же з'явилося й світло. Підводний корабель обійшов "Антопулос" з правого боку, освітлюючи його прожектором. Тепер Марко і Яся зовсім не могли вилізти з шлюпки, бо їх одразу помітили б. Шум гвинта стих, корабель зупинився. Можливо, пірати оглядали пароплав з цього боку, щоб дізнатися, чи лишилися ще на ньому звірі. Може, вони таким способом хотіли дізнатися про долю свого матроса. Так минула хвилина. Потім гучний, здавалося, подвійний, гуркіт вибуху вдарив по вухах. Юнга й дівчинка відчули сильний струс, деś близько щось тріщало, злітало в повітря, падало в воду. То підводний човен, шкодуючи торпеду, випустив по надбудові капітанського містка снаряд з легкої гармати. Гуркіт пострілу майже зіллявся з гуркотом вибуху. Снаряд розвернув штурманську рубку і верх капітанської каюти, порозкидавши частини всіх легких дерев'яних надбудов навколо по морю. Якийсь уламок впав на тент, що прикривав шлюпку, і прорвав його, мало не зачепивши Ясю. Ту ж мить почулося ревіння звіра. Можливо, вибух його злякав, можливо, поранив. Загорілося те, що залишалося від капітанського містка. Марко і Яся непорушно лежали на дні шлюпки. Марко ждав, коли підводний човен одійде, тоді вони кинуться в воду і, може, врятуються на якихось уламках, що після вибуху мусили плавати навколо. Але човен стояв на місці й не зводив з пароплава свого прожектора. Новий гуркіт пострілу зіллявся з гуркотом нового вибуху. Тепер Марко і Яся бачили відблиск вогню, а вибух стався, здавалося, у них під головою. Снаряд влучив у камбуз, справді за кілька кроків від них, і підпалив кают-компанію. Запахло димом. Втретє гримнула гармата, і цього разу вибух був особливо гучний, бо снаряд влучив у надбудову на кормі й розірвав одну, а може, дві бочки з бензином. Полум'я враз охопило всю кормову надбудову, вона запалала, як величезний факел, ясно освітлюючи море на сотні метрів навколо. Підводний корабель погасив прожектор. Тепер він йому не потрібний, бо світла було досить. Пірати більше не хотіли витратити снарядів. Вистачило трьох пострілів, щоб відкрити доступ воді крізь верхню палубу в трюм. Щогли "Антопулоса" почали вкорочуватись. Пароплав поринав у воду. Легенький подих вітру на якусь хвилину обгорнув радіорубку і майже весь шлюпдек димом. На воді біля пароплава виднілися палаючі плями. То горів розілланий з бочок бензин. Після обстрілу пароплав почав швидше поринати в воду носом. Про це свідчив нахил фок-щогли і затоплення капітанської каюти, в якій жахливо ричав звір.

У шлюпці, де непорушно лежали Марко і Яся, відчувалася спека. Деś зблизька, мабуть, з кают-компанії, сюди підступав огонь. Тут відбувалося змагання між водою та вогнем — хто швидше захопить радіорубку. Така ж доля мала спіткати й шлюпку. Ні Марко, ні Яся вже не наважувались вискочити з неї. Їм здавалося, краще потонути

разом з "Антопулосом", ніж знову потрапити до рук Анча та рудої гадюки. Їх мучила спека, їх душив дим. Вони чули під собою сплески. Це означало, що пароплав увійшов уже шлюпдеком під воду і ось-ось піде на дно і створить за собою могутній вир. Марко стискав Ясі руку і пересохлими губами шепотів слова надії.

Підводний човен стежив за агонією пароплава, який минулої ночі одурив піратів, залишившись після вибуху на поверхні і дрейфуючи майже цілу добу. Здавалося, пірати боялись, що пароплав знову одурить їх, десятисантиметрова гармата загрозливо дивилась на нього дулом. Пірати вирішили кинути ще один снаряд і впевнитись, що з пароплавом покінчено. Знову звук пострілу, звук вибуху і блиск вогню над радіорубкою майже зливаються в щось єдине. Розлітаються стіни радіорубки, злітають у повітря частини апаратури, здіймається полум'я над місцем вибуху. Тепер, здається, на пароплаві не лишилося жодного місця, не затопленого водою або не охопленого полум'ям. Лише металеві щогли спокійно стирчать над цим вогнищем. У цей час до піратів, що стояли на палубі свого корабля, долетіло металічне бриніння з повітря, зверху. Наближався літак. Враз спустіла палуба підводного корабля, захопнулись люки і, ковтаючи воду в цистерни, він зник з поверхні моря. Тільки широкі круги розбігалися по морю та вирувала на кораблі пожежа.

XXVII. БІЙ З ПІДВОДНИМ КОРАБЛЕМ

Есмінець почув ворога. Невідомо, чи ворог також знав про наближення есмінця, але "Буревісник" не зменшував ходу. Він тільки йшов зигзагами, про всяк випадок остерігаючись торпеди. Тепер штурман прокладав курс уже не за радіопеленгом і не на світло пожежі, а за шумопеленгатором, що визначає місцезнаходження корабля під водою. Пірат, мабуть, перетинає шлях есмінцеві навскоси. Можливо, він помітив надводний корабель і намагається зникнути, але капітан-лейтенант Трофімов твердо вирішив його не випускати. Ця зустріч має бути останньою, тут мусить статися смертельний двобій, хоча обидва кораблі нагадують супротивників з зав'язаними очима. Правда, частіше в такому становищі буває есмінець. Командир дає наказ освітити море прожекторами, сподіваючись помітити перископ. Але човен або пішов зовсім під воду, або вміло ховав свій перископ. Та командир "Буревісника" знав, що підводний ворог не міг далеко втекти. На поверхні есмінець неодмінно догнав би його і потопив, а під водою човен навряд чи наважиться йти повним ходом. Отже, "Буревісник" знайде його. Човнові залишалося непорушно лежати на ґрунті, поки есмінець не піде відціля, або піднятися на перископну глибину і спробувати потопити корабель торпедами. Іншого виходу у піратів не було.

За цей час "Буревісник" наблизився до місця пожежі. Тепер палаючий пароплав знаходився від нього ближче ніж за милю. З міноносця бачили, що він майже затонув, на ньому ще горіли верхні надбудови. Здавалося, пожежа лютувала і всередині корабля, бо полум'я над тим місцем, де мусив бути капітанський місток, було високим стовпом, мов із жерла. Мабуть, всередині корабля теж відбувалося змагання води з вогнем, бо разом з вогнем і димом відтіля вилітали клуби білої пари.

В ту напружену хвилину Трофімов виразно почув гуркіт мотора в повітрі. В темряві

над морем проносився літак. Звідки, куди, що за літак? Командир і вахтовий підводять голови вгору, шукаючи над собою вогники, які мають бути на літаку, але їх не видно. Може, вони зникли на яскравому фоні пожежі, але тоді літак бачити б на половині неба, освітлюваній нею. Звучить наказ — готувати зенітну артилерію. Тоненькі дула зенітних гармат підводяться в темне небо. Вони насторожено завмирають, готові закидати підхмарну височінь своїми снарядами.

Гідрофони втратили шум підводного човна. Але командир есмінця добре знав правила поведінки підводного ворога: значить, пірат зупинився, завмер і таким чином намагався уникнути небезпеки. Так він лежатиме доти, поки його гідрофони не втратять звуку гвинтів есмінця, коли той піде відціля. "Даремне хитрування!" — Капітан-лейтенант Трофімов готовий змагатися на довготерплячість. Та навряд це буде потрібно. Як мисливець викурює лисицю з нори, так старий бойовий командир "Буревісника" зуміє примусити підводний човен рушити з свого місця. Лише хвилина уваги, бо його стривожив невідомий літак. Коли проти нього два вороги — і підводний, і повітряний, — то буде гарячий бій. Прожектори так само гасають по морю і небу, то стелячи паралельні стовпи проміння, то схрещуючи їх, то знов розбігаючись у різні сторони. Нарешті, промінь прожектора вловив маленького темно-сріблястого птаха. Його освітлюють, не випускають, беруть у перехрестя прожекторів, щоб засліпити пілота й навести на літак зенітні гармати. Артилеристи готові з першого наказу оточити його колом вибухів, але команди нема. В яскравому світлі видно, що то маленький літак, нездатний кинути важких бомб. І гострозорі командири, що стоять на містку, майже готові визнати, що то "Розвідувач риби".

Протримавши літак півхвилини освітленим, прожектори з наказу командира облишають його і знов обмацують море круг корабля. Під світлом прожекторів чорніша ніч робиться вода. Світляні стежки бігають по морю, але ніхто не помічає маленької трубки над водою. Тим часом літак стих, і знову настала напружена тиша. Така напруженість вимучує гірше, ніж найважча робота.

Пожежа зменшувалась. Тепер над водою горіли тільки дахи капітанського містка та радіорубки. Навколо вогню розпливалися й горіли на воді уламки та різні речі, змиті з палуби. Ось вогонь ще раз піднявся стовпом над пароплавом. За радіорубкою стояло кілька бочок з бензином. Він спалахнув, з громовим вибухом розлетілися бочки, високо знявся стовп полум'я, наче прощальне гасло, і пароплав зник під водою. На поверхні палали лише кілька недогарків, ледве освітлюючи повільно поринаючі щогли. Та ось і недогарки згасли. І знову темрява, ще густіша, ніж перед тим, обгорнула море. Десь відтіля, де потонув пароплав, гідрофони міноносця вловили звук гвинтів підводного човна. Трофімов догадався, що підводний човен ховався між есмінцем і потопаючим пароплавом. Тепер пароплав, ідучи на дно, утворює вир і тягне за собою човен. Щоб вирватися з того виру, пірат пустив у хід електромотори. В пам'яті командира есмінця спалахнув спогад, як під час імперіалістичної війни один підводний човен, рятуючись від міноносців, пірнув під великий потопаючий пароплав, пройшовши під ним, вирвався з виру і втік від погоні.

Трофімов уже готовий дати наказ іти на ворога й шукати його по той бік пароплава, коли палубний спостерігач з лівого борту гукнув:

— По лівому борту торпеда.

Командир оглянувся й побачив при світлі прожектора пінясту стежку, слід торпеди, що наближалася з швидкістю моторного катера. Ще хвилина, і могутній удар струсоне корабель, руїнницька сила розверне борт або дно есмінця, може навіть одірвати ніс або корму, а за три хвилини після того команда рятуватиметься, кидаючись за борт з корковими поясами та кругами, коли не встигнуть спустити шлюпки. Останніми залишать корабель радист, а потім командир, коли це їм пощастить.

— Право руля! — прозвучав металічний голос командира, а його рука крутнула машинний телеграф на "повний бойовий хід".

Минуло три-чотири секунди. Есмінець рвонувся вперед, утікаючи від торпеди, але піняста стежка була вже за тридцять метрів від корми. На містку біля непорушного командира скам'яніло стояли вахтовий і комісар. Всі троє наче вимірювали очима швидкість торпеди. На мить вона зникла з освітленого місця, але прожектор знову освітив воду за кормою. Спінена стежка пройшла на віддалі десяти метрів від корми. Все скінчено, командир одвернувся від корми. Швидкістю і вдалим маневром корабель врятовано. Торпеда пішла далі, в море. Вона пробіжить певну віддаль і затоне. Треба шукати підводного ворога. Знов — вся увага гідрофонам. Палубні вахтові не спускають очей з освітлюваного прожекторами корабля. Корабель зменшив хід до мінімального і повільно закружляв. Так минуло кілька хвилин, коли знов пролунало застережливо-грізне:

— Торпеда!

Тепер її помітили з правого борту і, слідкуючи за її курсом, неуважний спостерігач міг сказати, що вона не загрожує кораблеві. Але пильне спостереження скоро показало, що торпеда кружляє навколо есмінця з шаленою швидкістю, все зменшуючи коло. То йшла та сама торпеда, яка недавно пройшла за кормою. То була торпеда спіральної дії. Торпеду помітили тоді, коли есмінець вже не міг вирватись з її смертельної спіралі. Ніхто не знав, куди саме вдарить торпеда, але для всіх було ясно, що вона влучить у корабель за якісь півхвилини. Вахтовий помічник звів на командира очі, ждучи наказу дати аварійну тривогу. Капітан-лейтенант розумів, що всі напружено ждуть його рішення. І знов продзвенів той самий металічний голос:

— Підводними снарядами по торпеді — вогонь.

Той наказ був несподіваний для вахтового. Ще секунду панувала тиша: півсекунди артилеристи усвідомлювали команду, секунду наводили гармати. І враз загрімili постріли. Гармати з неймовірною швидкістю викидали на торпеду снаряди, які занурювались у воду і там розривалися. Канонада тривала секунд з десять і закінчилась оглушливим вибухом, спалахом вогню над морем і стовпом води, що частково впав на палубу есмінця. Один снаряд, влучно посланий артилеристом, влучив у торпеду, зірвав її за кілька секунд до удару по кораблю.

Підводний човен, почувши вибух, певний був, що торпеда влучила в ціль. Командир-пірат хотів поглянути на наслідки своєї атаки. Першу хвилину після вибуху есмінець стояв з погашеними прожекторами, і коли пірати виставили перископ, вони нічого не помітили. Можливо, припускали, що удар торпеди був дуже влучний і корабель одразу пішов на дно. Мабуть, бажаючи переконатися в цьому, підводний човен не обмежився спостереженням у перископ, а сплив на поверхню. Ще дзвеніло у вухах після вибуху, як промені прожекторів знову забігали по морю, вахтовий на "Буревіснику", простигши руку вперед, крикнув:

— Підводний човен!

В машинному відділі прозвучав наказ: "Повний бойовий вперед". Старший механік дав хід, як на останніх флотських перегонах. Весь машинний відділ здригався. Механік сподівався, що цієї ночі командир накаже дати збільшену швидкість за його проектом, але наказу все не було. Проте міноносець, наближаючись до підводного човна, різав морський простір з швидкістю скорого поїзда. На човні зрозуміли маневр "Буревісника", і пірат почав швидко занурюватись. Коли б есмінець протаранив його своїм форштевнем, ту ж хвилину бій скінчився б. Уже палуба човна зникла під водою, стала занурюватись рубка. Але есмінець от-от налетить на ворога. І човен, заглиблюючись, одночасно дав повний хід електромоторам. Цим він виграв кілька секунд. Швидкість наближення есмінця зменшилась, бо човен від нього тікає, хоч і йде майже вдвоє повільніше за есмінець. Тепер на поверхні видно тільки перископ, освітлений прожектором. І за перископом, як гончак за лисицею, мчить "Буревісник". Здається, потрібна лише одна мить — і гончак схопить звіра за хвіст, але тієї миті якраз і бракує: перископ цілком зник під водою. Та не все ще втрачено: аби лише кілем зачепити по рубці підводного човна. "Буревісник" проноситься над тим місцем, де щойно зникла чорна трубка перископа. Декому з червонофлотців здається, ніби вони чули легенький удар в корпус корабля. Але ні — командир заперечливо хитає головою. Можливо, збили перископ, та й тільки; але човен пішов углиб. Дзвенить машинний телеграф, вимагаючи застопорити машини. Есмінець повертається назад, кружляє, бо гідрофони сповіщають про повільний рух підводного човна. Він десь тут, зовсім близько, майже під есмінцем.

Капітан-лейтенант гримить у рупор:

— Глибинні бомби за борт!

З корабля викидають у море снаряди, спеціально призначені проти підводних човнів. Глибинні бомби зникають під водою. І скоро звідти доноситься гул, вирує поверхня води. То на визначеній їм глибині з страшною силою розриваються бомби, неймовірно збільшуючи тиск води. Щоб знищити човен, не обов'язково влучити в нього бомбою. Досить, щоб вона вибухнула поблизу, і човен буде зруйновано. Навіть при вибухах на віддалі у підводному човні від струсів гасне електрика, тріскається скло, рвуться натягнуті троси, не втримуються на ногах люди. Ще й ще розкидає есмінець глибинні бомби, намагаючись вразити на смерть невидимого ворога.

Після короткої перерви, під час якої есмінець дослухався до підводних шумів, знов

рушили навздогін. Підводні шумопеленгатори вказують, що човен із скрипінням поповз по ґрунту. Це було на глибині понад сто метрів, але звуки відтіля доносились чітко. Тепер есмінець проскочив над тим місцем середньою ходою і навіть зменшив швидкість до мінімальної, коли знов почав скидати глибинні бомби. Вони рвалися на глибині, де тиск води досягає десяти атмосфер, і досить було б найменшої пробоїни, щоб човен назавжди залишився на дні.

Скинувши чергову порцію бомб і спостерігши з поверхні за її вибухами, Трофімов знову спинив корабель.

Командир відчував певність у своєму успіхові. Не міг підводний пірат врятуватися від цієї зливи бомб. Але все ж не завадило б перевірити свої здогади, простоявши тут до ранку й не припиняючи ні на хвилинку шумові спостереження. Лише тепер він підняв голову і глянув на зоряне небо. Наближався час світанку. Дивлячись угору, командир раптом почав прислухатися. Здавалося, там знову щось бриніло, але після гарматної стрілянини, вибуху торпеди і гулу глибинних бомб вуха трохи втратили чутливість.

— Літак, товаришу командир! — доповів вахтовий.

Знову над ними з'явився літак. Трофімов хотів наказати прожекторам знову впіймати його, але передумав і вирішив не показувати, де стоїть есмінець. Та, мабуть, пілот одважився при світлі зір сісти на воду, бо скоро з есмінця помітили на якусь мить його обрис, потім стих гуркіт, і літак, знижуючись, зник у темряві. Незабаром після цього вдалині мигнув вогник ліхтаря. Раз за разом він то засвічувався, то згасав, світив то червоним, то зеленим. Вахтовий сигнальник доповів:

— Дає сигнал: хоче розмовляти.

— Спитайте, хто він і чого хоче?

Швидко у відповідь заблимали вогники.

— Відповідає, що "Розвідувач риби". Просить дозволу підійти.

— Повідомте: негайно підходити. Прожектор! Освітити шлях до корабля.

Знов загуркотів мотор, і при світлі прожектора з міноносця побачили, як до них по воді наближався літак. Скоро він зупинився побіч борту.

Льотчикам викинули трос, вони закріпили ним свою машину, а потім по довгому трапу з плавучим містком піднялись на палубу есмінця. Постукуючи дерев'янкою, Бариль зійшов на командирський місток і відрепортував про пригоди, що сталися з "Розвідувачем риби". Кінець рапорту був такий:

— ...Під час зарядки бака пальним ми помітили, що якесь судно освітило "Антопулос" прожектором. Судно стояло по той бік пароплава. Сподіваючись, що хлопець і дівчинка дадуть про себе знати, а одночасно повідомлять про наше перебування, ми ніяких заходів щодо цього не робили. Продовжуючи готувати літак до польоту або самостійного походу морем, ми сподівалися, що судно з прожектором підійде до нас. Майже закінчили підготовку апарата, коли нам здалося, ніби з боку пароплава долинули постріли й крики, а потім ревіння звірів. Знаючи, що на пароплаві є дикі звірі, ми вирішили, що там сталося якесь нещастя: можливо, звір вискочив на палубу. Дуже скоро після цього судно з прожектором обійшло пароплав, продовжуючи

його освітлювати. З обрисів судна ми впізнали підводний човен. Зрозуміли, що то пірат. Зараз же прозвучали два гарматні постріли, і на "Антопулосі" спалахнула пожежа. Через деякий час пірат дав третій постріл. Мій апарат стояв готовий до зльоту. Ми негайно піднялися в повітря, а човен, мабуть, почувши нас, занурився у воду. Зробивши коло над вогнищем і не виявивши поблизу на воді людей, я взяв курс на північ до берега. Скоро нас освітили прожектори. Хто освітлював, ми не знали, гадали, що підводний човен. Незабаром почули в морі канонаду і повернули на неї, щоб довідатись, в чім справа. Завдяки вашим прожекторам догадалися, що якийсь корабель провадить бій з підводним човном, бо спостерігали той момент, коли ви його наздоганяли. Потім вирішили сісти на воду й шукати бойовий корабель.

— А де ж юнга і дівчинка?

— Якщо вони не загинули, то знову потрапили в полон до піратів.

— Ви кажете, у юнги були документи з підводного човна?

— Так.

— Люду Ананьєву пірати залишили на підводному човні?

— Так було принаймні двадцять чотири години тому Залишайтеся біля корабля. Через дві години розвіднитесь, і ви здійметеся в повітря. Ми обшукаємо цей район, може, знайдемо якісь залишки "Антопулоса" та сліди піратів. Ляжте, поспіть хоч півтори години.

— Слухаю.

Минула година. Світанок гасив зорі, розширював обрій. Ранком повіяв вітер. Він швидко посилювався, і незабаром важкі хвилі покотились по морю. Баріля розбудили, бо командир корабля, побоюючись, щоб хвилі не розбили літак, наказав підняти його на палубу. Петимко оглядав море і, наставивши на вітер палець, промовив:

— Я казав, що може бути до п'яти балів.

— Шість балів тягне, — поправив його старший штурман з "Буревісника". — В ці дні можливі невеликі короточасні шквали.

Ранком есмінець пройшов по морю. Ніде жодних слідів ні пароплава, ні підводного човна не знайшли. Обидва лежали на глибині сто двадцять метрів, як це показав ехолот у штурманській рубці "Буревісника".

Есмінець повернувся до Лебединого острова. На командирському містку стояв капітан-лейтенант Трофімов і задумливо дивився в далечінь. Коли б хтось зазирнув йому в вічі, то прочитав би в них вираз глибокого смутку і жалю.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

I. СЕСТРА-ЖАЛІБНИЦЯ

Перебуваючи у підводній в'язниці, Люда втратила уявлення про час, бо свого наручного годинника загубила ще в Лебединій бухті, коли потрапила в полон. Тут весь час горіла електрика, і вона не могла визначити, коли був день, коли ніч. Після того як оддала Анчу листа, довго сиділа на самоті з своїми думками. Пізніше їй принесли дві страви. Це могло означати обід, а може, й вечерю, бо після того дуже довго ніхто не зазірав у каюту. І нарешті вона заснула.

Прокинулась від шуму та біганини, що доносились із-за стіни. Незабаром долетів звук кулеметної стрільби. За кілька хвилин після того відчула, що підводний човен зрушив з місця. Одночасно до каюти увійшов Анч і наказав їй іти за ним.

— Ви допоможете перев'язати пораненого, — сказав він, — і посидите біля нього.

Шпигун провів її в невеличку каюту з двома койками і маленьким столиком. З цієї каюти, як і з командирської, був вихід через центральний пост у бойову рубку. Пізніше Люда довідалась, що то була каюта помічника командира та помічника Анча. Останнього вона одразу там побачила, але спочатку не впізнала. Перед нею на койці лежав непритомний, скривавлений чоловік. Другий моряк нахилився над ним і розрізував ножом одержу, шматками кидаючи її на підлогу. На маленькому столику стояла аптечка-скринька.

Моряк наказав їй держати голову пораненому, а потім почав заливати йому йодом та забинтовувати страшні рвані рани не зрозумілого Люді походження.

Під час перев'язки почулись постріли з гармати на палубі. Ці постріли вщухали й відновлювались ще двічі. Дівчина хвилювалася. Їй здавалось, що на піратів напали, а вони відбиваються. Може, зараз вирішувалась її доля. Незабаром Люда відчула, що човен ховається під воду.

Скінчивши перев'язку, моряк показав знаками, що вона мусить сидіти і стежити, поки поранений опритомніє. Потім він вийшов. Дівчина залишилась сама і, нарешті, впізнала пораненого — це був матрос, якого вона кілька разів бачила. Він лежав з заплющеними очима, непритомний, хоча іноді стогнав. Люда сиділа на маленькому стільці за столом і оглядала каюту. Крізь двері з центрального поста управління до неї часом долітали слова. З тих уривків розмови вона дізналась про тривожні настрої піратів. Командир і помічник питали один одного, відкіля в цей час тут узявся літак. Потім чути було, як командир лаявся, відповідаючи комусь у телефон. Здавалось, тривога піратів все зростала: човен спинився, віддано було наказ зберігати абсолютну тишу. Потім човен безшумно піднявся, але на поверхню не сплив. Мабуть, пірати спостерігали море в перископ. Через кілька хвилин почувалась команда випустити торпеду. Торпедного пострілу вона не відчувала. Тільки задоволені вигуки командира піратського човна незабаром змінилися прокляттями. На ті прокляття відповів інший голос:

— Есмінець спинився, вона його впіймає на спіралі.

Потім той самий голос додав:

— Їх прожектори можуть помітити перископ.

І Люда знов відчула заглиблювання човна. Її охопила невимовна тривога, бо догадувалася, що на поверхні моря якомусь судну загрожує вибух торпеди. Справді, скоро прогуркотів глухий звук вибуху, і радісні вигуки почувалися центральному посту управління. Дівчина до болю стиснула кулаки. Човен знов підіймався. Цього разу він сплив на поверхню. Люда скам'яніло сиділа з стисненими кулаками й заплющеними очима. В уяві постала загибель пароплава і людей на ньому.

Але раптом стрепенулась і розплющила очі. Страшна картина зникла, бо з

центрального поста знову летіла лайка командира. За лайкою пролунав наказ відкрити балони із стиснутим повітрям і дати повний хід електромоторам. У звучанні голосу, що віддавав накази, почувався переляк. Значить, тепер небезпека загрожувала підводному човнові. Люда відчула приплив радості, забувши, що це також небезпека і для неї.

Командир вимагав "самого повного" ходу. Десь вдалині з шаленою швидкістю нарастив шум і гуркіт, наче велетні-кити били по воді могутніми хвостами, або над головою по мосту скажено мчав поїзд. Щось прогуркотіло над човном. Раптом човен здригнувся, захитався й пішов униз. З центрального поста почувся заспокоюючий голос:

— Зламався перископ... Праворуч стерно. Лежатимем на ґрунті.

Човен пішов на найбільшу можливу глибину. Дівчина глянула на пораненого й побачила, що він опритомнів і лежить з відкритими очима. Вона нахилилась над ним, він пильно подивився на неї і прошепотів:

— Прошу води.

Він сказав це російською мовою. Вражена Люда хотіла відповісти, що й досі розуміла його, але схаменувалась і промовчала. Налляла з графина в склянку води й піднесла йому до губ. Тільки поранений випив і прошепотів подяку, як човен здригнувся і крізь його стіни почувся вибух. То був перший, а потім вони йшли один за одним, то ближче, то далі. Човен здригався і підіймався догори то носом, то кормою. Під час одного вибуху погасла електрика, але скоро знов засвітилась. Човен повз по ґрунті, намагаючись вислизнути з зони обстрілу. Йому це наче вдалося, але після недовгої тиші знову загриміли вибухи. Нарешті після одного з них човен підкинуло вгору, потім кинуло на ґрунт. Люда впала на підлогу. Електрика погасла й не засвічувалась. У центральному посту почулися тривожні крики. Командир та його помічник запитували по телефону про стан у машинному відділі на кормі і в торпедному — на носі. Люда не чула відповідей, але з самих запитань зрозуміла, що човен зазнав пошкоджень, що затоплено якісь переборки, і зв'язок між центральним постом та іншими приміщеннями, крім двох кают поруч поста, перервано. Так у темряві й тиші пробули кілька годин, поки спостерігачі на гідрофонах не сповістили, що надводний корабель пішов геть. Тоді почалася жвава розмова телефоном і стукотіння в машинному відділі. В каюті знов засвітилась електрика.

З підслуханих розмов Люда довідалась, що коридори між центральним постом та іншими приміщеннями затоплено, що попсовані вертикальні стерна, не відкриваються клапани балонів із стиснутим повітрям, яке звичайно витискає воду з цистерн, і через те човен може лише повзти по ґрунті. Радіостанція була також пошкоджена, і радист не брався налагодити її раніш як за три-чотири дні, а головне — з великої глибини не міг ні з ким зв'язатися. Показчик глибини свідчив, що човен лежав на сто тридцять метрів під водою. Запас енергії в акумуляторах залишився мінімальний.

Після наради, що відбулася в каюті командира і змісту якої Люда не знала, човен дав хід і поволі поповз по ґрунті. Куди вони прямували, Люда не уявляла. Помітила тільки, що рух почався в шість годин тридцять дві хвилини. Командир іноді голосно

говорив по телефону, підбадьорюючи і заспокоюючи команду. Поранений лежав мовчки, зрідка просив пити. О другій годині дня попрохав допомогти йому підвестися, насилу сів на ліжку, потім здоровою рукою сперся на стіл і ступив одною ногою. Але другу зрушити з місця не зміг. Анч лише один раз зазирнув до них, але одразу вийшов, нічого не сказавши. Заходив ще помічник командира щось взяти з шухляди в столі, спитав пораненого, як він себе почуває, і сповістив, що човен іде на мілину.

В центральному посту тепер розмовляли мало. Телефон дзвонив рідко: мабуть, команда була заспокоєна і не турбувала свого командира. Як і раніше, відчувалося, що човен повзе по ґрунту.

Командир і старший офіцер спочатку давали багато наказів, намагаючись різними маневрами спрямувати човен носом угору і таким способом піднятися на поверхню. Але, очевидно, стерно глибини заклинилося в такому положенні, що спрямовувало човен униз, і всі зусилля піратів залишались марними. Іноді човен зупинявся, зустрічаючи нерівності на ґрунті. На щастя піратів, на дні не було обривистих виступів або надто крутих підйомів, і після невеликого зусилля щоразу перемагав невелику перешкоду і повз далі.

Одного разу гідрофони відмітили, що над човном пройшов пароплав. Про це старший офіцер доповів командирові. Тоді човен спинився і простояв доти, доки спостерігач е повідомив, що звуки пароплава зникли.

О другій годині дня в посту центрального управління знов почулася тривожна розмова. Командир наказував комусь по телефону не втрачати надії, не вдаватись у паніку, пропонував відкрити якісь крани й обіцяв швидкий порятунок. Люда чула лише слова командира і не розуміла, в чім справа, але догадувалась, що в якійсь частині підводного човна людям загрожує небезпека. Поранений ствердив її догадки, — він теж чув розмову в центральному посту. Повернувши до дівчини голову, розповів їй російською мовою, що в торпедному відділі на носі не вистачає повітря. Командир розпорядився спробувати випустити стиснене повітря з балона при торпедному апараті. Це дасть додаткову кількість кисню, але набагато збільшить атмосферний тиск. Проте кількість вуглекислоти в повітрі залишається та сама, бо з розмови командира можна було догадатися, що в торпедному відділі не працював регенератор, призначений для очищення повітря.

— Більше двох годин там не проживуть, — сказав поранений.

Хвилини через тридцять — сорок у центральному посту знову залунали телефонні дзвінки, і знов командир наказував, умовляв, обіцяв. Нарешті, почувся наказ, переданий по телефону в машину, вимкнути електрику торпедному відділові. Поранений сперся на здоровий лікоть, очі в нього блищали, він зашепотів:

— Вони загрозували викинутись на поверхню з торпедних апаратів. Тепер вони не зможуть впустити стиснене повітря в торпедні труби.

Час ішов невимовно повільно, і дівчина відчувала агонію людей, що перебували за якихось двадцять п'ять метрів від неї: темрява, важке повітря і свідомість швидкої неминучої смерті.

Човен усе повз і повз. Минула година, півтори. Можливо, в торпедному відділі вже панувала смерть. Поранений заснув. Люда простягла на столику руки й поклала на них голову. Так нерухомо сиділа довго, їй здавалося, наче в каюті теж не вистачає повітря. А в голові гуділо, дзвеніло...

Човен спинився. Світло електричної лампочки погасло, в каюті зробилось напівтемно. В центральному посту почулися телефонні розмови:

— Акумулятори сіли, — сказав комусь старший офіцер.

Після того зайшла мовчанка. Вона тривала недовго, і скоро знов почулася розмова. Командир і старший офіцер радились. Часом втручався Анч, а одного разу якесь слово вкинув і стерновий. Поранений заворушився, прокинувся і підвів голову, вслухаючись у розмову. Старший офіцер запропонував два виходи: перший — викинути через спеціальний люк аварійний буйок на поверхню моря, з надією, що його помітять радянські пароплави і пришлють їм водолазну партію; другий — затопити бойову рубку і крізь неї одному або двом чоловікам викинутись на поверхню в так званих підводних парашутах, тобто водолазних масках з маленьким балоном повітря. В своєму розпорядженні пірати мали дві таких маски. Ті, що викинуться, повинні вжити заходів до врятування екіпажу підводного човна.

— Гаразд, — сказав командир. — Перевірте маски та приготуйте бойову рубку до затоплення. На поверхню підійметеся ви з паном агентом.

Паном агентом командир підводного човна називав Анча.

— Тим часом, — продовжував він, — я дам пану агенту інструкції.

Було чути, як командир і Анч вийшли з центрального поста в командирську каюту. Через кілька хвилин відтіля почулася скажена лайка командира. Він повернувся назад у центральний пост управління і сказав старшому офіцерові, що з каюти зник пакет з важливими документами:

— Зашифровані інструкції командування.

Але пірати не мали часу обговорювати питання, куди зник документ. Командир заспокоївся на тому, що документи, по-перше, зашифровані, а, по-друге, не могли потрапити нікуди за стіни підводного човна.

— Маски справні, рубка готова до затоплення, — рапортував старший офіцер. — Дозвольте надіти.

— Тільки гляньте, як там у вас в каюті?

Поранений звів голову, збираючись, очевидно, щось спитати, коли старший офіцер зайде до каюти. Проте йому не довелося цього зробити, бо в центральному посту тріснув револьверний постріл, і хтось важко впав на палубу. Падаючи, ударив головою в двері, одчинив їх і трошки зсунувся по східцях у каюту, де були Люда й поранений. Перед ними лежав труп старшого офіцера. За напіввідчиненими дверима почувся новий постріл, і там знову хтось упав. Поранений схопився з ліжка, сів і дико блимав очима в напівтемряві.

— Готово! — почувся голос командира. — Згідно з інструкцією, ми мусимо зберігати в абсолютному секреті наше плавання. На човен ми вже повернутися не зможемо. Тут,

поблизу чужих вод, командування його не підійматиме.

— План наших дальших дій? — сухо спитав Анч.

— Ми повинні викинути разом з собою кліпербот. За шістдесят п'ять миль відцїля перебуває наша надводна база. Ми повинні добратися до місця призначеного побачення. Надівайте маску, вона прикриє вам голову, а маленький балон з повітрям дасть змогу дихати та прискорить виліт з води. Пам'ятайте, ми на глибині вісімдесяті п'ять метрів. Це смертельно небезпечна глибина. Водолазів у м'яких скафандрах підіймають відцїля протягом чотирьох годин, інакше їм загрожує важка кесонна хвороба, переважно з смертельними результатами. Ми вилетимо протягом якоїсь хвилини, мов корок із пляшки. На цій глибині тиск — вісім з половиною атмосфер, а в човні — звичайний. Значить, і в організмі нашому він — звичайний. Оце й повинно нас врятувати. Головне, не затриматись у рубці, коли в неї рине вода. Нас повинно викинути одразу, для цього я підйму там тиск повітря.

— А кліпербот? — спитав Анч.

— Ми прив'яжемо до нього весла, і вони підіймуться слідом за нами.

— На всяк випадок нам треба переодягтися, — сказав Анч. — Я мушу приклеїти бороду.

Вони порпалися ще деякий час, нарешті, перейшли в бокову рубку. Анч ще вийшов відтіля і зайшов у каюті до дівчини та пораненого, заговорив з пораненим, подякував за хорошу роботу, за вдале провокування юнги і закінчив:

— Ви були хорошим помічником, мені шкода розлучатися з вами. Але я залишаю вам компаньйонку, яка доглядатиме вас, і обіцяю доповісти нашому начальникові про вас, як про героя.

Поранений просив, щоб його взяли з собою, він обіцяв на все життя лишитися вірним слугою Анча.

— На жаль, у нас лише дві маски, а крім того, ми не змогли б впоратися з пораненим.

Почувся голос командира — він кликав шпигуна. Анч повернувся до дівчини:

— Прощайте, красуне, більше нам не доведеться бачитись, — сказав він російською мовою. — Ви цікавились своїми друзями. Ними давно вже живляться краби, яких я обіцяв вам подарувати.

— Не утруднюйте себе російською мовою, — його мовою відповіла Люда.

Анч здригнувся від несподіванки. "Так, значить, вона весь час розуміла розмови в її присутності".

— У-у-у! — ненависно протяг він і замахнувся на неї, наче намірявся вбити. Але його рішуче й нетерпляче кликав командир.

Шпигун вискочив з каюти В центральному посту дзвонив телефон, але ніхто не підходив до трубки. З машинного відділу кликали командира, але командир з Анчем уже задраювали водонепроникну загородку між центральним постом і бойовою рубкою. Вони мусили зробити це для того, щоб збільшити в приміщенні рубки тиск повітря.

Поранений лежав деякий час наче заціпенілий, але скоро опам'ятався.

— Не будемо більше дурити одне одного, — сказав він дівчині, — тепер наші інтереси спільні. Я сподіваюся — вони обоє поздихають раніш, ніж впливуть на поверхню. Кожен з них ще тут застрелив би другого, але поки вони потрібні один одному.

З бойової рубки долетів шум. Потім стих. Човен хитнувся: значить, вода прорвалася в бойову рубку і крізь відчинений люк стисле повітря викинуло двох людей з човна. Чулося якесь шипіння, булькотіння за стіною. Десять над ними товщину води прорізують тіла двох людей, які, покинувши своїх підлеглих напризволяще, намагаються врятувати собі життя.

Поранений теж прислухався. Здавалося, його неначе вдарило якоюсь страшною звісткою, і він, неприємно, сповз з подушки. Світло лампочки все пригасало, і незабаром Люда бачила лише слабо розжарену червону нитку в темряві. Останні запаси енергії в акумуляторі освітлення кінчалися. Крім тієї червоної нитки, Люда не могла нічого побачити. Вона піднесла до лампочки годинник і ще могла розібрати — п'ять годин тридцять дві хвилини.

В посту центрального управління настирливо дзвонив телефон.

II. АНЧОУС

Стерновий Андрій Камбала тримав однією рукою стерно, в другій грубу цигарку і філософствував з приводу різних змін у природі. В одному випадку його зацікавило, що великі зграї хамси з'явилися цього року несподівано рано. Вона ловилася з осені до весни, бо на літо, мабуть, вирушала в Середземне море. "Колумб" був повний дрібнесенької риби з сріблястими головками й бурувато-синіми спинками, що нагадувала оселедців. Шаланди соколинських рибалок з учорашнього дня розкидали сіті на мілинах, і шхуна забрала черговий вилов. Андрій балакав сьогодні на різні теми надзвичайно багато. Сторонній спостерігач міг би сказати, що це базіка. Причини ж тієї балакучості були інші. Андрій намагався одвернути своїх товаришів — шкіпера та моториста — від сумних думок.

— Одного року, — говорив він далі, — хамса з'явилася величезна, з чверть метра завдовжки.

Звичайно Стах обов'язково зауважив би, що Андрій бреше, бо такої великої хамси ще ніхто не бачив, але цього разу промовчав. Андрій на це одразу зважив і навіть замовк. Але потім вів далі:

— Йшов тут один французький пароплав. Став чогось проти нашого острова... Спустили шлюпку, з'їхали на берег...

Знову Андрія вразила мовчанка Стаха, бо скільки він не розповідав історію з тим пароплавом, завжди шкіпер поправляв його, що то був пароплав не французький, а іспанський, і шлюпка до острова не підходила, а рибалки під'їздили до пароплава... Але цього разу, здавалося, ніхто не чув Андрієвої розповіді. Стерновий хитнув правило стерна, затягся димом, покашляв і знову почав:

— Так брали вони хамсу смажити, а називали її чоуси...

— Анчоуси! — сердито поправив Левко, дивлячись поверх свого мотора.

— Анчоуси, анчоуси, — наче зрадів оповідач, що, нарешті, витяг слово хоча в одного слухача.

Стах мовчав.

— Так ті анчоуси, я вам скажу, хоч дешева риба, а така...

— Марко здорово умів їх смажити, — тихо промовив Левко, наче сам до себе, і схилив голову.

Андрій розгублено подивився на моториста, на шкіпера і безпомічно закліпав віями. Очерет залишався в тій самій позі, і не можна було сказати, чув він Левкові слова, чи ні. Моторист узяв ганчірку, схилився над мотором і почав щось обтирати. Раптом залопотів на вітрі парус. Після вранішнього шквалу вони йшли під мотором і під парусом. Шкіпер глянув угору і, нарешті, озвався:

— Вітер міняється, — стерновий, увага! — Потім перейшов на ніс і став розглядати в бінокль море.

Після шквалу ще котилися спінені хвилі, але вони були вже невисокі. На небі пливло кілька хмарок, і сонце вже припікало добре

— Ей, хлопці! — гукнув шкіпер. — Човен ліворуч, бачите?

Стерновий і моторист глянули, куди показував, витягти руку, шкіпер. За сім-вісім кабельтових од них на хвилях погойдувалась велика шлюпка. В ній стояли дві постаті, і одна з них розмахувала ніби прапором.

— Одежиною на веслі маха, — пояснив шкіпер товаришам і скомандував стерновому: — Право стерно. Підійти до шлюпки.

Стах підійшов до щогли і спустив парус. На човні, зрозумівши, що шхуна йде до них, перестали махати саморобним прапором.

Що ближче підходила шхуна до човна, то пильніше дивився Стах Очерет у бінокль, викликаючи у стернового й моториста зацікавленість. Вони шкодували, що в розпорядженні їхнього екіпажу був лише один бінокль.

— На "Колумбі"! — долинув голос з човна, і враз Андрій та Левко здивовано презирнулись. Той голос здався їм знайомий. Андрій забув про стерно, вдивляючись у постаті на човні, і шхуна пішла зигзагами.

— Стерно! — крикнув Стах Очерет.

Стерновий виправив курс, але так само, як і шкіпер та моторист, не міг одірвати очей від шлюпки.

На лавах у шлюпці стояли хлопець і дівчинка. Андрій, нарешті, пізнав їх. То були Марко Завірюха і Яся Знайда.

— Стопоріть мотор! — залунав вигук із шлюпки.

Це був перший випадок в історії плавання "Колумба", коли вся команда на ньому забула про свої обов'язки. Шкіпер не дав наказу, моторист, що й без наказу знав порядок, як підходити до суден, навіть не стояв біля мотора, а стерновий правив просто на шлюпку, наче хотів її протаранити. Цього разу про обов'язки їм нагадав юнга. Левко кинувся до мотора й виключив запалення. Андрій рвучко шарпнув стерно, і шхуна, що вже йшла по інерції, пропливла повз корму шлюпки. Шкіпер, схопивши ключку, ледве

встиг зачепити нею за борт шлюпки і поволік її за шхуною.

Ту ж мить Марко переплигнув на "Колумб" і потрапив в обійми Левка та Андрія. Шкіпер не випускав з руки ключки, підтяг шлюпку бортом до борту шхуни і простяг руку Ясі. І Марко, і Яся виглядали дуже стомленими, одяг на них була пошматована. У Марка на голові й на руці позапікалась кров на ранах. Проте обое дивилися бадьоро й радісно.

— Тепер я повірю, що анчоуси бувають завдовжки з метр, — сказав Стах Андрієві.

— Їсти! — широко посміхаючись, насамперед зажадав Марко.

— Зараз засмажимо анчоуси! — сказав йому Андрій

— Не можемо ждати! — відповів юнга.

Шхуну спинили. Всі розташувались біля камбуза, де Марко та Яся знищували харчові запаси колумбівців, а стерновий смажив анчоуси, пригадуючи кулінарні рецепти старого Махтея.

Марко розповідав про минулі пригоди. Коротко переказавши про все по порядку, закінчив на тому, як вони врятувались з охопленого вогнем потопуючого пароплава. Лежачи в шлюпці, коли вибухали снаряди і вогонь охоплював надбудови "Антопулоса", юнга пригадав, що талі, на яких трималася вона, розрізані, а значить, коли палуба пірне під воду, шлюпка спливе. Загрожувала небезпека, що її затягне у вир за пароплавом, але Марко втішав себе тим, що досі пароплав занурювався дуже повільно, отже, можна було сподіватися, що раптово він не порине, а течія віднесе шлюпку від небезпечного місця. Так чи інакше, цей спосіб залишився єдиним для їхнього врятування. Коли б вони плигнули у воду, їх, безумовно, помітили б з підводного човна і, напевне, розстріляли б, та й потопуючий пароплав швидше потяг би за собою в вир плавців, ніж велику шлюпку. Так воно й вийшло. Лежачи нерухомо на дні шлюпки, дивилися на тент і вже помітили, як він почав тліти, коли почули гуркіт літака. Це свідчило, що "Розвідувач риби" знявся в повітря і пілот та штурман врятовані. Значить, вони негайно сповістять військові кораблі про піратський підводний човен. За хвилину, вже задихаючись від диму та спеки, почули легкий тріск, то, мабуть, осідав пароплав. Одночасно шлюпка почала погойдуватись з боку на бік. Зрозуміли: шлюпка спливла. Трохи пізніше Марко підняв голову — над ним тлів тент. Глянув за борт: піратський корабель зник. За кілька десятків метрів від них догоряли верхи капітанського містка та штурманської рубки. Одразу зірвали тліючий тент і викинули його у воду. В шлюпш лежало одне весло та стерно. Яся взяла весло, а Марко стерно, замість другого, і почали відганяти човен далі від пароплава. Коли "Антопулос" поринув, то їх шлюпку тільки легко гойднуло. Після того вони опинилися в темряві. Бачили, як вдалині світили прожектори, які вони вважали за прожектори підводного човна. Потім чули гарматні постріли, гучний вибух, якесь гудіння під водою, а потім ще чули мотор літака. На цьому їх спостереження тієї ночі кінчилися. Перед ранком їх захопив шквал. Вставивши на місце стерно, весь час тримали шлюпку проти вітру. Коли зійшло сонце, шквал вщух, і вони весь час вдивлялися в обрій, чи не з'явиться якесь судно. У шлюпці знайшли воду, але там не було нічого їстівного. Пливти з одним веслом не могли і

використали його замість держака для прапора, почепивши Маркову куртку. Цим прапором подавали гасла якомусь пароплаву, але той пройшов далеко і уваги на них не звернув. Скоро після того до них наблизився "Колумб".

— Так Люда залишилась на човні? — спитав шкіпер.

— Так. Ми умовились, що вона морочитиме піратів, даючи їм відповіді на всі запитання, але, звичайно, неправдиві. Я сподівався, що наші кораблі вже женуться за човном, бо "Розвідувач риби" мусив сповістити їх про події цієї ночі.

III. ЩЕ ОДНА ЗУСТРІЧ

Після останніх безсонних ночей Марко і Яся швидко відчували, як у них почали злипатись очі. Яся так і заснула, не дочекавшись смаженої риби. Її на руках віднесли в рубку. Марко ліг біля порога, наче збирався охороняти свою супутницю. Перед тим як заснути, витяг з-за пазухи синій пакет і поклав на поличку, прикріплену до стіни рубки. Рибалки побажали обом приємних снів, але ні Марко, ні Яся вже не чули тих побажань, бо Яся спала, коли її вкладали, а Марко втратив слух і зір, як тільки голова його торкнулася маленької власної подушки. Вже не чули вони, як знов запрацював мотор, як весело гомонів Левко і як Стах поправляв Андрія, коли той почав розповідати, що він одного разу бачив у Лузанах в цирку дельфіна-акробата, який їздив верхи на коні.

Але найбільше розмова крутилась навколо подій останнього часу на Лебединому острові, підводного човна та пригод Марка і Ясі. З жалем згадували Люду, висловлювали сподіванки, що, може, вона якось врятується.

Хоча "Колумб" мав іти в Лузани, але тепер шкіпер вирішив змінити курс і зайти на Лебединий острів, щоб одвезти туди Марка і Ясю та сповістити про підводний човен і Люду.

На думку шкіпера, треба було, раніш ніж заходити в Соколину бухту, пройти навіпростець до маяка і одвезти Марка прямо додому. Він вирішив дати юнзі принаймні триденну позачергову відпустку. Левко і Андрій цілком погоджувалися з Стахом.

Всіх трьох смутила лише думка про побачення з професором Ананьєвим, коли привезуть йому звістку про дочку. Що втішного в тій звістці з цілковитим незнанням про її долю? Коли про це заходила мова, Андрій кречав, наче старий дід Стах, покашлюючи, замовкав і тільки Левко доводив, що не все ще втрачено, можливо, кораблі наздоженуть підводний човен, і тоді...

— Тоді вони його потоплять, — нарешті, одрізав йому Стах Очерет. Після цього моторист теж замислився, шукаючи спосіб знищити піратів і врятувати дівчину. Але нічого не знаходив.

Близько сьомої години вечора Стах став на ніс і почав дивитись у бінокль, виглядаючи на обрії Лебединий острів. У цей час з рубки визирнула Яся.

— Не спиться? — спитав Левко.

— Сон страшний приснився, — відповіла посміхаючись дівчинка. — А куди це дядько Стах дивиться?

— Острів наш виглядає. Ось-ось повинен з'явитися!

— Ви мене збудите, коли до острова підходитимемо?

— Обов'язково, Ясочко.

— То я знов лягаю спати. — І дівчинка сховалась у рубці.

Минуло кілька хвилин. Шкіпер чогось почав дивитись на море по лівому борту.

— Що там, острів пересувається? — поцікавився Левко.

— П'ять хвилин тому дивився, нічого не бачив, — відповів Очерет, — а тепер човен з двома людьми пливе. Веслюють. Хто б то міг бути?

— Може, ще кого рятуватимемо?

— А думаєш, підводний човен може стільки лиха накоїти... Андрію, стернуй на човен! Бачиш?

Андрій кивнув головою і став розвертати шхуну.

Надходив вечір. Вітер зовсім вщух, і море заспокоїлось. Лише коли-не-коли десь вдалині мигтів білий гребінь, нагадуючи помах чайки крилом, і зникав, мов омана. "Колумб" круто звернув з свого попереднього курсу й пішов на човник. Шкіпер дивувався, хто б то міг бути, так далеко від берега на маленькому гребному човнику?

До речі, той човник своїм розміром і формою аж ніяк не придатний був для далекого плавання морем.

Коли шхуна підійшла ближче, Левко впізнав, що то надувний кліпербот, який йому колись довелося бачити. Але цей був трохи більших розмірів. Двоє людей у кліперботі, помітивши, що шхуна йде до них, завеслували назустріч. Один був з довгою чорною бородою, другий — голений, лише з смужкою рудої щетини під носом. На голові в першого був чорний кашкет, що нагадував матроську форменку, а в другого — темно-коричневий м'який шкіряний шолом. Мабуть, тому перший нагадував моряка, а другий — льотчика. Льотчик працював широким веслом з коротеньким держалном. Бородатий мовчки дивився на шхуну, не виявляючи з цієї зустрічі ні задоволення, ні радісного здивування, чого з повним правом могли сподіватись колумбівці. Стах Очерет скомандував виключити мотор, туркотіння вщухало, і шхуна стала зупинятися. Бородатий тихо сказав кілька слів своєму гребцеві, і той підігнав човник до шхуни. Тепер на обличчі бородатого з'явилося щось подібне до задоволення. Він помахав рукою і крикнув:

— Драстуйте, товариші!

Левкові цей голос здався знайомим, але він не пригадував, де й коли бачив бородатого.

— Куди це ви на такому кораблі мандруєте? — спитав Стах.

— Маленька неприємність трапилась, — відповів бородатий і в свою чергу спитав, куди вони держать курс.

— На Лебединий острів.

— Нам у Лузани треба.

— З Лебединого в Лузани підемо.

— У нас з літаком аварія.

— Може, підводний човен вас того... — поцікавився Андрій.

— А ви що, про підводний човен знаєте? — стрепенувся бородатий.

— То ви з "Розвідувача риби"? — гукнув Стах.

Бородатий мотнув головою, на запитання не відповів, схопився рукою за борт шхуни і сказав:

— Доведеться вам нас забрати.

— Просимо, — відповів Стах, допомагаючи бородатому вилазити на шхуну. — Ми сьогодні вже підібрали двох ваших знайомих — хлопця і дівчинку.

Бородатий нахмурився і, слухаючи Стаха, уважно стежив за його обличчям. Потім обличчя його стало радісно-здивованим і він спитав:

— Де вони?

— Висипляються, — показав шкіпер на рубку.

Бородатий кивнув головою льотчикові, і той поліз на шхуну.

— Далеко ми од берега? — спитав бородатий.

— Скоро Лебединий побачимо, — відповів шкіпер.

Почувши цю відповідь, бородатий, здавалося, здивувався, зиркнув на пілота, але нічого не сказав. Тим часом Левко, дивлячись на них обох, згадав, що Марко розказував про безногого льотчика, але в жодного з цих двох дерев'яної ноги не бачив. Голос же бородатого він, безперечно, чув не вперше. Шкіпер порадив витягти гумового човна, одночасно висловлюючи сумнів, що на такій посудині далеко не запливеш.

— І навіть дуже далеко, — відповів бородатий. — Ось, будь ласка, подивіться, — показав рукою за борт так, що шкіперові довелося обернутися кругом, щоб туди подивитись. В цей час бородатий глянув на свого товариша і зробив короткий енергійний кивок головою, подаючи тим самим якесь гасло. Той рух стривожив Левка, і він весь напружився, наче готуючись попередити якусь біду, але вже було пізно. Майже одночасно обидва незнайомці сунули руки в кишені й вихопили револьвери. Пролунали два постріли.

Шкіпер захитався і впав горілиць, а стерновий, зігнувши коліна, повалився обличчям на палубу і, падаючи, збив у море відро, що лежало край правого борту. Левко виплигнув з свого місця і кинувся на вбивць. Його зупинив різкий оклик:

— Ні з місця, стріляю!

Здоровий розум переміг порив безумної одваги, і Левко зупинився. Було безглуздо битися одному беззбройному проти двох з револьверами. Головне, стояли вони на такій віддалі від нього, що поки б він наблизився до них, то дістав би принаймні чотири кулі.

— Назад! — скомандував йому чорнобородий, і він одступив.

— Кругом! — Левко повернувся спиною до напасників, обличчям до рубки. І саме в цю хвилину в дверях рубки з'явився Марко, а за ним Яся.

— Руки вгору! — крикнув Анч, бо це був він.

Марко повільно звів руки. Те саме зробив Левко.

— Вийти з рубки! — прозвучав наказ.

Марко ступив крок вперед, за ним, підіймаючи руки, вийшла Яся.

— Попереджаю, як тільки хто поворухнеться, — стріляємо, — сказав Анч і не

спускаючи з них очей, заговорив з командиром піратського човна

Тільки тепер Левко впізнав шпигуна по його очах і рухах. Значить, підводний човен близько. Невже їх заберуть туди? Подумавши це, він занишпорив очима по обрію, але прямо перед ним слалася пустеля. Ні підводного човна, ні пароплава, жодного паруса

Нападники перемовились кількома словами, зайняли зручнішу для себе позицію в центрі шхуни а захопленим наказали стати рядком край борту. Руки запропонували покласти долонями за голову. Це заважало полоненим швидко зробити рукою якийсь несподіваний рух. Крім того, виставлені вперед лікті заважали їм бачити один одного.

Пірати особливо ненависно та здивовано розглядали Марка і Ясю, бо вважали їх за потоплених. Мабуть, Анч пригадав останні слова дівчинки, бо в очах шпигуна, коли він позирав на неї, відчувалася смертельна погроза. Коли б рибалки зрозуміли, про що говорили шпигун і пірат, то довідалися б, що кілька слів було призначено дівчинці. З нею вирішили не морочитись довго, а при першому найменшому порушенні наказу застрелити, щоб залякати інших двох полонених, які тимчасово були потрібні піратам.

Шпигун виголосив коротку промову, весь час багатозначно позираючи на полонених, на тих, що лежали постріляні, і на свій револьвер. Він сказав:

— Нам потрібна ваша шхуна. Ви доставите нас у відкрите море, туди, куди ми вам накажемо, і завтра на цей час будете вільні, зможете повертатися до себе на Лебединий острів чи куди схочете. Нам потрібні моторист і стерновий. Але пам'ятайте: найменший непослух, нестаранна робота, якийсь підозрілий рух — і ту ж мить наші револьвери розрядяться у ваші голови. Між собою не розмовляти, один на одного не дивитися, коли не працюватимете, то стояти до нас спиною і руки тримати за головою. Все.

Полонені мовчки вислухали цю промову і продовжували непорушно стояти, лише вимірюючи очима відстань до револьверів. На жаль, відстань та не дозволяла зробити раптового стрибка, щоб збити з ніг піратів і спробувати видерти в них револьвери.

— Зброя на шхуні є? — спитав Анч.

— Нема, — відповів Левко.

Анч зайшов у рубку і почав там нишпорити та оглядати, мабуть, шукаючи зброї. Незабаром почувся його радісний вигук. Він вийшов на палубу, тримаючи в руці синій пакет, якого командир підводного човна не міг знайти у себе в каюті.

Передавав пакет не менш зраділому піратові, потім звернувся до Марка і Ясі:

— Хотів би я знати, хто це з вас такий ловкий?

Але ні Марко, ні Яся нічого не відповіли.

— Я знаю вашу впертість, — сказав, помовчавши, Анч. — І хочу знати, чи ви будете працювати, чи вас тут зараз постріляти? Відповідайте по черзі на моє запитання. Першим — моторист. Ти працюватимеш на моторі?

— З умовою, — відповів Левко, — що ви дозволите оглянути моїх поранених товаришів і, коли вони ще живі, подати їм допомогу. Інакше — можете стріляти.

— Згода, — відповів Анч, — я сподіваюсь, ви далі також поводитиметесь розумно... юнга.

— Я згоден на тих самих умовах, — похмуро відповів Марко.

— Що ж, я дуже радий, — в'їдливо сказав шпигун, поглядаючи на хлопця з явним недовір'ям. — Знайдо!

Останнє ім'я він вимовив надто злісно та роздратовано.

Дівчинка, що стояла на самому краю борту і на цей раз уважно оглядала шхуну та море, нічого не відповіла, глянула на Анча і, рвучко хитнувшись назад, полетіла в воду, падаючи головою. Майже одночасно розітнулися два постріли і залунав вигук: "Ні з місця!" То вистрілили обидва захватники. Левко рвонувся був уперед, але моторист вчасно знайшов у собі силу волі вгамувати порив і бажання кинутись на вбивцю. Пірат підбіг до борту і глянув униз. Дівчинки він не бачив, вона зникла під водою, але навряд чи її було вбито або поранено, так стрімголов вона кинулася з шхуни. Рудий пірат вичікував, коли вона вирине, щоб тоді пристрілити. Минула майже хвилина, поки з-під хвиль показалась голова: вона з'явилась на такій віддалі від шхуни, де пірат не ждав її. а тому на якихось дві-три секунди спізнився з пострілом. Дівчинка встигла сховатися під воду, але куля вдарила майже в тому самому місці, де показувалась голова, і, напевне, зачепила втікачку. Минуло півхвилини, і Яся знову з'явилася в тому самому місці. Тепер вона вже не показала всієї голови, а лише схопила ротом повітря і моментально зникла.

Все ж загарбники вистрілили по чотири рази. Кулі зняли в тому місці бризки, так що, коли б там була дівчинка, вони подірявили б її.

Моторист і юнга не бачили, що відбувається позаду, і здригалися з кожним пострілом, вважаючи його останнім смертельним ударом по Ясі. Вони не знали, що саме робила дівчинка, але догадувались, що вона попливла геть від шхуни. Обидва не розуміли цього вчинку, бо втекти ж вона не могла. Навіть не стріляючи, а пустивши мотор, пірати враз її наздогнали б і витягли або просто потопили, наскочивши шхуною. Дивувала їх також велика кількість пострілів; це означало, що пірати влучали погано.

Тим часом Ясіна голова на поверхню більше не з'являлась. Минуло хвилин п'ять. Найпильніший огляд моря не виявив дівчинки ні поблизу шхуни, ні вдалині. Найвправніший нирець не зміг би так довго пробути під водою. Не міг він також залишитися непомітним на поверхні моря при сонячному освітленні. Єдиний висновок, який можна було припустити і який загарбники зробили: дівчинку вбито або важко поранено, і вона потонула.

Більше вона їх не цікавила. Тепер Анч наказав мотористові стати до машини, а Маркові до стерна. Ні той, ні другий не зрушили з місця.

— Ви забули свою обіцянку! — лютуючи, скрикнув шпигун.

— А ви свою? — відповів Левко.

— А-а-а! — він згадав. — Моторист може підійти й оглянути трупи.

Левко швидко кинувся до шкіпера і схилився над ним. Стах лежав у калюжі крові. Левкові ніколи не доводилось мати діло з ранами, але тому, що було пробито праву сторону грудей, у нього з'явилася надія, що Стах житиме. На велику силу йому вдалось сьак-так перев'язати і перетягти його в рубку. Анч лаявся і підганяв моториста. Поки

Левко перев'язував Стаха, шпигун послав Марка оглянути Андрія.

Стерновий теж лежав непорушно, мов колода. Марко Довго оглядав його, поки, нарешті, знайшов тоненький струмок уже засихаючої крові за вухом. Очевидно, куля попала в голову й одразу вбила Андрія на смерть. Але, коли Марко положив руку на спину трупа, то відчув, ніби серце ще б'ється. Тоді він став уважніше придивлятися до рани. Побачив, що куля пробила вухо й зачепила голову, але чи глибоко, напевно сказати не міг. Анч гукав, щоб він швидше порався. Марко, так напевне й не знаючи, чи живий рибалка чи ні, але, майже певний того, швидко поволік Андрія в рубку.

— Мертвий? — спитав Анч.

Юнга кивнув головою.

— Так викиньте його за борт.

— Ми його поховаємо.

Анч нічого на це не відповів, лише на губах його пробігла глузлива посмішка.

Через п'ять хвилин після цього моторист пустив мотор, а Марко, ставши до стерна, повернув шхуну на південь. Заходило сонце. Вдалині, майже на обрії, показався димок корабля. Ніхто на шхуні не знав, що то "Буревісник" повертається в Соколину бухту.

"Колумб" залишив місце, де так несподівано загинула Яся. І тільки наче пам'ять тієї події, в морі лишилось плавати відро догори дном, що скотилося за борт, коли падав Андрій Камбала.

IV. НА ПІВДЕНЬ

Анч і командир піратського човна врятувалися надзвичайно швидко. Їх за якусь хвилину викинуло на поверхню моря. Перших кілька хвилин вони почували себе погано. Раптово попавши під тиск восьми атмосфер, одразу відчули сильний дзвін у вухах, шум у голові, важко було дихати, але "підводний парашут" прожогом виносив їх угору, і з кожною секундою послаблювався зовнішній тиск. Парашутні маски значною мірою послабили його і тим захистили барабанні перетинки, бо інакше вони б полопались. Дуже короткочасне перебування під великим тиском врятувало їх від кесонної хвороби, цього страшного ворога водолазів. Звичайно водолазів спускають на глибини протягом одної-півтори хвилини, а назад підіймають іноді кілька годин, залежно від того, на якій глибині і скільки часу пробув водолаз. На глибині, під збільшеним тиском кров починає розчиняти азот з повітря, що його вдихає водолаз. Коли водолаза швидко підняти, зміниться раптово зовнішній тиск, азот негайно й швидко виділиться з крові, і кров скипиться, згусне. І чим більше азоту виділяється, тим страшніші наслідки. Коли водолаз деякий час пробув на глибині понад сорок метрів і його зразу підняти на поверхню, в нього кров піде ротом, носом, вухами, полопаються барабанні перетинки, і все це закінчиться смертю. Врятувати можна, лише моментально спустивши назад на ту саму глибину і потім поволі підіймати протягом кількох годин, або вмістивши в спеціальну декомпресацийну камеру, в якій штучно збільшують тиск, накачуючи туди повітря. В такому разі справа може закінчитися лише дуже сильними болями. Для шпигуна й пірата особливо страшним був перший момент, коли вони переходили з човна у воду, із звичайного атмосферного тиску під тиск вісімдесятиметрового шару

води, але їхні "парашути" були розраховані на стометрову глибину, і це гарантувало їм порятунок.

Слідом за ними злетів у повітря з веслом-поплавком кліпербот. Він не був надутий. Коли б вони надули кліпербот, то його одразу розчавило б тиском води в глибині. Гумова оболонка кліпербота могла б витримати тиск лише в тому випадку, коли б його надули стиснутим повітрям, але тоді він лопнув би на поверхні, мов бомба, як лопаються глибоководні риби, що їх іноді гідробіологи витягають своїми драгами з морських глибин.

Хоча підймання відбулося порівняно легко, все ж Анч у перший момент був знепритомнів. Рудий командир, що свого часу тренувався в подібних підйманнях, правда, з менших глибин, лише трохи отетерів, але одразу підплив до шпигуна і допоміг йому опритомніти. Першу хвилину вони не помітили навколо себе жодного судна. Але коли, надувши кліпербот, вмостилися в ньому, то Анч перший розгледів на віддалі приблизно милі рибальську шхуну і, незважаючи на шум у вухах після підймання, вчув торохкотіння мотора. В їхні плани ніяк не входило зустрічатись з суднами, особливо більшими, ніж моторні шхуни, де можна було сподіватися значної кількості людей. Не бажаючи, щоб їх помітили, почали гребти в бік від шхуни.

Де саме вони перебували, пірат-командир не міг сказати Анчу, бо після обстрілу глибинними бомбами у підводному човні зіпсувались лаг і курсограф. Повзучи по ґрунту, орієнтувались лише по компасу та покажчику глибини. Пірат ждав, коли одійде далі непрохана шхуна, і тоді він по сонцю визначить точно їхнє місце перебування. Для цього він захопив з собою в маленькій коробці потрібні інструменти.

Коли ж помітили, як шхуна повернула і пішла до них, це їх збентежило. Проте вирішили видати себе за потерпілих корабельну аварію, причому командир-пірат мусив виконувати роль моряка, що з переляку втратив мову. Взагалі ж Анч ждав шхуну, готовий вигадати яку завгодно історію і поводитись відповідно до обставин. Але шпигун впізнав "Колумба". Умовились підняти на шхуну і при першій зручній нагоді застрелити принаймні двох, а решту примусити повернути шхуну в море, тримаючи курс на місце призначеного побачення з пароплавом-базою.

Їхні сподіванки здійснились майже цілком, хоч з'явлення Марка і Ясі їх надзвичайно збентежило і навіть злякало. Та незабаром вони заспокоїлись, вважаючи, що викинуті ними в море врятувались якимсь щасливим випадком.

Вони поспішали і навіть не спитали юнгу про те, як це сталося. Дівчина ж тепер вже загинула напевне. Така сама доля, десь уночі, чекала юнгу й моториста, бо ні шпигун, ні пірат не мали наміру залишати живими свідків своїх вчинків.

Шхуна йшла на південь повним ходом. Анч попередив, що при поганій роботі моторист самостійно з свого місця не зійде і взагалі ніколи вже не ходитиме. Командир-пірат не відходив від юнги. Наглядати за роботою двох чоловік загарбникам було зручно, але вони також розуміли, що довіряти полоненим не можна. Щоб забезпечити себе від несподіваного нападу, вирішили зв'язати мотористові ноги. Вони міцно сповили йому ноги подвійними стопорними вузлами. В'язав вузли рудий пірат,

він добре знав, як це робити. "Наче досвідчений боцман", — подумав Левко. Тепер моторист зробився майже цілком безпорадним: хоча руками порядкував, але розв'язати вузли не міг. Їх можна було лише розрізати, але великий складаний ніж, який Левко завжди носив при собі, пірати забрали.

Марка поки що не в'язали. Пірат став на стерні, а його примусили викидати рибу з шхуни, бо, на думку загарбників, повний вантаж зменшував швидкохідність "Колумба", до того ж риба, заповнюючи палубу, заважала вільно рухатись. Після півгодинної Маркової роботи на палубі стало зручніше. Марка знов поставили до стерна, а ноги йому зв'язали не так, як мотористові, а спутали, як путають коней, бо стерновий мусить стояти, а не сидіти. Марко навіть міг поволі пересуватися.

Сонце зайшло, і загарбники відчували полегшення, бо в темряві, не засвічуючи на шхуні вогнів, відчували себе в повній безпеці. Так вони сподівалися, не виявляючи себе, обійти кожне судно, що могло трапитися їм по дорозі. Як тільки на небі з'явилися зорі, командир-пірат узявся точно визначити їхнє місцезнаходження. Коли він розпочав цю роботу, Марко схвилювався. Він вважав, що для того, щоб зробити потрібні обчислення, рудий, безперечно, зайде в рубку. Там же, поруч пораненого шкіпера, лежав майже неушкоджений Андрій Камбала. Хто знає, що він там робить! Хоча Марко й знав його за великого боягуза, але сподівався, що рибалка цього разу не побоїться розправитися з піратами. Безперечно, якби на місці Андрія був Левко, Стах або навіть він, Марко, вони скористалися б перебуванням пірата в рубці і розвалили б йому голову. Це можна було зробити хоч би протипожежним інструментом, що був там. А тоді вже, відібравши револьвер, зуміли б дати собі раду з Анчем, переховуючись поки в рубці, наче у фортеці. Юнга слідкував за рудим більше, ніж за стерном та курсом шхуни. Суворий оклик Анча примусив Марка повернутися до своїх примусових обов'язків. Тим часом пірат скінчив астрономічні спостереження і взявся за обчислення. Але він не заходив до маленької рубки, мабуть, не бажаючи перебувати в товаристві мертвого та тяжко пораненого. Своїми обчисленнями рудий був дуже задоволений. Про це юнга догадався з інтонації розмови пірата з шпигуном. Справді, їм лишилось іти шість-сім годин до того місця, де передбачали зустрітися з пароплавом-базою.

Марко намагався розгадати, для чого пірати, захопивши шхуну, пішли на південь. В перший момент він думав, що пірати вибрались на спеціальне "полювання", шхуну потоплять, а людей заберуть у полон для допитів, і все ждав, що ось-ось з'явиться підводний човен. Хоча Марка брав сумнів — як це так, щоб командир підводного човна міг залишити свій корабель? Для цього мусило трапитись щось надзвичайне. Хлопцеві спало на думку, чи не зазнав підводний човен якоїсь аварії, і він подумав про Люду. Од цієї думки по спині війнуло холодом. Дівчина могла якимсь способом здійснити їхній задум про знищення човна, але при тому, напевне, загинула. Ну, а коли з човном сталося щось інше, то де ж все-таки вона? Марко діждався, коли Анч наблизився до нього і спитав:

— Скажіть, де Люда Ананьєва?

Шпигун зміряв юнака цинічним поглядом, як завжди, коли йому не треба було

критися, глузливо скривився и відповів:

— Вас цікавить доля милої дівчини Люди? Обіцяю: коли ми закінчимо рейс на "Колумбі", а ви весь час старанно виконуватимете свої обов'язки, я відповім на це запитання.

Анч повернувся до юнги спиною, одійшов два кроки, знову повернувся і так стояв з тією ж глузливою посмішкою, міцно стискаючи в руці револьвер. Знаючи Марка, він побоювався його навіть зв'язаного, але тішив себе думкою, як наприкінці цього рейсу наставить йому в лоб дуло револьвера і скаже: "Зараз ви, юначе, підете в гості до милої Люди".

Темрява обгортала море. Сьогодні вона все ж була не така густа, як попередньої ночі, бо вузесенький серп молодого місяця блищав на заході й додавав свого світла до мерехтливих зірок. Пірат-командир майже кожні десять хвилин зазирає до Левка, щоб перевірити, як працює мотор, і чи не кожні п'ять хвилин звіряв, чи правильно Марко держить стерно. Він поправляв стернового час від часу рухом руки і щось сердито белькотів своєю мовою, коли той хоч трохи збивався. Марко бачив перед собою половину Левкової спини, рубку та Анча, що, мабуть, збирався в неї зайти. Незважаючи на сутінки, хлопець ясно бачив, що шпигун протяг руку до дверей. Юнга завмер. Йому хотілося, щоб рудий у цей момент стояв біля нього. Тоді, лише почув би шум у рубці, схопив би рудого і вже не випустив би, незважаючи на револьвер, або скотився б разом з ним з корми у море. Та Анч не відчинив рубки, бо його в цей час гукнув пірат-командир. Рудий щось показував шпигуну в морі. Марко теж глянув і побачив далеко по їхньому курсу червоний і ліворуч, трохи вище, два білих вогні, один над одним. Якийсь пароплав з буксиром перетинав їм шлях зліва. Загарбники перемовились кількома словами, але, зрозуміло, така зустріч їх не турбувала.

Після тієї розмови Анч підійшов до Левка. Моторист звернувся до нього, і Марко добре чув їхню розмову.

— Я хочу подивитись на пораненого, — сказав моторист. — Може, йому треба допомогти, перев'язати або подати води.

— Це можна, — відповів Анч. — Зараз я туди зазирну, а потім пушу вас.

Цього разу Анч взявся рукою за двері й потяг їх до себе, щоб відчинити, але двері не піддавалися. Гадаючи, що вони просто міцно заходять, шпигун смикнув дужче — двері не відчинялися. Тоді взявся за скобу обома руками, але нічого зробити не міг. Здавалося, шпигун сторопів. Марко не бачив виразу його обличчя, але відчував це по рухах, навіть у темряві помітно було, що вони якісь невпевнені. Серце юнги калатало. Значить, Андрій замкнувся в рубці і відсиджується там. "Що ж він думає робити?" Марко знав їхню рубку. Вона зроблена з товстих дубових десятисантиметрових дощок у два шари. Рубка залишилася цілком од старого судна, що невідомо звідки потрапило на берег Лебединого острова. Дуб сох, мок і ставав ще міцнішим. Двері, правда, наполовину тонші, але зсередини в них були забиті міцні залізні скоби. Проте витівка Андрія Камбали все ж здавалася дуже небезпечною, бо пірати, врешті, могли його розстріляти, коли не через стіну, то через двері або крізь ілюмінатор, бо сам він у

такому становищі абсолютно нічим не загрожував загарбникам. Анч облишив двері рубки, наблизився до пірата-командира і про щось з ним заговорив. Розмовляли вони тихо, хоч тут ніхто їх не розумів. Очевидно, їх стурбували зачинені двері.

Марко сподівався, що загарбники негайно почнуть стріляти по рубці. Це могло призвести-таки до смерті не лише Андрія, а й пораненого шкіпера. Але ніхто не стріляв. Пірат-командир підійшов до дверей, щоб і собі впевнитись, що вони замкнені зсередини, пошарпав, а потім узяв тоненький металевий трос і почав міцно зав'язувати двері зовні. Левко в цей час озирнувся і, не розуміючи, що вони роблять біля дверей рубки, крикнув:

— Скоро ви пустите мене до пораненого?

— Ваш поранений не в такому вже важкому стані, — знову відповів Анч. — Він замкнувся в рубці й не пускає до себе.

Юнга не розумів, чому пірати не стріляють. А пірати не стріляли тому, що після завзятого обстрілу Ясі Знайди у їх револьверах залишалося лише по одному заряду. Вони берегли патрони.

V. ВІДРО НА ХВИЛЯХ

Захоплена піратами шхуна швидко пішла на південь. На тому місці, де сталась ця подія, залишилося тільки відро. Воно плавало на воді догори дном, легенько погойдуючись на хвилях. Навряд чи було воно помітне далі, ніж на двісті метрів, та загарбники взагалі не звернули на нього уваги. Тим часом уважний спостерігач напевне ним зацікавився б. Велике, чорне, трохи іржаве, воно не один рік відслужило рибалкам і від інших відер нічим особливим не відрізнялося. Проте, уважно придивившись до нього, можна було помітити дещо цікаве. Воно вгрузло у воду значно глибше, ніж могло б угрузнути звичайне відро в такому положенні. Погойдувалось воно менше, ніж повинно б, наче якась сила примушувала його зберігати точне вертикальне положення. Коли на морі тиха погода, то по різних поплавках спостерігають наявність течії, її швидкість і напрям. Уважне око помітило б, що, поки "Колумб" стояв на місці, воно теж не рухалось, а як тільки відплив, відро теж попливло, але в протилежний бік, немов течія одразу підхопила його й понесла на північ. Та ось відро задрижало, і з-під води, прикриваючись ним від шхуни, показала голова. Вона визирала з-за відра в той бік, куди пішов "Колумб", і, очевидно, заспокоївшись тим, що шхуна вже далеко, несподіваний плавець виринув на поверхню. Тим плавцем була Яся Знайда.

Стоячи на палубі поруч Марка з закладеними за потилицю руками, дівчинка не збиралася тікати з шхуни. Але коли Анч звернувся до неї, вона глянула йому в вічі і прочитала в них вирок собі — смерть. Це штовхнуло її на рішучий вчинок. Вона кинулась у воду з лівого борту, де вони стояли, сама ще не знаючи напевне, що робитиме далі. Уже під водою вирішила одпливти від шхуни, показатися, а потім під водою вернутися назад. Спливши, щоб передихнути, Яся негайно пірнула назад, бо почула, що її обстрілюють. Вона пішла просто вглиб на тому самому місці, сподіваючись, що захватники виглядатимуть її далі, а вона на тому ж місці спливе і знову передихне. Розрахунок цей справдився, тому вона і уникла куль, пущених по ній

хвилиною пізніше. Пірнувши втретє, вона повернула назад і мусила пропливти під водою вже пройдену віддаль, заглибитись під киль "Колумба", пройти під ним і аж тоді висунути голову на повітря. Навіть для такого плавця й нирця, як вона, це було забагато. Коли побачила мутний обрис кіля шхуни, то вже відчула, що задихається. Її охопило непереможне бажання відкрити рот і потягти в себе будь-що, але знала, — досить їй ковтнути води, і вона вже не зможе спливати на поверхню. Останнє напруження, і вона йде вгору, майже торкаючись головою пологого днища шхуни. Обережно сплила під самим бортом і майже хвилину відсапувалась. Довго так залишатись на воді боялась, бо кожную мить котрийсь з піратів міг зазирнути через борт і помітити її. За два метри далі на воді погойдувалось відро. Мусила пірнути до нього, просунути голову і тоді три-п'ять хвилин могла не показуватися, лише намагаючись триматися у вертикальному положенні. Яся так і зробила. Протягом кількох років вона робила вправи з відром і без відра, плавала на воді і під водою.

Відро служило їй водолазним дзвоном. Яся розуміла, що повітря у відрі їй надовго не вистачить і доведеться його поповнювати. Це було небезпечно, бо загарбники могли б помітити її. Тому намагалась якнайнепорушніше стояти під відром. Хвилини через три вона залишила його, пропливла під водою до похилої корми, висунула голову, пила свіже повітря і слухала на шхуні розмову, з якої догадалась, що там її вважають утоплю. Потім повернулася назад, під своє відро. Тепер вона скоренько перевернула його, набрала в нього чистого повітря і знов сховалась, дожидаючись, коли, нарешті, шхуна рушить.

Цього моменту вона і ждала, й боялась. Її могло вдарити гвинтом або зачепити бортом шхуни відро й перевернути його, нарешті, одному з піратів могло спасти на думку витягти його з води. Але, на Ясине щастя, нічого такого не трапилось, шхуна відпливла, не торкнувшись її. Вона ж не визирала з-під води, міцно тримаючи відро за дужку і тим самим зберігаючи його в неприродній непорушності на хвилях. Нарешті, коли дихати стало зовсім нічим, вона вирішила визирнути на повітря. Так і зробила, прикрилася відром од шхуни і помаленьку попливла. Скоро шхуна зникла з очей, чулось лише торохтіння мотора.

Тепер, коли дівчинка опинилась сама серед моря, не маючи під рукою нічого, крім незручного й ненадійного відра, вона розгубилася. Сталося з нею це не тому, що вона, плигаючи за борт, сподівалася на якусь гумову подушку чи на човен, а їх не було. Плигаючи за борт, вона знала, що на це сподіватись їй треба найменше. Але, збираючись пливати до берега, вона не знала, де саме той берег. Навіть стоячи на шхуні, не помітила його на обрії, хоч і пам'ятала, як Левко казав, що берег близько. Вона могла дуже приблизно орієнтуватися лише по сонцю та по шхуні. Шхуна, безперечно, пішла геть від острова, а сонце показувало їй, де захід. Отже, мусила пливати на північ, але визначити з абсолютною певністю, де та північ, не могла. Можна було взяти напрям трохи на північний схід, і тоді їй довелося б пливати до берега сімдесят — вісімдесят кілометрів, а коли на північний захід — то сорок — п'ятдесят. Точно Яся цього не знала, але ситуацію, в якій опинилась, розуміла. Зрештою

попливла, тримаючи напрям так, щоб сонце на заході було по лівий бік. Коли б вона знала, що в цьому напрямі доведеться пливати сто двадцять кілометрів до берега! А це ж неможливо, навіть для найкращого в світі плавця. Пливла, насправді залишаючи Лебединий острів трохи ліворуч від себе, але на такій віддалі обов'язково проминула б його, не помітивши.

Сонце торкнулось обрію, коли Яся перевернулася на спину, щоб відпочити. Втома від попередніх пригод ще давала себе почувати, і дівчинка знала, що сили в неї тепер менше, ніж три дні тому, через те мусила її берегти. Лежачи на спині, дивилася вгору, в темну синяву неба, і раптом помітила двох білих чайок. Птиці після денного полювання поверталися з моря на берег. Вони летіли рівно, не знижуючись, не піднімаючись, нікуди не повертаючи, мабуть, поспішали до своїх гнізд. Найімовірніше, то були чайки з Лебединого острова. З тієї висоти, де вони летіли, мабуть, бачили острів і прямували до нього навпростець. Дівчинка провела птиць поглядом, вона заздрила їм, бо вони швидко її випереджали. Стежачи за їх льотом, звернула увагу, що вони летять не в тому напрямі, в якому пливла вона. Яся одразу повернула за чайками і так пливла, поки вони не зникли з очей. Аж коли на небі висипали зірки і серед них вона впізнала маленьку Полярну зірку, тоді попливла з певністю, що тепер має точний орієнтир і не зіб'ється з прямої лінії. Час од часу підводила голову й поглядала на маленьку зірку, що завжди світить на одному місці і навколо якої пересувається весь небозвід. "Моя провідна зіронька", — прошепотіла дівчинка з почуттям ніжності, поглядаючи на цю скромну, неблизку зірку, що протягом тисячоліть правила і править морякам вірніше компасів. До речі, небо було чисте і не видно, щоб мало хмаритись. На жаль, це так тільки здавалося, бо коли б Яся розумілася на різних ознаках погоди, як, скажімо, розумівся на тому Стах Очерет, то, глянувши на небо після заходу сонця, могла б передбачити короткочасний, але сильний вітер. Дівчинка пливла "по-жаб'ячому", тобто майже тим самим способом, що носить назву стилю "брас", пливла повільно, щоб не стомитися.

Зайшла ніч. Ясно горіли над морем зорі і радісно-задерикувато переходив від зірки до зірки молодик. Напівтемрява й тиша панували у морі. Проте почала здійснюватися хвиля. Яся пливла й пливла, нічого не бачачи, крім своєї Полярної зірки, наче намірялась до неї допливати. Коли лягала на спину, щоб відпочити, не дивилась на зоряне небо, а заплющувала очі й прислухалася, чи не почує шуму пароплава або голосів з рибальської команди. Але ніякі звуки до неї не долітали, крім шепотіння хвиль, що плюскотіли в вуха, і тоді дівчинці здавалося, що нічого на світі не існує, крім неї і моря, що безконечно тягтиметься, а хвилі все шепотітимуть їй свою незрозумілу розповідь. Потім переверталася і пливла далі. Та ось скоро її наче наздогнав вітер, і голосніше захлюпали хвилі, а на небі прослалась якась димка й почала туманити зорі та місяць. А далі навздогін за Ясею з моря повзло чорне покривало, затуляло зорі, згущало темряву.

VI. ШКВАЛ

Літні місяці — місяці гроз. На суходолі грози найбільше бувають наприкінці дня,

десь між третьою і шостою годинами вечора. Але на морях вони бувають частіше вночі. Метеорологи пояснюють це тим, що в цей час водна поверхня тепліша, ніж суходіл. Повітря над морем охолоджується швидше, ніж вода, це викликає посилений вертикальний рух в атмосфері і призводить до швидкої концентрації водяної пари вгорі та повернення її назад зливою. Навряд чи вже докладно вивчено механізм утворення грози, але моряки знають, що грози — це шквал з дощем, блискавкою, громом. А шквал — повітряний вихор, що налітає майже несподівано, збурює воду, рве паруси, робить багато неприємностей і швидко зникає. Шквал з грозою — це небезпека для маленьких парусних суден, але, зрештою, все ж він загрожує меншими неприємностями, ніж шторм. При шквалі пориви вітру досягають семи балів, тобто його швидкість вимірюється максимум п'ятнадцятьма метрами на секунду, а шторм лише починається вітром у двадцять метрів на секунду, що означає дев'ять балів.

Шквал захопив "Колумб" зненацька. Єдиний, хто міг заздалегідь передбачити зміну погоди, Стах Очерет, — лежав важкопоранений у замкненій рубці. І нікому, крім, можливо, Андрія Камбали, не було відомо, чи шкіпер ще живий. Але раніше, ніж "Колумб" потрапив у шквал, сталася подія, яка затримала рух шхуни. Левко, користуючись темрявою, зумів непомітно для загарбників щось пошкодити в моторі, і він став стукотіти та давати перебої. Пірат перший звернув увагу на ненормальну роботу мотора, і після того Анч спитав, що трапилось. Левко відповів, що мотор забруднений і коли його не прочистити, він скоро зовсім спиниться. На це Анч відповів погрозою негайно застрелити моториста і заспокоївся лише після того, як Левко запевнив його, що чистка відбере не більше години. Моторист дістав наказ негайно чистити мотор. Анч лаявся, що пірат одразу сам не сів за мотор, і тепер примусив свого командира стояти над мотористом і стежити за роботою та одночасно нагадувати йому, що револьвер близько від його голови. На деякий час замість пірата-командира над Левком став Анч, а пірат заходився підіймати на шхуні паруси, бо хотів скористатися легесеньким, майже попутним вітром, щоб збільшити хід. Для цього він підняв фок, натягнув клівер і, сказавши Маркові, як стернувати, знов повернувся до Левка. Шхуна ледве-ледве посувалася вперед і кожну хвилину, здавалося, могла спинитися.

Звільнившись від догляду за мотористом, Анч підійшов до рубки і, припавши вухом до дверей, став прислухатися. Хвилин зо дві він нічого не чув. Шпигуна хвилювала поведінка важкопораненого, що зумів міцно замкнутися. "Можливо, у нього є якась зброя", — міркував шпигун. Зважаючи на те, що в револьвері лишився останній патрон, Анч не наважувався починати активних дій проти шкіпера, хоча і не міг припустити, щоб його рана була така легка. Сам він стріляв в Очерета й бачив під ним калюжу крові такого розміру, що мав підстави думати про смертельний кінець. Після захоплення шхуни він пильно оглядав рубку, вогнепальної зброї там не знайшов, але пам'ятав, що бачив протипожежний інструмент, де, крім вогнегасителя, помітив лом та дві сокири. Навіть з цими речами здорова людина являла для піратів деяку небезпеку. На важкопораненого можна б не зважати.

Нарешті, шпигун почув у рубці шарудіння: хтось там рухався і, мабуть, шепотів, але

через грубі двері розібрати не можна було. Шпигуна та мова здивувала. "Невже шкіпер марить чи розмовляє сам з собою?" Здавалося, чоловік у рубці щось розповідав. Потім долетів стогін. Анча це стривожило. А що, коли другий рибалка не вбитий, а теж поранений? Це ускладнювало справу, проте більше з рубки не донеслося жодного звуку принаймні хвилин п'ятнадцять.

Можливо, напасник ще підслуховував би, але враз порив сильного вітру трусонув шхуною, вона рвонулася з місця, парус надувся у зворотний бік, і шхуну кинуло кормою вперед. В ту ж мить захлюпали хвилі, збурені раптовим вітром. Шквал налетів з південно-західним вітром таким поривом, що загрожував перевернути "Колумб". Пірат облишив моториста й кинувся спускати парус, але зробив це не досить вправно, і Марко, що мало не полетів за борт, послав йому кілька лайок і порад. Коли був спущений фок, юнга повернув шхуну так, щоб, маневруючи, йти проти вітру під одним клівером. До нього кинувся пірат, запідозривши хлопця в намірі змінити курс. Він готовий був за мить покінчити з цим підневільним штурвальним. Але глянувши, як Марко веде судно, заспокоївся. Шхуна пішла перемінним курсом, все ж пливучи в попередньому напрямі, який пірати вказали стерновому. Облишивши юнгу, рудий повернувся до моториста. Справа з мотором ускладнялася, бо судно гойдалось і моторист не міг як слід працювати. Левко надзвичайно старався і, здавалося, мав намір завоювати цілковите довір'я піратів. Звичайно, ні рудий, ні Анч не йняли віри йому ні на гріш, але впевнилися, що на моториста впливав страх, і тому поводитися з ним ще суворіше. Іноді Левко скося позирав на того, хто стояв ближче, міркуючи, як би несподіваним ударом звалити і вирвати револьвер. Але вони були надзвичайно обережні і ставали або за спиною полоненого, або не ближче як за півтора-два метри від нього. Левко тим часом "відремонтував" мотор так, що пальне мусило давати неповне згоряння і тим самим шхуна мала зменшити хід майже наполовину. Лаг на шхуні був несправний. Ще ранком його розібрали і не встигли скласти, а тому визначити швидкість ходу пірати не могли. Ця робота давалася Левкові не легко. Потрібна була велика вправність, щоб обдурити пильність рудого.

Шхуну гойдало все дужче. Хвиля більшала й заливала палубу. Нарешті, сипнула злива.

Ударив грім. Чорна пітьма обгорнула розбурхане море и легеньку шхуну, що гойдалась на хвилях, наче іграшка. Тільки при світлі блискавки, що раз за разом прорізувала темряву, видно було на якусь мить насторожені постаті загарбників та лікоть Левка з-за рубки. Потрапляючи в шторм чи шквал, шхуна починала скрипіти, а коли її вже надто гойдало, тоді десь з-під палуби чулися Удари дзвона. Причини скрипіння досі ніхто не виявив, то була таємниця корабельного майстра, а дзвін почався після одного ремонту. Якийсь забудько залишив у металевому повітряному ящику під палубою якийсь залізний предмет, мабуть, зачеплений на гачок. На великій хвилі той предмет починав розгойдуватися, ударяючись об стіни ящика і нагадуючи удари дзвона. Тепер якраз і залунали глухі удари, до яких байдуже ставились моторист юнга але які стривожили загарбників. Їм здавалося, ніби дзвін той ішов з моря і

нагадував удари сумного церковного дзвона, звичайного в їхній країні і не знаного ні Левком, ні, тим більше, Марком. Проте пірати не сказали один одному нічого.

Юнга, слухаючи удари грому, відчуваючи, як б'є дощ по обличчю і задуває вітер, виконував задуманий план затримування шхуни. Скориставшись тим, що рудий пірат тепер майже не поглядав на компас і не звіряв курсу, Марко поволі повернув шхуну й повів її не менш як на 90 градусів уліво, тобто впоперек вказаного йому курсу. З кожним поривом вітру "Колумб" все віддалявся й віддалявся від мети загарбників. Порівняно з першими поривами, вітер трохи вщух і став рівніший, але хвиля збільшувалась і все ширше розгойдувала судно. Посилився й грім, частіше стало блискати.

Коли темрява лише на мить прорізується блискавкою, гуркіт грому звучить під акомпанемент невидимих, але відчутних хвиль, а під ногами здригається дощана палуба, і в цей час у людини зв'язані ноги, а за два кроки від себе вона відчуває спрямоване у її голову дуло револьвера, тоді потрібні виняткова сила духу, незламність волі, щоб не впасти в розпач, зберегти розсудливість, впевненість у можливості порятунку. Молоді рибалки належали до людей з холодними головами й гарячими серцями. Коли б загарбники придивилися при світлі блискавок до виразу очей своїх полонених, то побачили б не переляк, а спокій, навіть радість, бо захопленим здавалося, що стихія прийшла їм на допомогу, щоб затримати шхуну й перешкодити піратам здійснити їх план. Здавалося, блискавка злетіла з zenіту і прямовисно ударила в щоглу шхуни. Вибух грому стався над самим вухом, верх щогли обломився і, охоплений полум'ям, впав у море, не зробивши ніякої шкоди шхуні. Здавалося, гроза досягла найбільшої сили, і чогось страшнішого за удар блискавки в шхуну вже не буде. Шквал ішов неширокою полозою, несучи за собою хмари і зливу. Ще дув вітер, але дощ перестав, блискавки тепер спалахували за лівим бортом "Колумба", і грім почав слабшати. Шхуна виходила з шквалу. Рудий пірат підійшов до компаса, і Марко відчув неминучість суворої розправи. Бо тепер, звіривши курс, компас і напрям вітру, кожен моряк зрозумів би, куди стерновий скеровує судно. Але в цей час вітер почав заходити від західних румбів, косячок паруса брав повністю той вітер, і юнга почав скоренько переводити стерно. Зміна вітру пояснювала зміну маневру і це не давало можливості піратові виявити, куди перед тим прямувала шхуна. Міняючись, вітер вщухав. Тепер для швидкого ходу самого клівера було не досить, а фок підняти не могли, бо блискавкою щоглу обламало наполовину. До Левка знов підійшов Анч, і тепер моторист мусив пускати мотор. Додержуючись вказівок компаса, шхуна пішла попереднім курсом, але визначити, куди саме вона прямує, можна було тільки тоді, коли на небі з'являться зірки. Між північчю і ранком небо знов зазоріло, тоді пірат-командир узявся старанно обчислювати місцезнаходження "Колумба". Він довго з цим морочився, бо наслідки обчислень йому все здавались помилковими. Виходило, що, незважаючи на всі зусилля йти повною швидкістю на південь, шквал одніс їх назад, майже до Лебединого острова. Рудий пірат ще не скінчив цих обчислень, як його штовхнув Анч і показав у море. Пірат озирнувся й побачив завмираюче світло. В темряві то

спалахував, то згасав вогник маяка, два довгих і три коротких просвіти з рівними інтервалами.

— Це маяк на Лебединому острові, — сказав Анч.

Він міг цього й не говорити. Пірат бачив той маяк у попередні ночі й відразу впізнав його. Крім них, свій рідний маяк впізнали обидва полонені. Марко від хвилювання ледве тримав стерно. Там, на маяку, в цей час перебували найближчі йому люди. Коли б його батько знав, скільки радості й горя завдав тим світлом у ті хвилини своєму синові! Радості — бо коли б маяк не світив, "Колумб" напевне налетів би на грядку підводного каміння, що проходила тут поблизу, і тоді пірати знайшли б там своє останнє пристановище! Горя — бо юнга розумів, що останній раз в житті бачить світло дорогого йому маяка.

VII. САМІТНИЙ ПЛАВЕЦЬ

Маяк то засвічувався, то гас, наче дражнивсь й закликав своїм білим вогнем. Так принаймні здавалося одному самотньому плавцеві в морі, що жадібно стежив за тими вогнями. Великі хвилі підносили плавця на гребінь, і коли цей момент збігався з спалахом маяка, плавець відчував приплив сили і бадьоріше посувався вперед. Часом плавець потрапляв у провалля між хвилями, або вода заливала йому очі, і він кілька хвилин не бачив маяка. Тоді слабшали помаху рук, приходила кволість і безпорадність. Десять за островом, над суходолом, блискавки перетинали небосхил, але звуки грому вже не долітали сюди. Над плавцем мигтіли блискучі, ніби грозою обмиті зорі, за обрієм зникав вузький серп молодого місяця. Та уваги плавця не привертали ні зорі, ні місяць. Його думки зосереджувались лише на світлі маяка.

Після грози в повітрі стало холодніше, похолоднішала й вода. Плавець відчував, як застигало його тіло, а разом з тим меншали і сили. Руки від втоми боліли, пальці на ногах позводило, все частіше удар хвилі припадав в обличчя і, неспроможний підіймати голову, плавець напивався гірко-солоні води. Після кожного такого ковтка, здавалося, він важчав і все сильніш проймає бажання не підіймати рук, заплющити очі. Хай буде, що буде, аби хоч на мить спочити!

Та ось заклично спалахне вогник, і знову руки знаходять силу загортати воду, повертається надія, відновлюється вперте бажання допливти до маяка.

Довго бореться з хвилями плавець, а маяк так само рівно світить і не наближається. І самотньому плавцеві здається, що допливти до звабливого вогника він не зможе ніколи. Зникає надія й сила. Плавець ще механічно розводить у воді руками, але він уже заплющив очі і не бачить ані неба над собою, ані світла маяка, що зближує спокійно й рівно, з тими самими інтервалами. Хвилі підносять його, напівпритомного, кидають униз, знову підіймають. Він уже мало що розуміє, тільки руки, наче заведені, все-таки вперто розгортають воду.

Мов у тумані, в уяві плавця постають невиразні спогади. Уривками мигтять колишні події, одно по одному пропливають обличчя колись знайомих людей. Щось подібне до марення або сну — з милими рідними обличчями навкруги. Але от їх змінюють якісь страшні фантастичні потвори, у вухах лящить дикий вереск, здається,

світить вогонь, палає пожежа, обпалює груди і знову зникає з свідомості.

Поки саодикий плавець бореться за своє життя, перенесімося на берег острова, де височить маяк. Гряди підводного каміння на мілинах загороджували тут шлях для суден на протязі кількох кілометрів. Ближче до острова окремі камені вже виступали з води, і, нарешті, той бар'єр закінчувався розсипом невисоких поруйнованих вітром та водою вапнистих скель, над якими здійсмався маяк. Між скелями лежали невеликі піщані обмілини, ш° виповзали високо на берег, визначаючи своїм верхнім краєм межу берегового прибою.

Море, розбурхане південним шквалом, що змінився західним вітром, створювало над підводними скелями численні буруни, розбивало хвилі об гострі кам'яні виступи накочувало великі прибійні вали на берег і з гулом позбивало їх об ті скелі. Далі вали з шипінням розливались по піску і діставали білими язиками аж до краю прибійної лінії.

В цей час жодний човен не міг би підійти до маяка, бо хвилі прибою розбили б об скелю й викинули б на берег його уламки разом з понівеченими на смерть плавцями. Лише вправна й обізнана з цим узбережжям людина могла б з надзвичайним напруженням підвести до берега човен. Та й то в єдиному місці, праворуч від маяка, приблизно за сотню кроків від маленького будинку, в якому жив доглядач з своєю родиною. Там трохи розступилися підводні скелі, створивши лійкоподібне заглиблення, куди набігала сильна хвиля, збиваючи маленький водокруг, який все ж можна перемогти. І, незважаючи на те, що там особливо кипіла й вирувала вода, Марко не раз проходив цим місцем на "Альбатросі".

Вже три дні, як зник Марко, і три ночі мешканці маяка не спали. В апаратній каюті стояв, спершись руками на підвіконня, доглядач маяка Дмитро Завірюха. Так він стояв з самого вечора, відтоді як засвітив вогонь на маяку, і весь час дивився в темне море, нічого не бачачи. Та коли б на морі була й не темрява, а білий день, Дмитро Завірюха однак, мабуть, нічого не бачив би. Його думки болісно витали десь коло зниклого сина.

Третій день жодних відомостей, хоча зниклих шукали всі рибалки, червонофлотці, водолази, есмінець, літак. Приїздили спеціальні слідчі, але ніяких слідів ніде не знаходили. І тільки, наче грізне віщування, поставав спогад про двох потоплених у попередні ночі.

"Де ж Марко? Де мій любий син? Який же хлопець! Де ж він, де?" Доглядач губився в здогадах і втрачав надії колись побачити сина.

В кімнаті маленького будиночка так само закам'яніло сиділа Маркова мати й непорушно дивилась на двері. Їй здавалося — ось-ось вони відчиняться, і увійде її дорогий хлопчик, з веселим сміхом розповідатиме про останній рейс на "Колумбі", про боягуза Андрія і відважного Стаха Очерета, кине якусь приказку, вона поцілує його. Безупинно текли сльози, але вона їх не помічала. Сиділа на лаві край стола й не одводила очей від дверей.

На ліжку, напівроздягнений, спав Грицько. Тепер його забрали додому, і щодня, коли надвечір батьки поверталися з Соколиного й не відповідали на його запитання про Марка, хлопчик заливався гіркими слізьми. Тоді дід Махтей брав його на свої кволі

старечі руки і тримав доти, поки заплаканий хлопчик не засипав.

Зараз діда Махтея в кімнаті не було. Він вийшов на подвір'я, щоб залишитись на самоті з своїми думками, не бачити страждань дочки. Він знає: умовляннями нічого не допоможеш. Вистояв усю грозу під дощем у старому рибальському плащі з некривитою головою. Під грім і блискавку згадував свою важку й безладну молодість, своє життя, що майже все минуло на воді. Безліч суден вивчив він, працюючи на них матросом, штурвальним, кочегаром, коком і боцманом. Ніколи не мріяв закінчити свою старість на рідному Лебединому острові. Майже всі численні його товариші розпрощалися з життям у морі, і ніхто не міг сказати, де їхні могили. Коли ж довелося доживати життя пенсіонером тут, на маяку, в оточенні близьких людей, він надзвичайно прив'язався до своїх онуків, і вони вщасливлювали його останні дні. Дід Махтей хоча й відчув, що потроху втрачає силу, але ще досить міцно тримався на своїх ревматичних ногах.

Повільно походжав старий над берегом, слухаючи, як у непроглядній темряві гуде прибій, і старечі губи шепотіли прокляття невідомим убивцям. Дід Махтей не вмів плакати. І тепер протягом трьох днів жодна сльозинка не блиснула на його очах, але серце йому розривалося від туги. Жорстоке моряцьке життя навчило Махтея стримувати сльози, але замість того вибухати страшними прокляттями.

Старий все ходив і ходив, часом стріпуючи мокрим волоссям, потім зупинявся, спирався на палицю й пильно вдивлявся в темряву. Коли пройшла гроза і перестало блискати, дід Махтей стояв поблизу того місця, де і в прибій Марко не раз проскакував "Альбатросом". Дід в розпачі згадував вправність онука...

І раптом поблизу почувся наче стогін. Старий моряк стрепенувся і прислухався, намагаючись розібрати звуки того голосу в шумі прибою. Стогін повторився. Дід нахилився над берегом і побачив при світлі зір, як щось темне виповзало з прибійної хвилі на берег. Йому пригадалось бачене в різних країнах, як на берег виповзають тюлені, моржі, крокодили, і він навіть стиснув ціпок, щоб звести невідомим звіром. Але стогін повторився, і ставав, що то був людський голос, моря виповзала людина, втрачаючи останні сили. Набігала прибійна хвиля, залляла узбережжя і вкрила ту людину, а коли одбігла, невідомий опинився вже далі од берега, ніж був перед тим. Дід Махтей спустив на землю свій ціпок і кинувся назустріч новому валові води, що налітав з темряви і міг побити дрібним камінням, яке котиться разом з прибоєм сюди й туди. Моряк попередив прибійний вал і схопив невідомого, що лежав на піску. Цього разу вода накрила їх разом, але старий міцно вперся ногами в пісок і, коли хвиля одійшла, залишився на тому самому місці. Він швидко виволік людину на берег.

В темряві міг сказати про врятованого, що то підліток. Махтей підняв його й поніс до хатини. Ноша була дуже легка. Пронісши сотню кроків, старий не відчував втоми і, здавалося, міг би нести так до самого Соколиного.

Коли старий увійшов до хати, дочка скочила з свого місця й кинулась до нього, наче сподіваючись побачити на його руках свого сина. Але то не був її син. Мокрий, невідомий підліток був закривавлений. Жінка зрозуміла, що трапилось нещастя, і схилилась над ним з материнською ніжністю.

— Це дівчинка! — вимовила вона.

Невідома розплющила очі, подивилась навкруги нічого не розуміючим зором і знов закрила їх. Її роздягли й поклали на велике ліжко, перенісши Грицька на власне маленьке.

Ні жінка, ні старий не могли впізнати, що то за дівчинка. Можливо, це хтось із Соколиного. Але всіх дітей та підлітків звідти вони не знали. А, може, і зовсім стороння, з якоїсь шаланди, що загинула в морі. Махтей хотів вийти й погукати та пошукати по березі, чи не знайде ще якого потопаючого.

Тим часом Грицько, повертаючись на маленькому ліжку, впав на підлогу й прокинувся. Перше, що він побачив, були постаті матері й діда, схилені над великим ліжком, де лежав хтось у хлопчачій одежі.

— Марко! — скрикнув хлопчик.

Але то був не Марко, а якийсь незнайомий. Грицько уважно подивився на обличчя дівчинки, що лежала перед ним, і впізнав її.

— Яся Знайда! — промовив Грицько і, широко розкривши очі, спитав: — А де Марко?

Жінка і старий вражено подивилися на хлопчика. Так це Яся Знайда, що зникла разом з Марком та Людою?

Значить, ця дівчинка, що лежала непритомна перед ними, могла б відкрити таємницю, куди зникли Марко й Люда. Вони мусили, не гаючи й хвилини, повернути її до свідомості й дізнатися, де її супутники з "Альбатроса". Заходилися гріти дівчинці ноги, давали нюхати нашатир, клали теплі компреси на голову. І ось вона розплющила очі й вже не закрила їх знову. Злякано й запитливо подивилась на обличчя, що схилилися над нею.

— Ясю, де Марко? — спитав старий.

Дівчинка насилу перевернулась на бік і впізнала Грицька.

Значить, вона в безпеці.

— Швидше доганяйте "Колумб", швидше рятуйте їх, — шепоче Яся, і ці слова спершу видаються їй слухачам маренням, але дівчинка, силкуючись, підводиться над подушкою і каже: — Вчора ввечері пірати захопили "Колумб", вбили дядька Стаха і Андрія. Там залишилися Левко й Марко. Я втекла і ледве доплила до берега. Їх треба наздогнати...

"Значить, Марко живий, але в небезпеці". Шестеро очей благально дивляться на дівчинку, ждуть, що вона скаже...

VIII. "КАЙМАН"

Коли б у ті дні якийсь спостерігач зміг уважно стежити за рухом пароплавів на південному морі і, відмічаючи на карті курси, записував щогодини місця їх перебування, то, напевне, його увагу привернула б поведінка одного пароплава. Замість іти весь час одним курсом, прямуючи у певний порт, той пароплав принаймні тричі на день змінював свій курс, а вночі, коли не стояв на місці, то міняв напрям щогодини. Один раз на добу, в певний час, завжди опинявся на однім і тім самім місці.

Здавалося, наче якась наукова експедиція відбуває плавання і, знайшовши в морі нову, замкнену на короткій відстані течію, вивчає її. Але коли б наш спостерігач опинився поблизу того пароплава, то протягом цілої доби не помітив би жодних ознак, які свідчили б про гідрологічні, гідрохімічні, гідробіологічні, нарешті, метеорологічні спостереження на пароплаві. Проте, коли б наш спостерігач був радистом і слухав радіограми, передавані протягом доби з того пароплава, то, напевне, звернув би увагу численні повідомлення про стан погоди. Повідомлення ті передавались, очевидно, за спеціальним кодом метеорологічної служби. Тільки вони майже весь час не відповідали дійсності. Правда, пароплав, можливо, був передавальним пунктом, бо переказував одне за одним метеозведення з інших морів та океанів.

На чорному борту пароплава білими літерами написана була його назва "Кайман". У каюті капітана в маленькому сейфі лежали суднові документи. Зберігалися вони в численних теках. У кожній з них документи свідчили про інше. Згідно з одними "Кайман" ішов з півдня на північ, згідно з другими — із сходу на захід, а треті й четверті вказували на цілком протилежні напрямки. І хоч цих тек із суперечними документами було багато, проте різнобій у них не бентежив ні капітана, ні його старшого помічника.

Поведінка старшого помічника могла теж здивувати людину, яка знає обов'язки служби на пароплаві. На "Каймані" він зовсім не відбував штурманської вахти і взагалі рідко сходив на капітанський місток. Зате більшу частину доби його можна було бачити в радіорубці. Капітан поводився з ним винятково ввічливо, іноді навіть запобігливо, а той не завжди відповідав капітанові тим самим. Коли б хтось із команди "Колумба", за винятком Стаха Очерета, опинився на хвилинку на цьому знайомому їм по колишньому одвідуванню Лузанів пароплаві, то в старшому помічникові він одразу пізнав би моряка з перев'язаним оком, якого зустрічав у кавказькому ресторані, хоч той був тепер і без пов'язки.

Так, це був він, морський агент тієї самої служби, що й Анч, а пароплав "Кайман" — плавучою базою піратського підводного човна. Радіостанція "Каймана" служила для зв'язку між підводним човном та суходолом, і тому там проходила основна діяльність цього помічника капітана.

Останню ніч він не виходив з радіорубки. Протягом Двадцяти чотирьох годин човен не подавав про себе жодних відомостей. Останньою радіограмою командир його повідомляв про торпедування "Антопулоса". Радіостанція "Каймана" продовжувала регулярно передавати човнові необхідні відомості і вказівки, одержані з суходолу.

Наприкінці минулого дня одержали запитання секретної служби. Вона турбувалася довгочасністю перебування піратського човна поблизу радянських берегів. Давалися останні інструкції — викрасти професора Ананьєва і повертатися додому. Ці інструкції агент шифрував у метеозведеннях, і радист уже тричі передавав їх в умовний час. Але досі ніякої відповіді від човна не надійшло.

Тим часом радіостанція "Каймана" перехопила звістку про врятування команди "Антопулоса". Трохи пізніше радист підслухав розмову інших станцій про загибель

грецького пароплава. Виходило, ніби моряки потопленого пароплава майже впевнені, що причиною вибуху була торпеда, випущена невідомо ким. Це ускладнювало становище піратів і могло викликати небезпеку для підводного човна і, мабуть, для "Каймана".

Де перебуває підводний човен, чому він не відповідає на подавані йому гасла? — непокоївся помічник капітана "Каймана". З відомостей, одержаних через різні спостереження, він знав, що в цей час в районі Лебединого острова перебувають один військовий корабель та один цивільний літак, але це не становило загрози для першокласного підводного човна-розвідувача з кваліфікованим командиром і таким енергійним та досвідченим агентом, як Анч. За всіма розрахунками нічого з човном трапитись не могло. Але радіостанція чогось мовчала. Особливо це почало хвилювати командування "Каймана", коли тричі минули умовлені для радіозв'язку години.

Вночі "Кайман" завжди перебував в одному місці. Капітан пароплава-бази і командир підводного човна заздалегідь визначили те місце для своїх зустрічей. Воно було далеко від постійних шляхів пасажирських і торговельних пароплавів, а також поза районами, що їх одвідують рибалки. Там уже відбулася одна короткочасна зустріч для передачі підводному човнові балонів із стиснутим киснем. Умовились, що удосвіта і ранком, приблизно годину після сходу сонця, "Кайман" патрулюватиме там про всяк можливий випадок — псування радіостанції чи якоїсь аварії з човном.

Всю шквальну ніч прокрейсував "Кайман" поблизу того місця, не віддаляючись більше ніж на дві-три милі. Посувався він найменшим ходом і, коли б це було потрібно, міг за одну хвилину "попсувати" свої машини й розпочати "ремонт" на плаву. Вахтовий дістав наказ стежити якнайпильніше за вогнями в темряві. Проте за весь час цього плавання на одному місці ніхто ніде не виявив жодного вогника, жодного силуету корабля або хоч би маленького човника. Так само ніякими новими відомостями не міг похвалитися черговий радист.

Надходив ранок, численні біноклі спрямовувались кругом на обрій, але так само без ніяких наслідків. Старший помічник тепер весь час перебував на капітанському містку. Поруч нього стояв капітан і кожні десять хвилин стиха доповідав йому, що нічого поки що не виявлено. За обрієм показалося сонце, пішло швидко вгору, і до кінця умовленого крейсування залишилися хвилини. За розкладом попередніх днів "Кайман" мусив скінчити ремонт "попсованих" машин і відбутися свій круговий рейс за щоденним маршрутом. Минула година. Капітан запитливо подивився на свого старшого помічника.

— Продовжимо передранішнє крейсування, — сказав агент. — Збільшіть тільки довжину нашого шляху і дайте наказ посилити спостереження.

Це була остання спроба шукати човен у відкритому морі. Можна було б піти в напрямі Лебединого острова, тримаючи курс на місце, звідки востаннє сповіщав про себе підводний човен. Але агент на це не наважувався.

"Кайман" продовжував крутитись навколо умовленого місця. Незабаром з борту "Каймана" в повітрі на обрії помітили крапку. Над морем з'явився літак.

ІХ. ГОНИТВА

Перед ранком вахтовий на "Буревіснику" звернув увагу на човен поблизу есмінця. Човен прямував до корабля.

— Ей, на есмінці!

Голос звучав хрипло, надтріснуто. Чути було, що гукає вже немолода людина.

— Ей, на есмінці! — знову повторили з човна.

— Хто такий? — запитав вахтовий.

— Рибалки! Дозвольте підійти!

— Підходьте!

Човен пішов сміливіше, і коли наблизився до "Буревісника", вахтовий при світлі притрапового вогню розглядів двох людей: одного — старого діда, а другого, що веслував, — середніх років.

— За яким ділом? — спитав вахтовий начальник.

— Нам командира, товариша Трофімова! — відповів старий.

— Спить командир. Приїздіть годин через дві, як зійде сонце.

— Ждати не можна — відомості важливі: пірати в морі шхуну "Колумб" захопили.

— Підняти старого на палубу! — розпорядився вахтовий начальник.

Коли дід опинився на палубі, червонофлотці пізнали Махтея, знаменитого моряка й кока.

Махтей ще не встиг нічого їм відповісти, бо почувся вигук з дверей командирської каюти:

— Діда до командира!

І Махтея повели в каюту.

Дід не хотів сідати, а, витягшись, рапортував:

— На маяку ми підібрали дівчинку, що виплила з моря. Це та, котру називають Ясею Знайдою. Дівчисько непритомне. Трохи очуняла і каже: доганяйте "Колумб", бо шхуну захопили пірати. Повбивали, собачі діти, наших рибалок, але оставили живими мого внука Марка і моториста Левка, так що, ми гадаємо, ви на "Буревіснику" в два щоти їх наздоженете й перевішаєте сучих синів на реях...

Повідомлення діда було командирові есмінця зрозуміліше, ніж самому Махтеєві, бо командир знав частину подій, що відбулися перед захопленням "Колумба". Проте для нього залишалося незрозумілим, відкіля взялись на "Колумбі" Марко та Яся і як пірати з потопленого човна могли захопити шхуну. Він наказав негайно привезти дівчинку на корабель.

— Так, товаришу командир, — дід виструнчився, — є до вас така просьба, щоб дозволити мені і моїй дочці, тобто матері мого внука Марка, супроводить вас у погоні за тими виродками. Хоча воно й супротивно правилам, тобто присутність сторонніх, особливо женщин, на військовому кораблі, але відомо, що винятки скрізь і завжди можуть трапитися. Друга просьба — це: віра[8] якоря і повним шпаром за піратами.

— Гаразд, діду. А де ваша дочка?

— На березі, біля дівчиська.

— Зараз дамо сигнал, щоб шлюпка взяла також і її.

Трофімов зважив на прохання діда, хоча не був певен, що так одразу і знайде "Колумба". Пірати могли давно потопити шхуну, коли припустити, що підводний човен не потоплений. Якщо її захопили вчора надвечір, то за цей час вона одійшла принаймні миль на п'ятдесят від берега в секторі стоградусної дуги. Це надзвичайно ускладнювало розшуки. Про це думав командир "Буревісника", дожидаючи шлюпки з Ясею.

Скоро шлюпка стояла під бортом, і по трапу повільно сходили Яся та Валентина Махтеївна — Маркова мати.

В передсвітанковій млі есмінець залишив Соколину бухту і взяв курс на південь. Схід сонця застав його вже далеко від острова. Коли сонце зійшло, есмінець спинився. З його палуби спустили "Розвідувача риби". На крутій хвилі трудно було злітати, але Бариль майстерно підняв літак і подався над морем — шукати маленьку шхуну з однією щоглою.

Есмінець зменшив швидкість ходу.

Після розмови з Ясею капітан-лейтенант впевнився, що двоє піратів врятувалися після загибелі підводного човна. Дівчинка не бачила під час нападу на шхуну та своєї втечі поблизу підводного човна піратів, зате впізнала в одному з нападників командира того човна. Командир у небезпеці не залишає свого корабля до останньої хвилини. Значить, підводний човен загинув, але дехто з його екіпажу врятувався. Трофімов шкодував, що його повідомлення про загибель човна спричинилось до відміни наказу про вихід у море інших есмінців та виліт гідролітаків. Якби вони були зараз у цьому районі, то швидко розшукали б "Колумба". Тепер доводилось обмежитися допомогою "Розвідувача риби".

8 Віра — підіймай (морський термін).

Все ж командир дав розпорядження радистові запитати в ефірі, чи не бачив хто шхуни "Колумб", бо її міг випадково зустріти якийсь пароплав і пройти повз неї, нічого не підозріваючи. Радист виконав це розпорядження, але ніхто йому не відповів.

Стоячи на командному містку і дивлячись у бінокль, Трофімов думав про можливі наслідки, коли б вдалося спіймати хоч одного з тих піратів. Для якоїсь держави це закінчилося б дуже великим скандалом, хоча, можливо, її дипломати упрелять тримати цей випадок у секреті. Роздуми командира перебили комісар та старший механік.

— Йосип Григорович, — сказав комісар, показуючи на Абдулаєва, — запевняє, що ми могли б протаранити підводний човен.

Старший механік хитрувато поглядав кудись у небо.

— Розумію, куди він хилить, — помовчавши, сказав Трофімов, не одриваючи бінокля від очей. — Хоче сказати, що це можна було б зробити, якби я йому дав тоді дозвіл збільшити за його проектом швидкість ходу на три милі.

— Так, Семене Івановичу, я певний, — тихо промовив старший механік.

— А я вам сказав: дозволю після консультації з старшим інженером дивізіону. Зрозуміли?

— Слухаю, товаришу командир!

Механік незадоволено скривився, а потім прижмурився, поглядаючи на комісара.

Комісар мовчки усміхнувся. Механік уже загітував його для підтримки. Остання ж відповідь командира свідчила, що він із старшим інженером таки розмовлятиме. І коли той навіть заперечуватиме проти експерименту, то Трофімов буде обстоювати його. А впертий командир завжди домагався свого. Механік міг бути цілком задоволений.

Абдулаєв зійшов з командирського містка і підійшов до пасажирів "Буревісника" — Махтея, його дочки та Ясі. Усі трое стояли на півбаку біля зенітних гармат. З розпорядження командира їм дали біноклі, і тепер вони, напружуючи зір, намагались якнайдалі зазирнути в море. Дід стояв, широко розставивши ноги і намагаючись зберегти моряцьку виправку, виглядав з біноклем, наче якийсь капітан.

— Здрастуйте, діду! — поздоровкався з ним старший механік.

Дід опустил бінокль, подивився на механіка і, здавалося, намагався вияснити, хто перед ним стоїть. Маючи довгорічний досвід, одразу визначив, що це якийсь командир і має відношення до машини, але вираз обличчя й очей нічим не нагадували дідові численних морських офіцерів, яких йому доводилось за свій вік бачити. Не було в них тієї байдужості, зневаги та жорстокості, до яких звик Махтей.

— Здрастуйте! — дід потиснув простягнену руку. — А хто ви, товаришу командир, будете? Чи не по машинній часті?

— Вгадали, діду. Я — старший механік.

— А-а! От і добре! Щось мені здається, ніби у вашій машині не все до діла.

— Чому?

— Ідемо для такого красуня не дуже швидко. З бухти виходили шпаркіше.

Мабуть, це питання хвилювало не лише діда, бо й жінка, і дівчинка одразу повернулись до механіка, ніби питалися про те саме.

— Далеко шхуна піти не могла, — пояснив механік. — Десять на цій лінії ми мусимо її надібати. Ждемо повернення літака. Головне зараз залежить від нього. Відшукає, дасть знати, а тоді ми двинемо повним ходом. А можемо ми ходити швидше за всіх... Аби тільки капітан дозволив.

— Будь ласка. Дуже прошу, і вони просять, — дід показав на своїх супутниць: — Іф ю пліз[9], — похвастав він своїм знанням англійської мови.

— Бі шур[10], — відповів механік, підморгнувши, — хай-но тільки "Розвідувач риби" з'явиться.

Біноклі знову спрямувались на обрій, але тепер вони вже шукали літака в повітрі. Проте і в повітрі так само, як на воді, ніхто не помічав цяток, крапок, плямочок, що на них можна було б покласти якісь надії.

Минуло понад годину з того часу, як вилетіли Бариль і Петимко. За умовою льотчики мусили за цей час повернутися, навіть нічого не знайшовши. Дехто з моряків уже починав турбуватися, пригадуючи подібний випадок позавчора. Може, знов з літаком трапилась якась неприємність. Проте командир був цілком спокійний. Комісар розумів його. Літак міг помітити в останню хвилину щось цікаве й затриматись на

чверть години, на двадцять хвилин. Обстрілу ж "Колумба" вони не боялись. Револьверами "Розвідувача риби" піратам не збити.

А "Розвідувач риби" затримався ось з яких причин: знявшись у повітря, Бариль повів машину на схід і, тримаючи її на висоті п'ятисот метрів, одійшов від "Буревісника" на таку віддаль, звідки корабель у бінокль здавався чорною крапкою. З корабля маленький літак був зовсім не помітний.

Пілот почав креслити на цьому радіусі коло, маючи центром чорну крапку — "Буревісник". Перед очима льотчиків розгорталась пустельна морська панорама. Майже замкнули коло, нічого не виявивши. Тоді Бариль набрав сімсот метрів. Міг би набрати й тисячу, збільшивши свій кругозір до ста десяти кілометрів по радіусу, але це не мало практичного значення, бо на 9 Якщо ваша ласка.

10 Будьте певні.

значній віддалі "Колумба" все одно не побачили б. Киньте голку за сто кроків від себе і спробуйте її побачити. Хоч ви бачите на кілька кілометрів навколо, але ваше око втратить голку, коли б ви піднялися і навшпиньки. Сімсот метрів збільшили загальний кругозір, але практично мали таке саме значення, як підіймання навшпиньки у випадку з голкою. Але якийсь більший корабель, ніж шхуна, на протилежній від "Буревісника" стороні привернув увагу Петимка. Безперечно, то йшов пароплав. Штурмана дивувало, чому він іде саме тут. Знаючи, що через цей район моря морські шляхи це проходять, Петимко зацікавився курсом того пароплава. Він торкнув рукою пілота, а потім прокричав у переговорну трубку:

— Звертай он на той пароплав. — І показав рукою напрям.

Хоча командиром літака був Бариль, але в польоті він старанно і без суперечок виконував вказівки штурмана відносно напрямку. Вказати, куди вести літак, це належало виключно до компетенції штурмана. Як вести, то була справа пілота.

"Розвідувач риби" пішов у вказаному Петимком напрямі на висоті трьохсот метрів. Ні пілот, ні штурман не бачили на кормі пароплава прапора і не змогли визначити його національність. Зате Петимкові вдалося з допомогою бінокля прочитати назву пароплава "Кайман" Одночасно він простежив курс пароплава й переконався, що той не йде ні з якого порту і ні в який порт, а просто перетинає море навмання. Літак промчав над пароплавом, пролетів ще з милю і повернув назад, тепер шукаючи вже есмінця. Наближався кінець першої години польоту.

— Як пароплав називається? — прокричав у переговорну трубку Бариль.

— "Кайман", — відповів йому штурман. Пілот не розібрав і ще двічі запитував з тим самим успіхом. Нарешті, виключив мотор і, плануючи, під свист пропелера та похлопування газу, таки розібрав. Тоді включив мотор, піднявся високо вгору, знов виключив і загукав Петимкові:

— Пригадуєш, що Марко розказував? Це ж пароплав із шпигуном.

"Розвідувач риби" летів до есмінця. Петимко кілька хвилин метикував. Пригадував, як юнга розповідав про шпигуна з перев'язаним оком та про "Кайман". Цей пароплав знову з'явився на їхньому морі. Поведінка "Каймана" явно підозріла. "Чи не там зараз

пірати?" На думку штурмана, пароплав ішов дуже-дуже повільним ходом, можна було припустити, що він когось очікував. Якщо "Колумб" ще існує, то мусить перебувати десь поблизу.

Штурман переказав у переговорну трубку свої припущення пілоту. Бариль лише кивнув головою і відказав:

— Шукати будемо. Давай курс!

Як раніш вони кружляли навколо "Буревісника", так тепер зробили з "Кайманом". На пароплаві їх, напевне, ще не бачили, але Петимко не спускав його з очей. Їх сподіванки справдились — вони майже в упор налетіли на шхуну з переламаною щоглою, що йшла під мотором. Це був "Колумб". І переконалися в цьому не тільки через те, що прочитали назву на борту, а й тому, що впізнали Марка. Хлопець стояв біля стерна й дивився на них, хоч не зробив жодного руху. Біля нього стояла людина і, мабуть, щось наказувала, бо юнга одразу схилив голову. Льотчики ще розгледіли двох людей біля мотора. З них лише один стежив за літаком. Остерігаючись пострілів з револьвера, Бариль не спускався нижче півтораєта метрів і обмежився лише одним польотом над шхуною. Мусили поспішати до корабля. Це треба було зробити якнайшвидше, бо штурман, звіривши курс шхуни, міг сказати цілком певно: "Колумб" іде до "Каймана". Відстань же від шхуни до пароплава була вп'ятеро коротша, ніж відстань від "Буревісника", а вона ж скоротиться ще, поки літак знайде есмінця та дасть знати про свої спостереження.

На кораблі за той час все більше хвилювались за долю літака. Минуло півтори години. На командному містку лишалися цілком спокійними лише командир, комісар і вахтовий начальник. Але й вони останні хвилини мовчали. Півтори години — це вже не подобалося ні командирові, ні комісарові.

Минула година тридцять п'ять хвилин. Літака ніхто на обрії не бачив. Командир дивився в бінокль і тихо покликав вахтового штурмана.

— Відзначте в журналі, — сказав він, — хто перший помітить літака, я відзначу це завтра в наказі.

Ту ж хвилину з палуби прозвучав хрипкий, надтріснутий голос діда Махтея:

— Ось він летить!

— Де, де? — запитало кілька голосів. Усі припали до біноклів.

— Зюйд-ост-тень-ост! — прогудів дід.

— Молодець, старий.

Тепер майже всі помітили в повітрі крапку, що швидко наближалась і збільшувалась. Незабаром почули гуркіт літака.

"Розвідувач риби" пролетів низько над кораблем, ледве не зачепивши поплавцями щогли. З кабіни висунувся Петимко махаючи руками, щось показував. Спочатку його ніхто не зрозумів. Командир есмінця вже приготувався дати наказ спинити машину, але літак пролетів далі й кинув за сотню метрів по курсу судна вимпел. Тоненька металева трубка з поплавком і прапорцем поринула під воду й одразу спливла.

— Боцман, виловіть вимпел! — скомандував вахтовий.

Боцман кинув за борт сітку-ловушку, вправно спіймав вимпел і витяг на палубу. Вимпел однесли командирові. Вахтовий начальник одкрутив закривку трубки і витяг записку.

"Знайшли "Колумб" в сто тридцять восьмому квадраті. Курс зюйд-ост 35°35'. По курсу в сто сімнадцятому квадраті підозріло поводитьсся пароплав "Кайман". Гадаємо, жде "Колумба". На шхуні помітили чотирьох. Один — Марко Завірюха. Щоб не затримувати корабель, кидаємо вимпел. Йдемо стежити за "Колумбом". Петимко".

— Штурман! Курс на "Колумб", розраховуйте швидкість шхуни п'ять миль на годину, — розпорядився командир. Потім обернувся до комісара: — Ви розумієте, коли не доженемо "Колумба", вони перейдуть на "Кайман", і ми не зможемо їх взяти. Вони у нейтральних водах. Ех... Да... Підійдіть до пасажирів і підготуйте їх: скажіть, що льотчики бачили Марка. Але скажіть не одразу, а то дуже хвилюватиметься мати.

Х. РАНОК ПОЛОНЕНИХ

У Марка підгиналися ноги. Дерев'яніли руки. Цілу ніч простояв він біля штурвала, не маючи жодної хвилини відпочинку. Крім втоми, давав себе почувати й холод. Дошч промочив і полонених, і загарбників, але захватники рухалися, викрутили свою одержу, крім того, частина одержу в них була непромокальна, а полонені, залишившись мокрі під вітром, незважаючи на серпень, посиніли від холоду. Моторист і юнга просили дозволити їм переодягтися, але пірати не звернули на це уваги, вони знали, що за кілька годин ні той, ні другий їм потрібні не будуть.

Тим часом море залишалось таким самим безлюдним, пароплави й кораблі не показувались ні близько, ні далеко. Нічого не виходило також з Маркових планів відносно нападу на одного з злочинців, коли б той наблизився до нього. Пірат і шпигун хоч і наближались, але були надзвичайно насторожені і весь час береглися несподіваного нападу.

На ранок, правда, такий напад став неможливим юнга відчував втрату сили, потрібної дія боротьби ене світло давало можливість загарбникам контролювати найменший рух своїх полонених.

Проте обидва, і Марко, і Левко, могли бути задоволені тим, що значно загальмували рух шхуни на південь. Вони знали, що після шквалу шхуна знову опинилась поблизу Лебединого острова. В цьому їх переконало світло маяка. Коли б ще знали наслідки вранішніх астрономічних обчислень рудого пірата, то могли б відчути велике задоволення. В усякому разі, вони помічали похмурість і досаду загарбників.

Справді, капітан піратського човна і шпигун нервувалися. Через той шквал, як вони думали, "Колумб" однесло назад, а тепер виявилось, що шхуна взагалі має мізерну швидкість і не встигла своєчасно прибути на умовлене місце. Вони спізнювались на півтори-дві години. Навряд чи пароплав-база затримається на такий час. Перспектива залишатися з цією шхуною в морі ще на цілу добу не приваблювала. Все ж поспішали до потрібного їм місця, як пасажир, спізнюючись на поїзд, поспішає на вокзал, сподіваючись, що поїзд вчасно не прибув або затримався.

Одна річ на шхуні однаково хвилювала, оборювала і дратувала як загарбників, так і

полонених, хоча з різних мотивів. Це була рубка і люди в ній. Левко хвилювався долею пораненого Стаха Очерета, не знаючи, що справа була значно складніша, ніж він думав. Моторист повірив, Що поранений заціпнувся зсередини. Шкіпера в рубку переносив він, знав серйозність поранення, тому й турбувався, чи не вмер Стах Очерет після того, як з останніх, мабуть, сил заціпнув зсередини двері.

Марко палав обуренням, що в темряві ночі Андрій Камбала не зумів вийти з рубки й напасти на піратів. Останні теж позирали на рубку, але не наважувалися на рішучі заходи проти того, хто там зачинився. На ранок побачили, що з середини рубки задраєно також ілюмінатор. Поранений чи поранені зачинилися й не виявляли бажання показуватись на палубі. Рудий та Анч почасти з того раділи, бо це зменшувало їм клопіт. Одночасно це трохи їх і непокоїло, бо хтозна, що можуть наробити люди, будучи непов'язані та не відчуючи в себе коло виска дула револьвера.

Анч кілька раз пробував підслухувати під дверима рубки. Іноді здавалося, ніби чує якесь шарудіння і навіть голос, але тріскотіння мотора заважало. Разів два навіть стукав у двері, але ніхто не відповідав.

Востаннє, коли намагався підслухати, стоячи під рубкою, його увагу привернув шум, що здався йому знайомим. Анч озирнувся на рудого. Той стояв, задерши голову вгору. Просто на них з моря мчав літак. Летів він низько, і за хвилину льотчик міг побачити назву шхуни, а головне, що робиться на її палубі.

Шпигун зміркував, що треба негайно створити враження, ніби на судні все в порядку. Хотів примусити полонених підняти вгору радісні обличчя, вітаючи льотчиків помахами рук, але глянувши на моториста і юнгу, зрозумів, що з того нічого не вийде, а загрожувати револьверами на очах пілота неможливо. Тоді вирішив удати абсолютну байдужість. Гукнув командирові стати коло моториста, а сам підійшов до юнги і став за його спиною.

Шпигун дуже добре володів собою в усіх випадках життя, але на цей раз змінився на обличчі, коли прочитав назву літака. Він добре пам'ятав, як позавчора з палуби човна підстрелили літак з такою самою назвою, і вважав його загиблим. Помітивши, що юнга дивиться вгору, засичав на нього, і Марко схилив голову. Хвиля радості залила його — він пізнав не лише літак, а й людей на ньому.

Коли Анч сказав своєму товаришеві назву літака, той насупився. Марко, спостерігаючи їх, переконався, що "Розвідувач риби" нагнав на них страху. На жаль, він не розумів їхньої розмови.

Та скоро пірати почали заспокоюватись: по-перше, припускаючи, що то міг бути інший літак з такою самою назвою, по-друге, коли навіть той самий, то все одно льотчики не могли їх впізнати, а перебування тут "Колумба" не повинно їх здивувати. Якщо літак шукає тут рибу, то чому не могла в цьому ж місці опинитися рибальська шхуна. Проте тут взагалі могли зустрітись рибальські судна. Зустріч же з ними, особливо коли шхуні доведеться дождатися пароплава цілу добу, не віщувала нічого приємного. "Колумб" могли впізнати і підійти до нього, хоча б маючи на меті перемовитись кількома словами із знайомими.

Наче на підтвердження цих міркувань, рудий пірат незабаром помітив на обрії крапку. Поки що в бінокль не можна було розібрати, яке то судно, але, зважаючи на те що саме відтіля летів "Розвідувач риби", вони боялися зустріти рибалок. Досада брала напасників. Можливість зустрічі з рибалками непокоїла ще й тому, що чорна крапка лежала саме на їхньому курсі. Обминуті її здалека значить, втрачати дорогоцінний час, бо, може, вже зовсім недалеко за цією крапкою з'явиться інша, і то буде потрібний їм "Кайман". Вони не могли змінити курсу

Скоро виявилось, що коли те судно на місці не стоїть, то в усякому разі посувається надто повільно. Вирішили обходити на найкоротшій віддалі, з якої не можна прочитати назви. Сподівалися, що "Колумба" з поламаною щоглою там не впізнають

Марко, не маючи бінокля, стомлений кількома безсонними ночами, помітив ту темну крапку не одразу. "А що, коли це якийсь іноземний пароплав? Тоді загарбники постріляють їх раніше, ніж підійдуть до нього, викинуть за борт, а там зможуть брехати, що захочуть". Та його думки змінилися, коли глянув на рубку. Поки загарбники не виволокли звідти Андрія та живого чи мертвого Стаха Очерета, доти вони не можуть цілком позбутися свідків.

В ці хвилини обставини породжували в людей на "Колумбі" майже однакові думки. Те, що думав юнга, справді непокоїло загарбників, і саме в цей момент вони радились, що робити з полоненими. Вони вже могли без них обійтися. Двох куль вистачило на обох, але все ж у рубці залишався свідок. Навіть випадково застреливши його крізь двері, не змогли б витягти трупа. Звичайно, остання комбінація їх все-таки більш-менш задовольняла. Без живих свідків вони могли б казати, що випадково зустріли "Колумб" у морі без жодної живої людини. Анч знову обійшов кругом рубки.

Тим часом крапка на обрії досить швидко виростала в пароплав. Рудий пірат помітив над ним струмок диму. Анч наказав Маркові повернути шхуну, щоб обійти пароплав. Юнга ніби недочув і продовжував тримати шхуну на попередньому курсі. Шпигун хотів був повторити наказ, але його перебив пірат.

— Слухайте, агент, — сказав він, розглядаючи пароплав у бінокль. — Мені ввижається три щогли. Труба між гротом і бізанню. Бізань вище за фок... Значить, це "Кайман".

Анч підніс бінокль до очей. За хвилину опустив його. Очі в нього блищали. Він казав:

— Ви не помиляєтесь.

Годі повернувся до Марка, щоб дати наказ тримати курс на пароплав, але нічого не сказав, бо юнга і сам тримав шхуну на попередньому курсі, і вона наближалася до пароплава. Але загарбники, побоюючись, щоб "Кайман" не пішов їсть, вирішили підняти сигнали тривоги та повідомити, хто вони. Рудий пірат негайно взявся до цього діла.

В цей час знову почулося гудіння літака. Тепер він ішов з іншого боку, тримаючи курс між шхуною і пароплавом. Поява другого літака посилила загальне хвилювання на шхуні. Скоро, проте з'ясувалось, що летів той самий "Розвідувач риби". Тепер він

кружляв поблизу. Це нагадувало слідкування. Напасники захвилювалися. Куди зникав літак, чому він повернувся? Якщо стежить за шхуною, то які цьому причини і чим це загрожує? Але найбільше вони боялися одного: як би літак не налякав "Каймана" і той не пішов геть. Та пароплав, очевидно, не обирався залишати свого місця, незважаючи ні на літак, ні на шхуну.

Рудий закінчив свої готування і підніс на уламку щогли знаки, які міг розібрати лише "Кайман". Літак, здається, зацікавився тими знаками і спустився дуже низько над шхуною, все ж тримаючись на безпечній від револьверних пострілів висоті. Загарбники догадалися, що льотчики бояться обстрілу, а самі зброї не мають.

Розуміючи, що тепер уже нічого критися, пірати повиягали револьвери.

Обидва полонені хоч і не бачили один одного, але пройнялися єдиною думкою — не допустити шхуну до пароплава. "Розвідувач риби", з'явившись знову, і підбадьорив їх, вони вірили у вигадливість і енергію Бариля та Петимка. Марко зрозумів свою помилку і лише повернув стерно, як мотор змовк. Левко виключив його й пі яв руки вгору до літака. Анч підскочив до моториста й кілька разів сильно вдарив рукояткою револьвера по голові. Левко упав на мотор, прикриваючи його собою. На голові в нього проступала кров. В цю мить літак, мов яструб, налетів на шхуну. Поплавці пройшли за один метр над обламаною щоглою. Анчові здавалося, що літак падає йому на голову. Він облишив Левка й одхилився вбік. Рудий пірат хоча стривожився тим нападом, але водночас помітив у бінокль, що з "Каймана" подають сигнал. Він скочив на ніс і почав семафорити, викликаючи пароплав на допомогу. У відповідь на це "Кайман" негайно пішов до шхуни, що стояла тепер на одному місці. Одночасно далеко-далеко на обрії з'явилася ще одна ледве помітна цяточка.

XI. ІСПИТ

Цей хвилюючий момент учасники тих подій спостерігачі з чотирьох різних пунктів. Першим була палуба есмінця "Буревісник", другим — палуба "Каймана", третім — літак "Розвідувач риби" і четвертим, до якого було приковано увагу всіх попередніх, — шхуна "Колумб". Спробуємо протягом десяти хвилин одвідати всі ці пункти і постояти спостерігачами на кожному з них.

Мирно світило ранішнє сонце, коли з "Буревісника" помітили літак і шхуну, а за півхвилини й пароплав. Хоча все це здавалося в бінокль лише крапками, але командир "Буревісника" швидко зрозумів, що означає кожна з цих крапок. Штурман одержав наказ визначити віддаль між цими точками і "Буревісником", а вахтовий начальник — приготувати на всяк випадок кулемети та стежити, чи "Кайман" не виявиться замаскованим торпедоносцем. Командуванню дивізіону полетіла радіограма:

"Виявив "Колумб", захоплений піратами. Іде на зближення з підозрілим пароплавом "Кайман". Літак Рибтресту "Розвідувач риби" спостерігає в безпосередній близькості. Йду повним ходом на зближення".

Штурман доповів, що віддаль від "Каймана" до "Колумба" в сім раз коротша, ніж віддаль від есмінця до шхуни.

— Спробуйте визначити швидкість ходу пароплава, — наказав командир.

Есмінець, шхуна і пароплав утворювали прямокутний трикутник, вершиною якого був есмінець, а гіпотенузою — лінія від нього до пароплава. В прямому куті на стику катетів стояла шхуна. Есмінець мав завдання або підійти до шхуни раніше, ніж це зробить пароплав, або перетяти шлях між шхуною та пароплавом. Це завдання Трофімов поставив перед собою, коли виявилось, що шхуна стоїть на місці без руху. Знаючи із слів Ясі, що на "Колумбі" є човен, він боявся, як би пірати, облишивши шхуну, не поспішили човном назустріч пароплаву.

Крапку-шхуну вже стало видно з палуби есмінця без бінокля. Пасажири захвилювалися, коли комісар пояснив, що то вона і є. Одночасно він сказав їм, що Петимко, під час польоту, бачив на шхуні Марка. Ця звістка обрадувала всіх трьох і трохи полегшила хвилювання. Тепер усі вже впевнено могли сподіватись побачити Марка і моториста, коли "Буревісник" підійде до шхуни. Яся запитувала, чи помітив Петимко Левка.

— Лютчик бачив чотирьох людей, значить один з них — Левко, — відповів комісар.

Маркова мати, хвилюючись, спитала, чи не можуть пірати в останню хвилину повбивати полонених? Комісар заспокоїв її, сказавши, що над шхуною літає "Розвідувач риби" і на очах лютчиків напасники не посміють нічого зробити захопленим, особливо бачачи, що наближається військовий корабель.

Коли ж дід Махтей помітив ліворуч шхуни нову плямку, він якийсь час нічого не говорив, а потім, впевнившись, що то пароплав, сказав:

— Е-ге-е! Так вони, собачі діти, між трьох вогнів. Есмінець, пароплав і літак! — старий не знав, що пароплав ішов на допомогу "собачим дітям".

Але скоро про це дізналися всі на есмінці. Командир дав наказ у машину йти "повним бойовим". Махтей, стоячи майже на носі, з захопленням підставив лице під вітер, викликаний шаленим ходом корабля. Старий бачив, що пароплав стояв, здавалося, майже поруч шхуни, але він вірив у перемогу есмінця. Проте далеко не всі на кораблі могли сказати це з певністю, бо віддаль від есмінця до шхуни була у багато раз більша. Командир ждав обчислень штурмана, який, нахилившись над пеленгатором, вимірював кути і фіксував секундоміром час проходження "Кайманом" різних точок, позначених ним на карті.

Комісар зійшов на командний місток і став поруч командира, стежачи в бінокль за рухом трьох чорних плямок попереду. Капітан-лейтенант схилювався над тридцятидвократним біноклем, що не вмещався в рубці, а ставився на спеціальну триногу. Коли б не легеньке дрижання палуби, то в той бінокль уже можна було розглянути чорні мурашки на пароплаві й шхуні, якими мусили на такій віддалі видаватись люди.

Старший механік Абдулаєв був на своєму посту в машинному відділі. До цього його зобов'язувала команда "повний бойовий", але тому, що ніхто не збирався стріляти з гармат і пускати торпеди, а лише відбувалася напружена гонитва, наслідки якої для нього мали надзвичайний інтерес, він раз у раз телефонував помічникові вахтового начальника і запитував, як справи. Той щоразу відповідав, що все гаразд, коротко

пояснюючи хід подій. Але за четвертим разом пробурчав щось незрозуміле.

Саме в цей час штурман доповів командирові, що "Буревісникові" не вистачає однієї чверті хвилини, щоб одрізати "Каймана" від "Колумба". Капітан-лейтенант сердито подивився на штурмана. "Буревісник" ішов "повним бойовим", і командир знав, що він міг вигадати за цей час лише п'ять-шість секунд. Комісар нахилився до вуха командира і щось йому прошепотів. Трофімов зірвав телефонну трубку.

— Машина! — ту ж мить почув старший механік голос капітан-лейтенанта.

— Слухаю!

— Повний хід за вашим проектом.

На хвилину залишімо "Буревісник" і перейдімо на палубу "Каймана". Там теж панувало виняткове напруження і хвилювання. Спершу літак не викликав на пароплаві ніяких підозрінь, а коли негайно після того помітили шхуну, капітан дав наказ "поламати" машину і розпочати "ремонт". Команда цього пароплава добре вміла симулювати такі речі. Але коли літак закружляв удруге, а на шхуні з'явилися знаки, що були умовними сигналами, на "Каймані" заметушились, викликали сигналіста, агента, що пішов перед тим снідати, і "поламку" одмінили.

Шхуна несподівано спинилася, і якась людина просемафорила:

"Негайно підійдіть на допомогу. Дуже важливо".

Попередній шифрований сигнал свідчив, що на шхуні перебував хтось з підводного човна, а повітряні атаки літака на шхуну доводили, що з нею справді щось трапилось: їй загрожує небезпека. Проте хто саме був на шхуні в той момент, ще не можна було роздивитися у найсильніші біноклі.

"Кайман" рушив до шхуни. Але не дуже швидко. На вантажному пароплаві так скоро збільшити швидкість, як це роблять військові кораблі, не можна. Хоч як старалися в машинному відділі пароплава перейти з найменшого ходу, майже стояння на місці, до швидкого, це забрало в них чимало часу. Та перші хвилини, коли на "Каймані" впевнилися, що літак не має зброї, там не дуже й турбувалися. Коли ж капітан помітив на обрії чорну крапку, яка наближалася відтіля, звідки прилетів "Розвідувач риби", то одразу запідозрив, чи не викликав літак собі на допомогу якесь судно. В цьому теж не було нічого страшного, бо судно ледве виднілося на обрії, і "Кайман" встиг би десять раз підійти до шхуни та назад, поки воно сюди доповзе.

Так минуло хвилини дві, і один з помічників капітана вернув увагу на те, що судно наближається надто швидко. Воно буквально на очах виростало перед ними. Таку швидкість міг розвинути лише легкий військовий корабель. Це примушувало прискорити рух пароплава, щоб уникнути можливих неприємностей.

Військовому кораблеві пароплав мусив показати свій національний прапор. Командир того корабля мав право перевірити документи пароплава. Єдине, чого він не мав права робити, — це зняти, без згоди капітана, людину з іноземного пароплава, хоча б то був явний злочинець. Капітан "Каймана" поспішав до "Колумба", наміряючись скористатися своїм правом. Військовий корабель мчав, як вихор, але пароплав, безумовно, мав перевагу у віддалі, і старший помічник капітана "Каймана" зловтішно

посміхався, стежачи за змаганням. Матроси на пароплаві приготувалися викинути за борт трапи, як тільки зрівняються з шхуною. Маленький беззбройний літачок не міг їм перешкодити.

А Бариль все кружляв над шхуною. Пілот забув, що він не на військовому літаку. У Петимка від незвички до карколомних поворотів іноді забивало дух. Часом він повисав на ремнях, якими пристібувався до літака, і тоді хапався руками за борт і дивився на пілота широко розплющеними очима. "Розвідувач риби" проносився над шхуною, стрілою злітав угору, роблячи "горку", тобто задираючи ніс майже вертикально, робив петлю і прямим лікуванням ішов знову на "Колумба". Здавалося, він зараз упаде на палубу шхуни, розіб'ється і одночасно зіб'є щоглу, рубку, подавить людей. Мабуть, і на військовій службі Барилеві ніколи не доводилось виробляти таку акробатику в повітрі.

Це була інсценізація бою з іншим літаком, але той інший "літак", вірніше шхуна, нікуди не міг упасти. В усякому разі, мабуть, ні одному льотчикові в світі не доводилось робити таких фігур на літаку, не призначеному для вищого пілотажу.

Бариль намагався дезорганізувати своїх ворогів на шхуні, і це йому вдалося. Він не дав їм більше запустити мотор, хоч як вони намагалися. Він пролітав боком так низько, що, здавалося, ось-ось розсіче крилом когось із них голову. Махав їм кулаком, страшно кривив обличчя. Анч не витерпів і вистрілив, пославши в льотчика останню кулю, але влучив лише в крило.

Бариль атакував не лише шхуну. Він повів свою машину назустріч пароплавові, викликаючи там тривогу і замішання. А коли він, зайшовши збоку, несподівано кинувся на капітанський місток, то всі, хто там стояв, попадали на палубу, бо їм здавалося, що літак цілиться поплавцями їм у голови. Стерновий з переляку покинув штурвал, і хвилі одразу збили пароплав з курсу. "Кайман" завихляв і пішов праворуч. Коли пілот проводив свою машину над містком, капітанові і всім присутнім там уже здавалося, ніби літак падає, зачепившись крилом за щоглу. І справді, віддаль між фок-щоглою і грот-щоглою була коротша, ніж ширина літака в крилах. Але "Розвідувач риби" зробив крен нахилив крило до грот-щогли, друге підняв до фок-щогли і так, навскосяк курсові пароплава, проскочив над "Кайманом". Коли капітан звівся на ноги, пароплав, ніким не керований, повернув назустріч військовому кораблю. Капітан крикнув переляканому вахтовому матросові негайно перейти в рубку стернового, а в машину подзвонив дати самий повний хід, бо літак, розгорнувшись, мчав у нову атаку на пароплав. Вдруге Бариль взяв "горку" перед бортом пароплава, але "Кайман" вже йшов повним ходом до шхуни. Стерновий на пароплаві стояв тепер у рубці.

Коли командир дав наказ збільшити швидкість понад максимальну, можливу досі, всі мов наелектризувалися і з гарячковою поспішністю виконували покладену на них роботу. Ніхто не хотів вірити, що й на цей раз їх проект провалиться. Тільки один жартівник, якому було доручено не сходити з місця, трусив головою і, сміючись, сказав: "провалиться, провалиться, провалиться!" Він згадав анекдот про старого моряка, якому все життя не вдавалося те, чого він найбільше хотів, і, щоб обдурити долю, моряк завжди, коли йому щось дуже хотілося, говорив "не вдасться, не вдасться!"

На щастя жартівника, ніхто на нього уваги в той момент не звертав.

На палубі, крім командира й комісара, ніхто не знав, що відбувалося в машинному відділі. Там усі з тривогою, не дихаючи, стежили за змаганням есмінця та пароплава. "Буревісник" мчав із швидкістю поїзда, але мусив досягти швидкості вітру, щоб попередити пароплав. Раптом увесь корабель затрясло. Командир і комісар перезирнулися, і на їх похмурілих обличчях з'явився вираз настороженості. Здавалося, хтось рвучко сіпнув есмінець вперед, — раз-другий, корабель підкинуло, під ногами сильно задрижала палуба. Червонофлотці здивовано позирали один на одного. З есмінцем робилось щось неймовірне. Командир стиснув рукою трубку телефону.

— Старшого механіка! — крикнув він і за мить почув у телефон голос Абдулаєва:

— Слухаю!

Капітан-лейтенант мовчав. "Буревісник" перестав трястись, але мчав з помітно збільшеною швидкістю. Командир, нічого не сказавши, повісив трубку. Здавалося, шхуна налітала на корабель, вона виростала перед ним, немов на екрані, і вже простим оком на ній видно було людей. Але зроблено було ще не все. Складність маневру полягала також в умінні своєчасно зупинити корабель. З розгону есмінець міг по інерції промчати між шхуною та пароплавом, і поки б він повернув назад, пароплав встиг би забрати людей з "Колумба". Командир хотів закинути на шхуну буксирний гак і потягти її за собою, але зважив, що пірати могли виплигнути в воду. Есмінець промчить, а пароплав підбере їх з води.

— Шлюпку на воду, на повному ході! — віддав наказ командир своєму помічникові, старшому лейтенантові.

Вмить помічник з групою червонофлотців стояв біля шлюпки. Він розумів командира. Необхідно на повному ході спустити за борт шлюпку з людьми. Це надзвичайно трудна справа. Такий спуск вимагав циркової вправності. Але ось озброєні моряки вже в шлюпці, моторизовані шлюпбалки висунули її вбік, за борт, а потім спустили до самої води. Кіль шлюпки ледве торкається верхівки хвилі. Головне, послабити поштовх, бо раптовий удар об воду розіб'є її. Шлюпку садовили на хвилі кормою. Перший поштовх дав фонтан бризок і повалив з ніг моряків, що стояли в шлюпці. Витримавши цей поштовх, шлюпка мусила витримати й останні. Рипіли блоки, випускаючи сталі талі. Шлюпка осідала у воду глибше й глибше. Незабаром вона йшла на буксирі поруч правого борту. З "Каймана" спостерігали спуск шлюпки і зрозуміли, для чого це, але пірати на шхуні цього маневру не помітили, бо відбувався він за протилежним від них бортом.

Перенесімося тепер в центр уваги з пароплава, літака і есмінця на — "Колумб".

Друге з'явлення літака, його стрімкий наліт на шхуну, маневри "Розвідувача риби", безперервне гудіння майже над головою, невдалий постріл шпигуна, німі погрози пілота, — все це спантеличило загарбників. Вони бачили, що "Кайман" рушив на допомогу, тому облишили Левка і мотор, бо пароплав мусив незабаром підійти. Але коли помітили нове судно на обрії і зрозуміли, що то військовий корабель, тоді знову повернулись до мотора, щоб зрушити "Колумб" назустріч пароплаву. Але заважав

непритомний Левко. Він лежав на моторі, а щоб його відтіля відтягти, треба було довго одв'язувати. Рудий пірат ножем розрізав мотузки, але поки він це зробив, пускати мотор уже не було рації, бо пароплав або корабель мусили підійти раніш, ніж вони щось встигли б зробити. Доводилось залишатися в ролі спостерігача. У Анча мигнула думка постріляти полонених і підпалити шхуну, але на це й часу не залишилося, і жодного на грона в нього не було.

Залишилося ждати розв'язки, що мала статися протягом трьох-чотирьох хвилин.

На Марка вже ніхто не звертав уваги. Він облишив стерно і напружено стежив як за гонитвою, так і за поведінкою піратів. На жаль, не міг розв'язати ноги. Та все ж просунувся дрібним кроком трохи вбік, щоб зайняти вигідну позицію для спостереження. Помітив, що корабель рвонувся і став наближатися, мов швидкокрилий птах. За хвилину і для нього, і для загарбників стало ясно, що есмінець підійде до шхуни першим. Юнга впізнав "Буревісника". Йому ніколи не доводилось бачити такого швидкого ходу, і, ждучи хвилини, коли корабель наблизиться, юнга поклав руку на серце.

Шпигун і пірат стали край борту. Анч кинув свій револьвер у воду. Пірат витяг з синього конверта папери і ховав їх за пазуху. Конверт викинув. Револьвера рудий з рук не випускав. Тепер Марко зрозумів, на що розраховують пірати. З розгону есмінець не зможе зупинитися: він проскочить, підійде пароплав, і пірати враз перескочать туди. Треба було б їх затримати. Але юнга нічого не міг зробити. Все відбувалося так, як він передбачав.

Старший механік Абдулаєв склав іспит. Есмінець з страшною силою збурих воду і промчав повз самий борт "Колумба". Шхуна загойдалася, а люди на ній примружились од раптового вітру. Але то була лише мить. Есмінець, припиняючи хід, проскочив далеко вперед. "Кайман" наближався до шхуни, але між пароплавом і шхуною вже стояла шлюпка з озброєними червонофлотцями, одрізаючи піратам шлях до втечі.

XII. СЛЬОЗИ МЕРЦЯ

Пароплав міг налетіти на шлюпку і зім'яти її, а разом ударити по шхуні, але капітан "Каймана" в присутності есмінця на це не зважився. Пароплав почав відходити ліворуч, зменшуючи швидкість. Це він робив навмисне, щоб мати змогу спостерігати дальші події.

Шлюпка ще не підійшла до "Колумба", як на його борту тріснув револьверний постріл. Командир піратського підводного човна розрядив револьвер, пустивши останню кулю собі в голову. Пірат стріляв так, щоб упасти за борт і потонути разом з компрометуючими документами в себе на грудях.

Пірат упав у море, розбивши спиною воду. Ту ж мить почувся ще один сплеск, юнга стрибнув за борт униз головою. Вода зрівнялася над ним. Командир шлюпки подумав, що хлопець одурів від радості, або боїться бути застреленим останнім загарбником. Того останнього вони мусили взяти хоч би там що! Шлюпка миттю стала поруч "Колумба", а двоє червонофлотців, переплигнувши на шхуну, крикнули:

— Здавайся!

Анч не опирався. Він сів на лаву і сидів непорушно, ждучи, коли до нього підійдуть і накажуть, що робити. Його вмить обшукали, але ні зброї, ні документів не було. Все це вже опинилося в морі. Один червонофлотець залишився біля Анча, а другий звернув увагу на Левка.

Із шлюпки на шхуну перескакували інші. Командир оглядав навколо море. Його хвилювало те, що хлопець так довго не впливає на поверхню.

Минуло принаймні більше як хвилина, поки з води показалася голова юнги. Він важко одсапувався. Здавалося, щось заважало йому пливти і тягло під воду. Хлопець знов занурився, але тепер лише на кілька секунд і, виринувши, кликав на допомогу. Коли Марко стрибав у море, на шлюпці не встигли роздивитися, що в нього спутані ноги, а саме через це йому дуже важко було пливти. Та коли б лише це, то такому плавцеві, як він, було б байдуже. Справа в тім, що руки Маркові теж були чимось зайняті. Скоро старший лейтенант догадався: Марко, пірнувши за піратом-самогубцем, впіймав його і тепер держить під водою. Справді так воно й було.

Червонофлотців довго ждати не довелося: вони враз підвели до Марка шлюпку. Тільки тепер, коли майже все скінчилося, Марко відчув слабість. Він попросив розв'язати або порозрізувати його пута.

— Здорово вони тебе! — сказав старший лейтенант, співчутливо дивлячись на зв'язані Маркові ноги.

Тільки звільнившись од пут, хлопець одразу нахилився над трупом, розстібнув на ньому куртку і з-за пазухи дістав пачку паперів. Документи, які пірат хотів знищити назавжди, не встигли навіть намокнути. Старший лейтенант захоплено дивився на юнгу, зрозумівши, чому той кидався в воду та для чого виволік відтіля мерця. З шхуни за поведінкою юнги стежив Анч, і, здавалося, ще ніколи шпигун не відчував такої безсилої злості.

З палуби "Каймана" теж спостерігали за подіями на шхуні та за шлюпкою. Пароплав повільно одходив. Раптом Марко скочив із шлюпки на борт "Колумба" і, піднявшись, щоб його краще бачили, розчепірів пальці і витяг довгого носа в напрямі пароплава. На кормі "Каймана" юнга впізнав колишнього підозрілого знайомого — "одноокого", з яким колумбівці зустрічались у кавказькому ресторані. Пароплав віддалявся. "Старший помічник капітана" намагався не дивитись на Марка. Востаннє він бачив лише Анча, якого ждала незавидна доля, і, мабуть, з жахом думав, що і йому самому неминуче доведеться колись опинитися в такому становищі.

На шхуні червонофлотці допомогли очуняти Левкові, і він сидів на лавочці, терпляче дожидаючись, поки йому кінчать забинтовувати голову.

— Як ви нас розшукали? — питав він. — А головне, відкіля дізналися, що "Колумб" захоплено?

— Дівчинка сповістила про це, а потім літак знайшов.

— Яка дівчинка?

— Та та, що з вами на шхуні була. Як її... Обережно, що це з вами? Спокійно, спокійно, я ж перев'язую!..

— Яся! Яся! Так? — скочив з свого місця Левко.

— Здається, Яся, тільки не сіпайтесь, поки перев'язую.

Есмінець уже зупинився, зробив поворот і повільним ходом повертався до шхуни. Тим часом на "Колумбі" червонофлотці пробували відчинити двері в рубку, де мали бути мертвий Андрій та важкопоранений шкіпер.

Майже одночасно з цим над "Колумбом" стих гуркіт літака, і "Розвідувач риби" зробив посадку, біжачи по хвилях до шхуни та намагаючись випередити есмінець. Бариль і Петимко вигукували з літака привітання колумбівцям. Юнга відповідав льотчикам і червонофлотцям, що стерновий Андрій, на його думку, живий.

У двері рубки посипались гучні удари замість попередніх тихих і обережних. Але вони залишались замкненими. Стукали в ілюмінатор, гукали, але ніхто їм нічим не відповів. До шхуни вже підійшов есмінець і став борт до борту. Почулися радісні крики. Мати кликала Марка. Дід Махтей з сяючими очима піднявся на командирський місток. Семен Іванович обняв його і сказав:

— Нема за що, нема за що... Кому ми повинні дякувати, так це старшому механікові, — і наказав провести старого моряка до Абдулаєва.

Старший механік запевнив діда, що треба дякувати штурманові, бо якби він не зробив обчислень, то есмінець і не пішов би таким ходом. Штурман послав діда до комісара, запевняючи, що все залежало від того. Комісар же запевняв, що все залежало від усіх бійців корабля, та й від самого діда Махтея, що перший повідомив про "Колумб". Дід Махтей збентежився і, нарешті, догадався, що мусить подякувати Ясі. І він пішов її шукати.

Але Ясі на есмінці вже не було. Вона сплигнула на палубу шхуни і кинулась до Левка, щоб узнати, чи живий він, чи важко поранений. Левко схопив її і високо підняв у повітрі. Він не вірив своїм очам. Адже напевне знав, що дівчинка пішла на дно, постріляна піратами. А ось вона перед ним, в його руках, і, головне, не хтось інший, а саме вона повідомила про захоплення "Колумба".

Анча перевели вже під варту на корабель, і він вовчим поглядом спостерігав цю радість.

Залишалось відчинити рубку й довідатись про долю шкіпера і стернового.

— Тут просто герметична закупорка, — сказав старший лейтенант. — Може, вони там позадилися?

Левко заперечив, показавши на маленький вентилятор. Вирішили скористатися тим вентилятором як переговорною трубкою.

Одночасно послали на есмінець за сокирами й ломами, щоб, у крайньому разі, розбити двері, коли їх ніхто не відчинить зсередини. Погукавши у вентилятор, дехто запевняв, що з рубки чути якісь звуки. Почали пильніше прислухатися. Справді, відтіля доносився ледве чутний стогін.

З'явилися ломы й сокири. Незабаром міцні дубові дошки затріщали. На шхуну зійшов військовий лікар, дожидаючись, коли виламають двері.

У дверях проламали отвір, але масивний залізний засув залишався на своєму місці.

Довелося збільшити отвір, і тоді виянилось, що в скоби замість засува закладено лом. В отвір побачили дві постаті: одна лежала на койці, друга — на палубі. Червонофлотець, засунувши руки в отвір, вийняв лом із скоб і першого впустив у рубку лікаря. Той обережно зайшов туди і схилився над людиною на койці.

То лежав Стах Очерет, підперезаний корковим поясом. Рану Очеретові було непогано перев'язано. Він розплющив очі й ледве чутно подякував, коли йому дали пити. Лікар звернув увагу, що поранений ковтнув лише кілька раз, очевидно, він уже пив. Червонофлотці знайшли поруч кілька пляшок з-під ситра та пива. Лікар здивувався, що у важкопораненого вистачило сили самому перев'язатися й повитягати корки з пляшок.

У маленькій тісній рубці трудно було оглядати. Лікар попросив червонофлотців винести людей на палубу.

Стерновий лежав на палубі з головою загорнутий у шмат старої парусини. Його винесли абсолютно нерухомого. Розгорнули парусину. Рибалка залишався непорушним, він теж був обв'язаний рятівним корковим поясом.

— Він мертвий, — сказав червонофлотець. Тим часом лікар розглядав шкіпера.

— Негайно перенесіть на корабель, в лазарет, — розпорядився він. — Буде жити. Хоча, коли б не пов'язка, то не вижив би через велику втрату крові.

Левко помітив, що на Стахові була не та пов'язка, яку робив він. Очевидно, шкіпер сам спромігся вдруге перев'язатися.

Шкіпера поклали на носі, він розплющив очі, мабуть впізнавши юнгу та моториста, посміхнувся і знов закрив їх.

Залишалося встановити причину смерті Андрія Камбали, бо це мало бути записано в судовий журнал. Лікар недовго оглядав рибалку і, махнувши рукою, піднявся. Здавалося, Андрій уже закріпів. Поруч стояв дід Махтей. Лікар потиснув йому руки і спитав, чи не нюхає він тютюну.

— Єсть таке діло, — відповів дід.

— Почастуйте, будь ласка!

Дід витяг табакерку і подав лікареві. Той узяв понюшку стертого на порох тютюну, знов схилився над мерцем і підніс ту понюшку до його носа. Всі здивовано стежили. За якусь хвилину всі здивувалися ще більше, дивлячись, як на обличчі стернового ледве помітно почали здригатись м'язи, воно стало морщитись, з-під однієї заплющеної виї викотилась сльоза. Мрець плакав, а через дві секунди так голосно чхнув, що навколо розлігся громовий регіт. Лише дід Махтей серйозно сказав:

— На здоров'я! — а потім лукаво зиркнув на лікаря.

Той сміявся разом з усіма. Марко зрозумів поведінку Андрія Камбали, почав трясти його і кричав:

— Андрію, Андрію, тут усі свої, піратів нема, чесне слово, піратів нема.

Нарешті Андрій Камбала розплющив очі.

XIII. ПЛЯМИ НА ВОДІ

Навколо стояв такий регіт, що Андрій першу хвилину був готовий повірити, ніби

все, що трапилось перед тим, просто страшний сон. Сподівався, що ось до нього підійде шкіпер і почне соромити за незручну поведінку. Але ставши на ноги і помітивши розбиті двері в рубку, обламану щоглу, військовий корабель і не бачачи Стаха Очерета, перестав ніяковіти.

— А де шкіпер? — спитав він.

— На кораблі в лазареті, — відповів юнга.

— Так де твоя смертельна рана? — допитувався, посміхаючись, дід Махтей.

Андрій Камбала взявся за вухо, воно було продірявлене.

— Колись моряки сережки носили, от і ти тепер носитимеш.

Хоча з Андрія багато сміялися, але нетерпляче ждали, що він розкаже. Стерновий чесно признався, що, почувши постріли і одночасно відчувши, як його обпекло за вухом, упав, певний, що вмирає. Та лежачи на палубі і чуючи наказ Анча, він зрозумів, що до смерті йому ще далеко і додумався прикинутись поки що непритомним. Коли Марко одволік його в рубку, він дуже зрадів, бо весь час боявся, щоб не викинули за борт. У рубці роздивився, що там, крім нього та пораненого шкіпера, нікого немає. Двері були причинені. Тоді вирішив замкнутися так, щоб до нього не добралися, сподіваючись, що пірати скоро залишать шхуну. Знаючи міцність дверей і стін рубки, сподівався за ними відсидітися. Обережно витяг маленький засув і заклав у великі скоби грубий залізний лом. Потім ще задраїв залізною закривкою ілюмінатор. Іноді він засвічував недогарок свічки, знайдений у шухляді. Коли в рубку починали, стукати, його огортав жах, але коли ніхто не стукав, він доглядав Стаха. Добре перев'язав шкіперові рани. Той марив і просив води, але замість води в рубці знайшлося кілька пляшок з ситром та пивом. Андрій напував пораненого ситром, а сам підживлявся пивом.

Коли налетів шквал, Андрій одразу це відчув і, боячись, що пірати потоплять шхуну, обв'язав шкіпера й себе рятівними поясами. Врешті заснув і прокинувся тоді, коли почув, що знов стукають. Він загорнувся в парусину й затулив вуха. Грюкіт у двері нагнав на нього такого страху, що Камбала перестав усе розуміти, а коли його взяли на руки, вирішив, що, мабуть, викидатимуть у море.

— Я цього не боявся, — казав стерновий. — Бо пояс же, — він показував на рятівний пояс, — все одно мене б урятував. Але я турбувався за шкіпера.

За дбалий догляд за шкіпером йому простили боягузтво...

Андрій скрутив грубезну цигарку і зразу повеселішав, коли лікар сказав, що шкіпер житиме, дякуючи його, Андрієвому, піклуванню.

"Буревісник" виконав своє завдання. Треба було повертатися. Щоб швидше приставити рибалок на Лебединий острів, командир наказав узяти шхуну на буксир. Марко попросив командира, щоб "Розвідувач риби" полетів на маяк і дав звістку батькові про врятування сина. Мати й дід теж приєдналися до нього. Командир "Буревісника" розумів їх.

"Розвідувач риби" негайно вилетів на Лебединий острів із завданням зробити першу посадку біля маяка.

До командира есмінця привели Анча. На запитання, хто він такий, відкіля і чому напав на шхуну, шпигун рішуче відмовився відповідати. Просто мовчав, наче зверталися не до нього.

— Будемо вважати, що з переляку онімів, — сказав Трофімов. — Таке явище трапляється, але довго не триває. Виведіть його.

Шпигуна вивели, командир наказав послати радіограму-запитання, куди його приставити.

Коли Анч виходив від командира, до нього підійшли Марко та Яся. Юнга хотів спитати про долю Люди. Шпигун проходив, ніби нічого не помічаючи, але коли йому на очі попалися винуватці його провалу, не міг не глянути на них з ненавистю.

— Анч, скажіть, де Люда? — спитав юнга.

Шпигун мовчав і тільки губи скривив у тонку посмішку. За цю посмішку Марко готовий був розколошматити йому голову. Все ж стримав себе і навіть не змінив тон, продовжуючи допитуватись, де Люда

— Я прошу вас сказати, де Люда? — похмуро промовила Яся.

Анч уже заходив до призначеного йому приміщення, обернувся і глянув на обох поглядом, сповненим такої ненависті, наче промовив: "Її-то вже, напевне, нема і ніколи вам її не знайти".

Він зник за дверима, біля яких стояв вартовий.

Хлопець і дівчинка повільно пішли по палубі корабля в різні сторони з своїми сумними думками. Команда "Буревісника" запевняла, що човен потоплено. Це підтверджувала також втеча командира-пірата й шпигуна. Мабуть, лише ці двоє врятувалися. Коли ще хто врятувався, то, напевно, не Люда, бо пірати, безперечно, поспішали знищити її, і, в усякому разі, не подбали про врятування.

Есмінець швидко йшов на північ, тягнучи за собою "Колумб", на палубі якого сиділи два червонофлотці. Вся команда шхуни перейшла на "Буревісник". Схилившись над бортом, задумливо дивився в море Марко. Він думав про Люду, і жаль стискав йому серце, хотілося прорізати поглядом товщу води, оглянути морське дно, знайти уламки підводного корабля і серед них милу його серцю дівчину. Принаймні хоч би знати, де саме її останнє пристановище, її могила — ціле море... На плече Марка лягла маленька рука. Він підвів голову, Яся показувала йому на море — під борт есмінця. Корабель враз почав зменшувати хід. Кругом нього на поверхні води плавали масні блискучі плями, ніби тут хтось розілляв нафту. На командирському містку зацікавились цим явищем, і "Буревісник" закружляв над тим місцем. Здавалося, якийсь танкер викачав тут із своїх трюмів нафту.

Марко не розумів, у чім справа, але швидко все з'ясувалось. На думку Трофімова, тут загинув підводний човен. З його пошкоджених цистерн на поверхню спливала нафта і вкривала воду масними плямами.

— Бач, куди доповз, — сказав командир есмінця, вимірюючи по карті віддаль, де позаминулої ночі відбувався бій між "Буревісником" та підводним піратом. Штурман точно визначив місце загибелі човна. Ехолот показав глибину вісімдесят п'ять метрів.

— До осені наші епропівці розвідають, що тут залишилося, а колись, може, й витягнуть той брукт, — зауважив Трофімов і наказав іти попереднім курсом до Лебединого острова.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

I. ЖИВЦЕМ ПОХОВАНІ

Спокій і тиша панують тут. У найсильніші шторми, коли на поверхні моря клеочуть пінясті хвилі і вітер заносить чайок на сотні кілометрів од берегів, коли розбурхана стихія трощить стальні кораблі, наче дитячі іграшки, і тоді тут спокійно й тихо, як і завжди. Ані сколихнеться нерухома вода.

Глибина вісімдесят п'ять метрів: густі сутінки, майже темрява, навіть тоді, коли на ясному небі стоїть сонце у зеніті. На кам'янистому ґрунті ростуть маленькі кущики червоних і сталєво-синіх водоростей. Не всяка риба запливає на цю глибину. Це ще не океанські глибини в тисячі метрів, де давить тиск у сотні атмосфер, куди лише окремі смільчаки спускаються у гідростатах та батисферах, але це вже той бік глибинного порога, смертельно небезпечного для людини.

На цій глибині можна натрапити на потоплі пароплави та кораблі, що їх рідко тривожать водолази. Деякі з них лежать багато десятків років, і хтозна, скільки ще лежатимуть, поки підймання їх стане легкою справою. Хай ще лежать і зберігають свої таємниці та дорожці.

За сотню, приблизно, кілометрів від Лебединого острова на такій глибині лежав дивної форми корабель, без щогл, але з виступом, схожим на капітанський місток, з двома маленькими гарматами й низенькими поруччями навколо палуби. Досвідчене око моряка чи водолаза пізнало б у тім кораблі підводний човен. І хоча не дивно зустріти сучасний "Наутілус"[11] на такій глибині, але поведінка цього човна могла б здивувати. Довгий час лежить він без руху. З прогнутого борту тоненьким струмком спливає вгору нафта, дивно загнуте стерно глибини, а головне — не чути в ньому ніяких ознак життя, наче екіпаж вимер або причаївся, остерігаючись надводних суднорозвідувачів з найчутливішими гідрофонами.

Проте, коли б спустився сюди водолаз і припав вухом до стінки затопленої рубки, то вчув би якийсь невиразний шелест за тією стіною, в проміжку між бойовою рубкою та Центральним постом управління.

На жаль, не видно там водолазів. Проникнемо ж нашою уявою за металеву стінку в середину підводного човна.

В маленькій каюті, розташованій в центральній частині підводного корабля, чується тиха розмова. Коли б каюту освітити промінням сильного прожектора, можна було б побачити на корабельній койці чоловіка в одязі моряка, із забинтованими рукою та боком, з дико страхітливим виразом очей, 11 "Наутілус" — назва фантастичного підводного корабля з роману Жюль Верн "80 000 кілометрів під водою".

в яких був відчай і жах, а за крок від нього на стільці світловолосу дівчинку років сімнадцяти з мигдалевидними зеленими очима в яких світилася висока мужність і напружена думка.

Дівчина та була Люда Ананьєва, а на койці лежав поранений звіром пірат. Вже минуло багато часу з моменту, як підводний човен остаточно спинився, а його командир разом з Анчем, скориставшись рятівними масками, викинулись на поверхню, затопивши для цього бойову рубку

Протягом першої години, відколи Люда і шпигун залишилися тут удвох, вони майже весь час мовчали. На посту в центральному управлінні довго дзвенів телефон і, нарешті, замовк. Дівчина не вийшла туди, а поранений не міг цього зробити, коли б навіть схотів. Можливо, в розпачі він нічого не чув. Обом було ясно, що їх разом з тими, хто перебував у інших приміщеннях корабля, залишили вмирати на морській глибині. Ніхто не прийде їм на допомогу, про них навіть нікого не повідомлять. Про це свідчило два трупи в центральному посту управління. Командир підводного човна і шпигун турбувалися лише про себе; вони тепер зберігатимуть таємницю плавання та загибелі піратського підводного корабля.

Люда обдумувала становище. З розмови пірата і шпигуна, коли вони покидали човен, вона дізналась про глибину, на якій він лежав, і розуміла, що вибратись відцїля без спеціальних приладів або сторонньої допомоги неможливо. Піратський підводний човен загинув, але частина його екіпажу ще жива і чекає смерті. Навряд чи ці люди добровільно згодні загинути заради того, щоб зберегти свою таємницю. Адже вони обізнані з подібними випадками аварій підводних човнів та способами рятування на цих глибинах. Вона хотіла побалакати, спитати, що можна вигадати в такому становищі. Дівчина вирішила поговорити із своїм пораненим сусідом.

— Слухайте, як вас назвати?

— Антон, — почулося з темряви після короткого мовчання.

— Скажіть, які є способи рятуватися з такої глибини?

— В нашому розпорядженні таких способів нема... Якщо тим двом, що викинулись з човна, вдалося врятуватися... вони могли б сповістити про нас, але навіть у такому випадку навряд чи водолазам вдасться витягти нас з цієї глибини.

— Це що, неможливо?

— Фактично, майже ні.

— Ви кажете, майже...

— На цю глибину водолази спускаються. Але для цього потрібно дуже багато часу. Припустимо, що нас знайдуть і човен підіймуть. Та поки закінчатся підйомні роботи, ми загинемо без повітря.

— Виходить, що становище не таке вже безпорадне. Коли б нам вдалося повідомити про себе, я певна, що епропівці нас врятували б.

— Хіба що ваші епропівці. Але жоден з тих, хто врятувався звідси, не захоче викликати нам на допомогу радянських водолазів.

— Я чула розмову про аварійний буй. Коли я правильно зрозуміла, його можна звідсіля викинути і сповістити про себе.

Поранений заворушився. Дівчина збудила в ньому іскру надії.

— Так, так... Якби нам викинути буй... Якби його негайно знайшли й передали

вашим епропівцям. Ми ще проживемо тут три-чотири дні.

Світла пляма, ледве видна в тому місці, де горіла лампочка, зовсім згасла. Каюту заповнила абсолютна темрява. Люда втратила останній зоровий орієнтир і тепер могла рухатися, лише обмацуючи руками все навколо.

— Нам потрібне світло, — сказала дівчина.

— В мене є сірники, — відповів Антон, — але кожен запалений сірник зменшує кількість кисню.

— Невже тут немає електричного ліхтарика?

— Спробуйте знайти старшого офіцера і обшукайте його кишені, у нього повинен знайтися.

Люда пригадала, що труп старшого офіцера лежить на східцях між каютою та постом центрального управління. Розводячи перед собою руками, намацала стіну, ступила два кроки і спіткнулась. Присіла, провела руками низу. Рука натрапила на чийось голову. Пальці попали в щось мокре й липке. Дівчина здригнулася, уявивши закривавлену голову мерця. Не втрачаючи самовладання, Люда провела руками вздовж тіла і знайшла кишеню. Справді, в одній з кишень лежав електричний ліхтарик, схожий на трубку. Засвітила, оглянула вбитого і повернулася назад до столика. Тепер на якийсь час могла користатися світлом.

— Економте батареї, — сказав Антон.

— Знаю, — відповіла дівчина. — Що ж далі?

— Напишіть записку, яку треба вкласти в буй.

Дівчина знайшла в столику папір, автоматичну ручку, поставила біля себе ліхтарик і почала писати.

— Як називається цей підводний човен? — спитала дівчина.

Антон мовчав.

— Ви хочете, щоб вас врятували епропівці, і не хочете назвати свого корабля.

— Пишіть — піратський підводний човен, — глухо відповів поранений, — а там вони вже самі розберуть.

— Гаразд. Як визначити, де ми знаходимось?

Знову зайшла мовчанка.

— Буй можна пустити пливти, а можна залишити на прив'язі, — відповів Антон. — У першому випадку точно зазначають місцеперебування підводного човна, у другому — буй сам це показує, якщо його не зірве вітром та хвилями, бо він має велику вітрильність. Коли ми далеко від морських шляхів, то буй на прив'язі може залишатись непоміченим безконечно довго.

— Але ми не знаємо, де ми.

— Випустімо прив'язаний буй.

Більше Люда нічого не запитувала, вона писала швидко, не задумуючись, і за кілька хвилин прочитала пораненому.

"Борт піратського підводного човна. Човен затонув на глибині вісімдесят п'ять метрів. Командир човна і шпигун Анч викинулися на поверхню, застреливши перед тим

старшого офіцера та стернового. Залишилася в каюті біля поста центрального управління з одним пораненим. В човні є ще люди, але зв'язок з ними перервано. Електрика погасла, користуюсь ліхтарем. Маємо обмежений запас повітря. Ждемо допомоги епропівців".

Решти вона пораненому не читала. Там же було таке:

"Пірати захопили мене в полон в бухті Лебединого острова разом з Марком Завірюхою та Ясею Знайдою. Допитували про торіанітові розробки, про знаходження військових кораблів, про "Буревісник" та ін. Марко зазнав катування. Він і Яся загинули, як герої.

Поранений пірат знає російську мову і називає себе Антоном. Коли нас не врятують, повідомте про мою смерть батька, професора Ананьєва, що перебуває на Лебединому острові.

Люда Ананьєва".

Люда вийшла в пост центрального управління, щоб там знайти буй та шахту, якою його викидають на поверхню моря. Знайшла вузький циліндр завдовжки півтора метра, пофарбований у червоні та білі смуги. Верхня частина його являла трубчастий стрижень з намотаними на ньому двома прапорами, які означали: "терплю аварію, потрібна негайна допомога". У верхній частині цього циліндра легко вигвинчувалася головка і відтіля виймалася алюмінієва трубка, куди можна було вставити записку. Спідня частина циліндра закінчувалася кінцем-вушком, за яке тримався міцно зашморгнутий тросик. Тим тросиком буй прикріплювався до підводного човна. Він, так би мовити, виконував обов'язки якорного каната.

Дівчина розшукала і шахту для викидання того циліндра, їй лише раз довелося повертатися в каюту і спитати пораненого, як відчинити горловину тієї шахти. Виявилось, що це зробити дуже легко.

Люда вклала в алюмінієву трубку записку, загвинтила закривку й поклала циліндр у шахту. Потім перевірила, чи міцно тримає трос, задраїла внутрішній клапан і поворотом важеля випустила в шахту заряд стиснутого повітря. Почула тільки легкий шум і звук, наче приглушений постріл. В її уяві розфарбований циліндр пробив водяну товщу, сплив на поверхню й зупинився, хитаючись з боку на бік. Одночасно на ньому розгорнулися прапори. Тепер залишилось, щоб їх хтось помітив. Ніхто не пройде байдужим повз ці прапори, хіба лише диверсанти могли б знищити аварійний буй. Але пірат і шпигун уже, мабуть, далеко від цього місця, якщо щасливо вибралися на поверхню.

Думки дівчини перебив Антон:

— Уже? — спитав він.

— Так, випустила.

— Аби тільки, на наше нещастя, не знявся б шторм або сильний шквал, а то може зірвати буйок. Тоді вже навіть ваші епропівці не зможуть нас знайти.

Після того знову почалося гнітюче чекання. На щастя обоє вони не знали, що через деякий час над морем пронісся шквал, зірвав їхній буй і поніс його спочатку на північ,

а потім на схід.

Деякий час мовчали. Потім Люда запропонувала обчислити кількість повітря, що було в їхньому розпорядженні, а також наявність води та харчів. Пост центрального управління й обидві каюти поруч нього мали форму правильних квадратів. Отже, Люді легко було обчислити кубічний об'єм цих приміщень. В сумі це становило трохи більше двадцяти кубічних метрів. При нормальній подачі цього повітря в легені двох людей, їм вистачило б на чотири доби. Але повітря в підводному човні було вже зіпсоване. Не так давно тут перебувало шестеро людей. Крім того, воно не цілком очищалося від вуглекислоти, можна було побоюватися, що очищувачі незабаром перестануть працювати.

За обчисленнями Люди та пораненого, вони мали запас повітря на дві доби. Можливо, їм доведеться пускати сюди стиснене повітря з балонів. Так можна було збільшити кількість кисню, але одночасно в приміщенні збільшився б і атмосферний тиск, а це загрожувало їм загибеллю від кисневої хвороби.

Харчів Люда знайшла стільки, що їх могло вистачити на п'ять-шість днів. Погано було з водою. У неї залишилося сім-вісім склянок, отже, мусили економити. Це було легше робити тому, що температура на підводному човні знизилась. Машини перестали працювати, і човен повільно охолоджувався до температури навколишньої води. А температура її не перевищувала дев'яти градусів.

Ці справи відібрали в них годин зо дві, а після того знову — мовчання і тиша. Поранений заснув. Люда дрімала, поклавши голову на стіл. Раптом її збудив настирливий дзвінок, що залунав у посту центрального управління. Люда встала і, присвічуючи ліхтариком, пройшла до телефону, обережно переступивши трупи офіцера та стернового.

II. НОВИЙ ШКІПЕР

"Буревісник" залишив Соколину бухту перед ранком. Ніхто не проводжав есмінця, але теплою подякою командирові та екіпажеві цього корабля були сповнені серця у хатках рибальського висілка. Весь минулий день червонофлотці гостювали у рибалок. Безліч раз Марко, Яся, Левко і Андрій та військові моряки розповідали про свої пригоди. Слухачам все здавалось мало, вони знов і знов сипали запитаннями і проханнями розповісти. Але найбільше слухав, розпитував і сам розповідав малий Грицько, що вважав себе головним героєм.

— Коли б я не впізнав Ясю і не сказав про неї дідові та мамі, то всі б попропадали, — запевняв він.

І тепер, коли корабель вийшов у море, повертаючись назустріч сонцю, вахтовий командир ласкаво посміхнувся, згадуючи Грицька.

"Буревісник" ішов прискореним ходом, допалюючи в своїх топках останні запаси вугілля. Трофімов поспішав приставити в Лузани пораненого Стаха Очерета та здати Анча.

Ранішнє сонце з легким вітерцем і дрібною хвилею зустріло есминець у відкритому морі далеко від острова.

Зі сходом сонця прокинувся на "Колумбі" Андрій Камбала.

Цю ніч він ночував на шхуні сам-один. Марко спав дома, на маяку. Левко у висілку, в хаті своїх батьків, поранений шкіпер лежав на есмінці в корабельному лазареті. Стерновий звечора повернувся на шхуну, переспав ніч і тепер думав, що даремно стояти нічого, а треба ладнатися в дорогу, на Лузани, здати там рибу, яка й так добу перестояла, та відремонтувати щоглу.

Андрій глянув на берег і побачив, як до пристані, з різних сторін спускалися три постаті, освітлені ранішнім сонцем. Узяв бінокль і почав їх розглядати. Першим пізнав Марка. Він ішов з маяка, мабуть недоспавши ночі, поспішав на шхуну. Другий був Левко. Третьої постаті Андрій ніяк не міг впізнати, лише розібрав, що то дівчина.

— Кого ж це так рано несе? — питав сам себе стерновий, і тільки, коли всі троє зійшли на пристань, впізнав у тій дівчинці Ясю Знайду. За кілька хвилин рибалки й дівчина були на шхуні.

Коли шкіпера не бувало, його завжди заступав Левко. Стерновий та юнга ждали його наказів. Моторист пройшовся по палубі, оглянув рубку, де вже замили сліди крові, поламану щоглу, мотор, підняв рукою кілька риб, понюхав, кинув назад і звернувся до товаришів:

— Лікар сказав, що наш шкіпер зможе повернутися на шхуну не раніш зими... За тиждень чи два Марко їде до міста складати іспити в технікум. Там він, мабуть, і залишиться... Треба думати про набір нової команди на "Колумб".

— Нікуди я зараз не поїду, — швидко відповів юнга.

— Чому?

— Товариші, я не хочу вас зараз покидати, — хвилюючись, відповідав хлопець. — Мені шкода нашого старого "Колумба", я хочу діждатись, коли наш дядько Стах вийде з лікарні, коли поставимо нову щоглу, коли... — голос його став тихший і повільніший, — коли водолази обшукають дно моря, підіймуть піратський човен, знайдуть тіло Люди Ананьевої і ми поховаємо її. Тільки тоді я поїду вчитися... Чергові набори моряків до технікумів ще будуть зимою і навесні.

Всі мовчали. Моторист щось зважував:

— Що ми йому скажемо? — спитав Левко у стернового.

— Хай лишається, — відповів Андрій і обняв Марка. В тих обіймах страхітливого, але щирого рибалки юнга відчув палку любов і приязнь.

— Гаразд, — коротко, по-діловому промовив Левко. — Ти згоден, і я згоден. Значить, одноголосна згода всього екіпажу. Тепер у мене є пропозиція: поки наш дядько Стах у лікарні, давайте вправлятися на шхуні втрьох. Згода?

— Згода, — відповіли його товариші.

— Але нам потрібний тимчасовий шкіпер.

— Левко! — сказав юнга.

— Ні, — перебив його Левко, — пропоную обрати шкіпером того з нас, хто виявив найбільше відваги й спритності в боротьбі з ворогами.

— Ні, ні, мене ні, — сказав майже сердито Андрій. Хоча в усіх був серйозний

настрій, але ніхто не міг утриматись від посмішки, а сам стерновий, прикривши долонею обличчя, лукаво скривився.

— Значить, голосуємо? — сказав Левко. — Шкіпером "Колумба" — Марка Завірюху.

Марко рішуче відмовився. Він не погоджувався, доводячи, що шкіпером мусить бути Левко, а він працюватиме мотористом. Коли проти нього виступили моторист і стерновий, тоді юнга заявив, що команда неповна і два чоловіки не можуть обирати одного.

— Мені можна вас попросити?.. — звернулася до рибалок Яся, що досі сиділа мовчки.

— Слухаємо, Ясочко! — обернувся до неї Левко.

— Тепер вас троє залишилося на шхуні. Один буде шкіпер, другий моторист, третій стерновий. А я прошу, щоб ви мене взяли до себе юнгою. Я вмю варити, прибирати, правити човном, перебирати рибу, а всього, що треба, я навчусь...

Сказавши цю довгу для неї промову, дівчинка змовкла. Рибалки лагідно дивились на неї.

— Я не проти, — перший висловився Андрій.

— Молодець, Ясю! — скрикнув Марко і потис їй руку.

— Екіпаж у повному складі, — додав стерновий. — Давайте ж обирати шкіпера. Ясю, ти за кого, за Левка чи за Марка?

— За Марка, — відповіла дівчинка.

— От молодець! — сказав Левко, потиснувши їй обидві руки, а потім звернувся до Марка: — Абсолютна більшість команди просить тебе виконувати обов'язки шкіпера.

Марко Мусив погодитись.

— Товариші, я дякую вам за довір'я і обіцяю його виправдати, а зараз давайте зніматися з якоря. Стерновий, підіймай якір і розгорни шхуну. Юнга, допоможи стерновому. Моторист, включай на малий хід.

За десять хвилин "Колумб" залишив Соколину бухту. Шхуна йшла під мотором і парусом, приладнаним до обламаної щогли. Всі взялися до своєї роботи. Юнга готував біля рубки сніданок. Юний шкіпер стояв на носі шхуни, дивився в блакитну далечінь над морем, дихав свіжим холодним повітрям і думав про пережиті дні боротьби та праці.

III. МАЛЕНЬКИЙ БІГУН

На Торіанітовому горбі робота не припинялася і на хвилину. За кілька днів професор Ананьєв постарів, голова стала майже біла. Він ходив згорбившись, спирався на палицю. Проте так само, як і раніш, багато працював, особливо у хімічній лабораторії, обладнаній у маленькому дерев'яному баракові. Там уже було одержано перший гелій, що зберігався в металевих і скляних балонах. Хоча цінне обладнання, закуплене в Америці, загинуло разом з "Антопулосом" на дні моря, але один з радянських заводів узявся у рекордно короткий строк виготовити необхідне устаткування. Геологічний комітет обіцяв найближчим часом надіслати на Лебединий острів нову партію дослідників разом з професором Китаєвим. На торіанітовому горбі

ставили намети, почали будувати приміщення на зиму і одночасно, за проектом професора Ананьєва, налагоджували, так би мовити, кустарне виробництво гелію.

Того дня Ананьєв з самого досвітку обходив розробки. Напередодні він остаточно довідався про загибель своєї дочки разом з піратським підводним човном. Бачив юнгу Марка та Ясю Знайду і вислухав, що вони говорили про Люду. На його прохання капітан-лейтенант Трофімов влаштував йому побачення з Анчем, але шпигун відмовився відповідати хоча б на одне запитання. Так і залишив його професор, нічого не довідавшись про останні хвилини своєї єдиної доньки. Командування есмінця, рибалки, робітники торіанітових розробок поділяли його горе, висловлювали йому жаль, але з учорашнього вечора професор ні з ким не говорив про це. Він замкнувся в собі і, здавалося, весь віддався своїй роботі. Проти його молоді друзі старалися не залишати професора довгий час на самоті. Цілу ніч непомітно для професора біля його намету чергували. Але ніхто не почув жодного стогону відтіля, лише світло горіло до ранку, і коли Ананьєв вийшов з намету, на його обличчі було кілька нових зморщок.

Десять біля полудня професор зійшов на високий горб, озирнувся навколо, дивлячись на острів, море і лани на суходолі за протокою. Потім пильно оглянув місцевість навколо горба, озерце, наполовину вирубані кущі і згадав, як проводив тут початок своєї роботи з дочкою, як одного такого дня вдалині помітили людину з фотоапаратом. Професор важко зітхнув і глянув у бік висілка. Стежкою, що з'єднувала виселок з торіанітовими розробками, хтось біг. Не один, а троє. Хтось маленький значно випередив двох інших, очевидно, дорослих і, наче білий клубок, котився сюди. Двоє дорослих далеко відстали від маленького, але теж поспішали бігом.

— Що таке? — подумав професор. І звернув на те саме увагу одного з молодих робітників, що працював поблизу.

— Якийсь хлопчисько... Куди ж це він тікає? — зацікавився той. — Навпростець сюди біжить.

Справді, в одному місці, де стежка робила невелике коліно, обминаючи мілку калабаню, хлопчина, щоб скоротити шлях, прямо кинувся через калабаню, не шкодуючи штанів і розбризкуючи навкруги воду з грязюкою.

— А-а-а... Знайомий, — сказав робітник. — Я цього хлопчика знаю.

— Хто це?

— Синочок маячного доглядача.

— Грицько?

— Він самий.

Тепер уже і професор впізнав хлопчика, але ні він, ні робітник не могли сказати, хто доганяє Грицька і наскільки відстали дорослі від хлопчика. Тим часом Грицько вже злітав на горб. Переплигнув через якусь яму, шугнув через куш кропиви. Ноги в нього були подряпані, одна штанина роздерта, обличчя червоне, очі блищали, але не страхом, а радістю. Він добіг до професора і звалився з ніг. Так задихався, що не міг говорити. Професор бачив, як у синіх жилках на обличчі хлопчика швидко пульсувала кров. Ананьєв схилився, підвів малого, вихопив хустинку і крикнув:

— Води!

— Дя-дя-дядю... — промовив уривчасто хлопчик. — Люда жи-жи-жива... Там несуть лист від неї...

Професор, не випускаючи хлопчика, відчув, що в нього темніє в очах і підламуються ноги. Молодий робітник підтримав його.

IV. ЧАС УПОВІЛЬНЮВАВ СВІЙ БІГ

Люда зняла телефонну трубку:

— Алло!

— Попросіть командира, — ледве чутно прохрипів чийсь голос.

Кілька секунд дівчина мовчала, а потім відповіла:

— Командир — я!

— Хто це? Ви збожеволіли?

— Ваш піратський човен вже належить не вам. Ваш командир утік. Старший офіцер загинув. Пропоную слухатися мене, представника Радянського Союзу.

Відповіді не було.

— Алло! Алло! — сказала дівчина. — Хто зі мною говорить?

Помовчавши, той самий голос відповів:

— Машиніст-електрик... Старший механік знепритомнів. Нам не вистачає повітря.

— На поверхню дано повідомлення про аварію підводного човна. Викликано на допомогу епропівців. Які у вашому розпорядженні є рятувальні засоби?

— У нас не працює жодний механізм, крім телефону. Ми нічого не можемо зробити.

— Подумайте ще раз добре, чим можна врятуватися до прибуття Епропу.

— Слухаю, — прохрипів голос і повісив трубку.

Люда розуміла, що нічим не могла допомогти і лише тішила тих людей, як і себе, надією на прибуття Епропу. Коли сповістила їх про долю піратського човна, її пройняла якась злорадна втіха: нехай пірати загинуть з думкою про те, що їх човен потрапив до рук радянських моряків.

По тому, як повернулася до каюти, поранений, що чув її розмову телефоном, спитав, чи вважає вона серйозною свою заяву про захоплення підводного човна. В його голосі почувалася посмішка.

— Так, я вважаю її серйозною, — відповіла дівчина, — бо ніхто не може мені перешкодити оголосити цей човен здобутком радянського флоту, і зараз я про це складу листа. Вас можна тут вважати останнім представником командування. Ви повинні підписати акт про здачу мені цього корабля.

Коли Люда вперше сказала по телефону про захоплення корабля, то зробила це, мабуть, механічно, але тепер вона швидко прийшла до висновку, що цілком вірно буде скласти про це документ. Адже хто знає, врятують їх чи ні. Проте вірила, що колись цей корабель витягнуть з моря і переглянуть всі документи, які на ньому збережуться. Тому поставила на стіл ліхтар і почала складати документ, який вважала необхідним залишити тут. Зверху поставила число, місяць, рік, а далі написала:

"Цей підводний човен, що провадив піратсько-шпигунську діяльність, затонув..."

Але чого він затонув, дівчина задумалась над цим вперше.

— Слухайте, Антон, чого затонув човен?

— Скільки я розумію, його атакувало якесь надводне судно і закидало глибинними бомбами... Човен дістав серйозні пошкодження. Які саме, я не знаю, але, очевидно, спливти на поверхню не міг.

— Гаразд.

Люда продовжувала писати. Вона виклала історію захоплення підводним човном полонених у бухті Лебединого острова, описала допити, поведінку її товаришів, занотувала все, що пам'ятала з розмов між командиром підводного човна і Анчем та іншими піратами, коли ті розмовляли при ній. Записавши все, що вважала потрібним, зробила таку приписку:

"Останній представник командування піратського човна, що називає себе Антоном, здає човен мені, представникові СРСР, Людмилі Ананьєвій. З цього моменту човен законно вважається належним Радянському Союзу".

Люда розписалася і простягла папір та ручку пораненому

Антон відмовився підписати цей акт, але коли дівчина згадала про наслідки, які можуть бути в разі їхнього врятування Епропом, він неохоче й досить нерозбірливо розписався.

Дівчина схопила документ і подивилася на годинник. Стрілка показувала двадцять три години і п'ятдесят три хвилини. Залишалось сім хвилин до наступної доби. В посту центрального управління знов подзвонив телефон. Люда вже впевнено, майже не присвічуючи ліхтарем, пройшла до телефону, зняла трубку і спитала, хто дзвонить. Хтось пошепки сказав, що дзвонить з торпедного відділу в кормі човна.

— Притомними нас залишилось тільки троє... — Той, що говорить, назвав себе і двох своїх товаришів. — Чи є надія на порятунок, пане командир?

Люда розгублено мовчала. Вона розуміла, що для тих людей цієї надії вже не залишалося, проте абсолютно нічим не могла допомогти. Стримуючи хвилювання, відповіла:

— Ми ждемо радянських епропівців.

— Хто це говорить зі мною?

— Командир човна, представник Радянського Союзу

— Де наш командир?

— Ваш командир залишив вас і втік.

Після цього запанувала мовчанка. Але той, хто розмовляв з торпедного відділу, очевидно, не повісив трубки і розповів своїм товаришам новину. Минуло кілька хвилин, і дівчина почула в телефон два револьверних постріли, що тріснули невдовзі один за одним. Двоє піратів застрелилися. У третього, очевидно, не вистачало на це сили волі.

Дівчина повернулася в каюту, але нічого не сказала пораненому про трагедію, яка відбулася у торпедному відділі. Погасила ліхтар. Щоб розвіяти тужливе мовчання, звернулася з запитанням до Антона, хто його так поранив.

— Позаминулої ночі потопили пароплав. А наступної після того ночі знов зустріли

його в морі напівзатопленим. Нас кілька людей було послано оглянути верхні каюти командування. Ми з одним матросом зайшли в кают-компанію. Засвітивши ліхтар, побачили на дивані страшного хижака. Це міг бути барс, а може тигр. Я не встиг роздивитися, бо він схопився, плигнув на стіл і заричав на нас. Я вистрілив з револьвера. Поранений звір кинувся на мене. Я стріляв вдруге і втретє. Він, здається, впав, але з кутка кают-компанії з'явився другий і теж кинувся на нас. Ми втекли, проте вже на палубі, коли я готувався плигнути у воду, звір таки наздогнав мене й поранив. Ці рвані рани страшенно болючі і, здається, повільно заживають. Мені потрібний лікар. У нас обов'язки лікаря сполучав старший офіцер.

Пірат замовк, мабуть, згадавши, що труп старшого офіцера лежить поруч.

— Ви погано себе почуваєте? — спитала дівчина.

— Я боюсь, що не витримаю перебування тут. Рани мої страшенно болять. Я відчуваю слабкість... Дайте, будь ласка, мені... В кишені моєї куртки є конверт... То лист. Я хотів би ще раз подивитись на нього.

Люда освітила ліхтарем обличчя. Він справді страждав, але разом з болем в очах його заховувались злість і страх. Дівчина знайшла його пошматовану куртку на підлозі. Нахилилася над шматтям, знайшла кишеню і намацала там конверт. Витягла і, не розглядаючи, простягла його піратові. Але поранений від напруження знепритомнів. Дівчина почала розглядати конверт. На ньому стояли літери: "Леб. ост. А. Г. Ан-у". Їй здавалось, що ті літери вивела знайома рука. Ще раз придивилась до тих літер і легко їх розшифрувала: "Лебединий острів, Андрію Гордійовичу Ананьєву". Значить, листа адресовано її батькові. "Так це той лист, що вона писала?" Дівчина витягла його з конверта. Справді, він написаний її рукою. Почала читати і невимовно здивувалась. У листі було таке:

"Любий тату. Негайно приїзди до мене. Я в Лузанах у лікарні. Не турбуйся, все повинно скінчитися щасливо. Чоловік, що передасть тобі цього листа, врятував мене. Я цілком йому довіряю. Він дав мені слово привезти тебе сюди. Він розкаже тобі все. Тільки дуже прошу нікому нічого не розповідати, поки ми з тобою не побачимось. Мої бідні товариші! Доля поставилась до них не так поблажливо, як до мене. Міцно тебе цілую. Люда".

Дівчина нічого не розуміла з цього листа. Відкіля він? Вона ніколи такого не писала. Але ж це її рука! Вона уважніше придивлялась до почерку. Помилки не може бути. Хоча ні! Вона пригадує кілька літер, як пише вона. Ці літери не зовсім такі, але яка схожість! Коли б цей лист був іншого, якогось звичайного змісту, коли б вона знайшла його не тут, а вдома, в шухляді свого столу, то, безумовно, не помітила б фальшування. Значить, її листа не посилали батькові, а ним користалися лише як зразком почерку та стилістичних зворотів. Хто ж його підробив? Для чого? Безперечно, щоб заманити батька, захопити його в полон. Тому-то Анч так впевнено обіцяв їй зустріч з батьком. Але лист тут, значить, вони не встигли виконати свого задуму. Вона дивиться на непритомного Антона і вирішує негайно оглянути кишені його куртки уважніше. Там знаходить радянський паспорт на ім'я Антона Антонова і ще один

папірець. Виявляється, що той папірець — її справжній лист до батька. Вона бачить, що в кожному реченні останнє слово підкреслено. Шпигуни розгадали її хитрість.

— Для чого ж він просив дати йому цей лист? — питає вона сама себе.

Потім вкладає в конверт свій справжній лист, а фальшивку ховає. Змочує водою хустку і кладе її на чоло пораненому. Ще кілька хвилин Антон лежить без руху, але ось незабаром опритомнює.

— Ви просили дати вам якийсь конверт, — каже Люда. Вона схиляється над курткою, виймає конверт і подає пораненому. Той поспішно хапає його здоровою рукою, потирає пальцями, ніби хоче впевнитись, чи дійсно це те, що йому треба, і починає рвати конверт та лист зубами, жмакати шматки паперу і випльовувати. Люда мовчки стежить за ним. Вона погасила ліхтар і сидить у темряві. Коли Антон скінчив рвати листа, спитала:

— Що це ви порвали?

— Це лист моєї нареченої. Коли нас підіймуть, я не хочу, щоб його хтось прочитав.

Дівчина мовчить і думає, що поруч неї хитрий і небезпечний ворог. Треба бути обережною, треба стежити за ним. Якби він був здоровіший, навряд чи залишив би її живою. Йому, безперечно, вигідніше врятуватися без неї. Але чим би він пояснив її смерть? Адже записка в аварійному буйку підписана нею і там сказано, що це піратський підводний човен. Хоча він міг би пояснити смерть нестачею повітря. Ні, пірати таки не люблять залишати живих свідків!

Люда вирішила про всяк випадок пошукати собі зброю та оглянути приміщення командира підводного човна. Їй здавалося, що коли вона туди перебереться, то почуватиме себе безпечніше, ніж у цій каюті разом з пораненим піратом. Згадала, що коли освітлювала труп старшого офіцера, то помітила в нього на поясі маленьку кобуру. Дівчина оглянула мерця і справді знайшла у нього автоматичний пістолет малого калібру. Вирішила держати його при собі. Після цього витягла труп офіцера в пост центрального управління, де лежав убитий стерновий, і міцно обмотала їх шматком якоїсь тканини. Жахала думка, що трупи скоро почнуть розкладатись та отруювати і так забруднене вуглекислотою повітря та забиратимуть такий цінний кисень. У командирській каюті нічого особливого не знайшла, крім зручного ліжка, яким вирішила скористатися, пачки доброго печива та кілька пляшок з вином. Вирішила залишитися там. Її особливо радувало, що двері з цієї каюти в пост центрального управління міцно зачинялися. Вона коли завгодно могла ізолювати себе від пораненого, а також від убитих піратів. Скоренько оглянувши приміщення, погасила ліхтар, бо він уже надто довго горів: боялася, щоб не залишитися зовсім без світла, коли розрядиться батарейка. Хотілося спати. Але раніш ніж лягти, вийшла в пост центрального управління, щоб подзвонити в машинний відділ і дізнатися, що там робиться. Зняла трубку, знов засвітила ліхтар, щоб знайти потрібну кнопку, довго натискала її, чула, як там деренчав телефонний дзвінок, але ніхто не здіймав трубки і не відповідав їй. Подзвонила в торпедний відділ, але й звідти відповіді не діждалась. На човні більше живих людей ні залишалося. Хіба ще хтось вмирав, втративши

притомність. Їй стало моторошно...

V. СОНЯЧНИЙ ГАЗ

Капітан порту Лузани записував у своєму блокноті вантажі, які збирався в першу чергу передати на "Пенай". Черговий по порту сповістив, що пароплав показався на обрії. Сьогодні Лузани були кінцевим пунктом рейсу "Пеная". Він приставляв сюди допоміжну партію епропівців для розчистки рейду в Лузанах. З часів громадянської війни на тому рейді затонуло кілька невеликих суден, які лежали під водою й досі та часто заважали пароплавам, що приходили сюди. Доводилося ті місця, де вони затонули, позначати охоронними поплавцями та тримати спеціальних лоцманів. Нарешті, пароплавство вирішило очистити Лузанський рейд. Спочатку в Лузанах працювала група з трьох водолазів, але після обслідування дна виявилось, що для вчасного закінчення роботи треба викликати допомогу. Сьогодні "Пенай" мусив приставити ще чотирьох водолазів та устаткування.

До капітана порту зайшов інженер епропівської партії.

Крізь вікно кімнати виднілася бухта, рибальські судна та трохи віддалік — "Буревісник". Есмінець нещодавно прийшов у порт, здав на катер прикордонної охорони Анча і тепер навантажувався вугіллям.

На столі задзеленчав телефон. Капітан порту зняв трубку:

— Алло!

— Вас викликає Зелений Камінь для аварійної розмови, — почувся голос телефоністки.

— Аварійна? Швидше давайте!

— Говорить професор Ананьєв, — почулося в трубку. — Сьогодні рибальська шаланда з Соколиного висілка знайшла в морі плаваючий буй з прапорами. В нім знайдено записку моєї дочки Люди Ананьєвої. Вона сповіщає, що перебуває на підводному човні. Човен лежить пошкоджений на ґрунті, потрібна негайна допомога.

— Місце знаходження човна зазначене?

— Ні, зазначено лише глибину.

— Яка глибина?

— Вісімдесят п'ять метрів.

У капітана порту полізли очі на лоб.

— Вісімдесят п'ять метрів? — повторив він.

Інженер-епропівець насторожився. Хоч і не чув, що говорили в телефон капітанові, але вже зі слів останнього про аварію, човен і вісімдесят п'ять метрів догадався про загибель підводного човна.

— Пишіть, — сказав капітан інженерові, показуючи рукою на папір та олівець.

Професор Ананьєв читав у телефон записку Люди, капітан повторював слова, інженер швидко записував.

— Професор, я негайно сповіщу всіх, хто зможе подати допомогу, — сказав капітан, коли інженер скінчив записувати. — Як тільки одержу повідомлення про вжиті заходи, негайно подзвоню вам.

Тепер інженер уже зрозумів. Він сидів над тією телефонограмою, стиснувши руками голову, обличчя його стало, мов темна ніч. Думав про труднощі знайти підводний човен у морі, про фактичну неможливість врятувати людей на такій глибині, бо водолази там не можуть швидко працювати. В 1916 році американські водолази підняли підводний човен з глибини вісімдесят метрів. То була рекордна глибина. Але жодної людини з того човна не врятували. Капітан порту схопив телефонограму й побіг на радіостанцію, що знаходилась у тому ж будинку.

Інженер сидів сам, так і не виходячи з-за столу, і не чув, як моторний катер прикордонників підійшов до пристані. Тільки тоді, коли в кабінет увійшли командири, прикордонники, водолази і сам хазяїн кімнати, інженер наче очуняв.

Комісар есмінця негайно відкрив нараду:

— Товариші, ми ждемо відповіді на повідомлення про знахідку листа Люди Ананьєвої та розпорядження, як організувати рятувальні роботи. Ця відповідь надійде з хвилини на хвилину. Командир нашого есмінця залишився на кораблі, приготувався до негайного виходу в море. Радист есмінця тримає зв'язок із штабом командування. Але й ми тут не повинні втрачати жодної хвилини, і треба негайно виробити план врятування тих, хто залишився живий на підводному човні. Така мета нашої наради. Прошу одразу вносити пропозиції.

Хвилину всі мовчали, нарешті інженер сказав:

— У нас є один металошукач, але цього мало. Треба негайно викликати всі епропівські судна, на яких є металошукачі, і розпочати розшуки підводного човна...

— Дозвольте, товаришу, — перебив інженера комісар, — ми майже точно знаємо місце загибелі підводного човна. Випадково натрапили на нього вчора. Там витікає нафта і спливає на поверхню. Ми не думали, що там хтось залишився живий.

— В такому разі ми підіймемо човен! — відповів інженер, — хоча ще ніколи з такої глибини не підіймали. Але людей... — він замовк. Всі його зрозуміли. Лише комісар дивився допитливо і спитав:

— Чому?..

— Це відбере дуже багато часу. Крім того, в нашій партії немає водолазів, які спускалися б колись на дуже велику глибину. Треба викликати глибоководників...

— Товаришу комісар, прошу слова, — сказав водолазний старшина Варивода.

— Я теж ніколи не спускався на таку глибину, але запевняю, спущуся на вісімдесят п'ять метрів і там працюватиму. Мої товариші, молоді водолази, сказали мені, що коли треба, готові йти на сто метрів у своїх м'яких скафандрах.

Комісар глянув на Вариводу і епропівців з гордістю. Інженер — з болем і співчуттям.

— Я розумію вас, товариші, я теж спущуся разом з вами. Ми зробимо все, що зможемо, та не забувайте, що на тій глибині ви можете працювати максимум одну годину, а підіймати вас доведеться п'ять годин. Ех, коли б нам!.. — він змовк.

— Що ви хотіли сказати? — спитав комісар.

— Інженери робили досліді: вони заміняли азот повітря гелієм. Водолази, дістаючи

замість повітря суміш гелію з киснем, застраховані від кесонної хвороби і можуть працювати довгий час на великих глибинах. Але в нас сонячного газу нема. В усякому разі, для цього він потрібний у великій кількості.

В кімнату зайшов радист і подав капітанові порту радіограму. Капітан проглянув її, а потім прочитав уголос:

"Штаб флоту доручив організацію рятувальних робіт Епропові. Загальне керівництво рятувальними роботами покладається на командира есмінця "Буревісник" капітан-лейтенанта Трофімова. Всім органам Наркомвводу пропонується безвідмовно подавати всебічну допомогу рятувальній партії. В розпорядження капітан-лейтенанта Трофімова виділяється пароплав "Пенай". Всю водолазну партію порту Лузани негайно відправити на місце рятувальних робіт. Інформуйте про хід операції щогодини".

— Нараду вважаю закритою, — сказав комісар, глянувши у вікно. Там він помітив на щоглі есмінця прапори. Тим гаслом його викликали на борт.

В цей час капітан порту зняв телефонну трубку і попросив зв'язати його поза всякою чергою з Зеленим Каменем. Комісар почув, що капітан порту розмовляє з батьком Людмили Ананьєвої і коротко переказує йому новини. Діждавшись кінця, розмови, комісар попросив передати йому трубку, одночасно затримуючи рукою інженера.

— Професор Ананьєв? Здрастуйте! Так, це я. У мене до вас прохання: скажіть, ви добуваєте гелій? В невеликій кількості? Шановний Андрію Гордійовичу! Нашим водолазам, що підійматимуть човен, для продуктивної роботи на великій глибині потрібне повітря, в якому азот був би замінений гелієм. Так! Так? Ага... Ми вишлемо вам балони з киснем на літаку, негайно... Поспішайте на Лебединий острів. Сьогодні вночі "Буревісник" зайде в Соколину бухту забрати гелійове повітря. До побачення.

Комісар повісив трубку і звернувся до інженера:

— Гелій єсть. Треба негайно роздобути кисень у балонах, під тиском. Скільки можна, відправимо зараз "Розвідувачем риби". Решту забере з собою "Буревісник".

В очах інженера блиснула іскра надії. Але навіть тепер це була лише іскра. Він знав, які надзвичайні труднощі перед ними стоять.

— Розпорядіться не розвантажувати "Пенай", — сказав він капітанові порту, — негайно на його палубу перенести все наше устаткування, а також кесонну камеру.

Через тридцять п'ять хвилин в повітря піднявся "Розвідувач риби", навантажений балонами з киснем. Бариль летів один, без штурмана, щоб узяти більше балонів. Петимко догнав його на "Буревіснику", що вийшов з порту через сорок хвилин після наради і взяв курс на Лебединий острів. Через п'ятдесят п'ять хвилин "Пенай" покинув Лузани і пішов у відкрите море навпростець до того місця, де лежав піратський підводний корабель. Шхуна "Колумб" підходила до Лузанів. Рибалки бачили, як у повітрі пронісся "Розвідувач риби"; шаленою швидкістю здивував їх "Буревісник", промчавши повз них; нарешті впізнали "Пенай", який випускав цілу хмару диму і, мабуть, з усіх своїх старечих сил прямував по незвичайному для нього курсу.

VI. ВТРАЧАЮТЬСЯ НАДІЇ

Ліхтарик більше не світив. Батарея виснажилась. Люда сиділа на ліжку в абсолютній темряві. Дівчина щойно прокинулась, здавалося, що наче хтось стукав у двері, але вона, мабуть, помилилась, бо мертва тиша була непорушна. Хотілось їсти й пити. Навпомацки знайшла бісквіти та графин з водою, в кишені лежали сірники. Але Люда не хотіла їх засвічувати, щоб даремно не знищувати кисень. Знала, що до якогось певного часу кисень на підводному човні безперервно поновлюється, а кількість вуглекислоти не збільшується, але це доти, поки кисень виділяється з балонів, доти, поки працюють вбирачі вуглекислоти. В інших приміщеннях корабля цей процес уже давно припинився. Про це свідчила смерть мешканців машинного та торпедного відділів. Чи закінчився цей процес і в центральних приміщеннях, Люда не знала. Напевне так, бо у неї боліла голова і хотілося заснути, але, можливо, то були наслідки втоми. Дівчина вирішила трохи полежати, і коли вже надто знемагатиме сон, устати й боротися з цим бажанням. Знов опустилася на ліжку і хоча лежала не дуже довго, відчула надзвичайну слабкість, кволість; думала про те, що треба встати, але бракувало сили; відчувала, що непритомніє. Раптом підвела голову. Її вразив якийсь шум і свист за дверима. "Невже в пост центрального управління прорвалася вода"? Дуже скоро той шум і свист припинилися. Вона уявляє центральний пост, наповнений водою, але ту ж хвилину чує якесь дзвякання, наче там хтось ворухиться. "Хто це може бути?" Ясно, лише поранений Антон. Щоб довідатись, в чім справа, відчинила двері і прислухалась. Хтось, важко дихаючи, повз за кілька кроків від неї.

— Антоне? Що ви робите?

— Я впустив трохи стисненого повітря. У нас тепер не менше двох атмосфер тиснення, але ми добавили кисню принаймні на добу, коли вбирачі вуглекислоти ще працюватимуть.

Більш поранений нічого не говорив. Він поповз назад у свою каюту.

Люда відчуває, що дихати стало легше, тільки в вухах якийсь легкий шум, ніби їх позакладало чимсь. Розуміє, то посилюється тиск повітря на барабанну перетинку. Хотілось глянути на годинник, довідатись, скільки минуло часу відтоді, як викинено буй, але не наважувалась запалити сірник. Навіть намагалася дихати якнайповніше та не робити раптових рухів, щоб не збільшувати витрати кисню. Лежала деякий час нерухомо, а потім все ж устала й почала шукати годинник. Знайшла його на стіні каюти поруч маленької полочки, обмацала пальцем, але сірники запалити все-таки не наважилась. Шукала способу відкрити скло і намацати пальцями стрілки на циферблаті. Одночасно подумала, що треба завести годинник, бо коли він спиниться, тоді вже не можна буде орієнтуватись навіть у часі.

Скляну закривку над циферблатом відкрила легко. Пальці торкнулися стрілок, визначили маленьку й велику. Важче було встановити цифри на циферблаті. Напружуючи пам'ять, пригадала, що на цьому годиннику циферблат розбито не на дванадцять, а на двадцять чотири частини. Поділити коло, не бачачи його, на двадцять чотири частини, — це дуже важка справа. Нарешті Люда все-таки визначила час: двадцять дві години двадцять хвилин. Кінчалася друга доба перебування під водою

після аварії.

Дівчина завела годинник, закрила його і знов лягла на ліжку. Думкою уявляла водну поверхню. Над водою здійсмається аварійний буйок. Чи помітять його? Може, вже помітили і вже послано повідомлення на берег, збираються епропівці, поспішає їм допомога! Вона не уявляла ясно складність врятування з цієї глибини. Піратові вірила й не вірила, але певна була, що коли сюди прибудуть радянські водолази, то обов'язково їх врятують. Ну, а коли буйка досі ніхто не помітив? Він гойдається на хвилях, повз нього пропливають риби й дельфіни, над ним пролітають птиці, а він самотньо гойдається тиждень, місяць... А може, його зірвало і кудись далеко занесло. Як тоді їх знайдуть?

Люда лежить, і їй здається, що вона вже в могилі, з якої немає виходу.

Думками переноситься в своє місто, в школу, на Лебединий острів до батька. Згадує Марка і чомусь особливо довго думає про нього. Чи загинули Марко й Яся, чи ні? Анч сказав їй, що їх уже немає. Значить, їх повбивали. Але коли їх просто викинули в море, щоб потім потопити, то може бути, що Яся зуміла скористатися гумовою подушкою-поплавцем, яку Люда встигла передати їй під час побачення. А Марко?

Люда згадала їхню першу зустріч під час зливи, коли вони навіть не сказали одне одному своїх імен, а потім вечір того самого дня на "Колумбі", коли Марко сховався од неї за рубку. Вона це помітила, але ні тоді, ні потім нічого не сказала. В голові вихром проносилися всі зустрічі на острові, на шхуні, в Лузанах, купання в бухті, коли вона його випередила. Маркові тоді було досадно. Люда одразу про це догадалась. Вона пригадує, як разом з льоху витягали Ясю і потім поспішали на "Буревісник" дати знати про пекельну машинку на "Колумбі".

В тому калейдоскопі спогадів ясніше запам'ятався місячний вечір на березі Соколиної бухти. Мінливе світло заливало рибальські хатини, маленькі садки, піщане узбережжя, кілька бочок, що стирчали наче пні, шхуну, шаланди, сріблясту поверхню бухти. Стояла тиша... До них підійшов Левко і, жартуючи, сказав про побачення... Вона тоді почервоніла, але при місячному світлі того ніхто не помітив. Люда відчула, як щоким її і тепер запалали в темряві.

Вона згадала мрії про наступну зиму, яку збирались утрюх, разом з Ясею, провести в місті. Її знов полонили ті мрії, і вона на деякий час забула, що над нею водяна товща, яка невблаганно тисне до ґрунту пошкоджений підводний човен-домовину. Десь недалеко за стіною лежали трупи людей, що задихнулися без повітря. В сусідній каюті був ще один живий, поранений шпигун Антон.

Коли вона, нарешті, повернулася до дійсності, їй здалося, ніби за стіною хтось розмовляє. Прислухалась. Справді, не помилилась. Розмова долітала крізь пост центрального управління, але жодного слова вона розібрати не могла. Хто розмовляє? Невже виявилось, що хтось із убитих був лише тяжкопораненим і це з ним говорить Антон? Повернулась на бік, підвела голову і напружила слух. Розмова стихла. Потім знову якісь слова... Дівчина встає, підходить до дверей, одхиляє їх і чує голос з каюти Антона. Поранений розмовляв сам з собою. Ні, він когось питає і потім сам відповідає.

Вона не все розбирає, бо Антон говорить своєю мовою, але те, що чує, дивує її:

— Гелій, гелій, тут повно гелію!.. Я... я... задихаюся... Пане начальнику, я виконаю ваше доручення... виконаю... Нам він потрібний... Я розумію вас. Що ви кажете? Так, слухаю! Я завжди зумію виконати... Я, я... Анч? Я зроблю краще за нього... Формула, формула професора Ананьєва... Так... так...

Голос Антона перейшов у шепіт, дівчина ледве чула його. Здавалося, він говорив комусь на вухо велику таємницю.

— Вона знає!.. Знає! Я примушу її розповісти! О, я вмію поводитися... ха-ха-ха!

Сміх був дикий і страшний. Почувши той сміх, Люда зрозуміла, що Антон збожеволів. Її охопив жах. Товариство божевільного в цих темних закамарках!

Він продовжував щось шепотіти. В шепоті дівчина розібрала своє ім'я. Шепіт змінювався злим ідіотським сміхом. Знову говорив про формулу професора Ананьєва, запевняв когось, що дочка мусить знати формулу, знайдену батьком. Він таки примусить її розказати все. Похвалявся своїми винятковими здібностями, умінням допитувати, вивідувати всі таємниці, і знову сміявся.

Нарешті, Антон стих. Кілька хвилин з його каюти не чути було ні найменшого звуку. Здавалося, поранений вмер. Люда закам'яніло стояла в дверях своєї каюти, переступивши однією ногою комінгс до центрального поста. Та ось почулося шарудіння, наче десь близько крадькома йшов пацюк.

В темряві, з надзвичайною обережністю, з своєї каюти вибирався божевільний, охоплений бажанням примусити дочку професора Ананьєва розповісти секрети батька.

Люда швидко вскочила в свою каюту і зачинила двері. Лише вона посунула засув, як Антон з усієї сили наліг на двері. Почувся стукіт, а потім стогін. Божевільний вразив свої рани і впав у центральному посту під дверима, що вели до командирської каюти.

Люда сіла на стілець, одкинувшись на спинку і з жахом думала про своє становище. Більшість повітря залишалася божевільному. Трохи пізніше помацала на годиннику стрілки, вгадуючи, що вони показують. Вже минула ніч, годинник показував десятю годину ранку.

Люда пройшла до ліжка і в розпачі впала на нього.

Вона остаточно втрачала надію.

VII. ВОДОЛАЗ ІДЕ НА ГЛИБИНУ

На місце, де сталася аварія підводного човна, "Буревісник" прийшов уночі. З Лебединого острова взяли батони з гелієм, частину балонів з уже виготовленою газовою сумішшю для водолазів, а також запросили професора Ананьєва і двох молодих хіміків, які мусили на борту есмінця далі виготовляти цю суміш.

Власне, прийшли в той район, де на дні моря лежав потоплений піратський човен. Штурман есмінця зумів привести туди корабель, але попередив, що точність все-таки приблизна і можлива помилка дорівнює півмилі в радіусі. Тобто підводний човен треба шукати десь тут на площі, розміром приблизно в два з половиною мільйона квадратних метрів. Мусили зачекати світанку, щоб при денному світлі виявити нафтові плями на воді і вже по них точніше визначити місцезнаходження човна.

Поки водолази відсипалися перед спуском у воду, обслуговуючий персонал готував костюми, спускав водолазний баркас, перевіряв кожну дрібницю. Хіміки під керівництвом професора Ананьєва, за рецептом інженера-епропівця, готували суміш кисню з гелієм, і самі випробовували тут суміш. Гелій — ідеальний газ для заміни азоту повітря, коли йдеться про дихання. Бувши цілком інертним, він не створює жодної загрози організмові, в той же час його атомна вага в три з половиною рази менша за атомну вагу азоту, і ця властивість дозволяє використовувати його водолазам при спусках на великі глибини. В таких випадках до гелію домішують кисень, але в меншій кількості, ніж його є в звичайному повітрі. Справа в тому, що, дихаючи, людина не перетравлює весь кисень, який попадає їй в легені, а частково видихає його разом з азотом і вуглекислотою. Численні дослідження над диханням водолазів показали, що під великим зовнішнім тиском людина, дихаючи гелійовим повітрям із зменшеною кількістю кисню, відчуває себе значно краще, ніж коли дихає звичайним повітрям. До того ж вона може пробути на значних глибинах довше і не так легко піддається кесонній хворобі, особливо її важким формам.

Тим часом інженер-епропівець разом з механіком і машиністами "Буревісника" прилаштовували повітро-магнітні помпи для роботи з гелійовим повітрям. У цих підготовчих роботах минув кінець ночі.

Перед ранком у далечині показалися вогники пароплава. То йшов "Пенай" з додатковою партією епропівців, з водолазним катером, кесонною камерою та різним водолазним устаткуванням.

"Пенай" спинився поблизу есмінця, і негайно шлюпка з червонофлотцями протягла від корабля до пароплава телефонний провід. Капітан пароплава повідомив, що з ним є підводний металошукач. Це прилад, яким користуються епропівці при розшуках затоплених кораблів. Такий прилад збудований на магнітних властивостях металу. За кораблем-розвідувачем тягнеться на буксирі магніт. Коли магніт відчуває на дні якусь залізну масу, то починає дзвонити в дзвінок, з яким з'єднаний особливим способом.

Вирішили, не дожидаячись дня, почати обслідування морського дна з допомогою металошукача. "Пенай" негайно випустив його на буксирному тросі і почав ходити в різних напрямках навколо міноносця.

Одночасно з початком розшуків інженер-епропівець надіслав радіограму на найближчу епропівську базу з проханням вислати йому підводний танк, з допомогою якого він сподівався прискорити підйом підводного човна.

Удосвіта на "Пенаї" задзеленчав дзвінок металошукача. Пароплав проходив над якоюсь масою заліза на морському дні. Ніхто не міг з певністю сказати, чи то і є підводний човен. То міг лежати звичайний залізний брухт, старий якір, загублений колись якимсь пароплавом, нарешті, пароплав, затонулий, можливо, десятки років тому.

Сходило сонце, коли побачили, що слідів нафти на морі майже не лишилось. Окремі плями порозносило одну від одної на значну віддаль. Коли б не металошукач, довелося б витратити дуже багато часу на розшуки човна. Проте, не маючи певності, що човен

лежить саме тут, "Пенай" залишив на цьому місці водолазний баркас і продовжував розвідку. Незабаром площу, вказану штурманами "Буревісника", обслідував всю. І ще в двох місцях дзеленчав дзвінок металошукача, сповіщаючи про наявність на дні якихось залізних частин. Ці знахідки ускладнювали справу. Вирішили одразу спускати трьох водолазів на розвідку. Для цього скористалися двома баркасами, а третій заступив сам "Пенай". На палубі пароплава обладнали водолазну станцію, поставили помпи, провели телефон, протягли трос од обідки і скинули кінець за борт. На тому тросі мали спускати водолазів.

Першими розвідувачами запропонували себе всі водолази, але інженер вибрав лише двох: Варивода та широкогрудого епропівця Козлюка, третім призначив себе, щоб перевірити можливість цього ризикованого спуску на таку глибину. Але начальник експедиції Трофімов змінив плани інженера.

— Молодий чоловіче, — сказав йому капітан-лейтенант. — Я вірю, що ви хоробрі, і схвалюю ваше бажання показати приклад рядовим водолазам, але... мені потрібна людина, яка керувала б усіма трьома водолазами з палуби "Буревісника", і відсіля я вас не пущу. Зараз наші зв'язківці налагодять телефонний зв'язок з "Пенаєм" і обома баркасами. Ваше місце на телефонній станції.

О сьомій годині ранку на баркасі номер один першим до спуску стояв готовий Варивода. Перевірено помпи, встановлено балони повітря з гелієм, міцно загвинчено шолом, перевірено роботу телефонів, що забезпечують зв'язок водолаза і з баркасом, і з центральним пунктом на "Буревіснику". Варивода тисне руку товаришам і стає на щаблі вузького трапа, готовий поринути в воду.

З "Буревісника" чується голос інженера, який востаннє запитує, чи все в порядку, і рапортує начальникові експедиції.

— Спускайте водолаза! — наказує капітан-лейтенант Трофімов.

Варивода ступає кілька кроків по щаблях униз, і велика мідна голова зникає під водою. На поверхні булькотять і лопаються численні бульки гелійового повітря.

Вахтовий доповідає капітан-лейтенантові, що на віддалі двох миль до есмінця наближається рибальське судно, яке держить курс на місце водолазних робіт.

— Що за судно? — питає командир.

Очевидно, шхуна "Колумб", — відповідає вахтовий.

VII. СТУК

Варивода, відчувши легкий упар по шолому, зрозумів, що то знак спускатися. Придержуючись рукою за трап, почав повільно сходити. Вода вкрила шолом, і водолаз на сигнал підтяг Варивода до борту, щоб перевірити справність одягу під водою. Встановивши, що повітря ніде не просочується, сигнальник став попускати канат. Тоді Варивода натиснув головою на золотник шолома і почав випускати в воду зайве повітря, що з булькотінням підіймалося вгору.

Досвідченого водолаза спускають швидко, приблизно по чотирнадцять метрів за хвилину. За кожний метр телефоніст сповіщає йому глибину:

— Дванадцять!

- Двадцять шість!
- Тридцять дев'ять!
- П'ятдесят три!

Варивода ковтнув слину, намагаючись цим зрівняти внутрішній тиск на барабанні перетинки вуха з зовнішнім, бо при ковтанні відкриваються проходи в евстахійові труби.

В цей час качальщики на pompі прискорювали роботу, щоб збільшити кількість повітря, яке посиляли водолазові. Мабуть, це найважча робота — накачувати повітря водолазові на велику глибину. Цього разу справа ускладнялася ще й тим, що качали не звичайне повітря, а суміш гелію з киснем із спеціальних балонів.

Водолаз почував себе непогано й охоче дихав тим повітрям. З шістдесятиметрової глибини спускати стали повільніше. Ті, хто спускав, боялися, щоб водолаз не вдарився об ґрунт. На цій глибині було дуже темно. Варивода витягнув руку і ледве розглядів пальці. Провів рукою по нагрудному свинцевому тягареві, помацав електричний ліхтар-прожектор та водолазний ніж.

Ще кілька секунд, і ноги його торкнулися ґрунту. Зорієнтувався, де північ, де південь, прислухався, як працює повітряний ріжок, крізь який повітря попадало в шолом, смикнув сигнальний трос, що означало: "я на ґрунті", те саме сказав у телефон і став озиратись. Нічого не бачив. Довелося засвітити ліхтар і пробивати маленьким прожектором товщу води метрів на два. Після того пішов Уперед, рухаючись правим боком, схиливши корпус і одштовхуючись лівою рукою. Таким способом він зменшував опір води.

В світло акумуляторного ліхтаря потрапила якась рибка і враз зникла. Під ногами відчувався зручний піщаний ґрунт, де-не-де вкритий кущиками водоростей

Водолаз просувався повільно, якнайважніше роздивляючись навколо. Протягом кількох хвилин, рахуючи кроки, рухався в одному напрямі, потім одійшов у інший бік, намагаючись замкнути коло або чотирикутник. Ходити було важко, відчувався тиск великої маси води, але загалом здавалося, ніби перебуває не глибше, як на сорока — сорока п'яти метрах. Цьому сприяло гелійове повітря.

Час од часу сповіщав у телефон, що нічого не знайшов. Іноді телефоніст з'єднував його з інженером на "Буревіснику" і той давав вказівки, куди йти, де шукати. Хвилин через десять після такого блукання Варивода обертаючись, вперся в щось плечем. Здавалося, несподівано натрапив на якусь скелю. Освітив ліхтарем і побачив борт корабля.

Голос його прозвучав радісно, коли сповіщав про це в телефон. Треба було негайно обійти той корабель і визначити, чи то підводний човен, чи ні. Оглядаючи борт, помітив, що він не замулений, що корабель лежить на дні, як мусить лежати, коли б він тільки затонув. "Свіжина", — подумав Варивода, продовжуючи свій огляд. Нарешті, обійшовши половину, оглянув стерна і зрозумів, що то підводний човен.

- Знайшов! — сповістив він.

В ту хвилину інженер одмінив наказ про спускання двох водолазів, що готувалися

йти на дно в інших місцях, а Вариводі запропонував простукати стіни підводного човна, щоб довідатися, чи є в ньому ще хто живий

Водолаз попросив, щоб його підняли трохи, і, зважаючи на рівень різних приміщень підводного човна, почав постукувати молотком по стінах. Постукував, прислухався, але ніхто йому не відповів. "Могила", — думав він, припадаючи шоломом до стіни човна. Поволі вибрався на палубу. Там знайшов сліди глибинних бомб. Очевидно, жодна бомба не влучила прямо в підводний корабель, але, вибухнувши близько, погнула його в декількох місцях і зробила кілька невеликих пробоїн. Там, де частини човна були не зварені, а заклепані, заклепки повилітали од сили струсів під час вибуху бомб. Варивода оглянув бойову рубку, переконався, що вона затоплена, але не бачив, щоб її пошкоджено вибухом. Пройшовши по палубі, помітив заховані гармати та кулемети, перебрався до носа і, спустившись на рівень торпедних апаратів, знову постукав молотком. Потім довго прислухався, припадаючи до борту, але відповіді не було.

— Ніхто не відповідає, — протелефонував наверх. Але інженер настирливо пропонував продовжувати стукати.

Варивода старанно виконував наказ. Облазив уже весь човен, одного разу в нього навіть заплутався шланг, але водолаз спокійно розплутав його і поповз по палубі човна та його бортах, постукуючи молотком та прислухаючись. Зсередини човна, як і раніш, ніхто не озивався.

Варивода відповідав на запитання зверху неохоче, сам майже нічого не говорив. Перебування на глибині відчувалося вже водолазом. Правда, він не збирався проситися нагору, але розумів, що коли в човні не залишилось живих людей, то нічого розгортати надударні темпи, ризикувати своїм здоров'ям, а майже й життям, підіймаючи так швидко з цієї глибини потоплений човен. Хай полежить ще рік чи два, тоді Епроп, провівши потрібну підготовку, легко зможе підняти його. Знов і знов обходив човен і все слухав та прислухався. Ні, ця стальна коробка мовчазна, як могила, нікого в ній не залишилося! Водолаз стояв під затопленою бойовою рубкою, збираючись подати сигнал, щоб підіймали нагору, коли йому здалося, ніби чує кволе дзвякання об стальну стіну човна. Не повірив сам собі, проте прислухався. Ліг на палубу і приклав до неї шолом: з човна виразно чулося постукування. Там ще залишився хтось живий. Варивода зрозумів: той, хто стукав, мабуть, уже втрачав сили, і тільки настирливість водолаза примусила вмираючого, врешті, перемогти апатію.

— Чую стукіт всередині човна, — повільно сказав він у трубку.

— Спитайте хто! — почув у телефон наказ.

Водолаз вистукав азбукою Морзе запитання, у відповідь одержав кілька слів, з яких розібрав лише одно: "швидше". Мабуть, той, хто стукав, втрачаючи сили, вже не міг відповідати.

— Відповіді розібрати не можу, — сказав Варивода. — Лише одне слово "швидше".

— Готуйтеся до підйому, зараз підійматимемо вас на поверхню і спустатимемо двох інших, — переказав йому зв'язківець слова інженера.

— Товаришу командир, — відповів Варивода, — дозвольте мені затриматися тут,

допомогти товаришам.

Хвилину тривала мовчанка. Наверху радились.

— Старшина Варивода, готуйтеся до підйому нагору! — прозвучав голос капітан-лейтенанта Трофімова.

ІХ. ДЕКОМПРЕСАЦІЙНА КАМЕРА

Хіба могла команда "Колумба" залишитися байдужою, коли довідалася у Лузанах, куди пішли "Буревісник" і "Пенай". Лише уповноважений Рибтресту затвердив Марка виконуючим обов'язки шкіпера шхуни, а Ясю тимчасовим юнгою, як новий шкіпер звернувся з проханням дозволити замінити черговий рейс на місце рятувальних робіт. Звичайно, їм, учасникам тих подій, це дозволили. Ранком "Колумб" уже стояв за двісті метрів від "Буревісника", і Марко каюком перебрався на есмінець. Назад повернувся разом з двома червонофлотцями, розмотуючи за собою ізольований провід та везучи телефонний апарат з репродуктором. Комісар есмінця послав цей тимчасовий подарунок рибалкам, щоб сповіщати їх про хід розшуків та рятувальних робіт. Одночасно "Колумб" дістав дозвіл тримати одного свого представника на борту есмінця, який мусив сповіщати по телефону своїх товаришів про всі новини.

Колумбівці по черзі вартували на палубі есмінця. Розподілили між собою тригодинні вахти, і Левко перший поїхав на есминець відбувати чергу.

На "Буревіснику", та й на "Пенаї" чимало хвилювалися, поки Варивода обслідував свою знахідку. Нарешті, коли сповістив, що почув довгождану відповідь, хвилювання зросло неймовірно. Спокійні були тільки начальник експедиції, інженер Епропу, сигнальник та черговий старшина, які цілком були зайняті спостереженнями Вариводи.

Коли переконалися, що в човні ще залишився хтось живий, інженер попросив начальника експедиції вислухати його план.

— Якими б ми темпами не працювали, — сказав він, — навіть при наявності підводного танка, що ось-ось має прибути, нам треба 3-4 дні на підйом підводного човна. З повідомлення Вариводи я роблю висновок, що той, хто ще живе у підводному човні, не зможе стільки вижити. Врятування живих людей вимагає зробити все протягом години. Ось план здійснення цієї операції, яку, мені здається, дозволить зробити тиха погода, технічні можливості, а головне — ентузіазм наших людей. У нашому розпорядженні на "Пенаї" є декомпресажна камера, яка служить для лікування водолазів, коли вони слабують на кесонну хворобу. В тій камері можуть вміститися троє, навіть четверо людей. Коли водолаз після підйому з глибини відчуває напади кесонної хвороби, його вміщують в цю камеру разом з лікарем. В камеру накачують повітря під таким тиском, якому дорівнював тиск на глибині, відкїля підняли водолаза. Потім, поволі випускаючи повітря, зменшують той тиск до нормального. Таким чином водолаз поволі позбавляється розчиненого в крові азоту... Камера зачиняється герметично, може витримати великий тиск, устаткована телефоном, освітленням і приймає та випускає повітря. Я пропоную занурити цю камеру під воду з допомогою затоплених понтонів, посадити туди лікаря та водолаза-

електрозварника. Під водою водолази спрямують камеру до підводного човна, прикріплять її електрозваркою. Водолаз у камері електропилкою розпиляє отвір у човні і тим самим пустить туди свіжого повітря. Тільки таким способом можна врятувати людей, коли вони проживуть там ще кілька годин.

Командир помовчав, а потім сказав:

— Згода! Давайте швидше!

Трофімов розумів ризикованість плану, запропонованого інженером. Невдале приварювання камери до човна, розрив трубопроводу, обрив якогось понтона, виліт камери з глибини на поверхню — все це могло призвести до загибелі тих, хто ще жив у човні, і тих, хто мусив спускатись у камері. Але це був єдиний спосіб врятувати людей у підводному човні.

Протягом двох годин готували камеру для спуску. Військовий лікар з есмінця добирав ліки та потрібний інструмент. Командування ще не вирішило, хто з водолазів спускатиметься в декомпресційній камері. Кращої кандидатури, ніж Варивода, не було, але водолаз у цей час знаходився на глибині десяти метрів і раніше, як за півтори години, на поверхню вийти не міг. Крім того, після глибоководного спуску йому треба було довгий час відпочивати. Перебираючи імена інших водолазів, командир вирішив порадитись із своїм водолазним старшиною. Останній зразу ж почав наполягати, щоб у декомпресційній камері спустили його.

— Я зовсім не так втомився, як вам здається, товаришу командир, — говорив Варивода, а гелійове повітря — чудесна річ. Мені здається, ніби я спускався не глибше сорока метрів.

— Але вас ще підійматимемо півтори години

— Накажіть підняти одразу, запакуйте мене в камеру, а там легко загнати дві атмосфери, і я знов потраплю на "глибину" десяти метрів.

Після короткої поради з інженером та лікарем, командир "Буревісника" погодився на пропозицію Вариводи. Тим часом на дні вже працювало два водолази, готуючи місце для приварювання камери до човна. На поверхні визирали з води призначені для затоплення понтони, на палубі "Пеная" стояла готова для спуску декомпресційна камера.

— Підвести водолаза до пароплава і підіймати! — сказав Трофімов інженерові.

За хвилину мідний шолом показався на поверхні, протягом наступної хвилини з водолаза зірвали скафандр і вкинули, майже сторопілого, в декомпресційну камеру. За ним зачинився люк, і він почув, що камеру герметично закупорювали. Варивода сів долі, озираючись навколо. Колись, ще навчаючись у водолазному технікумі, він якось вилетів з глибини тридцять п'ять метрів і тоді пересидів години дві в подібній камері.

Над водолазом схилився лікар і намацав на руці живчик. "Починається", — подумав, посміхаючись, Варивода. Він не помилився: лікар вислухав його уважно і заспокоївся лише тоді, коли манометр у камері показав тиск у дві з половиною атмосфери. Тоді лікар протелефонував, щоб зменшили швидкість накачування повітря та почав поволі випускати те повітря, що було в камері.

Наповнені водою понтони потягли декомпресажну камеру на дно. Спуск тривав хвилин двадцять — двадцять п'ять. Це був надзвичайно відповідальний момент. Мусили спускати камеру точно за вказівками водолазів, що перебували на ґрунті. Ні Варивода, ні лікар в цьому участі не брали, а залишалися пасивними спостерігачами, навіть не спостерігачами, а пасажирами, ждучи прибуття на "станцію вісімдесят п'ять метрів", як, жартуючи, назвав водолаз місце їхнього спуску.

Відчули легкий струс і тиск.

— На ґрунті, — сказав, прислухаючись, Варивода, і не помилився, бо про те саме їх сповістили телефоном з "Буревісника".

Старшина попрохав телефоніста з'єднати його і водолазами, що мали приварювати камеру до човна. Розпитав, де саме спинилася камера, з яким місцем човна з'єднується, і дав кілька порад. Йому обіцяли, що через кілька хвилин він почує дзижчання електрозварного апарата.

— Із човна відповідають? — спитав Варивода.

— Протягом години не чути ні слова.

— Тоді, хлопці, швидше до роботи! — крикнув старшина в телефонну трубку.

Та в ту ж хвилину Варивода й лікар почули дзижчання за камерою. На глибині вісімдесяти п'яти метрів почалося електрозварювання. Зачинені в камері готувалися до своєї роботи. Приблизно за годину мусило змінитися три черги водолазів-електрозварників. То був час гнітючого вичікування. Все ж Варивода за той час відпочив, а лікар зменшив тиск у камері до однієї атмосфери, тобто до нормального тиску, до якого звик людський організм.

Нарешті, зверху почувся наказ пустити електросвердло. Спершу мусили пробуравити стінку камери і палубу підводного човна, щоб пустити туди свіжого повітря і перевірити, чи нема там води. Коли б у свердловину вдарив струмінь води, Варивода зумів би швидко заварити маленьку дірку. Провівши відповідні розрахунки, встановили, що люди в човні мусять перебувати в посту центрального управління. То було місце, до якого найважче добратися. Проте, дякуючи вказівкам, одержаним від Марка, та різним обчисленням, інженер знайшов на поверхні човна місце, крізь яке можна пробитися до однієї з кают біля центрального поста. Якби бойова рубка не була затоплена, це зробили б дуже легко, пройшовши в човен через неї. Пилку мусили використати в другу чергу для прорізування отвору такого розміру, в який змогла б пройти людина. Стінку камери просвердлили дуже легко, але не так було з човном. Міцна сталь просвердлювалась повільно. Свердло швидко нагрівалося і доводилось припиняти роботу, щоб воно остигло. Варивода для зручності випиляв пів квадратного метра камери. Тепер на випадок відриву камери від човна лікар і водолаз наділи рейдові маски, хоча навряд чи врятували б вони їх при такій аварії. Лише після двогодинного свердління Варивода відчув, як свердло пройшло крізь броню човна наскрізь. "Якщо там повітря, все гаразд, але коли вода". Водолаз глянув на лікаря і попросив приготуватися закрити струмінь, що вдарить, коли вони попали б на воду. Повільно витяг свердло, і з тієї свердловини справді вдарив струмінь, але не води, а

повітря. То було важке повітря. Лікар закричав у телефон, щоб посилили вентиляцію. Стрілка манометра одразу заскакала: очевидно, з човна виходило стиснене повітря. Крім того, свіже повітря з поверхні теж збільшувало тиск. Для дійової очистки доводилось то накачувати повітря в трубопроводі то тим трубопроводом відкачувати його назад. Така операція присутнім у камері була малоприємна. Хвилин за п'ятнадцять атмосфера трохи очистилася, і тиск відносно урівноважився.

Минуло ще дві з половиною години, поки водолаз, нарешті, прорізав у човні отвір завбільшки з пів квадратного метра. На поверхні моря заходила ніч, коли Варивода сповістив, що переходить у підводний човен.

Освітлюючи собі шлях електричним ліхтарем, просунувся тулубом вниз, далі спустився на руках і став на палубі якогось внутрішнього приміщення підводного човна. Роздивився. Це був відсік, відділений від інших приміщень задрайними люками. Хтозна, чи можна віддраювати хоча один з них? Коли за люком вода, то вона враз заповнить і це приміщення, і декомпресційну камеру. Водолаз почав прислухатись. Йому здалося, наче чує під собою якесь шарудіння. Ліг і припав вухом до палуби. Справді, щось шаруділо. Він постукав, але відповіді не дістав. Навпаки, все стихло. "Може, пацюки", — подумав водолаз. В усякому разі той шерех надав певності, і він почав одчиняти люк, що вів до нижнього приміщення. Не встиг одчинити, як знов попав під струмінь важкого повітря. "А людям же треба дихати", — подумав Варивода і гукнув лікареві знову повідомити нагору, щоб почати повітроочисні операції. Варивода вже сміливо сунув ноги в люк і, тримаючи ліхтар над головою, почав спускатися. Приміщення було невисоке. Він одразу дістав ногами палубу і, залишивши ліхтар угорі, опинився в темряві, лише маючи над собою освітлений люк. Він вдивлявся в темряву, намагаючись зорієнтуватися, і простяг руку вгору за ліхтарем. Не встиг він це зробити, як почув поруч себе смішок, що заморозив йому кров у жилах. Біля нього хтось тихо, зловісно хихикав крізь зуби. То був божевільний сміх.

Варивода схопив рукою ліхтар, наставив його поперед себе і освітив маленьку каюту, а за один крок від себе чоловіка, що напівлежав на столі, дивився перед собою страшними, нічого не розуміючими очима і стискував у руці ніж.

— Формула професора Ананьєва... — проскрипів божевільний, і безтямні очі його страшно заблищали.

Х. ЗЛІТ НА ПОВЕРХНЮ

Тепла південна ніч зайшла над морем. Мерехтіли і, дивився з неба місяць, освітлюючи флотилію маленьких суден: есмінець, пароплав, шхуну та два баркаси, між якими часом пропливали шлюпки або байдарки. Тихо хлюпала маленька хвиля. Над морем панувала тиша, і на суднах її майже не почували. Третя зміна водолазів повернулася з глибини і спочивала на баркасах. Ніхто ще не спав і не збирався лягати. Вільні від вахти червонофлотці на "Буревіснику" і моряки з "Пеная" стояли на палубах своїх суден. На першому з них комісар, на другому помполіт кожні п'ятнадцять — двадцять хвилин, а іноді й частіше, повідомляли про новини, що надходили з глибини вісімдесяти п'яти метрів.

На баркасах, одягнені у скафандри й шоломи, схилились над трапами чергові водолази, готові щохвилини з першого наказу командирів поринути на морське дно.

Тихо, майже пошепки, переказував Марко телефоном на шхуну звістки, що йшли з глибини моря. На шхуні двоє рибалок і дівчинка не одходили від репродуктора.

Першими чули ті звістки командир-інженер та черговий телефоніст.

Після того як лікар повідомив, що Варивода відкрив люк всередині човна, посилено запрацювали помпи, нагнічуючи в камери повітря, а потім викачуючи його назад. Лікар мовчав: у телефонній трубці не чулося жодного шереху.

— Водолаз лізе крізь люк у сусіднє приміщення, — сказав лікар.

Знов мовчанка.

— Алло! Припиніть подачу повітря. В приміщенні, де зник водолаз, чую шум.

Після того мовчанка тривала майже хвилину, хоча черговий телефоніст тричі запитував про самопочуття. Лише після четвертого запитання лікар відповів:

— Водолаз знайшов чоловіка, який збожеволів.

Ні командир, ні інженер не сказали жодного слова тим, хто стояв коло них.

— Яких вживаєте заходів? — спитав командир.

— Він його приголомшив.

— Хто кого?

— Варивода божевільного. Я залишаю телефон і спускаюся оглянути хворого. Тут не вистачає телефонного шнура, і на якийсь час ми припиняємо телефонний зв'язок. Продовжуйте вентилювати камеру.

Після того тривала мовчанка. Лікар, очевидно спустився в човен, залишивши телефонну трубку.

— Що? — спитав комісар командира, щоб передати командам суден новини.

— Обидва увійшли всередину підводного човна. Телефон облишили.

Комісар передав на судно цю звістку. Сотні грудей стримували дихання, ждучи наступних повідомлень з глибини. Минула хвилина, друга, третя, п'ять хвилин. Комісар ні про що не сповіщав. Троє людей, безпосередньо зв'язані телефоном з декомпресажною камерою, нічого не чули. Здавалося, там сталося якесь нещастя. Але коли б вода прорвалася у камеру, почули б шум. Може, в човні надто стиснуте повітря і лікар та водолаз знепритомніли? Інженер наказав посилити вентиляцію камери відкачуванням повітря.

— Алло!

— Хто? — враз спитали всі троє слухачів.

— Варивода. В посту центрального управління знайшов трупи, двері в командирську каюту замкнені зсередини. Переношу електросвердло в човен. За п'ять хвилин дайте струм. Спробую пробити свердловину й перевірити, що там: вода чи повітря.

— Скажіть — бути обережним, — наказав командир телефоністові.

— Єсть бути обережним!

Минуло ще півгодини напруження. Місяць заходив. Трофімов досі не дав наказу

червонофлотцям лягати спати. Він розумів — вони все одно не заснуть.

— Водолаз просвердлив двері командирської каюти, — почувся голос лікаря. — Відтіля виходить повітря.

— Як ваш... — командир мало не сказав "божевільний", але схаменувся і промовчав.

— Опритомнів. Про всяк випадок зв'язав йому руки. Знайшов страшні поранення руки від ліктя вниз і ноги од стегна до коліна.

— Що робить Варивода?

— Пропилює двері в капітанську каюту.

— Перекажіть, — звернувся командир до комісара, — що знайшли одного пірата живим. Він опритомнів.

— А дівчина? — пошепки спитав комісар. Командир мовчав.

Повідомлення про живого пірата сприйняли з цікавістю, але всі думали про ту, що писала записку, вкладену в аварійний буй.

Знов зайшла мовчанка. Троє людей, що слухали декомпресційну камеру, нічого не говорили. Аж через годину командир розпорядився спускати трьох водолазів з електрорізальними приладами. Вони дістали наказ розрізати броню човна навколо зробленої перед тим електрозварки. Це треба було зробити так, щоб не зачепити стінок камери і роз'єднати човен та камеру після того, як Варивода зсередини зварив зроблений ним розріз.

— Вахтовий! — сказав командир. — Розпорядіться — бійцям спати. Підіймати камеру почнемо не раніш як через дві години.

Потім капітан-лейтенант передав телефонну трубку своєму помічникові, взяв за руку комісара і боляче стиснув її. Мовчки, нічого не кажучи, непомітно потяг його за собою. Вони підійшли до професора Ананьєва, що сидів на кнехті, біля гармати.

— Андрію Гордійовичу! Зайдіть до мене в каюту, — попросив професора командир. І комісар відчув у тому голосі м'якість, якої ще ніколи не спостерігав у Трофімова.

Професор устав. Відчуваючи якусь важливість у тому запрошенні, йшов, намагаючись твердо ступати й не горбитись. Але чомусь дрижали ноги, підгиналися коліна. Комісар узяв його під руку і провів за командиром, підтримуючи ніжно й обережно.

Вони увійшли в маленьку каюту. Як завжди, командир зняв кашкет і поклав його денцем на стіл

— Сядьте, будь ласка, — запросив він професора.

Комісар посадив Ананьєва в крісло. В ілюмінаторі каюти шелестів електричний вентилятор. Командир виключив вентилятор, наче він йому заважав, і обернувся до професора:

— Андрію Гордійовичу, будьте мужні, вислухайте мене. — Здавалося, щось стиснуло йому горло, комісар ковтнув слину, бо відчув, що воно в нього пересохло. — Зараз на поверхню підіймуть декомпресційну камеру... Там Люда... Вона у важкому стані.

Професор Ананьєв не поворухнувся, тільки очі його розширились. Він дивився на

капітан-лейтенанта, наче щось угадуючи.

— Вона? — спитав тихо.

— В дуже важкому стані, — відповів той і нахмурився.

Двері в каюту відчинилися. Помічник командира увійшов без попередження.

— Вибачте, — сказав він, і всі звели на нього очі. — Вибачте, неприємність. Обірвався телефонний провід зв'язку з декомпресажною камерою. Водолази повідомляють, що камеру надзвичайно сильно рве догори. Вона майже виносить понтони вгору.

Командир і комісар вибігли на верхню палубу і пройшли повз Марка.

Місяць заходив за обрій. Наближався ранок, коли водолази повідомили, що камера стоїть лише на глибині десяти метрів. Саме тоді обірвався трос, що з'єднував камеру з понтонами. Заклекотіла вода, камеру підкинуло в повітрі аж над поверхнею моря. Вона ще раз, на секунду, поринула і сплила біля "Пеная". Марко кинув телефонну трубку, стрибнув за борт і поплив до шлюпки з "Пеная", що стояла біля камери. Там моряки великими важкими ключами одгвинчували дверцята. Марко підплив тоді, коли дверцята вже зняли, і під світлом ліхтарів він вскочив у камеру. Спереду схилився лікар і тримався за голову, поруч нього сидів божевільний, далі стояв на колінах Варивода і потирив чоло. А між ними лежала непорушна Люда

ЕПІЛОГ

В середині березня почалась весна. В протоці між островом та суходолом не залишилося жодної крихітки криги. Луки вкрилися молодою зеленою травою, розпускалися перші квіти. Дні і ночі над островом пролітали зграї птахів, повертаючись з вирію. В море вийшли рибальські шаланди.

В Соколину бухту все частіш приходили пароплави і вивантажували будівельні матеріали. Поблизу хатини рибного інспектора ставили тимчасову пристань. Починалися роботи по прокладанню вузькоколійної залізниці до Торіанітового горба, а навколо того горба кипіла робота біля глибоких свердловин та в маленьких будівлях, поставлених тут ще з осені і зимою.

Наприкінці одного з тих днів напроти лебедино-острівського маяка, спритно проскочивши між мілинами, кинула якір шхуна "Колумб". З шхуни спустили каючок, і він швидко наблизився до берега. Прип'явши каючок до забитої у пісок палі, на берег зійшов шкіпер Стах Очерет. Першим його зустрів маленький Грицько. Потім з хати вийшов батько хлопчика, а за ним показалися мати та дід Махтей.

Стах привітався. Його запросили до хати.

— Листа вам привіз, — сказав шкіпер. — Левко був на зльоті кращих мотористів рибальських суден нашого моря. Бачив Марка. Хлопець просив передати вам. Ось! — шкіпер витяг з кишені листа.

Батько розірвав конверт і почав уголос читати:

"Мої любі! Парусник "Відвага" виходить в учбове плавання навколо світу. Команду складають курсанти старших курсів. Я достроково склав іспити: всі на "відмінно". Мене переводять на другий курс і забирають у далеке плавання. Ми пройдемо через три

океани і кільканадцять морів; одвідаємо Огненну Землю, Австралію, Індію, Південну Африку та інші землі, де колись бував дід Махтей. Покажемо червоний прапор у таких місцях, куди ще ніколи не заходив жоден радянський пароплав. Під час нашого плавання продовжуватимемо навчання. З нами їдуть викладачі. Коли повернемось, то складатимемо іспити вже за останній курс технікуму. Обіцяю писати вам з кожного порту, куди будемо заходити, і раджу Грицькові збирати колекцію марок та конвертів: я вже для нього постараюсь.

Ще хочу сповістити наші новини: Люду і Ясю прийняли до комсомолу. Нас викликали на очну ставку з Анчем та його помічником. Обидва призналися. Люда вже зовсім видужала і тепер наздоганяє пропущене. В цьому році вона закінчує школу. Яся вступила на робітфак при нашому технікумі і мріє бути першою дівчиною — командиром підводного човна.

Жду ваших листів і доручень діда Махтея, яким пальмам, рифам і атолам передавати привіт. Ваш Марко".

Стах Очерет розповів про рибальські новини, про майбутнє будівництво порту в Соколіній бухті, про те, що Першого травня чекають прихід "буревісника" на Лебединий острів. Потім він попрощався і повернувся на каючку до шхуни.

Заходив вечір. Пахло весною і морем. Високо в небі летіла велика зграя птахів з півдня і, здавалося, відтіля доносилися меланхолійні звуки труб. То повертали з Африки на батьківщину лебеді.

По заході сонця одразу сплив повний місяць над островом, освітив очерети, кущі, виселок, Торіанітовий горб, маяк, освічував шлях нічним перелітним птицям, що, перетинаючи море, поспішали до острова перепочити на ньому. Дмитро Завірюха зійшов в апаратну каюту маяка на вахту. У маленькій хатинці лягали спати. Навколо маяка й хатини панувала тиша, і лише ледве помітний прибій порушував її, рівномірним шурхотінням присипляючи мешканців тієї хатинки.

Вночі старий Махтей прокинувся. У вікно зазірав місяць, освітлював кімнату, стелив тіні од столу і стільців по долівці. На маленькому ліжку сидів Грицько. Він не спав і задумливо дивився у вікно, освітлюване місячним сяйвом.

— Грицю, чого ти не спиш? — спитав старий.

— Я, діду, думаю.

— Що ж ти думаєш?

— Чим мені бути, коли виросту?

— Чим же ти хочеш бути?

— Чи шкіпером, чи адміралом? Чи таким, як Знайда? Спи, Грицю. Поки виростеш, встигнеш надумати.

— Буду я, діду, командиром бойового корабля, як дядько капітан-лейтенант.

Дід поклав голову внука на подушку, прикрив його ковдрою і пробурмотів:

— Спи, капітане!..

Місяць поволі відступає од вікна, і темрява згущається в кімнаті. Минають години. Місяць ховається за островом, море поринає в темряву, світять зорі, і маяк, то

засвічуючись, то погасаючи, кидає проміння в далечінь: два довгих, три коротких просвіти з рівними інтервалами.

Примітки

1 За мореплавською термінологією, змотаний у круг трос зветься "бухтою".

2 Низовий вітер — той, що віє з моря на сушу; верховий — що віє з суші на море.

3 На обрії судно (за азбукою Морзе).

4 "У" — перша літера німецького слова "унтерзеебот", тобто "підводний човен".

5 Комунікації — комунікаційні лінії — шляхи сполучення, що пов'язують райони розташування армій з їх базами.

6 SOS — рятуйте наші душі (анг.) — міжнародний морський радіосигнал при аварії корабля.

7 SOS.

8 Віра — підіймай (морський термін).

9 Якщо ваша ласка.

10 Будьте певні.

11 "Наутілус" — назва фантастичного підводного корабля з роману Жюль Верн "80 000 кілометрів під водою".